

Daniel Buda

**Bisericile ortodoxe
la începutul secolului al XXI-lea
și mișcarea ecumenică**

**Editura ASTRA Museum
Sibiu, 2014**

Bisericile ortodoxe
la începutul secolului al XXI-lea
și mișcarea ecumenică

ISBN 978-606-8520-51-3

DANIEL BUDA

Bisericile ortodoxe
la începutul secolului al XXI-lea
și mișcarea ecumenică

Editura ASTRA Museum
Sibiu, 2014

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
BUDA, DANIEL

Bisericile ortodoxe la începutul secolului al
XXI-lea și mișcarea ecumenică / Daniel Buda. -
Sibiu : Astra Museum,
2014

Bibliogr.

ISBN 978-606-8520-51-3

281.95"20"

Adresa **Editurii „ASTRA Museum”**

Piața Mică, nr. 11, 550182, Sibiu

Tel.: 0269/202400

Fax: 0269/202411

e-mail: office@muzeulastra.ro

www.muzeulastra.ro

Sotiei mele

CUPRINS

Cuvântul înainte al autorului	11
Introducere	15
I. Începuturile participării ortodoxe în mișcarea ecumenică modernă	25
I.1. Câteva precizări preliminare	25
I.1.1. „Bisericile Ortodoxe” sau „Biserica Ortodoxă”?	25
I.1.2. Raportul dintre CMB și mișcarea ecumenică	32
I.1.3. Eforturile pentru unitatea creștină sunt la fel de vechi precum creștinismul	38
I.1.4. Ce anume i-a atras pe ortodocși spre mișcarea ecumenică modernă?	43
I.2. Documentele fondatoare ale participării ortodoxe la mișcarea ecumenică modernă	48
I.2.1. Enciclica patriarhală și sinodală din 1902	49
I.2.2. Enciclica Patriarhiei Ecumenice din 1920	61
I.2.3. Declarația ortodoxă de la Prima conferință despre Credință și Constituție, 1927	75
I.2.4. Declarația ortodoxă de la A doua Conferință despre Credință și Constituție, 1937	79
I.2.5. Rezoluții cu privire la problema ecumenică, Moscova 1948	81

<i>I.2.6. Enciclica Patriarhiei Ecumenice din 1952</i>	86
II. Relația dintre Bisericile Ortodoxe și CMB de la Amsterdam (1948) până la Busan (2013)	92
II.1. Amsterdam, 1948	93
<i>I.1.1. Toronto 1950 – lămurirea identității CMB</i>	99
II.2. Evanston, 1954	104
II.3. New Delhi, 1961	108
II.4. Uppsala, 1968	117
II.5. Nairobi, 1975	120
II.5.1. Conferința pregătitoare de la Mănăstirea Cernica	120
II.5.2. Adunarea Generală de la Nairobi	122
II.5.3. După Adunarea de la Nairobi	125
II.5.4. Întâlnirea de la Noul Valamo, septembrie 1977	127
II.5.5. Consultarea de la Sofia, 1981	130
II.6. Vancouver, 1983	138
II.6.1. Întâlnirea pregătitoare pentru Adunarea Generală de la Vancouver: Damasc, Siria	138
II.6.2. Adunarea de la Vancouver	141
II.7. Canberra, 1991	142
II.7.1. Întâlnirea pregătitoare pentru Adunarea Generală de la Canberra: Creta, Grecia	143
II.7.2. Adunarea Generală de la Canberra	146
II.7.3. Întâlnire inter-ortodoxă post-Canberra	151
II.7.4. Spre o viziune și o înțelegere comună sau despre CUV	159

Bisericile ortodoxe la începutul secolului al XXI-lea

II.8. Harare, 1998.....	180
II.8.1. <i>Întâlnirea de criză de la Tesalonic, aprilie-mai 1998</i>	181
II.8.2. <i>Întâlnirea pregătitoare pentru Adunarea Generală de la Harare: Saydnaya, Siria</i>	186
II.8.3. <i>Adunarea Generală de la Harare</i>	191
II.8.4. <i>Comisia specială pentru Participarea Ortodoxă în CMB</i>	195
II.9. Porto Alegre, 2006.....	207
II.10 Busan, 2013.....	209
II.10.1. <i>Conferința pregătitoare, insula Kos, 11-17 octombrie 2012</i>	210
II.10.2. <i>Adunarea din Busan – o primă evaluare</i>	214
II.11. <i>Poziția Bisericilor Ortodoxe față de mișcarea ecumenică exprimată în documente emise pe parcursul procesului de pregătire al Sfântului și Marelui Sinod Panortodox</i>	224
II.11.1. <i>Prima Conferință Panortodoxă, Rodos, 1961</i>	225
II.11.2. <i>A Patra Conferință Panortodoxă, Chambésy, 1968</i>	228
II.11.3. <i>A Treia Conferință Preconciliară Panortodoxă, Chambésy, 1986</i>	230
III. Ortodoxia și mișcarea ecumenică. Încercare de abordare a unor multiple chestiuni	238
III.1. <i>Care au fost beneficiile participării ortodoxe în mișcarea ecumenică? O scurtă evaluare</i>	238

III.1.1. Posibilitatea de a aduce mărturie.....	239
III.1.2. Posibilitatea de a cunoaște alți creștini	244
III.1.3. Posibilitatea de a înțelege mai bine afacerile internaționale și de a obține sprijin	247
III.2. Participarea ortodocșilor în mișcarea ecumenică – o provocare permanentă.....	249
III.2.1. Căutarea unității trebuie să rămână o prioritate pentru CMB.....	256
III.2.2. O lume fără ecumenism?	262
III.2.3. CMB – superbiserică?	264
III.3. Biserica Ortodoxă Română și mișcarea ecumenică.....	271
III.3.1. Antiecumenismul ortodox românesc	273
III.3.2. Vocile unor dezamăgiți.....	278
III.3.3. Cazul Părintelui Stăniloae	280
III.3.4. Despre amatorism în studiul mișcării ecumenice.....	287
III.3.5. Câteva referiri cu privire la implicarea Bisericii Ortodoxe Române în mișcarea ecumenică după 1989.....	291
III.3.5.1. Posibile domenii de cercetare în mediul teologico-ecumenic românesc post-comunist.....	299
III.4. CMB și regimurile comuniste.....	301
III.5. În loc de concluzii finale: Bisericile Ortodoxe și mișcarea ecumenică în secolul al XXI-lea – posibile scenarii de viitor.....	309
Tablou cronologic.....	327
Bibliografie.....	333

Cuvântul înainte al autorului

Prezentul volum are la bază prelegerea cu același titlu susținută în martie 2013 la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Cluj, la invitația Pr. Prof. Dr. Ioan-Vasile Leb și a Pr. Conf. Dr. Gabriel Gârdan. Pentru publicare, am dezvoltat fiecare capitol, adăugând mai multe subcapitole precum și o serie de amănunte și detalii bibliografice, însă în mare am păstrat structura și concluziile respectivei prelegeri. Nu doresc să mă refer aici la cuprinsul acestui volum, lucru pe care-l voi face în *Introducere*, ci doar să amintesc câteva persoane sau grupuri de persoane care merită întreaga mea recunoștință și fără de sprijinul cărora foarte probabil că acest volum nu ar fi fost publicat vreodată.

Doresc să le mulțumesc în mod deosebit Pr. Prof. Dr. Ioan-Vasile Leb și Pr. Conf. Dr. Gabriel Gârdan pentru că m-au încurajat să dezvolt prelegerea ținută la Cluj în forma prezentului volum. Foarte probabil că fără stimulul venit din partea lor, care m-au convins că un astfel de volum merită publicat în limba română pentru că ar putea fi benefic mediului teologico-ecumenic din România, nu aș fi dezvoltat prelegerea susținută

la Cluj într-o formă atât de elaborată, ci m-aș fi limitat în cel mai bun caz la publicarea unui studiu pe aceeași temă sau cuprinzând doar dezvoltarea unui aspect mai aparte din prelegere. Mulțumiri datorez de asemenea colegilor de la Sibiu și Geneva pentru susținerea directă sau indirectă în activitatea de cercetare necesară publicării acestui volum. Doresc să-i amintesc mai ales pe Înaltpreasfinția Sa Prof. Dr. Laurențiu Streza, Arhiepiscopul Sibiului și Mitropolitul Ardealului, pe Pr. Prof. Dr. Pavel Aurel, decanul Facultății de Teologie „Andrei Șaguna” din Sibiu și pe Pr. Conf. Dr. Ioan-Mircea Ielciu, prodecan al aceleiași Facultăți care mi-au acordat sprijinul lor, mai ales de natură morală, în toată această perioadă de când lucrez la Geneva pentru Consiliul Mondial al Bisericii. Fără acest sprijin moral permanent nu aș fi avut puterea, mai ales sufletească, să pendulez în ultimii cinci ani între Sibiu și Geneva, desfășurând la Sibiu preponderent o activitate didactică, iar la Geneva o activitate ecumenică. Cele două activități, de naturi diferite, dar totuși, în opinia mea, strâns legate, am încercat să le reunesc în primul rând prin activitatea de cercetare teologico-ecumenică, găsim înțelegerea necesară atât la Sibiu cât și la Geneva. Doresc de asemenea să le mulțumesc în egală măsură colegilor de la Geneva, mai ales celor din Departamentul pentru Relații Bisericești și Ecumenice: Domnului Georges Lemopoulos (ortodox, Patriarhia Ecumenică), Secretar General Adjunct, pastorului Dr. Martin Robra (lutheran, Biserica Evanghelică Germană), Directorul Departamentului și Domnului Douglas Linden Chial

(presbiterian, Biserica Presbiteriană din Statele Unite ale Americii) Secretar Executiv în cadrul Departamentului. Discuțiile avute cu ei, dar și cu alți colegi din CMB și din alte organizații ecumenice m-au făcut să înțeleg mai bine locul, rolul istoric și perspectivele de viitor ale Bisericilor Ortodoxe în mișcarea ecumenică.

Dedic acest volum soției mele, atât pentru înțelegerea și sprijinul arătate pentru toate proiectele mele de cercetare în cei zece ani de căsătorie, cât și pentru corectarea manuscrisului acestui volum.

Geneva, 20 decembrie 2013
Prăznuirea Sfântului Ignatie Teoforul,
episcopul Antiohiei

Introducere

Titlul prezentului volum necesită câteva lămuriri. Unele dintre ele doresc să le ofer în această *Introducere*, iar altele vor fi prezentate în primul capitol al acestui volum. Un volum care se intitulează *Bisericile Ortodoxe la începutul secolului al XXI-lea și mișcarea ecumenică* ar trebui să se refere mai ales la situația prezentă a participării Bisericilor Ortodoxe în mișcarea ecumenică și, de ce nu, la perspectivele de viitor ale acestei participări. Doresc să precizez din start că aceasta este și intenția prezentului volum. Totuși, cititorul va găsi o destul de elaborată referire la istoria participării Bisericilor Ortodoxe în mișcarea ecumenică pur și simplu pentru că trecutul participării determină situația actuală și probabil că o va determina și pe cea viitoare. Așadar, prezentul volum se referă în egală măsură, chiar dacă în proporții diferite, la trecutul participării ortodocșilor în mișcarea ecumenică, dar și la situația actuală și la posibilele scenarii de viitor. Chiar dacă vorbesc simplu de „Bisericile Ortodoxe,” cititorul va înțelege că mă refer în primul rând la Bisericile Ortodoxe Răsăritene. Fiind un volum scris pentru mediul teologic românesc,

cred că această concentrare pe propria familie confesională este firească. Totuși, țin să precizez, referirile la Bisericile Ortodoxe Orientale nu lipsesc. De fapt, până la un anumit punct este dificil de separat atitudinea Bisericilor Ortodoxe Răsăritene de atitudinea Bisericilor Ortodoxe Orientale în cadrul CMB, de vreme ce, așa cum se va vedea, mari proiecte ecumenice precum Comisia Specială pentru Participarea Ortodoxă în CMB sau procesul de elaborare a anumitor texte ortodoxe cu privire la CMB au implicat cele două familii în egală măsură.

Deși volumul se referă la „mișcarea ecumenică”, cititorul va observa cu ușurință că prezentul volum se referă în primul rând, dar nu exclusiv, la relația Bisericilor Ortodoxe cu CMB. Am impus această limitare în primul rând din motive de spațiu și nu pentru că aş crede că CMB este echivalentul a ceea ce numim astăzi mișcarea ecumenică. Astăzi oricine este introdus în noțiunile de ecumenism știe că mișcarea ecumenică include toate eforturile de unitate inter-creștină și că multe dintre acestea se desfășoară în afara CMB care rămâne un actor important – după unii principalul actor – în mișcarea ecumenică. Un subcapitol al acestui volum se va ocupa tocmai de această temă a raportului dintre mișcarea ecumenică și CMB. Totuși nu am dorit să intitulez prezentul volum *Bisericile Ortodoxe în secolul al XXI-lea și CMB* pentru că acesta cuprinde o serie de referiri la ecumenism care depășesc limitele CMB. De asemenea, atitudinea față de mișcarea ecumenică a Bisericilor Ortodoxe determină atitudinea lor față de

CMB și invers. Nicio Biserică Ortodoxă, cel puțin până acum, nu s-a arătat favorabilă mișcării ecumenice, dar sceptică față de CMB sau invers. Așadar, CMB și mișcarea ecumenică rămân indisolubil legate. Din acest motiv cred că un volum care se ocupă preponderent de CMB și relațiile Bisericilor Ortodoxe cu acesta poate să poarte titlul pe care-l are acest volum.

Fiind vorba de o abordare relațională – Bisericile Ortodoxe și mișcarea ecumenică – este lesne de înțeles că a trebuit să mă limitez la câteva teme de esență relațională. Am ales ca în partea întâi a prezentului volum, după clarificarea a patru chestiuni de natură introductivă, anume: (1) de ce am ales să vorbesc despre „Biserici Ortodoxe” și nu despre „Biserica Ortodoxă”; (2) raportul dintre CMB și mișcarea ecumenică; (3) dovedirea faptului că eforturile pentru unitate creștină sunt tot atât de vechi precum creștinismul însuși; și (4) enunțarea principalilor factori care i-au determinat pe ortodocși să se alăture mișcării ecumenice moderne. Apoi am ales să analizez începuturile participării ortodoxe în mișcarea ecumenică modernă pe baza a șase documente emise în perioada 1902-1952.

În partea a doua a volumului am analizat relațiile dintre Bisericile Ortodoxe și CMB folosind ca puncte de plecare cronologice Adunările Generale CMB, iar ca izvoare de analizat anumite documente emise de Bisericile membre ale CMB, fie înainte, fie în timpul sau după Adunările Generale. În anumite cazuri am făcut apel și la mărturii de natură personală ale unor delegați

ortodocși participanți la Adunările Generale. În ceea ce privește Adunarea de la Busan, m-am folosit de calitatea mea de participant ca membru al staff-ului CMB la această Adunare. Se va observa de asemenea că anumite capitole ale acestei a doua părți cuprind subcapitole dedicate unor momente importante din istoria relațiilor dintre Bisericile Ortodoxe și CMB. Tot în această parte a doua am inclus un capitol care analizează pozițiile luate de Bisericile Ortodoxe față de mișcarea ecumenică în procesul de pregătire a Sfântului și Marelui Sinod Panortodox. Ele sunt tratate separat pentru că au o cu totul altă natură decât documentele emise de Bisericile Ortodoxe și adresate diferitelor instanțe ale CMB.

În partea a treia a prezentului volum m-am ocupat de o varietate de teme care mi s-au părut importante a fi abordate într-un volum precum cel de față. Un prim capitol se ocupă de beneficiile participării pentru ortodocși în mișcarea ecumenică, iar capitolul următor este dedicat contribuției ortodocșilor aduse acestei mișcări, precum și unor chestiuni stringente din cadrul CMB. Al treilea capitol este dedicat relației dintre Biserica Ortodoxă Română și mișcarea ecumenică. Am abordat aici cele mai diverse și, nu în ultimul rând, delicate chestiuni. Nu am încercat deloc să urmez linia abordată de alte studii pe această temă, ci pur și simplu să mă ocup de chestiuni noi, delicate, dar necesar a fi studiate. Al patrulea capitol se ocupă de nu mai puțin delicata relație dintre CMB și regimurile comuniste. Și în acest capitol am ales să prezint în detaliu exemple noi și mai puțin cunoscute, dar relevante pentru tema studiată.

Am încheiat volumul printr-o pledoarie pentru o atitudine ortodoxă unitară față de mișcarea ecumenică și cu schițarea, pe baza celor spuse pe parcursul volumului a unor posibile scenarii de viitor în ceea ce privește participarea Bisericilor Ortodoxe în mișcarea ecumenică.

Nu am făcut decât referiri pasagere la chestiuni de natură teologică, precum dialogurile teologice bilaterale și multilaterale, activitatea comisiilor CMB și contribuția ortodoxă la acestea etc. Sper ca în viitorul apropiat să dedic un volum separat mai ales contribuției ortodoxe la activitatea Comisiei pentru Credință și Constituție a CMB.

În ceea ce privește *bibliografia* utilizată la redactarea prezentului volum, se poate cu ușurință observa faptul că am acordat o atenție aparte unor teologi ortodocși, precum Ion Bria sau John Meyendorff atât datorită autorității de care aceștia se bucură în lumea ortodoxă cât și pentru faptul că în perioada cât am lucrat la prezentul volum m-am ocupat în mod sistematic de opera acestora. În ceea ce privește opera Părintelui Ion Bria, perioada în care am scris prezentul volum a coincis în mare măsură cu traducerea în limba română a principalelor sale studii de misiune și ecumenism publicate în diferite reviste de limbă engleză. Această muncă de traducere mi-a permis apropierea aparte de opera și gândirea acestui mare teolog român care a activat vreme de mai multe decenii în cadrul CMB de la Geneva. Opera lui John Meyendorff, mai ales cea gazetărească, care cuprinde numeroase referiri la participarea ortodoxă în mișcarea ecumenică, mi-a devenit mai cunoscută în

urma vizitării, de două ori pe parcursul anului 2013, a Seminarului Sfântului Vladimir din New York, a procurării și lecturării mai multor volume scrise de Meyendorff și nu în ultimul rând în urma unor discuții avute cu cei care l-au cunoscut în mod direct pe acest mare teolog ortodox care a activat în SUA. În afară de bibliografia indicată la finalul volumului, trebuie să precizez că de mare folos pentru redactarea prezentului volum mi-au fost vizitele la mai toate Bisericele Ortodoxe membre ale CMB¹, întâlnirile cu capii acestora, cu Sfintele Sinoade, cu numeroși ierarhi, profesori de teologie, studenți, monahi sau simpli credincioși. Contactul direct cu nivelele cele mai diferite ale Bisericilor Ortodoxe m-au făcut să înțeleg mai bine atitudinea complexă a Bisericilor Ortodoxe față de mișcarea ecumenică. Sper să fi subliniat suficient de clar, pe parcursul volumului, că acesta se bazează în mare măsură pe această experiență nemijlocită cu Ortodoxia globală.

Doresc de asemenea să subliniez faptul că anumite teme dezvoltate în prezentul volum au avut ca punct de plecare cercetări similare pe care le-am scris pentru recent publicatul *Orthodox Handbook on Ecumenism. Resources for Theological Education*.² Mai ales studiul cu titlul *On the Critical Role of Orthodox Churches in the*

¹ În cinci ani de activitate la Geneva am avut contacte directe cu toate Bisericele Ortodoxe membre ale CMB și, cu o singură excepție, Biserica Ortodoxă Eritreană Tewahedo, le-am vizitat pe toate.

² Pantelis Kalaitzidis, Thomas FitzGerald, Cyril Hovorun, Aikaterina Pekridou, Nikolaos Asproulis, Guy Liagre, Dietrich

*Ecumenical Movement*³ mi-a prilejuit apropierea de o serie de atitudini de natură critică a ortodocșilor exprimate de-a lungul deceniilor lor de participare în viața și activitatea CMB și care reflectă în mare măsură cum anume au relaționat ortodocșii cu CMB ca instituție ecumenică globală.

În niciun caz nu am dorit ca prezentul volum să fie o pledoarie ieftină pentru continuarea implicării ortodocșilor în mișcarea ecumenică. Consider că am analizat, fără menajamente și în mod cât se poate de realist, istoricul participării ortodocșilor în mișcarea ecumenică. Nu am ascuns deloc atitudinea critică a unor ortodocși față de anumite politici și programe ale CMB sau pur și simplu față de direcția urmată de acesta. De asemenea nu m-am dat înapoi de la a formula propriile critici față de situația actuală din CMB, mai ales în partea a treia. Nu m-am ferit să abordez subiecte extrem de delicate precum criticile aduse CMB sau mișcării ecumenice de personalități ortodoxe care au fost dezamăgite de mișcarea ecumenică după decenii de participare la efortul ecumenic, relația sau mai bine spus presupusele relații ale CMB cu anumite servicii secrete etc. Toate aceste subiecte delicate și multe altele cred că trebuie abordate și dezbătute științific, pentru că nu este nimic legat de mișcarea ecumenică sau de CMB care ar trebui să fie tabu pentru cercetare. De asemenea, așa cum am

Werner (editori), *Regnum Studies in Global Christianity*, Volos, Greece, 2013.

³ În rom. *Despre rolul critic al Bisericilor Ortodoxe în mișcarea ecumenică* în *Ibidem*, p. 122-133.

arătat într-un alt studiu, sunt convins că o abordare neobiectivă a mișcării ecumenice, atât în activitatea de predare cât și în cea de cercetare, fără o ancorare solidă în realitate, poate crea deficiențe ecumenismului autentic și poate duce la așteptări prea mari și chiar furniza argumente nefondate antiecumeniștilor.⁴

În schimb, este speranța mea, pe care doresc să mi-o exprim în finalul acestei introduceri, că prezentul volum va contribui puțin la cunoașterea originilor implicării ortodoxe în geneza și formarea CMB, la mai buna înțelegere a contribuției ortodocșilor, inclusiv de natură critică, la viața și activitatea CMB și nu în ultimul rând la înțelegerea situației actuale și a perspectivelor de viitor. Nu pot decât să spun, împreună cu W.A. Visser't Hooft, că există o „ignoranță alarmantă” la noi, dar și în alte părți ale lumii, cu privire la originea și formarea CMB.⁵ Aș adăuga că aceeași „ignoranță alarmantă” există și cu privire la rolul Bisericii Ortodoxe în crearea și dezvoltarea CMB. Dacă prezentul volum a reușit să diminueze câtuși de puțin această ignoranță, nu numai în ce privește originile, ci și implicarea ortodoxă și perspectivele viitor ale acestei implicări în CMB, atunci acesta și-a atins scopul.

⁴ Aurel Pavel/Daniel Buda, *The Teaching on Ecumenism and on other Christian traditions in Orthodox Churches* în Pantelis Kalaitzidis etc. (editori), *Orthodox Handbook on Ecumenism. Resources for Theological Education*, Regnum Books International, Volos, 2013, p. 825.

⁵ W. A. Visser't Hooft, *The Genesis and Formation of the World Council of Churches*, WCC Publications, Geneva, 1982, p. VIII.

Fiind un volum dezvoltat din textul unei conferințe, este posibil – ar fi chiar de dorit, aş dori să adaug – ca stilul acestuia să fi păstrat ceva din oralitatea şi spontaneitatea specifică prelegerilor.

Am decis în cele din urmă să adaug acestui volum un *Tablou cronologic* util, sper, celor care preferă prezentările schematice ale detaliilor de natură istorică.

I. Începuturile participării ortodoxe în mișcarea ecumenică modernă

I.1. Câteva precizări preliminare

În afară de precizările deja făcute în *Introducere* cu privire la cuprinsul, scopul și bibliografia folosită în acest volum, doresc să mai adaug aici câteva lămuriri introductive pe care le consider absolut necesare a fi plasate la începutul acestui volum, răspunzând la următoarele întrebări: 1. De ce vorbesc în titlul prezentului volum despre „Biserici Ortodoxe” și nu despre „Biserica Ortodoxă”?; 2. Care este raportul dintre mișcarea ecumenică și CMB?; 3. De ce este necesar să subliniem că eforturile de unitate creștină au o istorie la fel de lungă precum creștinismul? și 4. Ce anume i-a atras pe ortodocși la mișcarea ecumenică?

I.1.1. „Bisericile Ortodoxe” sau „Biserica Ortodoxă”?

Unii ar putea fi surprinși de faptul că în titlu vorbesc de „Bisericile Ortodoxe,” adică la plural, și nu de „Biserica Ortodoxă,” adică la singular. De aceea cred

că trebuie să-mi explic pluralul folosit aici. În primul rând trebuie avută în vedere terminologia folosită la nivel internațional cu privire la Ortodoxie în ceea ce numim studierea creștinismului global. Ortodoxia este considerată o confesiune creștină globală, cu o istorie și caracteristici proprii, alături de celelalte tradiții creștine: catolicismul, protestantismul cu numeroasele lui ramuri, anglicanismul etc. Ortodoxia are, potrivit acestei terminologii, *două ramuri*: Ortodoxia Răsăriteană și Ortodoxia Orientală. Cele două ramuri, deși foarte apropiate unele de altele, nu se află în comuniune deplină, ci sunt separate într-o chestiune de hristologie, anume de înțelegerea relației dintre firile Mântuitorului în cadrul Persoanei Fiului lui Dumnezeu Întrupat, Iisus Hristos. În vreme ce tradiția Ortodoxă Răsăriteană recunoaște deciziile de la Sinodul de la Calcedon (451) și-l consideră ca fiind cel de-al patrulea sinod ecumenic, Ortodoxia Orientală nu recunoaște deciziile acestui sinod, fapt pentru care este numită, de către noi, și „necalcedoniană.” Este recomandabil să nu se folosească denumirea de „Biserici monofizite,” o dată pentru că hristologia lor, dezvoltată și explicitată după Calcedon în esență nu mai este „monofizită,” precum și pentru că denumirea este considerată de către ortodocșii orientali drept jignitoare. Ortodoxia Răsăriteană numită uneori – destul de impropriu cred eu – „Ortodoxia bizantină,”⁶

⁶ Ortodocșii orientali ne numesc astăzi pe noi, ortodocșii răsăriteni, «bizantini» pentru că în secolele de după ruptura din 451, ortodocșii calcedonieni au fost, de cele mai multe ori, loiali Imperiului Roman de Răsărit și susținuți de către acesta. Denu-

este Ortodoxia noastră, despre care nu trebuie să dau vreun detaliu aici.

Ambele ramuri ale Ortodoxiei⁷ au, din punct de vedere organizatoric, mai multe Biserici aflate în de-

mirea de «Ortodoxie bizantină» aplicată ortodoxiei răsăritene apare și în terminologia unor teologi occidentali care nu sunt foarte preocupați de diversitatea Ortodoxiei noastre. Mai corect ar fi, probabil, să se vorbească despre o „Ortodoxie de origine bizantină,” chiar dacă și această denumire suportă critici și comentarii. A numi Ortodoxia răsăriteană „Ortodoxie bizantină,” lucru încurajat de unii, înseamnă – cu tot respectul pentru ceea ce înseamnă tradiția bizantină și influența ei asupra celorlalte tradiții ortodoxe răsăritene – a ignora bogăția și diversitatea tradițiilor ortodoxe răsăritene. Astăzi putem vorbi, pe lângă tradiția ortodoxă bizantină, de o tradiție ortodoxă slavă (cu numeroase direcții), georgiană, română și mai nou finlandeză, japoneză și chiar africană (de asemenea cu numeroase direcții) și americană.

⁷ Nu cred că este lipsită de sens listarea aici a Bisericilor Ortodoxe, atât Răsăritene cât și Orientale. Bisericile Ortodoxe Răsăritene autonome și autocefale, în ordinea actuală a dipticelor, sunt: 1. *Patriarhiile* împărțite în: a) patriarhii apostolice, parte a vechii pentarhii decise la cel de-al patrulea sinod ecumenic: Patriarhia Ecumenică, Patriarhia Alexandriei și a Întregii Africi, Patriarhia Antiohiei și a Întregului Răsărit, Patriarhia Ierusalimului și a Întregii Palestine; b) noile patriarhate: Biserica Ortodoxă Rusă-Patriarhia Moscovei, Biserica Ortodoxă Sârbă, Biserica Ortodoxă Română, Biserica Ortodoxă Bulgară, Biserica Ortodoxă Georgiană; 2) Biserici Ortodoxe Răsăritene autonome și autocefale conduse de un cap al Bisericii cu rang de arhiepiscop sau de mitropolit, potrivit sistemului arhiepiscopal sau mitropolitan al ierahiei: Biserica Ciprului (arhiepiscop), Biserica Greciei (arhiepiscop), Biserica Ortodoxă Autocefală a Poloniei (mitropolit), Biserica Ortodoxă a Albaniei (arhiepiscop), Biserica Ortodoxă din Ținuturile Cehe și

plină comuniune între ele.⁸ Așadar, în ceea ce privește Ortodoxia Răsăriteană, putem să o denumim, din punct

din Slovacia (mitropolit). Ar mai putea fi adăugată aici încă o categorie, anume cea a Bisericilor Ortodoxe Răsăritene cu canonicitate incertă sau discutabilă. Lista este destul de lungă, dar prefer să le amintesc doar pe câteva, cele mai mari și mai cunoscute: Biserica Ortodoxă în America (condusă de un mitropolit, cu autonomie recunoscută oficial doar de Patriarhia Moscovei), Biserica Ortodoxă Japoneză (condusă de un mitropolit, cu autocefalie recunoscută doar de Patriarhia Moscovei), Biserica Ortodoxă Autonomă a Estoniei, cu autonomie recunoscută de Patriarhia Ecumenică), Biserica Ortodoxă Autonomă a Ucrainei – Patriarhatul de Kiev, Biserica Ortodoxă Macedoneană, autodeclarate autonome și autocefale, dar nerecunoscute ca atare de celelalte Biserici Ortodoxe.

Bisericile Ortodoxe Orientale nu au diptice sau vreo ordine canonică între ele (vezi Nareg Alemezian, *The Oriental Orthodox Family of Churches in Ecumenical Dialogue* în *The Ecumenical Review*, 61: 3, 2009, p. 315). Acestea ar putea fi împărțite după tradiția etnică și culturală pe care o reprezintă, astfel: *tradiția armeană*: Biserica Apostolică Armeană, Scaunul Mamă de Etchmiadzin, Armenia și Biserica Apostolică Armeană, Marea Casă a Ciliciei, Antelias, Liban; *tradiția siriană*: Patriarhia Ortodoxă Siriană a Antiohiei și a Întregului Răsărit; *tradiția indiană*: Biserica Ortodoxă Siriacă Malankara (sau Malabar); *tradiția coptă*: Biserica Ortodoxă Coptă; *tradiția abisiniană*: Biserica Ortodoxă Etiopiană Tewahedo și Biserica Ortodoxă Eritreană Tewahedo.

⁸ În cazul Bisericilor Ortodoxe Orientale, comuniunea deplină dintre acestea nu a fost suficient de mult practică în trecut, pentru simplul fapt că principalele tradiții ortodoxe orientale (armeni, sirieni, indieni, copti, abisinieni: etiopieni și eritreeni) au trăit vreme de secole destul de separate unele de altele, fapt care a dus la dezvoltarea unor tradiții liturgice destul de diferite. De exemplu, cultul Bisericii Etiopiene este foarte diferit de cel al Bisericii Armene. Abia în ultimele decenii Bisericile Orientale au

de vedere dogmatic, liturgic și canonic, drept „Biserica Ortodoxă,” subliniind astfel comuniunea deplină existentă în cadrul acesteia, dar ignorând pentru moment terminologia folosită în studiul creștinismului global și, implicit, excluzând Ortodoxia Orientală. Vorbim de „Biserici Ortodoxe” în cadrul Ortodoxiei Răsăritene atunci când dorim să subliniem că în cadrul acesteia există mai multe Biserici autonome și autocefale cu o ordine canonică bine stabilită de diptice. Așa cum se va vedea din cuprinsul prezentului volum, de dragul sublinierii unității Ortodoxiei, enciclicele pe care urmează să le analizăm, documentele pregătitoare ale Sfântului și Marelui Sinod Panortodox, precum și alte documente emise de ortodocși, vorbesc de „Biserica Ortodoxă” când fac referire la Ortodoxia Răsăriteană, și de „Biserici Ortodoxe” când fac referire atât la Biserica Ortodoxă Răsăriteană cât și la Biserica Ortodoxă Orientală.

În prezentul volum am preferat să vorbesc în primul rând de „Biserici Ortodoxe” când m-am referit cu precădere la Ortodoxia Răsăriteană nu numai pentru a urma terminologia folosită în studiul creștinismului global, ci și datorită faptului că atitudinea Ortodoxiei răsăritene față de ecumenism, în ciuda tuturor eforturilor de a vorbi cu o singură voce în această chestiune, nu a fost și nu este deloc unitară. Voi reveni la această chestiune în partea a treia a acestui volum. Doresc însă doar să explic aici pe scurt afirmația făcută mai sus cu

reușit să inițieze legături permanente între ele și să-și manifeste intercomuniunea.

privire la lipsa unui consens deplin în cadrul Ortodoxiei Răsăritene cu privire la mișcarea ecumenică. În primul rând, nu toate Bisericile Ortodoxe au devenit membre ale CMB în același timp, ci fiecare Biserică a decis pentru sine dacă și când să devină membră a CMB.⁹ Se poate vorbi de „două valuri de aderare” a

⁹ Redau aici anii în care Bisericile Ortodoxe Răsăritene au devenit membre ale CMB: în 1948, o dată cu înființarea CMB sau în anii imediat următori au devenit membre următoarele Biserici: Patriarhia Ecumenică, Patriarhia Alexandriei, Patriarhia Antiohiei, Patriarhia Ierusalimului, Biserica Ciprului, Biserica Greciei, Biserica Ortodoxă din America (1953). În 1961 s-au alăturat următoarele Biserici: Biserica Ortodoxă Rusă, Biserica Ortodoxă Română, Biserica Ortodoxă Bulgară și Biserica Ortodoxă din Polonia. În anii imediat următori au devenit membre ale CMB următoarele Biserici: Biserica Ortodoxă Georgiană (1962), Biserica Ortodoxă Sârbă (1965), Biserica Ortodoxă din Ținuturile Cehe și Slovacia (1966). La date ulterioare au devenit membre ale CMB următoarele Biserici Ortodoxe Răsăritene: Biserica Ortodoxă a Finlandei, (1982) care este autonomă, dar nu autocefală, ci se află sub îndrumarea Patriarhiei Ecumenice, Biserica Ortodoxă din Japonia (1973), Biserica Ortodoxă Autocefală a Albaniei (1994), după refacerea acesteia în urma odiosului regim comunist din Albania (vezi <http://www.oikoumene.org/en/church-families/orthodox-churches-eastern>). Cred că nu este total lipsită de importanță prezentarea aici a anilor în care au devenit membre ale CMB Bisericile Ortodoxe Orientale: în 1948: Biserica Ortodoxă Coptă, Biserica Ortodoxă Etiopiană Tewahedo și Biserica Ortodoxă Siriacă Malankara (sau Malabar). Mai târziu au devenit membre ale CMB următoarele Biserici Ortodoxe Orientale: Patriarhia Ortodoxă Siriană a Antiohiei și a Întregului Răsărit (1960), Biserica Apostolică Armeană, Scaunul Mamă de Etchmiadzin (1962), așadar după ce autoritățile din Uniunea

Bisericilor Ortodoxe la CMB, în 1948 și în anii imediat următori și în 1961 și în anii imediat următori, ceea ce arată că deciziile nu s-au luat de comun acord, ci la nivelul fiecărei Biserici sau, eventual, al unui grup de Biserici. Mai mult, la ora actuală există două Biserici Ortodoxe care și-au suspendat calitatea de membre în CMB, prin decizii luate de asemenea individual și fără o consultare a Bisericilor Ortodoxe surori.¹⁰ De asemenea, nici Bisericile Ortodoxe membre în CMB nu au participat și nu participă în egală măsură și cu aceeași intensitate la viața și activitatea acestei organizații ecumenice.

Acestea sunt motivele, covingătoare sper, pentru care vorbesc cu precădere de „Bisericile Ortodoxe” și nu de „Biserica Ortodoxă” în acest volum.

Sovietică, din care Armenia făcea parte la acea vreme, au permis acest lucru; Biserica Apostolică Armeană, Marea Casă a Ciliciei, Antelias, Liban (1962); Biserica Ortodoxă Eritreană Tewahedo (2003) după ce Eritrea a devenit stat independent iar autocefalia Bisericii Ortodoxe Eritreene Tewahedo față de Biserica Ortodoxă Etiopiană Tewahedo a fost oficial recunoscută (vezi <http://www.oikoumene.org/en/church-families/orthodox-churches-oriental>). Așadar, cu două excepții (Biserica Ortodoxă Bulgară și Biserica Ortodoxă Georgiană), toate Bisericile Ortodoxe Răsăritene canonic recunoscute și toate Bisericile Ortodoxe Orientale sunt membre ale CMB.

¹⁰ Este vorba de Biserica Ortodoxă Georgiană care și-a suspendat calitatea de membră în CMB în 1997 și despre Biserica Ortodoxă Bulgară care și-a suspendat calitatea de membră în CMB în 1998 (cu privire la motivele acestei suspendări vezi Georgios Vlantis, *Die Orthodoxe Kirche Bulgariens und die ökumensiche Bewegung* în *Orthodoxes Forum* 27, 1, 2013, p. 57-70).

I.1.2. Raportul dintre CMB și mișcarea ecumenică

Am arătat, pe scurt, în *Introducere*, de ce anume am preferat să vorbesc în prezentul volum despre relația Bisericii Ortodoxe cu „mișcarea ecumenică” și nu cu CMB, chiar dacă mă voi referi cu precădere la relația cu acesta. Este acum momentul să spun mai multe despre raportul dintre mișcarea ecumenică și CMB. „Mișcarea ecumenică” este noțiunea folosită pentru a defini toate eforturile de refacere a unității creștine. În opinia mea, nu există în acest sens o limitare cronologică. Deși în perioada ei modernă există numeroși actori (Biserici, comuniuni creștine mondiale, consilii sau conferințe naționale, regionale sau subregionale ale bisericilor, organizații, asociații, universități etc.) implicați în această mișcare, se vorbește doar de o mișcare ecumenică și nu de mai multe „mișcări” ecumenice. Folosirea obligatorie a singularului are rolul de arăta că deși există numeroase tendințe și modele de unitate propuse, scopul este unul: unitatea. Fiind atât de complexă și cu atât de mulți actori implicați în ea, este evident că nimeni nu poate pretinde că ar poseda sau că ar avea un rol decisiv în cadrul mișcării ecumenice.

Înainte de a scrie despre raportul dintre CMB și mișcarea ecumenică, aș dori să fac câteva referințe la principalii actori implicați în mișcarea ecumenică. În opinia mea, *bisericile* joacă cel mai important rol în mișcarea ecumenică. Până la urmă, scopul mișcării ecumenice este unitatea Bisericii, iar efortul spre această unitate trebuie să fie exercitat în primul rând de către biserici.

Biserica Romano-Catolică este, numeric vorbind, cea mai mare biserică din creștinismul global. Aceasta posedă, în ciuda largii diversități existente în cadrul ei, o strategie suficient de unitară spre a fi unul dintre cei mai importanți actori din mișcarea ecumenică. Această strategie este formulată de Consiliul Pontifical pentru Promovarea Unității Creștine și cuprinde dialoguri bilaterale cu marile biserici și/sau tradiții creștine, relații cu organizațiile ecumenice naționale, regionale și internaționale etc.¹¹ După ce s-a arătat sceptică față de începuturile mișcării ecumenice moderne și a refuzat să se alăture acesteia, și implicit CMB, Conciliul Vatican II, prin al său *Decret cu privire la ecumenism*¹² intitulat *Uni-*

¹¹ Vezi în acest sens site-ul http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/chrstuni/. Între 2001-2010, acest consiliu a fost condus de cardinalul german Walter Kasper. Pentru o evaluare a activității lui ca lider al acestui consiliu, vezi Cardinal Walter Kasper, *Harvesting the Fruits. Basic Aspects of Christian Faith in Ecumenical Dialogue*, London, 2009. Actualul lider al acestui Consiliu (din 2010), este cardinalul elvețian de limbă germană Kurt Koch. Pentru o evaluare a activității acestui Consiliu la aniversarea a cincizeci de ani de existență, vezi *Unità Dei Cristiani: Dovere e Speranza. Per il 50° Anniversario dell'Istituzione del Pontificio Consiglio per la promozione dell'Unità dei Cristiani (1960-2010) / Christian Unity: Duty and Hope. For the 50th Anniversary of the Foundation of the Pontifical Council for Promoting Christian Unity (1960-2010)*, Libreria Editrice Vaticana, 2010. Pentru o recenzie pe marginea acestei cărți vezi D. Buda, *Revista Teologică, serie nouă, anul XXI* (93), ian-mart. 2011, p. 203-205.

¹² Vezi Tom Stransky, *Decree on Ecumenism* în *Dictionary of the Ecumenical Movement*, Nicholas Lossky etc. (editori), WCC Publications, 2nd edition, Geneva, 2002, p. 293-294.

tatis Redintegratio și *Direcțiile ecumenice*¹³ care i-au urmat de-a lungul anilor, emise de către Consiliul Pontifical pentru Promovarea Unității Creștine, au readus Biserica Romano-Catolică în centrul mișcării ecumenice moderne. Celelalte biserici joacă fiecare rolul lor în funcție de gradul de implicare în mișcarea ecumenică, bogăția ei teologică etc. Nu doresc, desigur, să evaluez aici contribuția fiecărei biserici la mișcarea ecumenică, ci am dorit doar să arăt că Biserica Romano-Catolică, cu profilul și dimensiunile ei cu adevărat globale, se numără printre principalii contributory la mișcarea ecumenică.

Neapărat trebuie amintite aici comuniunile creștine globale. Acestea au fost definite ca fiind „comuniuni ale bisericilor aparținând aceleiași tradiții și menținând împreună aceeași moștenire comună, conștiință de viață în aceeași frățietate (fellowship) și dând acestei conștiințe cel puțin o expresie structurală vizibilă.”¹⁴ Cu alte cuvinte, expresia lor vizibilă sunt organizațiile confesionale globale, precum Comuniunea Anglicană, Federația Mondială Lutherană, Comuniunea Mondială a Bisericilor Reformate, spre a le aminti doar pe cele mai importante dintre ele. Acestea promovează comuniunea dintre diferitele biserici ale aceleiași tradiții și se ocupă de activități multiple în rândul bisericilor membre. În același timp însă aceste comuniuni creștine globale promovează modelul de unitate al tradiției pe

¹³ Vezi Tom Stransky, *Ecumenical directions* în *Dictionary of the Ecumenical Movement ...*, p. 378-379.

¹⁴ Vezi documentul *Christian World Communions* în *Study Encounter*, IV, 1, 1968, p. 46.

care o reprezintă. Trebuie amintit aici că Bisericile Ortodoxe nu au o astfel de comuniune globală organizată structural. Motivele sunt multiple și nu este timp să le discut aici. În cadrul întâlnirilor comune dintre CMB și comuniunile creștine mondiale, tradiția ortodoxă răsăriteană este reprezentată, ca o formă de compromis, de către Patriarhia Ecumenică și de către Biserica Ortodoxă Rusă. Este de prisos să mai amintesc aici că cele două onorabile Biserici Ortodoxe nu informează niciodată celelalte Biserici Ortodoxe surori cu privire la activitatea acestor întâlniri comune. Relația dintre aceste comuniuni creștine globale și CMB este una completă. Lukas Visser, mare teolog și ecumenist, specialist mai ales în activitatea CMB, a definit această relație prin cuvintele paradoxale: „similare, dar încă nesimilare.”¹⁵ Cu alte cuvinte, atât CMB cât și comuniunile creștine globale se autopercep ca având o vocație globală, diferența fiind că CMB reprezintă o mulțime de confesiuni și tradiții creștine, în vreme ce confesiunile creștine globale doar o tradiție creștină.

CMB, la fel ca și consiliile sau conferințele ecumenice naționale¹⁶ sau regionale (continentale),¹⁷ cuprinde

¹⁵ Lukas Visser, *World Communions, the WCC and the Ecumenical Movement* în *Ecumenical Review* 54:1, p. 143-144.

¹⁶ Pentru o definiție și o scurtă descriere a consiliilor ecumenice regionale, vezi Thomas F. Best, *Councils of Churches: Local, National, Regional* în *Dictionary of the Ecumenical Movement ...*, p. 255-262.

¹⁷ La ora actuală, în lume există următoarele consilii sau conferințe regionale: Conferința Bisericilor Europene cu sediul la

biserici de diferite tradiții creștine, însă, în vreme ce acestea au o vocație și o agendă națională sau regională (continentală), CMB are o agendă și o vocație globală. Atât în ceea ce privește compoziția,¹⁸ cât și vocația sa ecumenică globală, CMB este organizația cea mai reprezentativă pentru mișcarea ecumenică modernă. De aceea, CMB și-a asumat rolul de convocator (convener) al inițiativelor ecumenice atât ale consiliilor ecumenice

Geneva, Elveția, dar în curs de mutare la Bruxelles, Belgia (vezi <http://ceceurope.org/>), Conferința Panafricană a Bisericilor (vezi <http://aacc-ceta.org/>), cu sediul la Nairobi, Kenya; Conferința Creștină a Asiei, cu sediul la Bangkok în Thailanda (vezi <http://cca-org/>); Conferința Caraibeană a Bisericilor, cu sediul la St. Augustine în Trinidad (vezi <http://www.ccc-caribe.org/>); Consiliul Latino-American al Bisericilor, cu sediul la Quito în Ecuador (vezi <http://www.claiweb.org/>); Consiliul Bisericilor din Orientul Mijlociu, cu sediul la Beirut în Liban (vezi <http://www.mec-churches.org/>); Conferința Bisericilor din Pacific, cu sediul în Insulele Fiji (vezi <http://www.pcc.org.fj>). Pentru continentul nord-american nu există un consiliu sau o conferință a bisericilor, ci în fiecare dintre cele două mari țări nord-americane, SUA și Canada, există un Consiliu National al Bisericilor, cu sediile la New York (vezi <http://www.nationalcouncilofchurches.us/>), respectiv Toronto (vezi <http://www.councilofchurches.ca/>).

¹⁸ CMB cuprinde la ora actuală 345 de biserici membre din mai toate marile tradiții creștine și de pe toate continentele. Este cunoscut faptul că Biserica Romano-Catolică nu este membră în CMB, totuși trebuie amintit că este cel mai important partener ne-membru al CMB. De asemenea mai trebuie adăugat faptul că Biserica Romano-Catolică este membră cu drepturi depline în două dintre cele mai importante comisii ale CMB: Comisia pentru Credință și Constituție și Comisia pentru Misiune Mondială și Evangheliism.

naționale, cât și ale celor regionale, ca parte a ceea ce se numește „procesul consiliar.”¹⁹ Acest rol este recunoscut și apreciat ca atare de către partenerii ecumenici.²⁰

În ultimii ani, datorită dezvoltării creștinismului global mai ales în rândul bisericilor care nu sunt membre în CMB (mai ales în rândul celor care aparțin mișcării penticostale și evanghelice), în rândul CMB s-a dezvoltat conceptul de „spațiu extins” (eng. „expended space”). În documentele interne ale CMB,²¹ prin „spațiu extins” se înțelege acea parte a creștinismului global care nu este angajată sistematic în mișcarea ecumenică și pe care CMB o are în vedere, chiar dacă nu este inclusă în structura sa.

Rezumând cele spuse în acest subcapitol, putem concluziona că:

- Mișcarea ecumenică modernă include toate eforturile spre unitatea Bisericii lui Hristos;

¹⁹ Vezi în acest sens Emmanuel Lanne, *Conciliarity* în *Dictionary of the Ecumenical Movement...*, p. 235-236. Vezi de asemenea Herbert Froehlich, *Key Points for the conciliar Process* în *Ecumenical Review* 38:3, 1986, p. 297-307.

²⁰ Ultima întâlnire cu o serie de consilii și conferințe naționale și regionale a avut loc între 5-11 februarie 2012 la Mănăstirea Saydet el Jabal, Beirut, Liban. Pentru mai multe detalii, precum și pentru declarația finală, vezi *Raport cu privire la consultarea despre ecumenismul consiliar, Saydat El Jabal, Liban, 5-11 febr. 2012*, în *Revista Ecumenică Sibiu*, anul IV, nr. 2, Iul. 2012, p. 372-382, tradus de D. Buda, cu o introducere cu titlul: *Un nou document cu privire la ecumenismul consiliar*, p. 355-357.

²¹ Mai ales în *World Council of Churches Programme Plans 2009-2013. Projects and Activities*, precum și în *Project and Activities for 2014-2017*.

- Aceasta implică numeroși actori implicați, fără ca vreunul să aibă un rol dominant;
- CMB prin structura sa globală și vocația ecumenică universală are rol de convocator sau dăător de ton în mișcarea ecumenică;
- În interiorul CMB s-a dezvoltat în ultimii ani conceptul de „spațiu extins” pentru a include în acesta noile dezvoltări din cadrul creștinismului global.

Pentru o bună înțelegere a celor dezbătute în acest subcapitol, sfătuiesc potențialii cititori să lectureze subcapitolul III.2.3. din prezentul volum, intitulat *CMB – superbiserică?*

I.1.3. Eforturile pentru unitatea creștină sunt la fel de vechi precum creștinismul

Adesea auzim discursuri în favoarea muncii pentru unitate creștină care spun că în primul mileniu creștinii au fost una, iar la începutul celui de-al doilea mileniu – aluzie la schisma de la 1054 – a existat o primă diviziune mare în sânul Bisericii, după care a urmat o altă diviziune la începutul secolului al XVI-lea, adusă de Reformă, care la rândul ei a fost urmată de numeroase alte diviziuni în secolele următoare. Sarcina noastră ca și creștini astăzi este să refacem unitatea Bisericii lui Hristos. Acest tip de discurs, chiar dacă sună frumos, are puțin de-a face cu realitatea. Erezii și schisme au existat întotdeauna în rândul creștinilor. Rupturi mai mari sau mai mici au existat între creștini și în primul

mileniu. Putem afirma că în vreme ce creștinii au vorbit mereu despre unitatea lor, ei nu au fost niciodată uniți în cadrul unei singure Biserici.

În acest subcapitol doresc să demonstrez că eforturile de unitate între creștini sunt la fel de vechi precum creștinismul însuși. Oricine cunoaște câtuși de puțin istoria bisericească va fi de acord cu această afirmație. Părintele Bria a rezumat excelent această percepție a ortodocșilor despre mișcarea ecumenică modernă, când a scris că „ortodocșii obișnuiesc să spună că participarea lor în mișcarea ecumenică de astăzi nu este, în principiu, <o revoluție în istorie>,²² ci doar, am adăuga noi, o continuare a eforturilor spre unitate în care au fost implicați de secole. De aceea prefer să vorbesc de „mișcarea ecumenică modernă” atunci când mă refer la eforturile de la sfârșitul secolului al XIX-lea, de pe parcursul secolului al XX-lea și din ceea ce a trecut din secolul al XXI-lea pentru unitatea creștină, tocmai pentru a sublinia faptul că „mișcarea ecumenică” are o istorie la fel de lungă precum creștinismul, chiar dacă denumirea folosită pentru aceasta nu a fost întotdeauna aceeași.

Din păcate este larg răspândită ideea că eforturile de unitate creștină ar fi o invenție a epocii moderne și că ecumenismul nu ar avea precedent sau rădăcini istorice. Regretabil este de asemenea faptul că la răspândirea acestei idei a contribuit, în mod involuntar, un mare proiect de cercetare a istoriei mișcării ecumenice.

²² Ion Bria, *The Eastern Orthodox in the Ecumenical Movement*, în *Ecumenical Review*, 38, 2, 1986, p 216.

Este vorba despre monumentală lucrare colectivă în trei volume și peste 2100 pagini în format mare, editată de CMB și intitulată, deloc pretentios, *A History of the Ecumenical Movement*.²³ Întrucât această istorie începe cu 1517 (anul începutului Reformei), ea dă impresia că mișcarea ecumenică ar începe cu anul 1517. Există într-adevăr o foarte scurtă prezentare (de doar 24 de pagini) a ideii de unitate anterioară nașterii Reformei, însă întinderea acesteia contrastează flagrant cu tratarea detaliată a ideii de unitate de după 1517.

Eforturile de unitate creștină au baze biblice²⁴ și patristice.²⁵ Este adevărat că în Biserica primară, dar mai ales în perioada sinoadelor ecumenice, a existat o preocupare permanentă de a separa dreapta credință de erezie. Însă ori de câte ori s-a ivit posibilitatea de a reface unitatea sau de a intra în dialog teologic cu cei declarați deja eretici, Părinții Bisericii nu au ezitat s-o facă. Cum ar putea fi altfel interpretate eforturile de apropiere dintre ortodocși și grupările neo-ariene din perioada 325-381? După sinodul al treilea ecumenic când a fost ruptă comuniunea dintre gruparea

²³ Ruth Rouse și Stephen Charles Neill (editori), WCC Publications, Geneva. Prima ediție a fost publicată în 1954. Ediția 2004 cuprinde 838 pagini (vol. I), 570 pagini (vol. II) și 697 pagini (vol. III).

²⁴ Ivan Dimitrov, *Foundations of Ecumenism According to Orthodox Understanding* în Pantelis Kalaitzidis etc. (editori) *Orthodox Handbook on Ecumenism ...*, p. 59-63.

²⁵ Daniel Buda, *Foundations for Ecumenism în Patristic Theology and Church History* în Pantelis Kalaitzidis etc. (editori), *Orthodox Handbook on Ecumenism ...*, p. 69-74.

alexandrină condusă de Sfântul Chiril al Alexandriei și gruparea antiohaină condusă de Ioan al Antiohiei, ambii lideri, împreună cu susținătorii lor, și-au manifestat dorința de împăcare, concretizată prin ceea ce istoria bisericească a reținut sub numele de Formula de concordie din anul 433.²⁶ După sinodul al patrulea ecumenic ținut la Calcedon în 451 s-a înregistrat o gravă schismă în Răsărit. Calcedonienii au inițiat însă imediat o serie de dialoguri cu cei numiți pe atunci monofiziți. Sinoadele V și VI ecumenice, alături de o întreagă altă serie de hotărâri și documente, consemnează încercări (este drept nereușite) de împăcare a ortodocșilor cu monofiziții. Este adevărat că pe parcursul acestor încercări s-a apelat adesea la compromisuri inacceptabile, pe care Biserica le-a amendat imediat (precum monotelismul) sau că au existat presiuni din partea puterii imperiale pentru a grăbi unitatea, însă ideea de bază rămâne: ruptura din sânul Bisericii și condamnarea unei grupări drept eretice a fost urmată de încercări de refacere a unității.

După ruptura dintre Răsărit și Apus, stabilită convențional la 1054, au urmat o serie de încercări de refacere a unității bisericești, consemnate inclusiv în documente sinodale semnate (cele mai importante sunt hotărârile de la Lyon – 1274 și Ferrara-Florența – 1439), dar care nu s-au putut pune în practică, printre altele, datorită presiunilor politice sub care au fost ele

²⁶ Pentru mai multe detalii despre acest minunat exemplu de refacere a unității creștine vezi Daniel Buda, *Formula de concordie din 433 în Revista Teologică*, anul XIII, N. S. nr. 85 nr. 4/2003, p. 62-75.

încheiate și lipsei de popularitate (mai ales în Răsărit) a acestor hotărâri. Iată cum după schismă, în mod natural urmează încercări de refacere a unității dintre creștini.

Același proces a avut loc și în Apus imediat după Reformă: s-a încercat refacerea unității în cadrul Bisericii Apusene, pe de-o parte. Pe de altă parte, bisericile ieșite din Reformă au căutat dialog cu Bisericele Ortodoxe, chiar dacă contactele directe cu credincioșii acesteia erau destul de rare. Este suficient să ne gândim la dialogul dintre teologii de la Tübingen și Patriahul ecumenic Ieremia II (1572-1579; 1580-1584; 1587-1595) dintre anii 1573-1581.²⁷

Din scurta prezentare anterioară cred că este evident că ortodocșii au adus în mișcarea ecumenică modernă o bogată experiență de dialog teologic și de încercare de refacere a unității creștine. Această experiență nu a fost întotdeauna pozitivă. Mai trebuie amintit faptul că istoria bisericească ne oferă numeroase exemple în care ortodocșii au lucrat împotriva unității lor. În astfel de cazuri cred că istoria bisericească ne ajută prin exemplul ei negativ: pentru că alții au făcut

²⁷ Vezi despre acest dialog lucrările *Acta et Scripta Theologorum Wirtembergensium et Patriarchae Constantinopolitani D. Hieremiae*, Wittenberg, 1584; George Mastrantonis, *Augsburg and Constantinople. The Correspondence between the Tübingen Theologians and Patriarch Jeremiah II of Constantinople on the Augsburg Confession*, Holy Cross Orthodox Press, Brookline, Massachusetts, 1982; Dorothea Wendebourg, *Reformation und Orthodoxie. Der ökumenische Briefwechsel zwischen der Leitung der Württembergischen Kirche und Patriarch Jeremias II. von Konstantinopel in den Jahren 1573 – 1581*, Göttingen 1986.

așa în trecut, noi nu trebuie să le repetăm greșelile în prezent.²⁸ De asemenea, experiența lor de dialog cu creștinii rupți de comuniunea cu ei de-a lungul istoriei i-a făcut pe ortodocși să se alătore aventurii moderne de căutare a unității.²⁹

I.1.4. Ce anume i-a atras pe ortodocși spre mișcarea ecumenică modernă?

Există mai mulți factori care au contribuit la un răspuns pozitiv din partea ortodocșilor atunci când au fost invitați să participe la mișcarea ecumenică modernă. Primul motiv a fost, cred, de natură teologică: ortodocșii s-au alăturat mișcării ecumenice din dorința de a lucra pentru unitatea tuturor creștinilor, potrivit rugăciunii Mântuitorului „ca toți să fie una” (Ioan 17, 21). La începuturile mișcării ecumenice moderne, ortodocșii erau pe deplin conștienți de această chemare a Mântuitorului Hristos, căreia au încercat să-i răspundă de-a lungul secolelor, inițiind, așa cum am arătat într-unul din subcapitolele precedente, dialoguri teologice cu marile tradiții creștine cu care nu se mai aflau în comuniune.

Nu este mai puțin adevărat că ortodocșii purtau de asemenea memoria unor experiențe negative în relați-

²⁸ Vezi Daniel Buda, *Kirchengeschichte als Wissenschaft. Versuch einer orthodoxen Perspektive*, în *Kirchengeschichte als Wissenschaft*, Bernd Jaspert (ed.), Aschendorf Verlag, 2013, p. 51.

²⁹ Diarmaid MacCulloch, *Istoria creștinismului. Primii 3000 de ani*, trad. de Cornelia Dumitru și Mihai-Silviu Chirilă, Ed. Polirom, 2011, p. 855.

ile cu celelalte biserici, mai ales cu Biserica Apuseană. Încercările de unire finalizate uneori cu acorduri de unire semnate, la presiunea autorităților bizantine, dar respinse de majoritatea poporului binecredincios, experiența tristă a cruciadelor, misiunile catolice în rândul credincioșilor ortodocși de pe teritoriul Imperiului Otoman mai ales după ce acesta a început să dea semne de slăbiciune și avea nevoie de sprijinul marilor puteri catolice, dar și asupra altor ortodocși din Răsăritul Europei, uniatișmul inițiat în secolele XVI-XVII în răsăritul Europei pe fondul contrareforme catolice; toate acestea erau profund imprimate în memoria colectivă a ortodocșilor de la începutul secolului al XX-lea. Nu putem afirma că ortodocșii erau dezamăgiți doar de relația lor cu catolicii. Au existat și experiențe triste în relația cu protestanții. Cazul Patriarhului Chiril Lucaris³⁰ a reliefat faptul că ortodocșii puteau cădea victime ale conflictului dintre protestantism și catolicism. Anumite biserici ieșite din Reformă s-au dovedit deosebit de zeloase în încercarea de a-i converti pe creștinii ortodocși, pe care-i considerau neștiutori ai Scripturilor, ignoranți și practicanți ai unor tradiții de origine păgână, eventual puțin încreștinate. Calvinii din Transilvania au încercat în mod sistematic să-i convertească pe românii ortodocși la Reformă, iar în Asia Mică au apărut numeroase misiuni protestante care, pentru că nu au avut succes în rândul musulmanilor,

³⁰ Vezi Aurel Jivi, *Cyril Lucaris Ties with Transylvanian Protestants în Persoană și Comuniune. Prinos de cinstire Pr. Prof. Acad. Dumitru Stăniloae*, Sibiu, 1993, p. 386-397, cu bibliografia indicată.

și-au îndreptat atenția spre ortodocșii din regiune.³¹ Pe măsură ce protestantismul s-a divizat, în secolele XVIII-XIX, a sporit și numărul misiunilor protestante între ortodocși, acestea nemaifiind inițiate numai din Europa, ci și din America. În ciuda tuturor acestor dezamăgiri și experiențe negative cu creștinii de alte confesiuni, ortodocșii s-au arătat gata să contribuie la unitatea creștinilor când a apărut o inițiativă modernă în acest sens. Principala explicație a acestui răspuns pozitiv nu poate fi așadar decât dorința de unitate în spiritul rugăciunii Mântuitorului din Ioan 17, 21.

Al doilea motiv al răspunsului pozitiv al ortodocșilor de a se alătura mișcării ecumenice moderne a fost, fără îndoială, *dorința ortodocșilor de a ieși din izolare*. Turcocrăția i-a ținut pe creștinii de pe teritoriul Imperiului Otoman în izolare față de restul creștinilor, legăturile dintre ortodocșii de sub turci și restul creștinilor lumii fiind mai degrabă sporadice, în niciun caz permanente sau sistematice. Crearea unei mișcări reprezentate de o organizație așa cum a devenit CMB, care să se ocupe de inițierea și dezvoltarea de legături permanente între creștini, le-a părut ortodocșilor a fi calea potrivită de ieșire din izolare.

Acest motiv al ieșirii din izolare a funcționat și pentru ortodocșii care s-au alăturat CMB în anii '60 ai secolului trecut. Unii dintre ei, precum sârbii, bulgarii și într-o măsură mai redusă chiar românii, după ce

³¹ Habib Badr, *Evangelical Mission and Churches in the Middle East in Christianity. A History in the Middle East*, Beirut, 2005, p. 715.

scăpaseră de izolarea impusă de turci au intrat, după doar câteva decenii, în izolarea impusă de comuniști. Deși nu au fost sub turci, ortodocșii ruși au avut, din diferite motive, de asemenea doar legături sporadice cu alți creștini. Revoluția din octombrie 1917, care a adus comunismul în Rusia, a dus la persecutarea și izolarea Bisericii Ortodoxe Ruse. Pentru Bisericiile aflate în spațele așa-numitei „cortine de fier”, de la intrarea lor în această organizație și până la căderea comunismului, CMB a funcționat ca un canal – am putea probabil să adăugăm că a fost în multe cazuri *unicul* canal – de ieșire din izolarea impusă de comunism. Este suficient să ne uităm la situația Bisericii noastre Ortodoxe Românești din perioada regimului comunist pentru a înțelege că menținerea unor legături cu alte Biserici, inclusiv Ortodoxe, trimiterea de tineri teologi la studii în străinătate spre a putea mai apoi sluji Biserica noastră din poziții de profesori de teologie sau ierahii, accesul la literatura teologică internațională și multe alte beneficii au fost posibile datorită faptului că Biserica noastră era membră în CMB.

Ar mai putea fi amintite aici alte două motive, probabil de importanță secundară. Primul dintre ele ar fi faptul că mișcarea ecumenică modernă, la începuturile sale, a avut un oarecare caracter anticatolic, stimulat și de faptul că Biserica Romano-Catolică s-a ținut departe de o participare activă până la Vatican II. Ortodocșii, care-i cunoșteau destul de bine pe romano-catolici și față de care aveau resentimente de natură istorică, s-au alăturat mai ușor unei inițiative din care aceștia lipseau.

Al doilea motiv de asemenea de importanță secundară a fost legat de speranța că prin alăturarea la mișcarea ecumenică, prozelitismul din partea protestanților va lua sfârșit. O speranță confirmată, cel puțin parțial, de experiența ultimelor decenii.

Acestea mi se par a fi, așadar, principalele două motive pentru care ortodocșii s-au alăturat unei inițiative venite, așa cum am arătat mai înainte, din partea protestantismului liberal. Legătura cu inițiatorii protestanți ai mișcării ecumenice moderne s-a realizat de timpuriu. Astfel, în 1911, Conferința Federației Mondiale a Studenților Creștini a avut loc la Constantinopol, iar personalități ale lumii teologice ortodoxe, precum Mitropolitul de Seleucia, Germanos Strenopoulos, au intrat în contact cu pionieri ai mișcării ecumenice, precum John R. Mott³² și Nathan Söderblom.³³ În aprilie 1919, o delegație a Bisericii Episcopale Americane l-a vizitat pe Patriarhul ecumenic spre a-l informa despre Conferința Mondială despre Credință și Constituție ce urma să aibă loc la Geneva în 1920.³⁴ Astăzi, ortodocșii care se arată sceptici față de mișcarea ecumenică modernă, critică faptul că ortodocșii au intrat în CMB pentru simplul fapt că crearea lui, ca și inițierea mișcării ecumenice moderne, a fost o inițiativă protestantă. Acestei critici i se poate răspunde în cel puțin două

³² Pentru biografia lui vezi art. *John R. Mott* de Oliver Tomkins în *Dictionary of the Ecumenical Movement...*, p. 799-800.

³³ Pentru biografia lui vezi art. *Söderblom Nathan* de Handfried Krüger în *Dictionary of the Ecumenical Movement...*, p.1056-1057.

³⁴ Faith and Order doc., nr. 32B, p. 29.

moduri. Pe de o parte, a fi ortodox înseamnă a fi pregătit să înveți de la alții. Dacă inițiativa creării CMB a fost găsită bună de către ortodocși, nu este atât de important cine a inițiat-o. Pe de altă parte, ortodocșii nu au subscris pur și simplu unei inițiative venite din partea protestanților liberali, ci și-au adus propria contribuție la crearea și dezvoltarea ei. Sper ca următorul capitol să demonstreze acest lucru.

I.2. Documentele fondatoare ale participării ortodoxe la mișcarea ecumenică modernă

În acest capitol mă voi ocupa de analizarea principalelor documente emise de anumite Biserici Ortodoxe, în primul rând de Patriarhia Ecumenică, spre a defini relația de început cu mișcarea ecumenică modernă. Voi analiza șase documente, primul dintre ele emis în 1902, iar ultimul în 1952. Astfel este acoperită o perioadă de cincizeci de ani care marchează începuturile și progresul conturării mișcării ecumenice moderne. Înființarea în 1948 a CMB la prima Adunare Generală a acestuia de la Amsterdam este un moment fără îndoială decisiv pentru istoria ecumenismului modern. Totuși, el nu marchează sfârșitul formării CMB ca instituție reprezentativă pentru eforturile moderne de unitate creștină. Potrivit lui W. A. Visser't Hooft, primul Secretar General al CMB, care a fost profund implicat în procesul de geneză și formare a CMB, acest proces a început în 1919, o dată cu propunerea făcută la Constantinopol și la Uppsala de a înființa o ligă mondială a bisericilor și

a fost încheiat în 1950, cu Comitetul Central de la Toronto când s-a încercat definirea naturii CMB.³⁵ Pentru ortodocși, perioada de inițiere a mișcării ecumenice moderne trebuie extinsă atât la începuturile, cât și la sfârșiturile ei. Pentru noi, aceasta începe cu Enciclica patriarhală și sinodală din 1902 și se încheie cu enciclica Patriarhiei Ecumenice din 1952.

1.2.1. Enciclica patriarhală și sinodală din 1902³⁶

Această enciclică este considerată de către istoricii ortodocși ai mișcării ecumenice drept primul document oficial emis de către o înaltă autoritate eclezială ortodoxă în care se face explicită referire la o posibilă colaborare sistematică a Ortodoxiei cu alte confesiuni creștine. Într-adevăr, această enciclică emisă în 1902 a apărut „cu multă vreme înainte de orice semn major al acestei tendințe pe care astăzi le numim <mișcarea ecumenică>”.³⁷

După re-alegerea sa ca Patriarh Ecumenic, Ioachim III (1878-1884; 1901-1912)³⁸ i-a informat pe capii mai

³⁵ W. A. Visser't Hooft, *The Genesis and Formation...*, p. VII.

³⁶ *Patriarhal and Synodical Encyclical of 1902* în Gennadios Limouris (ed.), *Orthodox Visions of Ecumenism...*, p. 1-8; Athanasios Basdekis (ed.), *Orthodoxe Kirche und ökumenische Bewegung...*, p. 1-8. Citatele de mai jos sunt preluate din ediția lui Gennadios Limouris.

³⁷ Thomas Fitzgerald, *The Patriarchal Encyclicals on Christian Unity 1902-1973* în *The Greek Orthodox Theological Review*, vol. XXII, nr. 3, 1977, p. 300.

³⁸ Despre Patriarhul Ioachim III, vezi Andreas Nanakis, *Istoria Patriarhiei Ecumenice de Constantinopol în secolul XX* în Christine

multor Bisericii Ortodoxe (Patriarhia Alexandriei, Patriarhia Ierusalimului, Biserica Ciprului, Biserica Ortodoxă Rusă, Biserica Greciei, Biserica Ortodoxă Română, Biserica Ortodoxă Sârbă) cu privire la acest eveniment. Cu această ocazie a fost subliniată colaborarea existentă între Bisericile Ortodoxe și posibilitatea extinderii acesteia asupra altor biserici: „Această armonie a rugăciunii frățești împreună în Hristos și unită într-o armonie sacră stârnește sufletul nostru și ne îndeamnă spre o frățietate (fellowship) continuă și efectivă și a stârnit în noi speranțe mai mari spre o cultivare mai fructuoasă între Bisericile care împărtășesc aceeași opinie, cu o viziune spre roade religioase mai splendide și mai abundente. Ne declarăm ca fiind plini de cele mai excelente intenții și acceptăm cu bucurie asigurările sincere ale Sfințelor Biserici.”³⁹ Merită amintit aici că cuvântul *koinonia* apare în această enciclică pentru a defini comuniunea dintre Bisericile Ortodoxe. De observat că această enciclică, precum și cele ulterioare, pun mult accent pe consultarea între Bisericile Ortodoxe cu privire la chestiunea colaborării cu alte biserici și tradiții creștine. S-a născut astfel un ethos al dialogului și conlucrării între diferitele Biserici Ortodoxe cu privire la ceea ce mai târziu se va denumi prin „mișcarea ecumenică.”⁴⁰

Challot (coord.), *Biserica Ortodoxă din Europa de Est în secolul XX*, trad. de Liliana Donose Samuelsson, Ed. Humanitas, București, 2011, p. 28-33.

³⁹ Gennadios Limouris, *op. cit.*, p. 1.

⁴⁰ Emmanuel Clapsis, *Orthodoxy and Conversation*, WCC Publications, Geneva, 2000, p. 1.

Ca răspuns la scrisorile de felicitare trimise de unele dintre Bisericile Ortodoxe la care a fost trimisă prima scrisoare informală, Patriarhul Ioachim III a adresat la 12 iunie 1902 o enciclică care cuprinde anumite afirmații despre relațiile Bisericii Ortodoxe cu romano-catolicii și protestanții, despre relațiile cu Bisericile Ortodoxe Orientale și despre problema calendarului. Textul enciclicii descrie în detaliu procesul nașterii și dezvoltării acestor propuneri. Patriarhul ecumenic subliniază în enciclică faptul că s-a simțit încurajat în acest proces de răspunsul Bisericii Ortodoxe surori, după care a făcut o serie de propuneri membrilor Sfântului Sinod al Patriarhiei Ecumenice. Acestea au fost acceptate în unanimitate. Propunerile au fost legate de modul în care „ortodocșii pot fi adunați împreună în unitatea credinței și în dragoste reciprocă și în scop comun ; iar ceea ce ar trebui făcut după aceea pentru a întări mai departe sfânta noastră credință ortodoxă și să apărăm mai puternic Sfintele Biserici ale lui Dumnezeu împotriva asaltului spiritului contrar al acestor zile.”⁴¹ De observat că scopul demersului patriarhului Ioachim III este întărirea Ortodoxiei. Această întărire poate fi realizată prin colaborarea cu alte biserici și tradiții creștine.

În continuare, textul enciclicii spune: „Mai mult, este plăcut lui Dumnezeu și în conformitate cu Evanghelia să căutăm părerea Bisericii autocefale preasfinte cu privire la subiectul relațiilor noastre prezente și

⁴¹ Ibidem, p. 2.

viitoare cu cele două mari dezvoltări ale creștinismului, anume Biserica Apuseană și biserica protestanților. Bineînțeles, uniunea lor și a tuturor celor care cred în Hristos cu noi în credința ortodoxă este nevoia pioasă și din inimă a Bisericii noastre și a tuturor creștinilor autentici care stau cu fermitate în doctrina evanghelică a unității și este subiect de rugăciune constantă și implorare.” După ce enciclica menționează cele două mari tradiții creștine, romano-catolicismul și protestantismul, subliniază faptul că baza căutării unității între creștini este doctrina Evangheliei, precum și că pentru unitate este nevoie de rugăciune. Iată două principii simplu formulate, dar fundamentale până în zilele noastre pentru efortul spre unitate.

Ceea ce urmează în textul enciclicii este ceea ce eu aș numi revenirea la realitate. Este reliefat faptul că există diferențe doctrinare între Biserica Ortodoxă și celelalte tradiții creștine și, mai mult, o cunoscută indisponibilitate a celorlalte tradiții de a se alătura pe calea unității pentru simplul fapt că timpul le-a cimentat în propria lor orientare doctrinară: „Dar în același timp nu suntem străini de faptul că această dorință pioasă vine împotriva insistenței neîntrerupte a acestor biserici în doctrine despre care, luându-i propria lor poziție pe o bază îngreunată de trecerea timpului, ei par a fi destul de puțin înclinați să se alăture unei căi spre unitate așa cum este aceasta indicată de adevărul evanghelic și istoric; de asemenea ei nici nu arată vreo disponibilitate să facă aceasta, cu excepția termenilor și bazelor în care dorita unitate dogmatică și frățietate (fellowship) este

inacceptabilă pentru noi.” Finalul acestui citat pare a indica o experiență recentă negativă legată de un dialog teologic sau o inițiativă spre unire care nu a convenit ortodocșilor. Potrivit lui Andreas Nanakis, pe lângă scopul vădit ecumenic al acestei enciclici, aceasta s-ar fi dorit a fi de asemenea „un răspuns la o enciclică emisă de papa Leon XIII în 1894 prin care pontiful îi îndemna pe ortodocși să se alăture Bisericii Catolice.”⁴²

Urmează o scurtă expunere eclesiologică ortodoxă și un alt enunț important pentru teologia ecumenică: unitatea este darul lui Dumnezeu și nu vine din efortul oamenilor. Urmează apoi o propunere: „Este un truism că Biserica cea sfântă, catolică și apostolică este întemeiată pe Apostoli și păstrată de Părinții cei sfinți și inspirați în sinoadele ecumenice, iar capul ei este Hristos, marele Păstor care a câștigat-o cu propriul Său sânge; și că potrivit Apostolului inspirat și unit cu cerul, ea este stâlpul și temelie adevărului și Trupul lui Hristos: această sfântă Biserică este una în identitatea credinței și similară în maniere și obiceiuri, în unison cu deciziile celor șapte Sinoade Ecumenice, iar ea trebuie să fie una și nu mai multe, diferind una de cealaltă în dogme și instituții fundamentale ale guvernării eclesiale. Dacă, așa cum în orice lucru, ceea ce este imposibil la oameni este posibil la Dumnezeu, nu putem spera încă la unitatea tuturor ca fiind vreodată o posibilitate, pentru că harul divin este constant activ, iar oamenii sunt călăuziți în căile iubirii și păcii evanghelice ar

⁴² Andreas Nanakis, *Istoria Patriarhiei ecumenice*, p. 29.

trebui să ia în considerare foarte cu grijă dacă ar fi posibil să se pregătească (în prezent) calea anormală care conduce la un astfel de scop și să se găsească puncte de întâlnire și contact sau chiar să se închidă ochii la anumite iregularități până la îndeplinirea cu bine a întregului scop, ... spre satisfacția și folosul nostru comun spusele Domnului și Dumnezeuului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos despre o turmă și un păstor.” Este propusă așadar o „cale anormală” călăuzită de dragoste și pace, în care ar trebui să închidem ochii la „iregularități” spre a se ajunge la unitate. Pentru a discuta detalii legate de această propunere, ar fi nevoie de organizarea unei conferințe: „prin urmare, dacă ar fi acceptabil sfințiților frați să urmeze această sugestie, noi suntem gata să adăugăm această întrebare frățească: dacă prezentul este socotit a fi timpul potrivit pentru o conferință preliminară pe această temă, să pregătim baza pentru o abordare frățească și să determinăm prin acordul comun al membrilor întregii Biserici Ortodoxe care ar putea fi considerate cele mai bune fundamente căi și mijloace.”

Urmează apoi o propunere mai concretă, în care ni se dau detalii despre „calea anormală” despre care s-a vorbit mai înainte: știindu-se că romano-catolicii sunt inflexibili, se propune încercarea găsirii unității nu cu toți creștinii deodată, așa cum ar fi normal, ci mai întâi cu aceia care sunt cei mai apropiați ortodocșilor. Aceștia erau la acea vreme vechii-catolici: „În mod clar relevant pentru unitatea creștină sunt chesiunile cu privire la acești creștini vestici care s-au separat recent de Bise-

rica Romană și se numesc pe ei înșiși Vechi Catolici și care spun că ei acceptă învățătura Bisericii nedivizate până în secolul al IX-lea și deciziile celor șapte sinoade ecumenice: ei pretind că sunt deja în Biserica Ortodoxă ca un întreg și caută unitate și comuniune cu ea ca fiind sarcina ce a rămas pentru o regularizare formală. Zelul impetuos pentru adevărul creștin și dragostea evanghelică din trecut a acestor creștini pioși este în întregul ei vrednică de laudă, iar în eforturile lor lăudabile ei s-au dovedit a fi plini de ea. Rezoluțiile conferințelor lor și faptele acestora sunt binecunoscute lumii creștine, așa cum sunt învățăturile lor dogmatice și liturgice din cărțile lor catehetice și simbolice.” Într-adevăr la acea vreme vechii-catolici erau apropiați de ortodocși. Eliberați de primatul papal, ei căutau într-adevăr sincer legături cu ortodocșii în vederea unei eventuale uniri. Este cunoscut de asemenea faptul că vechii-catolici au căutat, imediat după separarea de Roma, să aibă cât mai multe legături cu ortodocșii.⁴³

În ciuda semnalelor pozitive descrise mai sus, totuși o atentă cercetare a doctrinei lor este necesară. În acest sens este din nou cerută opinia Bisericilor Ortodoxe: „O opinie clară și acceptată cu privire la mărturisirea lor de credință profesată încă nu a ajuns la noi, însă diferite opinii cu privire la aceasta sunt exprimate de către oamenii Bisericii noastre, atât de către cei care i-au cunoscut îndeaproape și de asemenea de către cei care i-au studiat

⁴³ Vezi în acest sens Martin Parmentier, *Old Catholic Orthodox dialogue in Dcitionary of the Ecumenical Movement ...*, p. 843-844.

de la distanță: unii dintre ei au decis că în puncte dogmatice importante această confesiune este încă departe de ortodoxia perfectă, iar alții dimpotrivă consideră că nu cuprinde diferențe esențiale care ar periclita unitatea de credință și comuniune eclesiasitică, ci să fie o acceptare completă de către aceștia a învățăturii și tradiției ortodoxe complet sănătoase. Considerăm că, prin urmare, este bine să invităm a cunoaște punctele de vedere pioase și frățești ale sfintelor Biserici Ortodoxe surori cu privire la această chestiune importantă, dacă ele sunt considerate a fi oportune (și ce cale ar fi bună și acceptabilă) să faciliteze realizarea dorinței acestor creștini de unitate deplină cu noi ca un prim rod de bun augur al unității nădăjduite și căutate a tuturor creștinilor.”⁴⁴

Este abordată apoi chestiunea calendarului: „Demnă de aceeași atenție în opinia noastră este chestiunea unui calendar comun dezbătută deja de o vreme și despre care s-a mai scris, în special metodele propuse de reformare a calendarului iulian, care domină în Biserica Ortodoxă de secole sau acceptarea celui gregorian.”

Doi ani mai târziu, după ce au fost primite mai multe răspunsuri din partea Bisericilor Ortodoxe⁴⁵, a fost trimis la 12 mai 1904 un nou răspuns acestora, sub

⁴⁴ Ibidem, p. 3-4.

⁴⁵ Din cuprinsul enciclicii (p. 5) rezultă că au fost trimise răspunsuri de către Patriarhia Ierusalimului, Biserica Ortodoxă Rusă, Biserica Ortodoxă Română, Biserica Ortodoxă Sârbă și „Sfânta Biserică a Montenegruului”. Este specificat faptul că Patriarhia Alexandriei, Patriarhia Antiohiei și Biserica Ciprului nu au trimis răspunsuri.

forma unei a doua enciclici. După ce patriarhul Ioachim III a exprimat mulțumiri pentru răspunsurile primite și și-a explicat din nou inițiativa sa, textul enciclicii subliniază din nou faptul că demersul este împiedicat de dificultăți care rezultă din „feluritele încercări ale Bisericii Romane și ale multor protestanți de a acapara și a face prozelitism”⁴⁶ în rândul ortodocșilor: „Este cu adevărat foarte periculos și contrar cu chemarea creștină pentru creștini să atace creștini sau să corupă și să provoace probleme în rândul creștinilor: așa cum Scriptura spune: „înconjură marea și uscatul pentru a face un ucenic” (Matei 23, 15). Noi toți simțim durere și suntem profund răniți când vedem și auzim sufletele bolnavilor la minte și înfierbântați în credință sau pe copiii celor lipsiți de apărare și neglijati sau pe văduvele celor care au fost copleșiți de suferință, seduși și duși în rătăcire; sau când vedem figuri atât de calomniatoare pentru care religia este practică pentru câștig, părinți ridicați împotriva copiilor, sau a fraților împotriva fraților sau a comunităților împotriva pastorilor locali și peste tot s-au creat tulburări și dicordie în blasfemia împotriva onorabilului nume de creștin în rândul națiunilor.”⁴⁷ Este condamnat, așadar, în cuvinte impresionante, prozelitismul. Este evident că enciclica descrie o situație existentă în rândurile ortodocșilor. Misionari de altă confesiune profitau de situația grea a ortodocșilor semănând dezbinare între familii.

⁴⁶ Ibidem, p. 6.

⁴⁷ Ibidem, p. 6-7.

Este repetată cu alte cuvinte propunerea din enciclica anterioară, percepută de această dată drept contrasoluție la prozelitism. Aceasta este: „de a ne îndrepta în înțelepciune și în spiritul gentileții spre cei care nu sunt de acord cu noi și amintindu-ne că și ei de asemenea cred în Preasfânta Treime și în slava în numele Domnului nostru Iisus Hristos și nădăjduiesc să fie mântuiți de harul lui Dumnezeu.”⁴⁸ Avem, spre final, menționate cele două principii care vor sta mai târziu la baza CMB: credința trinitară și cea hristologică.

Urmează apoi o nouă descriere a intenției de a stabili relații speciale cu acei creștini care au cel mai mult în comun cu ortodocșii. Sunt reamintiți din nou vechii-catolici, care s-ar putea apropia tot mai mult de ortodocși, dar și anglicanii: „Având nădejdi mai mari și mai bune, trebuie să dăm atenție atât așa-numiților Vechi-Catolici cât și celor din Biserica Anglicană, de vreme ce ei arată mai mult respect și atenție Sfintei Biserici Ortodoxe a lui Hristos. Deși există diviziuni de opinie în rândul teologilor cu privire la diferențele dintre doctrina Bisericii Vechi-Catolice și cea a Bisericii Ortodoxe Catolice și Apostolice, nu este greșit să spunem că dintre creștinii din Vest, ei sunt cei mai apropiați de Biserica Ortodoxă. De aceea este bine să-i ajutăm cât mai mult posibil să lupte lupta cea bună pentru ca, neînclinându-se nici la dreapta și nici la stânga ei să caute calea ce duce direct spre Biserica Ortodoxă. Ca nu cumva noi să fim încărcăți cu indiferență față de frații noștri care caută ceea ce este

⁴⁸ Ibidem, p. 7.

drept și dat de Dumnezeu și care ajută la intercomuniunea eclesiastică și unirea cu noi, să nu fim înțeleși greșit și să nu le facem o nedreptate judecându-i după zvonuri și spuse mai degrabă decât după mărturisirile lor autentice și oficiale: ar fi corect să-i întrebăm pe ei despre motivul nădejzii lor în această chestiune, adică pentru o mărturisire oficială clară și precisă a credinței lor, publicată și semnată de către episcopii și pastorii lor în sinod, pentru ca astfel să poată să fie posibil a avea o discuție și o clarificare și o înțelegere și (cu ajutorul lui Dumnezeu) o împlinire a dorinței comune.” De observat că se spera, fapt spus fără ocolișuri, că vechii catolici vor deveni ortodocși, sau, cu alte cuvinte, vor reveni la Biserica cea adevărată. Deși există un anume entuziasm în această perspectivă, totuși enciclica propune atentă cercetare și, mai ales, acordarea deplinei libertăți vechilor-catolici în a decide direcția pe care o vor lua.

Urmează apoi un paragraf despre *anglicani* și despre „creștinii răsăriteni,” adică despre *ortodocșii orientali*: „De asemenea noi considerăm pe acei anglicani care s-au îndreptat spre Biserica Ortodoxă să fie vrednici de aceeași simpatie și sentimente de reciprocitate; iar nu în puține ocazii ei au arătat semne ale atitudinii lor frățești față de noi. Este de la sine evident că aceia dintre creștinii răsăriteni care sunt mai apropiați de noi, atât în forme cât și în obiceiuri, precum și în întreaga doctrină și administrare eclesiastică și în slujbe, merită aceeași simpatie și susținere.”

În ciuda acestor apropieri, totuși există diferențe ce necesită a fi discutate: „Credem că este oportun aici

să amintim fraților noștri în Hristos că alte Biserici ale lui Dumnezeu locale urmează alte opinii și practici în anumite puncte, iar aceasta nu este o simplă întâmplare: în ceea ce privește Botezul și sfintele rânduiri ei sunt separați de Biserica Ortodoxă. Cel puțin în astfel de chestiuni pare a fi de dorit (sau mai degrabă esențial) să definim o opinie și o practică comună în acord cu spiritul și canoanele universale. Aceste chestiuni și altele asemeni lor pot fi investigate prin intermediul scrisorilor frățești: cu siguranță însă că ele pot fi examinate mai exact și cu mai multă atenție, așa cum au sugerat unii din frații noștri în Hristos, în următorii trei ani de către teologi de către sfintele biserici ale lui Dumnezeu care să se adune împreună și care să-și prezinte în mod exact propunerile care mai apoi să fie trimise altor Biserici și mai întâi Arhiepiscopului de Constantinopol, spre a se lua o decizie finală.” Este propus așadar un minim consens în jurul lucrării sacramentale a Bisericii, după care este repetat apelul la consultare între ortodocși.

Enciclica cuprinde apoi câteva referiri la problema calendarului și se încheie cu obișnuitele salutări frățești finale.

Așa cum observa un renumit teolog și ecumenist romano-catolic, Le Guillou, spiritul în care a fost scrisă această enciclică a fost al moderației și dragostei.⁴⁹ Aceasta ar trebui să fie cu atât mai apreciată cu cât știm

⁴⁹ Metropolitan Meliton, *The Re-encounter between the Eastern and the Western Church* în *The Ecumenical Review*, vol. XVII, nr. 4, 1965, p. 307.

că în secolul al XIX-lea Patriarhia Ecumenică s-a confruntat cu un insistent prozelitism venit atât din partea unor misiuni romano-catolice cât și protestante,⁵⁰ fapt explicit menționat de această enciclică. Cu toate acestea, dorința unei colaborări mai strânse a fost cea care a învins reținerile de înțeles provocate de prozelitism.

Analizând enciclica aceasta la mai bine de o sută de ani de la emiterea ei, ne poate surprinde faptul că este amintită mai întâi posibilitatea unirii cu vechii catolici și cu anglicanii și abia apoi cu ortodocșii orientali. Este posibil ca această ordine să aibă de-a face cu spiritul ușor anti-romano-catolic al enciclicii. Dacă ipoteza lui Andreas Nanakis exprimată mai sus este corectă, atunci există o logică a ordinii urmate de enciclică: mai întâi căutarea unității cu cei care s-au desprins de Biserica Romano-Catolică și apoi cu cei mai apropiați nouă, atât doctrinar cât și spațial (cel puțin din perspectiva Patriarhiei Ecumenice), adică ortodocșii orientali.

I.2.2. Enciclica Patriarhiei Ecumenice din 1920⁵¹

La 10 ianuarie 1919 Sfântul Sinod al Patriarhiei Ecumenice condus de mitropolitul Dorotei de Brusa, *locum tenens* pe atunci, a luat o inițiativă „fără precedent în istorie,” anume „să lanseze o invitație către toți creștinii să formeze o <ligă a bisericilor>”. Astfel, Patriarhia Ecu-

⁵⁰ T. Fitzgerald, *The Patriarchal Encyclicals ...*, p. 302.

⁵¹ Textul acestei enciclici a fost publicat în *The Ecumenical Review*, vol. XII, October, 1959, p. 79-82. Vezi de asemenea Genadios Limouris, *Orthodox Visions...*, p. 9-11;

menică a fost „prima Biserică ce a planificat un organ permanent al frățietății (fellowship) și cooperării dintre biserici.”⁵² În cadrul acestei ședințe a Sfântului Sinod al Patriarhiei Ecumenice, Mitropolitul Dorotei a spus: „Cred că a sosit deja timpul pentru Biserica Ortodoxă să ia în considerare în mod serios chestiunea unității diferitelor biserici creștine, în special cea a unității cu anglicanii, vechii catolici și cu bisericile armene. Așa cum cel mai semnificativ anunț și recomandare pentru unitate al diferitelor națiuni într-o Ligă a Națiunilor a venit din partea marii Republici a Statelor Unite ale Americii în lumea occidentală, așa și cel mai semnificativ anunț și recomandare pentru studierea apropierii și unirii diferitelor denominațiuni creștine într-o Ligă a Bisericilor merită să vină din partea Marii Biserici a Constantinopolului din Răsărit. Prin urmare, Biserica noastră ar trebui să preia inițiativa și după un studiu despre acest subiect să dea impulsul pentru unirea tuturor bisericilor în iubirea creștină.”⁵³

⁵² W. A. Visser't Hooft, *The Genesis and Formation...*, p. 1.

⁵³ *A New Translation of the 1920 Message of the Ecumenical Patriarchate* în *The Ecumenical Review*, 12:1, 1959, p. 79. O notă explicativă de la început arată că „un grup” a realizat această traducere întrucât cea anterioară nu era suficient de bună. Nu ne sunt oferite nume. În prezentarea de mai sus l-am urmat pe Visser't Hooft și în consecință și entuziasmul lui față de această declarație a mitropolitului Dorotei. Totuși, nu pot să nu mă întreb dacă nu cumva „grupul” de traducători nu a operat cumva și modificări în textul inițial al declarației, întrucât acesta sună mai degrabă în spiritul sfârșitului anilor '50 ai secolului trecut decât ai anilor '20 ai secolului trecut. Prea clar este subliniat rolul Patriarhiei Ecu-

Propunerea mitropolitului Dorotei a fost acceptată de către Sfântul Sinod. A fost numit un comitet menit să pregătească un raport pe această temă. Membrii comitetului erau mai ales profesori de la Școala Teologică de la Halki. Decanul acesteia, Mitropolitul Germanos Strenopoulos de Seleukia⁵⁴ a fost numit moderator al comitetului, tot el fiind, potrivit aprecierilor lui W. A. Visser't Hooft, autorul celei mai mari părți a textului enciclicei.⁵⁵ Textul acesteia a fost aprobat de către Sfântul Sinod al Patriarhiei Ecumenice la 19 noiembrie 1919 și dat publicității la 20 ianuarie 1920.

Înainte de a trece la analizarea textului enciclicii, mai trebuie adăugat că W. A. Visser't Hooft a fost convins de faptul că inițiativa de la Constantinopol a fost într-adevăr prima care ar fi propus crearea unei „ligi a bisericilor” și că aceasta nu ar fi fost inspirată din planul lui Söderblom de a crea un Consiliu Ecumenic așa cum ar fi sugerat unii. Ca dovadă, Visser't Hooft arată că studiile lui Söderblom care cuprind ideea creării unui Consiliu Ecumenic au fost publicate după ianuarie 1919, când o idee similară a fost discutată în Sfântul

menice în lansarea ideii ligii Bisericilor. De asemenea, comparația Patriarhiei Ecumenice cu Statele Unite ale Americii se potrivește mai bine anilor când a fost făcută traducerea decât anilor când a fost făcută declarația. Aici mă limitez la a-mi exprima îndoiala în privința autenticității depline a citatului. În orice caz, ar merita o cercetare în acest sens, în arhivele Patriarhiei Ecumenice.

⁵⁴ Despre biografia lui vezi articolul *Germanos (Strenopoulos)* de Ans J. van der Bent în *Dictionary of the Ecumenical Movement...*, p. 488

⁵⁵ W. A. Visser't Hooft, *The Genesis and Formation...*, p. 2.

Sinod de la Constantinopol. Totuși, el recunoaște că s-ar putea să existe o legătură între cele două inițiative: diplomatul suedez Kolmodin, activ la Constantinopol, a luat contact cu Patriarhia Ecumenică deja în februarie 1918 și este foarte probabil să-l fi informat pe Patriarhul Ecumenic despre eforturile de creare a unei ligi a bisericilor inițiate în Apusul Europei, totuși, arată el, „nu există nicio dovadă că Söderblom ar fi făcut vreo referire în acel an la un <Consiliu Ecumenic>.”⁵⁶ Mai mult, adaugă Visser't Hooft, Söderblom însuși a vorbit despre planul inițiat la Constantinopol ca o dovadă că „aceleași gânduri au influențat în mod independent inimile creștinilor din diferite biserici și națiuni.”⁵⁷

Spre deosebire de enciclica din 1902, cea din 1920 a avut un caracter universal, fiind adresată „către bisericile lui Hristos de pretutindeni și a folosit ca motto textul din I Petru 1:22: „Iubiți-vă unii pe alții...”

Enciclica începe prin a afirma că „Biserica noastră consideră că o apropiere între diferitele Biserici creștine și koinonia dintre ele nu este exclusă de diferențele doctrinare care există între ele. În opinia noastră o astfel de apropiere este deosebit de dezirabilă și necesară. Ar fi util în multe feluri, pentru interesul real al fiecărei biserici și al întregii creștinătăți, și de asemenea pentru pregătirea și progresul acelei uniuni binecuvântate care va fi realizată în viitor, potrivit voinței lui Dumnezeu.

⁵⁶ W. A. Visser't Hooft, *The Genesis and Formation...*, p. 2.

⁵⁷ Nathan Söderblom, *Pater Pribilla und die ökumenische Erweckung*, Uppsala, Almqvist&Wiksell, 1931, p. 6.

Prin urmare noi considerăm că timpul actual este cel mai favorabil pentru a ridica această importantă chestiune și spre a o studia împreună.”

Dacă s-ar putea în acest caz să se depășească vechile prejudicii, practici sau pretenții, dificultăți care adesea au periclitat încercările de unire în trecut, totuși, din punctul nostru de vedere, de vreme ce noi ne ocupăm în acest stagiul incipient numai cu contacte și apropieri, aceste dificultăți sunt de importanță redusă. Dacă există bunăvoință și bună intenție, ele nu pot și nu ar trebui să creeze un obstacol invincibil și insurmontabil.

De aceea, considerând că o astfel de încercare este în același timp posibilă și potrivită ca timp, în special din perspectiva unei sperate creări a unei Ligi a Națiunilor, noi ne aventurăm să exprimăm mai jos pe scurt gândurile și opiniile noastre cu privire la modul în care înțelegem această apropiere și acest contact și cum considerăm noi a fi acesta realizabil; noi în mod serios invităm la analiză și exprimarea opiniei celorlalte biserici surori din Răsărit și a venerabilelor biserici creștine din Vest și de pretutindeni din lume.”

Urmează apoi propunerea a două măsuri concrete care ar contribui la presupusa apropiere, anume renunțarea la neîncredere și la prozelitism, pe de o parte, și reaprinderea iubirii, pe de altă parte: „Credem că următoarele două măsuri vor contribui la apropierea atât de mult dorită și care ar fi atât de folositoare, iar noi credem că acestea vor fi pline de succes și rodnice:

„*Mai întâi*, considerăm ca necesare și indispensabile îndepărtarea și abolirea tuturor neîncrederilor reciproce

între diferitele biserici, care s-au dezvoltat din tendința unora de a atrage și de a face prozelitism printre aderenții altor confesiuni. Căci nimeni nu ignoră faptul că, din păcate, aceasta se întâmplă astăzi în multe locuri, tulburând pacea internă a bisericilor, mai ales în Răsărit. Astfel, multe probleme și suferințe sunt cauzate de alți creștini și mare ură și animozitate s-a dezvoltat, cu rezultate atât de ne semnificative, prin această tendință a unora de a face prozelitism și a atrage adepții altor confesiuni creștine. După această necesară restabilire a sincerității și încrederii între biserici, noi considerăm, în al doilea rând, că mai presus de toate iubirea ar trebui reaprinsă și întărită între biserici, astfel încât ele nu ar trebui să se mai considere unele pe altele ca străine, ci ca rude și ca fiind o parte a casei lui Hristos și „mădulare ale aceluiași trup și împreună-părtași ai făgăduinței, în Hristos” (Efeseni 3, 6). Căci dacă diferitele biserici sunt inspirate de iubire și o plasează înaintea de orice altceva în judecățile lor față de alții și relațiile lor cu ei, în locul creșterii și lărgirii disensiunilor existente, ele ar trebui să fie în stare să le reducă și să le diminueze. Prin stimularea unui interes frățesc în condiția, binele și stabilitatea altor biserici, prin disponibilitatea de a obține o mai bună cunoaștere a lor și prin dorința de a oferi susținere și ajutor reciproc, multe lucruri bune vor fi realizate pentru gloria și beneficiul atât al lor cât și al trupului creștin.”

Urmează apoi unsprezece propuneri concrete de colaborare între biserici: „În opinia noastră, o astfel de prietenie și o dispoziție amabilă unul spre celălalt poate

să fie arătată și demonstrată mai ales în următoarele moduri:

- a) Prin acceptarea unui calendar uniform pentru celebrarea marilor sărbători creștine în același timp de către toate bisericile.
- b) Prin schimb de scrisori frățești cu ocazia marilor sărbători ale anului bisericesc, așa cum se obișnuiește, precum și în alte ocazii excepționale.
- c) Prin relații strânse între reprezentanții tuturor bisericilor oriunde ar fi ele.
- d) Prin relații între școlile teologice și profesorii de teologie; prin schimburi de reviste teologice și eclesiastice și de alte lucrări publicate în fiecare biserică.
- e) Prin schimb de studenți pentru continuarea instruirii între seminariile diferitelor biserici.
- f) Prin convocarea de conferințe pan-ortodoxe spre a examina chestiuni de interes comun pentru toate bisericile.
- g) Prin studiu istoric imparțial și adânc al diferențelor doctrinare atât prin seminarii cât și prin cărți.
- h) Prin respect reciproc pentru obiceiurile și practicile din diferite biserici.
- i) Prin a se permite unii altora folosirea de capele și cimitire pentru funeraliile și îngroparea credincioșilor de alte confesiuni care au murit în țări străine.
- j) Prin rezolvarea chestiunii mariajelor mixte între confesiuni.

- k) În sfârșit, prin asistență mutuală pentru bisericile în încercările lor de progres religios, caritate ș.a.m.d.”

De observat faptul că propunerile vizează măsuri de natură practică, necesare la acea vreme. Unele dintre ele nu s-au rezolvat nici până astăzi, dar aceasta este o altă chestiune. Propunerile reflectă situația creată la acea vreme între biserici, inclusiv de diaspora, și nevoia unei colaborări regulate și sistematice în domeniile pastoral, practic, al educației teologice, diaconal etc.

Este exprimată de asemenea speranța că contactul permanent între biserici le va face mai puternice în fața amenințărilor multiple. Este amintită de asemenea conflagrația mondială⁵⁸ care abia s-a încheiat, precum și faptul că aceasta a fost purtată de creștini, unii împotriva altora. De asemenea, este amintită necesitatea colaborării între biserici în vederea vindecării rănilor încă deschise ale războiului care tocmai se încheiase: „Un astfel de contact sincer și strâns între biserici va fi mai util și mai profitabil pentru întregul Trup al Bisericii pentru că pericole de multe feluri amenință nu numai anumite biserici, ci toate bisericile. Aceste pericole amenință însăși fundamentele credinței creștine și esența vieții și societății creștine. Căci teribilul război mondial care tocmai s-a sfârșit a adus la lumină numeroase simptome nesănătoase din viața popoarelor creștine și adesea au relevat o mare lipsă de respect chiar și pentru principiile elementare ale dreptății și

⁵⁸ Theodoros Meimaris, *The Holy and Great Council...*, p 31.

dragostei. Astfel acesta a agravat răni deja existente și a deschis altele de natură mai materială care postulează atenția și grija tuturor bisericilor.”

Sunt amintite apoi alte probleme de natură socială în eradicarea cărora bisericile ar putea lucra împreună: „Alcoolismul care crește zilnic; creșterea luxului ne-necesar sub pretextul îmbunătățirii vieții și al savurării ei; voluptuozitatea și pofta acoperite de mantia libertății și emancipării cărnii; predominanța imoralității ne-controlate și a indecenței în literatură, pictură, teatru și în muzică, sub respectabilul nume al dezvoltării bunului gust și cultivării artei fine; deificarea sănătății și a concepului idealurilor înalte; toate acestea și altele asemenea lor amenință însăși esența societăților creștine și sunt în același timp chestiuni actuale care postulează și necesită studiu comun și cooperare din partea bisericilor creștine.”

Enciclica se încheie cu următoarele cuvinte, care cuprind un avertisment legat de necesitatea bisericilor de a rămâne demne în fața autorităților politice, precum și cu propunerea formării ligii bisericilor: „În sfârșit, este de datoria bisericilor care poartă numele cel sfânt al lui Hristos să nu uite sau să nu mai neglijeze noua și marea Sa poruncă a iubirii. Ele nu ar mai trebui nici să cadă slugarnic în fața autorităților politice, care, aplicând cu adevărat spiritul Evangheliei și învățătura lui Hristos, au pregătit sub auspicii fericite așa-numita Ligă a Națiunilor spre a apăra dreptatea și a cultiva dragostea și concordia dintre națiuni. Pentru toate aceste motive, fiind noi înșine convinși de necesitatea de a stabili un

contact și o ligă (fellowship) între biserici și crezând că celelalte biserici împărtășesc convingerea noastră așa cum a fost formulată mai sus, noi cerem, cel puțin ca un început, fiecăreia dintre ele să ne trimită ca răspuns o declarație a propriei ei judecăți și opinii în această chestiune astfel încât, ajungându-se la un acord comun sau o rezoluție comună, să putem să trecem împreună la realizarea lui, și astfel, „ținând adevărul, în iubire, să creștem întru toate pentru El, Care este capul – Hristos. Din El, tot trupul bine alcătuit și bine încheiat, prin toate legăturile care îi dau tărie, își săvârșește creșterea, potrivit lucrării măsurate fiecăruia din mădule, și se zidește întru dragoste” (Efeseni 4, 15-16).

Punctul absolut nou al acestei enciclici, spre deosebire de cele din 1902 și 1904 este, fără îndoială, propunerea de „formare a unei ligi a bisericilor – koinonia ton Ekklesion după modelul Ligii Națiunilor – Koinonia ton Ethnon.”⁵⁹ Urmând indicațiile altor studii, Visser’t Hooft observă că „koinonia” poate fi folosită în sens „organizatoric, ca și *koinonia* (ligă) a Națiunilor, însă primul sens al enciclicii arată că autorii ei au folosit cuvântul de asemenea într-un sens spiritual.”⁶⁰ Traducătorii mesajului patriarhului ecumenic din 1920 observă că termenul „koinonia” apare de patru ori în textul enciclicii. În primul caz este folosit în sens neotestamentar și poate fi tradus prin „parteneriat” sau „frățietate” (eng. „fellowship”) și nu în sens de „ligă”.

⁵⁹ W. A. Visser’t Hooft, *The Genesis and Formation...*, p. 4.

⁶⁰ W. A. Visser’t Hooft, *The Genesis and Formation...*, p. 3.

Doar în ultimul paragraf apare koinonia cu sensul de „ligă.” Scrisoarea care a însoțit enciclica face mai clar faptul că koinonia este folosit aici cu sensul de ligă, asociație sau societate.⁶¹ Enciclica din 1920 a Patriarhiei Ecumenice a chemat, așadar, la o koinonia a bisericilor în ciuda diferențelor doctrinare dintre ele. Ea a adus un mare impuls dezvoltării mișcării ecumenice, însă de la început a creat anumite ambiguități în jurul sensului cuvântului koinonia. Alți ortodocși au pus însă accent pe deschiderea deosebită care reiese din mesajul enciclicii: „Cât de largă este concepția pe care o învață enciclica la acest punct devine clar în faptul că lărgeste noțiunea relației dintre membrii unei singure Biserici – ca membri ai unui trup, potrivit minunatei învățături a Sfântului Pavel – și s-o aplice astfel relației dintre mai multe biserici.”⁶² Alți analiști au fost surprinși că o autoritate ortodoxă poate să compare o ligă a bisericilor cu liga națiunilor. Dacă încă avem în vedere contextul în care a fost făcută propunerea formării unei ligi a bisericilor după modelul ligii națiunilor, atunci nu trebuie să ne surprindă această comparație. La acea vreme se aștepta enorm de la Liga Națiunilor fondată la 10 ianuarie 1920 la inițiativa președintelui american Wilson. Atunci, Liga Națiunilor avea o „aură de puritate”⁶³ pe care, trebuie să o spunem, urmașa ei de azi, Organizația Națiunilor Unite, și-a șifonat-o serios de-a lungul timpului.

⁶¹ *A New Translation of the 1920 Message...*, p. 78.

⁶² Germanos Strenopoulos, *Die Eiche*, 1929, p. 30.

⁶³ W. A. Visser't Hooft, *The Genesis and Formation...*, p. 4.

Ar mai trebui spuse câteva cuvinte despre motivele pentru care Patriarhia Ecumenică a emis această enciclică în 1920. Enciclica stă fără îndoială în legătură cu dorința de a ieși din izolare, despre care am vorbit într-unul din subcapitolele precedente. Căderea Imperiului Otoman a adus noi speranțe de refacere și înnoire pentru grecii care au trăit vreme de secole sub turci. Patriarhia Ecumenică a căutat refacerea legăturilor sale atât cu ceilalți ortodocși răsăriteni, cu care se afla în comuniune, cât și cu ceilalți creștini. Trebuie să remarcăm faptul că propunerea creării unei ligi a bisericilor s-a făcut inspirându-se din semnele timpului: crearea Ligii Națiunilor și a altor organizații cu caracter mondial trebuia să-i inspire pe creștini la crearea unei ligi similare pentru biserici.

Enciclica din 1920 nu a cunoscut o circulație prea largă. La acea vreme nu exista o listă a bisericilor din întreaga lume. Mai mult, unele dintre bisericile care au primit enciclica nu au răspuns acesteia. În anul 1948, Mitropolitul Germanos își aducea aminte că „în mijlocul multelor probleme care s-au ivit după războiul în fiecare dintre Bisericile creștine, din păcate i-a fost acordată o foarte mică atenție (în special în Vest) enciclicii mai sus amintite și niciun răspuns din partea bisericilor gata să recunoască necesitatea înțelegerii și colaborării nu a ajuns la Constantinopol.”⁶⁴ Potrivit aceleiași surse, adică mitropolitul Germanos, Arhiepiscopul

⁶⁴ Archbishop Germanos Strenopoulos, *The Ecumenical Patriarchate* în *The Ecumenical Review* 1948, vol. 1, nr. 1, p. 88.

scopul de Uppsala, Söderblom, a făcut cunoștință cu encicla abia în timpul conferinței Life and Work, care a avut loc la Geneva în 1920 când mitropolitul Germanos, prezent la conferința pentru Credință și Constituție, a fost invitat să meargă și la conferința Life and Work, care avea loc în același timp la Geneva. Mitropolitul Germanos scria despre acest episod: „Binecunoscutul lider al mișcării ecumenice, vrednicul de pomenire Arhiepiscop de Uppsala, Dr. Söderblom, a studiat și a înțeles spiritul enciclicei... Ținând enciclica în mâinile sale, el s-a adresat reprezentanților Bisericii Ortodoxe subliniind similitudinile existente între enciclică și noul plan și a propus ca ortodocșii să fie invitați să participe la pregătire.”⁶⁵

În schimb, conferința pentru Credință și Constituție din 1920 a primit o propunere din partea ortodocșilor, prezentată de profesorul Alivisatos, cu privire la agenda și modul de organizare a propusei Ligi a bisericilor. Punctele au fost inspirate în mare parte din enciclica din 1920.⁶⁶ Comitetul de organizare al conferinței a primit

⁶⁵ Ibidem, p. 88.

⁶⁶ Agenda Ligii bisericilor: 1. Să stopeze prozelitismul între bisericile creștine și să promoveze înțelegere reciprocă între ele pentru misiunile creștine între necreștini; 2. Ajutor și dragoste reciprocă între bisericile creștine; 3. Asocierea și colaborarea bisericilor cu scopul stabilirii principiilor creștine și colaborării împotriva oricărui sistem care lucrează împotriva acestor *principia*; 4. Studiarea reciprocă între biserici în scopul unei mai bune cunoașteri; 5. Reuniunea mai micilor comuniuni creștine; 6. Renunțarea de către biserici la orice problemă de natură politică; 7. Examinarea diferențelor de credință și ordine (disciplină) într-un spirit prietenesc.

propunerea, dar a arătat că Comisia pentru Credință și Constituție se va ocupa numai de problemele de doctrină și disciplină subliniate în document.

Din diferite motive, întânirea Life and Work de la Stockholm din 1925 nu a discutat vreun plan de formare a propusei Ligi a Bisericilor. În schimb, la adunarea comisiei pentru Credință și Constituție de la Lausanne din 1927, ideea creării unei Ligi a Națiunilor a fost serios discutată. Raportul acestei adunări, intitulat *Unitatea creștinismului și relația de până acum a bisericilor existente*, a menționat propunerea făcută în Enciclica Patriarhiei ecumenice din 1920.⁶⁷

În schimb, pentru istoria mișcării ecumenice, Enciclica din 1920 rămâne un punct de referință, cu valoare vădit profetică și o dovadă a contribuției ortodoxe la nașterea și dezvoltarea ideii existenței CMB.

nos; 8. Uniunea tuturor bisericilor în jurul chestiunilor legate de credință și ordine ca scop final al Ligii Națiunilor. Organizarea Ligii bisericilor: 1. Numirea unui comitet central permanent al Ligii Bisericilor în vederea punerii în practică a scopurilor mai sus amintite; 2. Numirea unei comisii speciale în fiecare biserică membră a Ligii Bisericilor cu scopul atingerii unei înțelegeri reciproce și pentru a colabora cu comitetul central în acest sens; 3. Fondarea unei reviste speciale centrale a Ligii Bisericilor în scopul înțelegerii reciproce și pentru a colabora cu comitetul central; 4. Numirea de diferite congrese pentru atingerea scopurilor amintite mai sus și pentru a coopera cu comitetul central; 5. Fixarea unei date și a unui loc pentru primul Congres Mondial Creștin. (*A Compilation of Proposals for Christian Unity, Faith and Order document* nr. 34, p. 78-79.).

⁶⁷ W. A. Visser't Hooft, *The Genesis and Formation...*, p. 8.

*I.2.3. Declarația ortodoxă de la Prima conferință despre Credință și Constituție, 1927*⁶⁸

La prima conferință a Comisiei pentru Credință și Constituție care a avut loc la Lausanne în Elveția între 3-21 august 1927⁶⁹, au participat mai multe delegații ortodoxe⁷⁰ care au prezentat Adunării o declarație comună citită de către mitropolitul Ghermanos de Thyateira în numele tuturor ortodocșilor. Declarația începe prin a face referire la participarea ortodocșilor la conferința preliminară a Comisiei pentru Credință și Constituție care a avut loc la Geneva în 1920, precum și la enciclica din 1920 prezentată atunci de delegația

⁶⁸ *First World Conference on Faith and Order*, Lausanne, Switzerland, 1927, în R. G. Stephanopoulos, *Guidelines for Orthodox Christians in Ecumenical Relations*, New York, Standing Conference of Canonical Orthodox Bishops in America, 1974, p. 30-34; Gennadios Limouris (ed.), *Orthodox Visions of Ecumenism....*, p. 12-14; Athanasios Basdekis (ed.), *Orthodoxe Kirche und ökumenische Bewegung....*, p. 21-26. Citările care urmează sunt preluate din Gennadios Limouris.

⁶⁹ Despre conferință în general, vezi Karl-Christoph Epting, *The First World Conference on Faith and Order* în *The Ecumenical Review* 29:2, 2010, p. 167-181.

⁷⁰ Declarația a fost semnată de către zece delegații: Patriarhia Ecumenică, Patriarhia Alexandriei, Patriarhia Ierusalimului, Arhiepiscopia de Cipru și Biserica Greciei (prezentă ca o delegație), Patriarhia Serbiei, Patriarhia României, Biserica Bulgariei, Biserica Poloniei, Biserica Rusiei, Biserica Georgiei. Biserica Ortodoxă Română a fost reprezentată de către Înaltpreasfinția Sa Nectarie Cotlarciuc, Arhiepiscop de Cernăuți și Mitropolitul Bucovinei (Athanasios Basdekis, op. cit., p. 25-26).

ortodoxă: „Acea delegație a Bisericii Ortodoxe a pus înaintea Conferinței o declarație unică în termeni generali a învățaturii Bisericii lor în chestiuni de credință și disciplină (faith and order) și în concluzie a recomandat ca înaintea oricărei discuții a reunirii Bisericilor în credință și disciplină ar trebui fondată o Ligă a Bisericilor pentru cooperarea lor mutuală cu privire la principiile sociale și morale ale creștinismului. Mai mult, când Biserica Ortodoxă a fost invitată cu puțin timp înainte să ia parte prin reprezentanții ei la prezenta Conferință, chiar dacă multe dintre bisericile ei particulare sunt în suferințe atât de grave încât le este amenințată însăși existența lor, ea s-a grăbit să-și trimită delegații ei.”⁷¹

Referindu-se la lucrările conferinței de la Lausanne, raportul arată că deși delegații ortodocși au participat la lucrările din fiecare secțiune, ei au „concluzionat cu regret că baza asumată pentru fundamentarea rapoartelor care urmau a fi transmise spre votul conferinței sunt în dezacord cu principiile Bisericii Ortodoxe. .. Prin urmare, noi judecăm că este o chestiune de conștiință ca, cu excepția primului (raport) noi trebuie să ne abținem de la a vota cele două rapoarte care acum sunt gata.” Avem aici una dintre primele plângeri formulate de ortodocși în cadrul participării lor la mișcarea ecumenică că vocea lor nu este auzită sau luată în seamă. De aici decizia lor de a se abține de la votul unor secțiuni. Așa cum sperăm să arătăm în cele ce urmează, această istorie se va repeta cu prisosință de-a lungul

⁷¹ Ibidem, p. 12.

participării ortodocșilor în viața și activitățile CMB. Restul referințelor declarației comune a ortodocșilor sunt de natură în special eclesiologică și ar putea face obiectul unei cercetări legate de implicarea ortodocșilor în viața Comsiei pentru Credință și Constituție.

Totuși există încă un paragraf care merită în acest punct întreaga noastră atenție. După ce se subliniază faptul că între bisericile reprezentate la conferință nu există suficiente puncte dogmatice comune pentru a formula o declarație comună, ortodocșii afirmă: „noi dorim să declarăm că potrivit propriei noastre judecăți cel mai mult ce putem noi să facem acum este să intrăm în cooperare cu alte biserici în sfera socială și morală pe baza iubirii creștine.” Aici avem enunțat un alt principiu care va fi des întâlnit în activitatea de mai târziu a CMB: când nu mai există bază comună pentru dialog teologic, colaborarea în chestiuni de natură socială este văzută de către ortodocși ca un fel de compromis, merit însă de asemenea să-i apropie pe creștini între ei, de vreme ce are la bază dragostea creștină.

Logica textului continuă după cum urmează: „Mai departe, noi dorim să adăugăm că noi, ca delegați ortodocși, ar trebui să avem în vedere o reunire parțială a acelor ortodocși care împărtășesc aceleași principii cu satisfacție, ca un precedent al unirii generale, în măsura în care astfel ar fi mai ușor pentru Biserica noastră Ortodoxă să discute reunirea cu Bisericile care s-au unit astfel într-o singură Biserică ce are o singură credință, decât cu mai multe Biserici cu credințe diferite.”⁷² Tre-

⁷² Ibidem, p. 14.

buie să interpretăm acest text în contextul și mentalitatea vremii pentru care a fost scris. El relevă în primul rând faptul că ortodocșii și cei care au participat la această conferință erau ferm convinși că o unire între creștini este posibilă și că va avea loc relativ curând. Confrunțați cu realitatea diferențelor doctrinare, dar și de articulare a propriei credințe, ortodocșiii, în spiritul enciclicelor din 1902 și 1920, au propus implementare așa-numitei „uniri progresive”, mai întâi între Biserica Ortodoxă și bisericile cele mai apropiate doctrinar de aceasta, după care se putea căuta o unire și cu celelalte biserici mai îndepărtate doctrinar de ortodocși.

Pentru scopul prezentului volum, această declarație este importantă din patru perspective:

- (1) reafirmarea creării unei Ligi a bisericilor în spiritul Enciclicii Patriarhiei Ecumenice din 1920;
- (2) abținerea de la votul anumitor documente va deveni o necesitate pe viitor, datorită dezacordului total dintre propunerile făcute și poziția ortodoxă sau pur și simplu pentru că poziția ortodoxă nu a fost auzită și inclusă în raport;
- (3) lipsa progresului în dialogul teologic nu înseamnă că nu este posibilă colaborarea în domeniul social sau în alte domenii în care elementele doctrinare nu mai joacă rolul principal. Acest tip de colaborare poate fi văzut și ca un compromis, făcut însă în virtutea garanției existenței dragostei creștine;
- (4) La Lausanne ortodocșii au prezentat o viziune a unității marcată de spiritul enciclicelor din 1902 și 1920, anume unirea progresivă: mai în-

tâi între ortodocși și acele biserici apropiate lor doctrinar, după care dialogul s-ar putea extinde și la celelalte Biserici.

*I.2.4. Declarația ortodoxă de la A doua Conferință despre Credință și Constituție, 1937*⁷³

Scenariul de la Prima Conferință a Comisiei pentru Credință și Constituție s-a repetat în linii mari la cea de-a doua conferință ținută între 3-18 august 1937 la Edinburgh, Scoția. Declarația comună a fost prezentată tot de mitropolitul Ghermanos de Thyateira, în numele unei delegații reprezentând de această dată mai puține Biserici Ortodoxe,⁷⁴ așa cum se subliniază și în textul analizat, prezentându-se și o explicație în acest sens: „Delegații ortodocși sunt prezenți aici într-un număr comparabil mai mic. Aceasta nu se datorează numai distanței geografice, ci și situației de suferință în care se află unele dintre ele – mai ales Biserica Ortodoxă Rusă.”⁷⁵

⁷³ *Second World Conference on Faith and Order* în R. G. Stephanopoulos, *Guidelines for Orthodox Christians...* p. 35-38; Gennadios Limouris (ed.), *Orthodox Visions of Ecumenism...*, p. 15-17; Athanasios Basdekis (ed.), *Orthodoxe Kirche und ökumenische Bewegung...*, p. 27-32. Citările care urmează sunt preluate din Gennadios Limouris.

⁷⁴ Au participat doar Patriarhia Ecumenică, Ierusalimul și Ciprul (într-o singură delegație), Patriarhia Alexandriei, Patriarhia Antiohiei, Biserica Greciei, Biserica Bulgariei, Biserica Rusiei din Exil și un reprezentant ortodox din Letonia (Athanasios Basdekis, p. 31-32).

⁷⁵ *Ibidem*, p. 15.

În ceea ce privește conținutul discuțiilor, ortodocșii au formulat în linii mari aceleași plângeri ca și în întâlnirea de la Lausanne: „Ne cerem scuze că spunem direct că uneori, de fapt destul de des, forma în care declarațiile finale ale rapoartelor ajung să fie prezentate nu ne este convenabilă nouă. Generalizarea și folosirea unui limbaj oarecum abstract nu este în concordanță cu mintea ortodoxă.”

Declarația ortodocșilor de la a Doua Conferință despre Credință și Constituție a reafirmat opțiunea ortodocșilor pentru ceea ce am numit în subcapitolul anterior „unire progresivă”: „Este inevitabil, prin urmare, ca noi ortodocșii să aducem aminte ceea ce s-a spus de către delegația ortodoxă în Conferința Mondială de la Lausanne, anume că reunirea generală a Bisericilor Creștine este posibil să fie grăbită dacă unitatea este mai întâi realizată între acele Biserici care prezintă elemente de mare similaritate una cu cealaltă. Într-un astfel de mod, apropierea graduală a Bisericilor Creștine ar putea fi ajutată și promovată. Fericitele rezultate la care s-a ajuns în diferite părți ale creștinismului, anume că Bisericile înrudite unele cu altele și-au recuperat sau sunt pe cale de a-și recupera unitatea lor și că altele, prin contact prietenesc sunt pe cale să se apropie unele de celelalte, ne umple de nădejde și ne dă curaj să continuăm eforturile noastre în direcția unei reuniri ultimative a tuturor creștinilor.”⁷⁶ Avem, așadar, reiterat principiul „unirii progresive”

⁷⁶ Ibidem, p. 17.

formulat la Lausanne, ca etapă pe calea „reunirii ultimative a tuturor creștinilor.” Citatul de mai sus este încă o dovadă că pionierii mișcării ecumenice erau pe deplin convinși că unirea deplină între creștini va avea loc în curând. Aceasta era pentru ei o certitudine, ea putând fi chiar „grăbită.”

I.2.5. Rezoluții cu privire la problema ecumenică, Moscova 1948⁷⁷

Am ales să includ între „textele fondatoare” ale participării ortodoxe la mișcarea ecumenică și rezoluțiile Conferinței Ortodoxe de la Moscova din 1-18 iulie 1948, chiar dacă ele se pronunță mai degrabă împotriva participării ortodocșilor la mișcarea ecumenică și mai ales la proaspăt fondatul CMB. Motivul acestei includeri este pur și simplu realitatea că aceste rezoluții au marcat vreme de treisprezece ani poziția unui număr destul de mare de Biserici Ortodoxe față de mișcarea ecumenică și față de CMB, inclusiv poziția Bisericii Ortodoxe Române. De asemenea, aceste rezoluții încă îi mai inspiră pe unii antiecumeniști ortodocși până astăzi.

⁷⁷ *Resolution on the Ecumenical Question in The Ecumenical Review*, I, nr. 2, Winter 1949, p. 189/191; Gennadios Limouris (ed.), *Orthodox Visions of Ecumenism....*, p. 18-19; Athanasios Basdekis (ed.), *Orthodoxe Kirche und ökumenische Bewegung....*, p. 33-44. Am urmat mai ales textul din Athanasios Basdekis, care este mai complet.

Conferința Ortodoxă de la Moscova s-a bucurat de o participare destul de largă a Bisericilor Ortodoxe.⁷⁸ Bucurându-se de sprijinul autorităților sovietice ale timpului, participarea Bisericilor Ortodoxe din nou-creatul grup al statelor comuniste la conferința de la Moscova a fost asigurată cu sprijinul regimurilor comuniste proaspăt instaurate. Au fost emise trei documente cu referire specială la eforturile de unitate între creștini și la mișcarea ecumenică: I. Vaticanul și Biserica Ortodoxă; II. B. Mișcarea ecumenică și Biserica Ortodoxă; III. Unitatea Bisericii. Mesaj către creștinii din întreaga lume. Pentru prezentul volum prezintă interes mai ales cel de-al doilea document.

Acest document începe prin a afirma că la vremea emiterii lui, asupra Bisericii Ortodoxe se exercită influență din cel puțin două direcții: pe de o parte din partea papalității care încearcă să-i atragă pe ortodocși prin diferite forme de „uniație” și din partea protestantismului cu diferitele lui forme care „încearcă să câștige Biserica Ortodoxă ca aliat al său în conflictul său spre a obține pentru sine importanța unei forțe internaționale influente.” Tentația din partea protestantismului

⁷⁸ Au participat delegații reprezentând: Patriarhia Alexandriei, Patriarhia Antiohiei, Biserica Ortodoxă Rusă, Biserica Ortodoxă Georgiană, Biserica Ortodoxă Sârbă, Biserica Ortodoxă Română, Biserica Ortodoxă Bulgară, Biserica Ortodoxă Poloneză, Biserica Ortodoxă Albaneză, Exarhatul Patriarhiei Moscovei în Cehoslovacia. Restul Bisericilor Ortodoxe nu au participat și prin urmare nu au semnat deciziile acestei conferințe (Ath. Basdekis, op. cit., p. 33).

este descrisă ca fiind „o ispită chiar mai mare” căci se încearcă devierea Ortodoxiei de la căutarea Împărăției lui Dumnezeu și introducerea lui „în arena politică care-i este străină scopului său. Acesta este scopul practic al mișcării ecumenice de astăzi.” Aceleiași ispite sunt supuși și „armenii, georgienii, siro-iacobiții, abisinienii, coptii și sirienii calcedonieni, ... precum și vechii catolici, „atât de apropiați de Ortodoxie.”

Apoi este justificată respingerea invitației CMB de a i se alătura, cu următoarele argumente:

- (a) „Scopul mișcării ecumenice exprimat în formarea unui <Consiliu Mondial al Bisericilor> cu țelul lui consecvent de a organiza un „Consiliu Ecumenic” nu este în acord cu idealurile creștinismului și cu scopurile Bisericii lui Hristos așa cum sunt ele înțelese de Biserica Ortodoxă;
- (b) Efortul prin mijloace de natură socială și politică pentru crearea unei Biserici Ecumenice ca un mijloc de influență internațională este comparabilă cu căderea în ispita pe care Hristos a respins-o în pustie și cu o diversiune o muncii Bisericii spre a lua sufletele omenești în plasa lui Hristos prin mijloace necreștine;
- (c) Mișcarea ecumenică în prezenta ei schemă, „Consiliul Mondial al Bisericilor” împotriva interesului Bisericii lui Hristos, a pierdut prea repede credința în posibilitatea unirii în Sfânta, Catolică și Apostolică Biserică. Compoziția predominant protestantă a conferinței de la Edinburgh din 1937, fie suferind eșecul, fie doar

pur și simplu prevăzându-l, a abandonat în grabă eforturile sale pentru o unire a Bisericilor în Hristos și, cu scopul de a asigura auto-protecția protestantismului a venit cu o mai mică rezistență pe calea spre un unionism abstract pe baze sociale, economice și chiar politice. Această mișcare și-a bazat planurile ei de viitor pe teoria formării unui nou aparat extern, „Biserica Ecumenică” ca o instituție în cadrul statului, legată de acesta într-un fel sau altul și posedând o influență mondială;

- (d) Pe parcursul ultimilor zece ani (1937-1947) nu au mai existat alte discuții fundamentate pe documente pe marginea ideii de unitate a Bisericilor pe baze dogmatice și confesionale: această idee este considerată ca având o importanță secundară, simplu pedagogică pentru viitoarele generații. Astfel, prezenta mișcare ecumenică nu oferă nicio asigurare pentru munca de unire a Bisericilor pe căile și mijloacele harului;
- (e) Reducerea cerințelor și condițiilor pentru unitate la simpla recunoaștere a lui Hristos ca Domn al nostru coboară credința creștină la un astfel de grad încât să fie accesibilă chiar și diavolilor (Iacov 11, 19; Matei 8, 29; Marcu 5, 7). Luând în considerare prezenta situație, conferința noastră, a capilor și reprezentanților Bisericilor Ortodoxe Autocefale, invocând în rugăciune prezența Duhului Sfânt, a decis:

Înainte însă de a cita și comenta decizia, să aruncăm o privire asupra criticilor formulate în prezentul document la adresa mișcării ecumenice și a CMB. Trebuie să recunoaștem că toate criticile formulate punctual sunt bine meșteșugite și speculează la maximum sensibilitățile existente deja la acea vreme între ortodocși și protestanți. Ele prezintă CMB-ul drept o deviere de la idealul de unitate autentic întrucât dorește crearea unei Biserici ecumenice, în locul posibilității de a reveni la Ortodoxie a tuturor creștinilor. Presupusa Biserică ecumenică fiind predominant protestantă va diminua eforturile spre autentică unitate prin accentul pus pe latura socială. De asemenea, CMB va fi aservit puterilor capitaliste. Conferința de la Edinburgh este prezentată drept un eșec, pe care însă protestanții și capitaliștii încearcă să-l mascheze spre propriul lor beneficiu. Reducționismul doctrinar propus de aceștia este o dovadă în acest sens și contrar idealului de unitate biblic și ortodox.

Decizia conferinței Ortodoxe de la Moscova a fost: „De a informa <Consiliul Mondial al Bisericilor> ca răspuns la invitația pe care noi toți am primit-o de a participa la Adunarea de la Amsterdam ca membri, că toate Bisericile Ortodoxe naționale participante la prezenta conferință sunt obligate să respingă participarea în mișcarea ecumenică în forma ei prezentă.”⁷⁹ O decizie, așa cum se va vedea în partea a doua a acestui volum, a fost urmată doar de Bisericile Ortodoxe din țările din blocul comunist.

⁷⁹ Ibidem, p. 19.

1.2.6. Enciclica Patriarhiei Ecumenice din 1952⁸⁰

La 31 ianuarie 1952, Patriarhul Ecumenic Atenagora⁸¹ a adresat o Enciclică ce reflectă dezbaterea din cadrul Bisericii Ortodoxe cu privire la natura și participarea ortodoxă în CMB de după Adunarea inaugurală de la Amsterdam din 1948. Enciclica observă faptul că cele două organizații, „Life and Work” și „Faith and Order” s-au integrat în cadrul CMB și că este momentul ca ortodoxii să ia o decizie finală cu privire la participarea în CMB. Se face de asemenea trimitere la enciclicele anterioare și la necesitatea de a se lua o decizie comună a ortodocșilor în consultare unii cu alții.

Enciclica debutează prin prezentarea scopului CMB, care este plăcut lui Dumnezeu: „Într-o epocă în care oamenii și națiunile lumii lucrează intensiv pentru un fel de apropiere spre a adresa marile probleme cu care se confruntă umanitatea astăzi și când nevoia pentru o anumită manifestare a unității lumii creștine în opoziție cu tendințele anti-creștine din lume au atras o atenție aparte, sarcina apropierii și cooperării între toate confesiunile și organizațiile creștine este o obligație sacră și o datorie sfântă, derivată din propria ei funcțiune și misiune. Potrivit Constituției CMB, funcția

⁸⁰ *Encyclical of the Ecumenical Patriarchate* în *The Ecumenical Review* vol. V, January 1953, nr. 2, p. 167-169; Gennadios Limouris (ed.), *Orthodox Visions of Ecumenism...*, p. 20-22; Athanasios Basdekis (ed.), *Orthodoxe Kirche und ökumenische Bewegung...*, p. 47-50.

⁸¹ Pentru detalii vezi Andreas Nanakis, *Istoria Patriarhiei ecumenice de Constantinopol ...*, p. 52-54.

lui este de a facilita o acțiune comună din partea Bisericilor, să promoveze cooperare în studierea spiritului creștin, să promoveze creșterea conștiinței ecumenice în membrii tuturor bisericilor, să susțină distribuirea Evangheliei sfinte și să păstreze, să ridice și să păstreze valorile spirituale ale omului, în contextul creștin cel mai general. Prin urmare, este suficient de clar că principalul scop al Consiliului este unul aparte și că sarcina lui este să facă voia lui Dumnezeu ca o încercare și o manifestare a unei dorințe nobile, că Bisericile lui Hristos ar trebui să se confrunte împreună cu marile probleme ale umanismului.”⁸²

Motivul pentru care ortodocșii ar trebui să fie parte a mișcării ecumenice este următorul: „Pentru că acesta este scopul CMB, și de asemenea pentru că Biserica Ortodoxă, în participarea ei trecută în mișcarea pancreștină, a căutat să facă cunoscut și să împartă cu eterodocșii bogăția credinței, cultului liturgic și disciplina ei, precum și experiența ei ascetică și religioasă, precum și să se informeze pe ea însăși despre noile lor metode și despre concepțiile lor cu privire la viața și activitatea bisericească (lucruri de mare valoare pe care Biserica Ortodoxă nu le-ar putea poseda sau întreține, datorită condițiilor aparte în care ea a trăit), noi considerăm că în multe feluri, viitoarea participare și cooperare a Bisericii Ortodoxe cu CMB este necesară.”⁸³ Scopul principal este, așadar, de a aduce mărturie ortodoxă în

⁸² Gennadios Limouris (ed.), *Orthodox Visions of Ecumenism...*, p. 20

⁸³ Ibidem, p. 21.

cadrul „mișcării pan-creștine,” precum și de a menține Ortodoxia conectată la ceea ce se întâmplă în creștinismul global. În mod surprinzător, nu se amintește nimic de idealul unității.

Pe baza aceleiași experiențe cu „mișcarea pan-creștină” invocată mai sus și a ceea ce a fost stabilit în cadrul acesteia, enciclica fixează câteva limitări ale acestei participări, după cum urmează:

„a) Deși principalul scop al CMB continuă a fi cooperarea Bisericilor în planul chestiunilor sociale și practice, cu toate acestea organizația „Credință și Constituție” încă mai există ca o comisie specială a Consiliului, care se ocupă exclusiv cu chestiuni de natură dogmatică. Este clar că orice participare din partea Bisericii Ortodoxe în discuțiile și operațiunile acestei Comisii ar trebui să fie evitate, în măsura în care această Comisie își are ca scop al ei unirea (Bisericilor) prin mijloacele discuțiilor dogmatice între delegații bisericilor separate unele de altele de chestiuni mai adânci; acest lucru ar trebui afirmat clar și categoric către Comitetul Central al Consiliului. Însă este de asemenea necesar ca Biserica noastră Ortodoxă să-i informeze pe eterodocși despre conținutul credinței și învățăturii ei și este clar că acest lucru ar trebui să fie făcut prin cărți scrise pentru acest scop special, în măsura în care manualele de dogmatică și simbolică folosite în rândul nostru nu au fost scrise ca având în vedere acest obiectiv și nu pot angaja Biserica în această sarcină aparte.” Cred că acest paragraf trebuie interpretat în spiritul enciclicelor din 1902 și 1920 care

au propus în mod clar purtarea de dialog teologic cu acele confesiuni creștine care sunt cel mai apropiate de Ortodoxie în vederea unei uniri imediate, după care ar putea continua dialogul cu celelalte confesiuni mai îndepărtate doctrinar sau mai puțin dispuse la dialog teologic. Abordarea unui dialog teologic multilateral în cadrul Comisiei pentru Credință și Constituție nu era deloc în linia propunerilor făcute de aceste enciclici, de unde și reținerea exprimată de Patriarhul ecumenic Athenagora în enciclica de față. Totuși, finalul paragrafului este unul pozitiv: comisia este văzută drept o platformă unde alte confesiuni creștine pot învăța mai multe despre doctrina ortodoxă.

A doua limitare este mai degrabă o propunere constructivă: este necesară participarea tuturor bisericilor Ortodoxe în CMB, cu delegați reprezentativi. De asemenea se amintește nevoia continuării procesului de reflecție la nivel panortodox asupra mișcării ecumenice: „b) Pentru că participarea Bisericii noastre Ortodoxe în operațiunile CMB este un eveniment de mare importanță în viața ei, este clar că ea ar trebui reprezentată de delegați ai tuturor Bisericilor Ortodoxe Autocefale; aceasta i-ar da autoritatea potrivită și prestigiu participării ei. Bisericile surori individuale ar trebui să coopereze în mod corespunzător în studiul comun și în pregătirea subiectelor care vor fi discutate în Adunările CMB, astfel încât Biserica noastră să nu apară în conferințele pan-creștine într-o poziție inferioară, ci cu tăria și autoritatea potrivită poziției sale și misiunii sale istorice în lumea relațiilor inter-creștine.

Pentru acest scop este necesar ca Comisia Sinodală permanentă cu privire la Mișcarea Ecumenică să fie formată în Bisericile Ortodoxe cu scopul de a studia, în cooperare cu profesorii școlilor teologice, diferitele probleme avute în vedere și pentru a clarifica înainte punctul de vedere al Bisericii Ortodoxe despre ele și atitudinea care ar trebui adoptată.”

A treia limitare este legată de rugăciunea în comun cu „eterodocșii.” Este propusă o clară limitare a participării la servicii liturgice cu participare eterodoxă în favoarea slujbelor ortodoxe la care aceștia ar putea participa, bucurându-se astfel și cunoscând mai bine propriul nostru tezaur liturgic. Predomină ideea necesității de a aduce mărturie: „c) Este clar că clericii ortodocși care sunt delegați (ai Bisericii lor) ar trebui să fie cât mai precauți posibil cu privire la serviciile liturgice la care se alătură cu eterodocșii de vreme ce acestea sunt contrare sfintelor canoane și fac mai puțin acută sensibilitatea confesională a ortodocșilor. Ei ar trebui să aibă în vedere, dacă este posibil, doar rituri și slujbe liturgice pur ortodoxe pentru ca astfel să manifeste în fața ochilor eterodocșilor splendoarea și maestrea adorăției ortodoxe.”

Această ultimă enciclică din seria „documentelor fondatoare” ale participării ortodoxe la mișcarea ecumenică modernă este moderată, realistă și impune mai degrabă restricții decât încurajează la participarea ortodocșilor în CMB. De asemenea apare de mai multe ori termenul „eterodocși” spre a denumi partenerii din cadrul aceleiași organizații ecumenice, fapt care nu este

deloc măgulitor. Se afirmă participarea ortodoxă în CMB, dar cu multă moderație. Să fie această moderație dictată de experiența scurtă, dar intensă a participării ortodocșilor în CMB? Probabil că da.

II. Relația dintre Bisericile Ortodoxe și CMB de la Amsterdam (1948) până la Busan (2013)

Există numeroase posibile puncte de plecare pentru analizarea relației dintre Bisericile Ortodoxe și CMB. Am ales să mă folosesc de Adunările Generale drept punct de plecare întrucât în timpul acestora, sau în procesul de pregătire în vederea organizării lor, s-au emis cele mai importante documente care reflectă relația dintre CMB și Bisericile Ortodoxe membre. Sunt pe deplin conștient însă, iar acest fapt țin să-l menționez aici, că prin utilizarea unui singur punct de plecare nu ofer o imagine completă a acestei relații, însă totuși una suficient de corectă și care mă va ajuta să formulez anumite teme abordate în partea a treia, precum și concluziile finale. În cele ce urmează voi analiza documentele emise de Bisericile Ortodoxe în comun cu privire la stadiul relațiilor dintre ele și CMB, fie în timpul Adunărilor Generale ale CMB, fie pe parcursul întâlnirilor pregătitoare pentru Adunări sau în alte ocazii. Doar în câteva cazuri mă voi referi la documente emise de o singură Biserică sau o singură

persoană și numai dacă acestea sunt considerate a avea o relevanță cu totul aparte.

II.1. Amsterdam, 1948

Prima adunare Generală a CMB, în cadrul căreia a și fost fondat acesta, a avut loc între 22 august – 4 septembrie 1948 la Amsterdam.⁸⁴ În multe privințe, această Adunare a fost una tensionată pentru ortodocșii care au participat. Tensiunea a venit mai ales din cauza faptului că nu era reprezentată întreaga familie ortodoxă la începutul acestui nou drum. După ce inițiatorii formării CMB, numiți și „Comitetul celor patruzeci” au schițat o constituție a viitorului Consiliu în cadrul unei întâlniri care a avut loc la Utrecht, Olanda, în 1938,⁸⁵ și după ce ținerea Adunării a fost amânată de mai multe ori datorită celui de-al doilea război mondial, în sfârșit, la Amsterdam, s-au întâlnit 147 de biserici din 44 de țări. Toate familiile confesionale reprezentative la acea vreme pentru creștinismul global, cu excepția celei romano-catolice, au fost prezente.⁸⁶ Potrivit lui

⁸⁴ Vezi W. A. Visser't Hooft (ed.), *Die erste Vollversammlung des ökumenischen Rates der Kirchen in Amsterdam vom 22. August bis 4. September 1948*, Genf, 1948.

⁸⁵ W. A. Visser't Hooft, *The Genesis and Formation...*, p. 48-51.

⁸⁶ W. A. Visser't Hooft, *The Genesis and Formation...*, p. 63. Am preluat datele și informațiile despre Adunarea de la Amsterdam din această lucrare și nu din *A History of Ecumenical Movement (1517-1948)*, întrucât însuși Visser't Hooft a indicat că acest capitol scris de el în volumul mai sus menționat „nu se ocupă în mod adecvat cu perioada în care au fost făcute primele propuneri

Visser't Hooft, au participat următoarele Biserici Ortodoxe: „Patriarhiile Alexandriei, Antiohiei, Constantinopolului, Ierusalimului, Biserica Greciei, Biserica Ortodoxă din Statele Unite ale Americii și Exarhatul rus din Vestul Europei.”⁸⁷ Potrivit lui Georges Tsetsis, reputat specialist ortodox în mișcarea ecumenică, au participat doar trei Biserici Ortodoxe Răsăritene: Patriarhia Ecumenică, Biserica Ciprului și Biserica Greciei, precum și Episcopia Ortodoxă Română din SUA. Participarea atât de redusă s-ar fi datorat recomandării venite din partea conferinței de la Moscova și adresată tuturor ortodocșilor, ținută doar cu o lună înainte, de a nu da curs invitației.⁸⁸ Lista participanților ortodocși propusă de Visser't Hooft este însă cea corectă, lucru ușor de stabilit prin confruntarea acesteia cu lista participanților la Amsterdam.⁸⁹ Au participat, așadar, toate Patriarhiile ortodoxe apostolice, chiar dacă două dintre ele, Patriarhia Alexandriei și Patriarhia Antiohiei, au participat și la Conferința Ortodoxă de la Moscova și au semnat declarația finală. Biserica Ortodoxă Română nu a participat, întrucât a

(legate de crearea CMB n. n.) și are nevoie de elaborări în multe alte puncte (vezi *Ibidem*, p. vii).

⁸⁷ *Ibidem*, p. 63-64.

⁸⁸ Georges Tsetsis, *The Meaning of the Orthodox Presence in Commemorating Amsterdam 1948: 40 Years of the World Council of Churches. Special Issue of the Ecumenical Review*, July-October 1988, vol 40, p. 1-8; aici p. 4.

⁸⁹ Visser't Hooft, *Die erste Vollversammlung des Okumenischen Rates der Kirchen...*, vol V, p. 324-332.

urmat directivele formulate la Moscova.⁹⁰ În schimb, este clar că Episcopia Ortodoxă Română Misionară din America a fost reprezentată de către preotul Ioan Truția și episcopul vicar Vasile Hațegan.⁹¹

Cu privire la participarea de la Amsterdam, inclusiv cea ortodoxă, Visser't Hooft a spus următoarele: „Există alte Biserici care au refuzat invitația de a se alătura la înființarea acestui Consiliu. Ne bucurăm de prezența delegaților oficiali ai mai multor Biserici Ortodoxe Sfinte⁹² și a altor Biserici Răsăritene. Însă suntem profund conștienți de absența mai multor altor Biserici Ortodoxe răsăritene. Comitetul Provizoriu a arătat pe cât de clar a fost posibil Bisericii Ortodoxe Ruse că participarea ei deplină ar fi binevenită. Anumite comunicări primite de la această Biserică ne fac să sperăm că va fi luată o decizie favorabilă. Însă recenta întâlnire de la Moscova a decis altceva. A fost adoptată o rezoluție care descrie mișcarea noastră

⁹⁰ Pentru detalii, vezi Constantin Pătuleanu, *Die Begegnung der Rumänischen Orthodoxie mit dem Protestantismus (16. Bis 20. Jahrhundert) unter besonderer Berücksichtigung des bilateralen theologischen Dialogs zwischen der Evangelischen Kirche in Deutschland und der Rumänischen Orthodoxen Kirche (1979-1998)*, Hamburg, 2000, p. 170 și urm.

⁹¹ Vezi mai multe detalii în lucrarea lui Michael Weber, *Der geistig-geistige Mensch im Konzept der Gnade bei Dumitru Stăniloae. Eine theologische Untersuchung unter der Berücksichtigung des soziokulturellen Hintergrunds*, LIT Verlag, 2012, nota bibl. 46, p. 351.

⁹² Aici Visser't Hooft face referire la Bisericile Ortodoxe Orientale (necalcendonice). În 1948 terminologia folosită în legătură cu Bisericile Ortodoxe nu era încă clar stabilită.

ca o structură care nu este cu adevărat preocupată de unitatea Bisericii, ci mai degrabă cu câștigarea de influență politică și socială. Prin urmare, conferința a declarat că Bisericile Ortodoxe reprezentate în ea nu au fost în măsură să participe în mișcarea ecumenică în forma ei prezentă. O comunicare din partea Patriarhiei Moscovei adaugă că aceasta nu înseamnă că Biserica nu este interesată în activitățile mișcării ecumenice și își exprimă speranța că Patriarhia va fi informată despre munca Consiliului Mondial.”⁹³

Comunicarea la care face referire Visser’t Hooft este fără îndoială o scrisoare trimisă Adunării de la Amsterdam în limba rusă, în numele Bisericii Ortodoxe Ruse, de către Mitropolitul Nicholas de Krutitsky și Kolomensky, președintele de atunci al Departamentului de Relații Externe. Scrisoarea este datată 1 august 1948 și a ajuns la Amsterdam cu câteva zile înainte de debutul Adunării. Aceasta informează Adunarea despre Conferința Ortodoxă de la Moscova din 8-17 iulie 1948 și prezintă Adunării o copie a deciziilor luate la Moscova și semnate de «capii și reprezentanții Bisericilor Ortodoxe Autocefale care au luat parte la conferința bisericească».⁹⁴ Se arată apoi că Biserica Ortodoxă Rusă «în vreme ce își exprimă aprecierile pentru invitația ce a fost primită»—adică de a participa la Adunarea

⁹³ *The First Assembly of the World Council of Churches, Amsterdam, 1948*, London, 1949, p. 29-30.

⁹⁴ W. A. Visser’t Hooft, *The Moscow Patriarchate and The First Assembly of the World Council of Churches*, în *Ecumenical Review*, 1:2, 1949, p. 188-197. Scrisoarea este redată între p. 188-189.

de la Amsterdam – «refuză să participe în mișcarea ecumenică cu tendințele ei actuale.» Se subliniază apoi în mod clar speranța că CMB nu va atribui titlul de reprezentanți ai Bisericii Ortodoxe Ruse «nici unui participant în Adunare, chiar dacă ei s-ar putea să fie < ruși > după naționalitate și < ortodocși > după confesiune.» Se atrage atenția că o astfel de confuzie a avut loc în trecut în legătură cu anumiți emigranți ruși care au participat la întruniri ecumenice anterioare sub jurisdicția «Bisericii Constantinopolului.» Aceeași măsură se cere a fi aplicată și «schismaticilor uniți în grupurile Mitropolitului Teofil în America și ale Mitropolitului Anastasius în Munchen, care nu au nimic de-a face cu Biserica Ortodoxă Rusă.»⁹⁵

Scrisoarea se încheie pe un ton dătător totuși de speranță, la care a făcut referire și Visser't Hooft în citatul anterior: «Oricum, acest refuz din partea noastră nu înseamnă că noi nu vom fi interesați în activitățile mișcării ecumenice. Biserica Ortodoxă Rusă, cu toate acestea, nu și-a pierdut încrederea în posibilitatea reunirii cu ea în har, prin ajutorul lui Dumnezeu, a

⁹⁵ Ibidem, p. 189. Doresc să introduc aici o scurtă remarcă: Scrisoarea se referă la așa-numita Biserică Ortodoxă Rusă din afara Rusiei, pe atunci deschisă ecumenic, după cum se vede. Astăzi, când această Biserică (sau cea mai mare parte a ei) a re-devenit parte a Bisericii Ortodoxe Ruse, este profund antiecumenică. Unul dintre punctele de discuție în vederea reunirii a fost poziția față de mișcarea ecumenică, această Biserică cerând Bisericii Ortodoxe Ruse, ca o condiție a reunirii, menținerea de rezerve serioase față de ecumenism.

oricărei confesiuni sau grupări creștine. Ea este gata să aibă conexiuni cu ele cu scopul reunirii lor, fără a apela la Consiliul Mondial al Bisericii ca intermediar. Din această perspectivă, vă rugăm să continuați a ne informa cu privire la activitățile Consiliului Mondial al Bisericii, trimițându-ne literatură adecvată, rapoarte ale adunărilor și conferințelor, studii cu privire la toate chestiunile și așa mai departe.»⁹⁶ Este exprimat în mod evident un oarecare interes față de activitatea CMB, ceea ce l-a făcut pe Visser't Hooft să vorbească de semne de speranță, însă pe de altă parte modelul de unitate clar reliefat de scrisoare nu avea nimic de-a face cu viziunea de atunci a CMB.

O scurtă «explicație» în numele Bisericii Ortodoxe a fost prezentată în cadrul Adunării de către Arhiepiscopul Ghermanos.⁹⁷ În afară de obișnuitele cuvinte de salut și de politețe, mesajul arată că ortodocșii ar avea nevoie de mai mult timp pentru a se pronunța în legătură cu CMB. De asemenea se subliniază regretul că, «datorită situației speciale din țările lor» multe Biserici Ortodoxe nu au venit la Adunare. Se exprimă speranța că pe viitor lucrurile se vor îmbunătăți. Această «explicație» reflectă în mod evident o oarecare ezitare față de CMB care tocmai a fost creat.

⁹⁶ Ibidem, p. 189.

⁹⁷ *Vezi Erklärung im Namen der orthodoxen Kirchen auf der 1. Vollversammlung des ökumenischen Rates der Kirchen, Amsterdam 1948, în Athanasios Basdekis (ed.), Orthodoxe Kirche und ökumenische Bewegung..., p. 45-46.*

I.1.1. Toronto 1950 – lămurirea identității CMB

O dată CMB creat, s-au ridicat o serie de întrebări, precum dacă acesta are sau ar trebui să aibă o identitate eclesială. Întrebarea era nouă în ceea ce privește CMB, însă fusese în repetate rânduri deja formulată în ceea ce privește tânăra pe atunci mișcare ecumenică modernă. Un teolog de talia lui Dietrich Bonhoeffer a ridicat întrebarea: „*Ist die ökumene Kirche?*” (Este ecumenismul Biserică?). Visser’t Hooft a subliniat în repetate rânduri că CMB este o frățietate de biserici și că nu ar trebui să se folosească în legătură cu Consiliul expresii precum „Biserica Mondială”. El a fost convins că Consiliului îi lipsesc acele *nota ecclesiae* care fac o biserică să fie Biserică. Pe de altă parte însă, fiind o frățietate de biserici, Consiliul reprezenta în opinia lui mai mult decât o asociație utilitară între biserici. În schimb, alți arhitecți ai mișcării ecumenice, precum Arhiepiscopul William Temple,⁹⁸ au avut viziuni ceva mai ambițioase. Temple credea că CMB nu ar trebui să aibă ambiția de a deveni o biserică universală, totuși Consiliul ar putea deveni, cu ajutorul lui Dumnezeu, corpul în care și prin care Biserica Universală și-ar putea afla manifestarea ei. De asemenea, el a vorbit despre CMB ca despre un mediu și o metodă unde ar putea să se declare *Una Sancta*.⁹⁹ O altă chestiune discutată intens în diferite studii au fost implicațiile pentru bisericile din cadrul CMB a ca-

⁹⁸ Vezi John Munsey Turner, art. *Temple William*, în *Dictionary of the Ecumenical Movement...*, p. 1097-1098.

⁹⁹ W. A. Visser’t, *The Genesis and Formation...*, p. 71.

lității lor de membre în această organizație ecumenică globală. Întrebarea principală a fost dacă a fi membră în CMB are vreo implicație pentru „auto-perceperea” („self-understanding”) sau poziția eclesiologică a unei biserici. Chestiunea i-a interesat mai ales pe ortodocși, nu numai pentru sensibilitatea teologică aparte față de eclesiologie, dar mai ales pentru situația de atunci a Ortodoxiei: unele Biserici Ortodoxe erau membre CMB, iar altele nu.¹⁰⁰

Drept urmare, a fost inițiat un proces de definire a identității CMB. Intens pregătită de către Secretariatul General al CMB, chestiunea a fost discutată în Comitetul Central al CMB întrunit la Toronto în 1950. Rezultatul final a fost faimosul document intitulat: „Biserica, bisericile și Consiliul Mondial al Bisericilor,”¹⁰¹ cunoscut între specialiștii în mișcarea ecumenică și ca „declarația de la Toronto.”¹⁰² Numit în faza sa de proiect *Semnificația eclesiologică a Consiliului Mondial al Bisericilor* acest document, după o introducere în care este citată o rezoluție adoptată la Adunarea de la Amsterdam cu privire la autoritatea CMB, este explicată nevoia unui astfel de document: „trebuie stabilit mai clar și în mod definitiv ce este și ce nu este CMB.”¹⁰³ Mai întâi este specificat ce anume nu este CMB:

¹⁰⁰ Ibidem, p. 73-74.

¹⁰¹ *The Church, the churches and the World Council of Churches*, în W. A. Visser't, *The Genesis and Formation...*, p. 112-120.

¹⁰² Moris West, *Toronto Statement*, în *Dictionary of the Ecumenical Movement ...*, p. 1137-1139.

¹⁰³ Ibidem, p. 113.

- (1) CMB nu este și nu trebuie să devină niciodată o super-biserică;
- (2) Scopul CMB nu este să negocieze uniuni între biserici, care pot fi făcute de către biserici acționând din propria lor inițiativă, ci doar să aducă bisericile într-un contact viu unele cu altele și să promoveze studierea și discutarea chestiunilor unității Bisericii;
- (3) CMB nu poate și nu ar trebui să se bazeze pe nicio concepție particulară a Bisericii. Consiliul nu judecă anticipat chestiunea eclesiologică;
- (4) Calitatea de membră în CMB nu implică faptul că o biserică tratează propria ei concepție legată de biserică într-un mod mai relativ;
- (5) Calitatea de membră în CMB nu implică acceptarea unei doctrine specifice cu privire la natura unității Bisericii.

Un capitol aparte este dedicat unor afirmații formulate în mod pozitiv, care subliniază implicațiile eclesiologice pentru bisericile membre:

- (1) Bisericile membre ale Consiliului cred că conversația, cooperarea și mărturia comună a bisericilor trebuie să se bazeze pe recunoașterea comună a faptului că Hristos este Capul divin al Trupului;
- (2) Bisericile membre ale Consiliului Mondial cred, pe baza Noului Testament, că Biserica lui Hristos este una;

- (3) Bisericile membre recunosc că a fi membru în Biserica lui Hristos este ceva mult mai inclusiv decât a fi membru al propriului lor corp eclesial. Prin urmare, ele caută să intre în contact viu cu bisericile din afara propriului lor cerc care mărturisește Domnia lui Hristos;
- (4) Bisericile membre ale CMB consideră relația altor biserici cu Sfânta Biserică Catolică pe care o mărturisește Crezul ca un subiect de dezbatere reciprocă. Cu toate acestea, calitatea de membră nu implică faptul că fiecare biserică trebuie să privească pe celelalte biserici membre drept biserici în sensul adevărat și deplin al cuvântului;
- (5) Bisericile membre ale Consiliului Mondial recunosc în celelalte biserici elemente ale adevăratei Biserici. Ele consideră că această recunoaștere reciprocă le obligă să intre într-o conversație serioasă unele cu celelalte în speranța că aceste elemente de adevăr vor conduce la recunoașterea adevărului deplin și la unitatea bazată pe adevărul deplin;
- (6) Bisericile membre ale Consiliului doresc să se consulte împreună în căutarea de a învăța de la Domnul Iisus Hristos ce fel de mărturie ar trebui să aducă ele lumii în numele Lui;
- (7) O implicație practică a calității de membră în Consiliu Mondial este aceea că bisericile membre ar trebui să-și recunoască solidaritatea lor unele cu altele, să-și ofere asistență unele altora

în caz de nevoie și să se ferească de acțiuni care sunt incompatibile cu relațiile frățești;

- (8) Bisericile membre intră într-o relație spirituală prin care caută să învețe unele de la altele și să-și ofere unele altora ajutor pentru ca Trupul lui Hristos să poată fi construit și pentru ca viața bisericilor să poată fi înnoită.

Iată o serie de precizări absolut necesare pentru o organizație precum CMB, care este de fapt fără precedent în istorie, întrucât adună sub o singură organizație biserici de confesiuni atât de diferite. Fiecare dintre enunțurile arătate mai sus este însoțit de explicații suplimentare. Eu am dorit doar să arăt principiile de bază ale unui document decisiv pentru identitatea CMB. Contribuția ortodoxă la dezvoltarea acestui document este evidentă. W. A. Visser't Hooft scrie că Părintele Georges Florovsky a vorbit cu mult patos la Toronto pe marginea punctului (4) din ultima parte. El a arătat că Biserica din care face el parte vede în mod esențial celelalte biserici ca fiind incomplete. El a reușit să impună punctul de vedere al minorității datorită argumentației aduse.¹⁰⁴

Faptul că la Toronto s-a enunțat neutralitatea eclesiologică a CMB a făcut Bisericile Ortodoxe să se simtă mai confortabil în cadrul acestei organizații. De asemenea, este posibil să fi încurajat pe acele biserici Ortodoxe care încă se aflau în afara CMB, să reflecte mai

¹⁰⁴ W. A. Visser't Hooft, *The Genesis and Formation...*, p. 78.

serios asupra posibilității aderării la această organizație. Vitali Borovoy, teolog rus care a fost reprezentantul Bisericii Ortodoxe Ruse pe lângă CMB între 1962-1966 și 1978-1985,¹⁰⁵ scria că pentru ortodocși, Declarația de la Toronto este „marea carte a CMB și pricipala garanție a imunității și integrității eclesiologiei lor în cadrul CMB.”¹⁰⁶

II.2. Evanston, 1954

În cadrul celei de-a doua Adunări Generale a CMB care a avut loc la Evanston, Illinois, SUA, între 15-31 august 1954 și la care au participat 502 delegați din 161 de biserici membre, ortodocșii au prezentat o declarație generală cu privire la tema Adunării, „Hristos, nădejdea lumii” și o declarație despre Comisia pentru Credință și Constituție. Prezentatorul în plen a fost Mitropolitul Michael al Americii de Nord și de Sud (Patriarhia Ecumenică). Declarația generală, în nouă puncte, ar putea fi rezumată după cum urmează:

- (1) Tema Adunării oferă ortodocșilor și CMB posibilitatea de a proclama nădejdea lui Hristos lumii;
- (2) Sunt prezentate câteva comentarii, atât pozitive cât și negative, cu privire la raportul Adunării.

¹⁰⁵ Ans J. van der Bent, *Borovoy Vitali*, în *Dictionary of the Ecumenical Movement*..., p. 125.

¹⁰⁶ Borovoy Vitali, *The Ecclesiastical Significance of the WCC: The Legacy and Promise of Toronto*, în *The Ecumenical Review* 30: 3-4, 1988, p. 506.

Se observă faptul că Biserica nu poate fi descrisă doar ca «<popor peregrin al lui Dumnezeu> și că se uită faptul că Biserica triumfătoare și Biserica militantă sunt un trup... Biserica este marea comuniune a sfinților»;

- (3) Se apreciază faptul că raportul subliniază importanța credinței în a doua venire a lui Hristos pentru nădejdea creștină. Totuși, ortodocșii propun un corectiv eshatologic, considerând că «este necesar să se pună accent potrivit pe prezența actuală a Împărăției lui Dumnezeu în Biserică;
- (4) Se sugerează realizarea unei legături între nădejdea în Hristos și lucrarea Duhului Sfânt în lume și Biserică;
- (5) Se afirmă că pentru ortodocși «raportul care se ocupă de unitatea Bisericii ridică probleme serioase» care vor fi prezentate în detaliu;
- (6) Proclamarea nădejzii în Hristos ar trebui să nu fie separată de nădejdea în Tatăl și în Duhul Sfânt.
- (7) Nădejdea în Hristos trebuie să fie interpretată în context trinitar;
- (8) Expresia ortodoxă a nădejzii în Hristos este indisolubil legată de nădejdea în Sfânta Treime. Este oferită ca exemplu rugăciunea ortodoxă «Nădejdea mea este Tatăl, scăparea mea este Fiul, acoperământul meu este Duhul Sfânt; Treime Sfântă, slavă Ție!»
- (9) Se formulează o critică la adresa paragrafului care descrie falsele nădejdi ale lumii. Se subli-

niază că într-adevăr falsele doctrine, precum comunismul, menționate în raport, amenință ființa umană în sine, însă ar trebui spus deschis că doar Biserica, «stâlpul și temelie adevărului», oferă adevărata nădejde în Hristos.

Declarația cu privire la Comisia pentru Credință și Constituție cuprinde șase paragrafe și se concentrează mai ales pe conținutul documentului despre unitatea Bisericii adoptat de către Adunare. Paragrafele acestui document ar putea fi rezumate după cum urmează:

- (1) Chestiunea reunirii bisericilor este prezentată într-o manieră «cu totul neacceptabilă din punct de vedere ortodox»;
- (2) Concepția ortodoxă cu privire la unitatea bisericii comportă două aspecte: (a) întreaga credință creștină ar trebui privită ca o unitate indivizibilă: nu este suficient să fie acceptate doar doctrine fundamentale precum că Hristos este Dumnezeu și Mântuitor. După care se adaugă: «Din punct de vedere ortodox, reunirea creștinismului de care se ocupă CMB poate fi realizată numai pe baza Credinței dogmatice, totale, a Bisericii celei nedespărțite, fără niciun fel de alterare.» (b) Taina Cincizecimii este perpetuată în Biserică prin slujirea apostolică. Succesiunea apostolică continuă o realitate istorică în viața și structura Bisericii;
- (3) Ortodocșii nu-și pot închipui unitatea Bisericii fără restaurarea deplină a structurii episcopale

în Biserică. Acele biserici care nu au această structură nu au parte de elemente de bază „care constituie realitatea și deplinătatea Bisericii.» După care se adaugă: «Noi credem că doar revenirea comuniunilor la credința Bisericii celei vechi, una și nedespărțite a celor șapte sinoade,... poate produce dorita reunire a tuturor creștinilor separați.»

- (4) «Unirea perfectă» a creștinilor înțeleasă doar eshatologic nu ar trebui interpretată exclusiv ca o realizare a celei de-a doua veniri a lui Hristos... Unitatea Bisericii nu trebuie înțeleasă doar eshatologic, ci și ca o realitate prezentă»;
- (5) Raportul sugerează că Biserica, pentru a ajunge la unitate, trebuie să ia calea pocăinței. Deși ortodocșii recunosc că există greșeli pe care creștinii le-au făcut de-a lungul istoriei, totuși ei resping «noțiunea că Biserica însăși, fiind Trupul lui Hristos, ar putea fi afectată de păcatul omenesc»;
- (6) În concluzie, se reafirmă credința profundă că «singură Sfânta Biserică Ortodoxă a păstrat pe deplin și intactă «credința dată odată sfinților». Nu este meritul ortodocșilor pentru aceasta, căci Dumnezeu Își ține comoara Sa în vase pământești (II Corinteni 4, 7).

Așa cum se poate observa din această declarație a ortodocșilor, Adunarea de la Evanston nu a fost una ușoară nici pentru Bisericile Ortodoxe prezente, nici pentru celelalte biserici membre ale CMB. Părintele

Georges Florovsky a fost prezent la Evanston și a scris câteva impresii despre această Adunare, la scurtă vreme după revenirea acasă. În cadrul Adunării el a avut rolul de a conduce secțiunea I a Adunării, care a pregătit documentul despre Credință și Constituție. Florowsky ne asigură că ortodocșii ar fi fost gata să accepte secțiunea I în sine însă nu au putut accepta aplicațiile practice ale afirmațiilor teologice care erau cuprinse în secțiunile ce urmau, datorită inconsistenței dintre secțiuni. De asemenea, el acuză lipsa de timp pentru pregătirea unor documente bine gândite, precum și dificultatea de a lucra cu comitete formate din prea mulți membri. Cu privire la declarația ortodocșilor – la a cărei redactare a contribuit el însuși în calitate de moderator al comitetului ortodox de redactare a declarației – Florowsky scrie că a fost deranjantă pentru protestanți. El explică tensiunile de la Evanston prin tensiunile existente în mișcarea ecumenică la acea vreme: CMB este un spațiu unde diferitele elcesiologii se confruntă.¹⁰⁷ Adunarea de la Evanston a arătat limitele conceptului de unitate al cărui punct de plecare este încercarea de a da spațiu de expresie tuturor eclesiologiilor reprezentate în cadrul CMB.

II.3. New Delhi (1961)

A treia Adunare Generală a CMB a avut loc la New Delhi în India între 19 noiembrie – 5 decembrie 1961, cu

¹⁰⁷ Georges Florowsky, *The Challenge of Disunity*, în *The Ecumenical Review* 10:1, 1954, p. 15-20; mai ales p. 18-19.

participarea a 557 de delegați din 197 de biserici. A fost o Adunare deosebit de importantă pentru Ortodoxie, desigur pentru faptul că începând cu aceasta Bisericile Ortodoxe care nu se alăturaseră CMB la formarea lui sau în anii care au urmat, au început aderarea la acest for ecumenic mondial.

Procesul de apropiere între CMB și Bisericile Ortodoxe ne-membre, mai ales Biserica Ortodoxă Rusă, a început, cum era firesc, înainte de Adunare. În decembrie 1959, Secretarul General al CMB de atunci, Dr. W. A. Visser't Hoft, a vizitat Moscova și a avut o serie de întâlniri cu Patriarhul Moscovei, Alexie. Discursurile rostite cu ocazia dineului oferit în cinstea oaspetelui în seara zilei de 17 decembrie 1959 au fost publicate de către revista CMB, *The Ecumenical Review*.¹⁰⁸ Tonul declarațiilor este, de ambele părți, plin de bunăvoință. În cuvântarea sa, Visser't Hoft a mulțumit pentru modul în care a fost primit la Moscova și s-a referit la noua situație creată în lume: «Toate bisericile din lume au intrat într-o perioadă a istoriei în care credința lor va fi încercată. Schimbările în situația socială și culturală crează noi condiții în care credința o dată dată sfinților va trebui să fie exprimată în noi forme. Noi toți va trebui să găsim răspunsurile corecte la aceste noi nevoi, iar noi nutrim nădejdea că Biserica voastră, cu vechea ei tradiție, va găsi în acest proces puterea de a-și reînnoi

¹⁰⁸ W. A. Visser't Hooft, *The World Council of Churches and the Russian Orthodox Church* în *The Ecumenical Review*, 13, 3, 1960, p. 348.

puterea ei.”¹⁰⁹ Specifică faptul că vizita sa la Moscova nu are niciun scop politic. În schimb se face referire la contribuția pe care Biserica Ortodoxă Rusă ar putea s-o aducă în cadrul CMB. Ca punct de plecare este folosită o scrisoare adresată Patriarhului Alexei de către Comitetul Executiv al CMB în 1955, care a constituit debutul reluării contactelor cu Biserica Ortodoxă Rusă. Referindu-se la membrii respectivului Comitet Executiv, Visser’t Hoft a spus: „Ei ard de nerăbdare să primească de la Biserica Ortodoxă Rusă roadele bogatei ei istorii și ale experienței ei contemporane.”¹¹⁰

Ca răspuns, Patriarhul Alexei a spus, printre altele, cu această ocazie: „Biserica Ortodoxă Rusă se uită cu simpatie la eforturile fraților noștri creștini de a depăși diviziunile de secole și de a-i reuni pe aceia care slăvesc pe Dumnezeu în moduri diferite spre a lucra împreună în ogorul lui Dumnezeu. Biserica noastră îi va ajuta în această sarcină a lor. Studiind rezultatele voastre considerabile, această muncă bună a fost pentru noi o sursă de consolare și de profundă satisfacție spirituală. Chemăm ajutorul lui Dumnezeu peste eforturile voastre de viitor. Ar trebui să ne întărim prietenia noastră spirituală, în vreme ce vom încerca să vă descoperim comorile credinței noastre vechi transmise nouă de Apostoli și de Părinții Bisericii. ... Rămânând mai presus de toate în comuniunea rugăciunii și a dreptului

¹⁰⁹ Ibidem, p. 349.

¹¹⁰ Ibidem, p. 350.

canonic cu Bisericile noastre surori, ramurile autocefale naționale ale Bisericii Ortodoxe Universale, noi ne rugăm pentru reunirea tuturor bisericilor creștine. ... Acesta este și scopul suprem al CMB. Așa cum Secretarul General Dr. Visser't Hoft a subliniat, CMB nu este o <Biserică Mondială>, iar scopul lui este de a promova unitate exclusiv prin mijloace spirituale și cu deplină recunoaștere a independenței și a charismelor aparte ale fiecărei biserici și ale fiecărui crez. Credem că va veni și ziua când toți vom fi una, când făgăduința Domnului va fi îndeplinită: <și va fi o turmă și un păstor> (Ioan 10, 16)."¹¹¹

După primirea Bisericii Ortodoxe Ruse și a celorlalte Biserici Ortodoxe în mod solemn în sânul CMB, W. A. Visser't Hoft a spus următoarele: „Este adevărat că Bisericile Ortodoxe au jucat un rol important în mișcarea ecumenică de la începuturile ei. Însă o parte considerabilă a Ortodoxiei Răsăritene nu intrase încă în CMB. Alăturarea lor trebuie să fie considerată ca un eveniment major din istoria mișcării ecumenice. În acest fel, ne este oferită o extraordinară oportunitate, anume de a ne asigura că un dialog spiritual real va avea loc între Bisericile Ortodoxe și Bisericile care-și au originea lor în Apus. Dacă acceptăm această oportunitate, sarcina noastră ecumenică nu va fi mai ușoară, dar noi vom fi cu siguranță mai îmbogățiți. În acest sens,

¹¹¹ Ibidem, p. 347-348. În revista *The Ecumenical Review* este redată mai întâi cuvântarea Patriarhului Alexei, însă din contextul acesteia rezultă clar că mai întâi a vorbit Secretarul General CMB Dr. W. A. Visser't Hoft.

consolidarea mizelor noastre va fi cu totul necesară și mult mai multe, de vreme ce noi trebuie să luăm în calcul nu numai vechile divergențe dintre creștinismul răsăritean și cel apusean, dar și tensiunile moderne dintre Răsăritul politic și Apusul politic.”¹¹²

Dacă în această declarație a Secretarului General CMB se poate clar identifica entuziasmul pentru extinderea Consiliului, delegația ortodoxă prezentă la Adunarea Generală de la New Delhi a emis o declarație care, surprinzător, este dominată de un ton reținut. Scopul declarației a fost de a se referi la textul secțiunii despre unitate din cadrul Adunării. A fost „ultima declarație de acest fel,” cum ține să ne informeze editorul uneia dintre colecțiile de documente ortodoxe legate de participarea în mișcarea ecumenică.¹¹³ Ortodocșii arată că „mișcarea ecumenică, așa cum este întruchipată astăzi în CMB, a început ca o inițiativă protestantă, însă nu a fost intenția ca aceasta să fie o încercare protestantă, nici nu ar trebui să fie privită ca atare. Acest lucru trebuie să fie subliniat mai ales acum când aproape toate Bisericile și comuniunile Ortodoxe au intrat în CMB. În această situație, reprezentanții ortodocși se simt obligați să sublinieze diferențele de bază dintre propria lor abordare față de problema ecumenică și cea care este implicată în document.”¹¹⁴ Avem de-a face

¹¹² W. A. Visser't Hooft, *The Calling of the World Council of Churches*, în *The Ecumenical Review*, 14, 1, 1962, p. 222.

¹¹³ Gennadios Limouris, *Orthodox Visions of Ecumenism...*, nota de la p. 31.

¹¹⁴ Ibidem, p. 30.

aici cu o prezentare directă a realității existente. Tonul folosit sugerează faptul că până acum ortodocșii nu ar fi vorbit atât de direct despre problemele Consiliului datorită faptului că se spera ca și Bisericile Ortodoxe din afara lui să i se alăture. Acum că această speranță s-a îndeplinit, ei pot să spună lucrurilor pe nume.

„Problema ecumenică,” se arată mai departe în document, așa cum este ea înțeleasă în mișcarea ecumenică actuală „este o problemă protestantă.” Chestiunea principală în acest context este aceea a „denominaționalismului.” Problema unității ar fi privită în termenii acordului inter-denominațional sau al reconcilierii. Dacă un astfel de discurs este natural în mediul protestant, în mediul ortodox acesta este „congenital.” Ortodocșii nu pot accepta ideea „parității denominațiilor” și nici nu pot privi reunirea creștinilor drept „ajustare interdenominațională.” Biserica Ortodoxă nu este o confesiune între celelalte confesiuni, ci este „Biserica.” Pentru Biserica Ortodoxă, inițiativa ecumenică din documentul discutat este un „ecumenism în spațiu,” căutând acordul dintre diferitele denominațiuni implicate în dialog, așa cum sunt ele astăzi. Aceasta este o abordare „inadecvată și incompletă” din punct de vedere ortodox. Alternativa ar fi un „ecumenism în timp,” care ar însemna căutarea bazei comune în istoria comună a denominațiilor implicate în dialog. Acest document prezentat de ortodocși Adunării de la New Delhi este scris în spiritul documentului similar prezentat la Adunarea de la Evanston. Alăturarea mai multor Biserici Ortodoxe în cadrul CMB pare să fi

dat ortodocșilor curaj să-și articuleze propria viziune eclesiologică.

În schimb, Adunarea de la New Delhi a primit un mesaj din partea Patriarhului Alexei în care acesta își exprima „profunda satisfacție” pentru primirea Bisericii Ortodoxe Ruse ca membră în CMB. Unitatea creștinilor a fost întotdeauna o absolută prioritate pentru Biserica Ortodoxă Rusă, și de vreme ce CMB urmărește același scop, s-a decis afilierea la această organizație ecumenică. Se vorbește apoi despre toleranța Bisericii Ortodoxe Ruse față de ceilalți creștini și despre lipsa oricărei acțiuni prozelitiste, de-a lungul întregii sale istorii. Se subliniază de asemenea că „Biserica Ortodoxă Rusă este conștientă de greutățile existente pe calea spre unitatea tuturor creștinilor în Biserică și este recunoscătoare Atotputernicului pentru milostivirea Sa că El descoperă creștinilor divizați păcatul dezbinării lor, precum și obligația lor spre unitate.” Prin urmare, Biserica Ortodoxă Rusă este gata să-și aducă mărturia ei în fața celorlalte biserici surori, în cadrul organizat al CMB. De asemenea, se exprimă speranța că CMB își va continua lupta sa pentru pace și dreptate în lume.¹¹⁵ Nu apare nicio referire la poziția despre mișcarea ecumenică și CMB exprimată în Conferința Ortodoxă din 1948.

De dragul exactității, ar trebui să spunem că admiterea Bisericii Ortodoxe Ruse în CMB a fost acceptată

¹¹⁵ Mesaj publicat în Athanasios Basdekis (ed.), *Orthodoxe Kirche und ökumenische Bewegung...*, p. 89-91.

cu 142 de voturi pentru din 149 posibile. Au fost 3 voturi împotriva și două abțineri. Abținerile au venit din partea a două biserici nord-americane.¹¹⁶

Cu privire la motivele aderării Bisericii Ortodoxe Ruse la CMB, exemplu urmat de toate Bisericile Ortodoxe din blocul comunist, este interesant de văzut un studiu semnat de Mitropolitul Nikodim de Leningrad și Novgorod¹¹⁷ care a fost principala figură a ecumenismului ortodox rus pentru mai mulți ani. El prezintă câteva dintre motivele acestei aderări:

- Biserica Ortodoxă Rusă a urmărit activitatea CMB încă de la crearea lui și a identificat posibile căi de colaborare. De vreme ce a fost creat de o inițiativă protestantă, iar mărturia ortodoxă a fost slabă, Biserica Ortodoxă Rusă s-a alăturat spre a întări această mărturie;
- primul motiv amintit direct este „dragostea față de frații care realizează cât de nefastă este diviziunea între creștini, dar care își declară dorința lor de a elimina obstacolele spre a îndeplini dorința Domnului nostru Iisus Hristos <ca toți să fie una> (Ioan 17:21);
- al doilea motiv exprimat este „conștiința importanței coordonării eforturilor tuturor creștinilor

¹¹⁶ Kyle Haselden, *New Delhi*, 1961, în *Christian Century* 79:2, 1962, p. 36.

¹¹⁷ Pentru o scurtă biografie, vezi art. Lui Ars J. van der Bent, *Nicodim (Boris Geogivich Rotov)*, în *Dictionary of the Ecumenical Movement....*, p. 825.

în mărturia și slujirea lor față de om în condițiile complexe ale lumii secularizate de azi.”¹¹⁸

Părintele Bria era convins că un factor important pentru aderarea atâtor Biserici Ortodoxe la CMB începând cu Adunarea de la New Delhi a fost poziția Dr. Visser't Hooft cu privire la Ortodoxie și harisma acestui lider ecumenic. Poziția favorabilă a lui Visser't Hooft față de Ortodoxie a fost determinată de mai mulți factori, Bria amintind doi dintre ei:

- (1) capacitatea de a situa formarea CMB în contextul lui istoric, care a afectat viața bisericilor membre, inclusiv a Bisericilor Ortodoxe.¹¹⁹
- (2) capacitatea de a dovedi că mișcarea ecumenică este o necesitate și nu «rezultatul unei strategii conjuncturale, nici produsul unei epoci care trece, nici întreprinderea privată a câtorva lideri bisericești și teologi care s-au specializat în afaceri internaționale.”¹²⁰

În anii care au urmat s-a discutat mult despre motivele pentru care autoritățile comuniste sovietice au permis Bisericii Ortodoxe Ruse să se alăture CMB. S-a afirmat adesea că prin aceasta s-a dorit trimiterea de

¹¹⁸ Mitropolitul Nikodim, *The Russian Orthodox Church and the Ecumenical Movement* în *The Ecumenical Review* 21:2, 1969, p. 116-119.

¹¹⁹ Ion Bria, *The Eastern Orthodox in the ecumenical movement...*, p. 219.

¹²⁰ Ion Bria, *The Eastern Orthodox in the ecumenical movement...*, p. 219.

agenți de influență și spionaj în Apus (vezi cap. III.4. CMB și regimurile comuniste din prezentul volum). În orice caz, Adunarea de la New Delhi și anii care au urmat au adus toate Bisericile Ortodoxe în sânul CMB. Astfel s-a pus capăt, pentru o vreme, situației anormale de a avea o parte a Bisericii Ortodoxe în CMB, iar o parte în afara lui.

II.4. Uppsala, 1968

A patra Adunare Generală a CMB a avut loc la Uppsala în Suedia, între 4-20 iulie 1968, cu participarea a 704 delegați reprezentând 235 de biserici membre. Era pentru prima dată când, datorită aderării Bisericii Ortodoxe din Europa de Est la CMB în 1961 și în anii care au urmat, grupul de delegați ortodocși în cadrul Adunării era unul dintre cel mai mare, iar acest lucru a fost observat de către neortodocși.

Așa cum se știe, Adunarea de la Uppsala a fost dominată de spiritul și deciziile unei conferințe despre biserică și societate organizată în Geneva și care a vorbit despre așa-numita „teologie a revoluției,” adică despre caracterul revoluționar al mesajului lui Iisus Hristos. Conferința de la Geneva a emis un „apel către biserici” care oferea o posibilă viziune asupra viitorului rol al bisericilor în societate. Adunarea de la Uppsala a vorbit mai mult despre înnoirea bisericilor decât despre „teologia revoluției” formulată de conferința de la Geneva, având ca punct de plecare tema Adunării: „Iată Eu le

fac pe toate noi”.¹²¹ Pentru delegații ortodocși, însă, „înnoirea” propusă la Uppsala a părut a fi suspectă.

Pentru mulți ortodocși, Adunarea de la Uppsala a dat o direcție diferită activității viitoare a Consiliului Mondial. John Meyendorff scria în 1983, după Adunarea de la Vancouver, privind în urmă la Adunarea de la Uppsala, că: „Este clar ... că a patra Adunare a reflectat o radicală întoarcere <spre stânga> departe de căutarea ecumenică tradițională pentru unitatea Bisericii și spre solidaritatea cu mișcările radicale ce căutau să schimbe societatea și lumea.”¹²²

Această schimbare de direcție a fost aspru criticată de către ortodocși.¹²³ Scriind după Adunarea din Uppsala, Robert G. Stephanopoulos ne prezintă un raport despre această Adunare care a fost discutat în 1967 în pe atunci nou-creata Societate Teologică Ortodoxă din America. Se apreciază că Adunarea de la Uppsala «marchează cel mai din urmă stagiul crucial în dezvoltarea dramei ecumenice conciliare. De câteva decenii, multe dintre chestiunile vitale ale ecumenismului au fost ridicate în adunări solemne și comitete speciale, doar pentru ca mai apoi să fie lăsate de-o parte ca fiind nerezolvabile sau prea delicate spre a fi tratate. Participanții ortodocși

¹²¹ Reinhard Frieling, *Der Weg des ökumenischen Gedankes. Eine Ökumenekunde*, Göttingen, 1992, p. 84-86.

¹²² John Meyendorff, *The Vancouver Assembly: A Preliminary Evaluation*, în *Witness to the World*, p. 35.

¹²³ Robert G. Stephanopoulos, *Reflections on Orthodox Ecumenical Directions after Uppsala*, în *Journal of Ecumenical Studies* nr. 9:2, 1972, p. 301-317.

s-au angajat activ în organizațiile ecumenice încă din primele decenii ale secolului al XX-lea. Natura acestei participări a fost constructivă în întregul ei și productivă în a crește înțelegerea și aprecierea reciprocă. <Agonia> pentru participanții ortodocși a fost găsită în caracterul fundamental occidental și în ethosul mișcării ecumenice și în abordarea ei pragmatică și uneori neistorică (ne-tradițională) față de problemele comune.»¹²⁴

Este identificată o îndepărtare a mișcării ecumenice de la scopul ei inițial. Criza mișcării ecumenice de după Uppsala ar consta tocmai în faptul că s-a abandonat ecumenismul «eclisial», adică orientat spre Biserică și spre unitatea ei, în favoarea unui «ecumenism mai radical, orientat spre lume.» După care se continuă: «Adevăratul pericol perceput este ca noua teologie secularizată să conducă la o reducere radicală a credinței creștine la categoriile umaniste condamnate să meargă <pe calea cărnii>»¹²⁵. Așadar, în viziunea ortodocșilor, cel puțin a celor din America, la Uppsala s-ar fi încercat o deturnare a CMB de la scopul lui inițial spre valori de stânga, sociale, chiar socialiste.

Tensiunile au continuat și în anii de după Adunare. În 1969, Dr. Eugene Blake¹²⁶, pe atunci Secretarul General al CMB, a recunoscut într-o cuvântare în fața Comitetului Central din vara anului 1969 că „partea

¹²⁴ Ibidem, p. 302.

¹²⁵ Ibidem, p. 303.

¹²⁶ Pentru o scurtă biografie vezi art. *Blake, Eugene Carson* de Ans J. van der Bent în *Dictionary of the Ecumenical Movement...* p. 122-123.

noastră ortodoxă este profund îngrijorată de orice tendință care poate fi interpretată ca o superficialitate a activismului vestic.” John Meyendorff a comentat cuvintele lui Blake, după cum urmează: „Aceasta a fost o recunoaștere a faptului că mărturia ortodoxă nu este zadarnică.”¹²⁷ Vrând-nevrând, conflictul Est-Vest, acut la acea vreme, a dus și la polarizarea CMB.

II.5. Nairobi, 1975

A cincea Adunare Generală a CMB a avut loc la Nairobi, Kenya, între 23 noiembrie – 10 decembrie 1975, cu participarea a 676 delegați din 285 de biserici membre. Lumea evoluase mult de la Uppsala până în ajunul Adunării de la Nairobi. Lumea comunistă est-europeană dădea semne de (relativă) deschidere, fapt pentru care diviziunea Est-Vest nu mai părea a fi atât de adâncă, iar războiul rece părea a da semne că ar putea înceta. De asemenea, speranțele unei Adunări CMB mai eficiente, care să reflecte mai bine comunitatea acestuia, au fost legate de faptul că era prima Adunare a acestui for mondial care avea loc pe continentul atât de încercat al Africii, dar unde creștinismul se afla în continuă creștere.

II.5.1. Conferința pregătitoare de la Mănăstirea Cernica

Întâlnirea pregătitoare pentru cea de-a cincea Adunare Generală a avut loc la mănăstirea Cernica, între

¹²⁷ John Meyendorff, *On <Secular> Christianity*, în *Witness to the World ...*, p. 41.

4-8 iunie 1974.¹²⁸ Comentariile care ni s-au păstrat pe marginea acestei întâlniri ne arată că ortodocșii și-au exprimat din nou îngrijorarea față de «tendențele recente din Consiliul Mondial care au fost descrise ca <secularism> și definite ca un <orizontalism> exagerat – implicând preocupări sociale și politice în detrimentul darului transcendental al unei noi și eterne vieți în Hristos.»¹²⁹ Sunt amintite câteva luări de poziție critice din partea ortodocșilor, care au formulat același gen de îngrijorare: Patriarhul ecumenic și Patriarhul Moscovei în luările lor de poziție cunoscute Comitetului Central CMB din 1973 sau documentul intitulat *Despre unitatea creștină și ecumenism* publicat de către Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe în America. Se specifică de asemenea că «bisericiile non-calcedoniene» (adică Ortodoxe Orientale), care au fost prezente la întâlnirea pregătitoare de la Cernica, au «aceleași dificultăți cu recente tendințe din CMB.»¹³⁰

Raportul în sine al întâlnirii pregătitoare de la Cernica are un bogat conținut teologic. Prima parte vorbește despre centralitatea lui Hristos în teologia

¹²⁸ John Meyendorff, *Confessing Christ today: Orthodox Consultation Prepares for Fourth Assembly of the World Council of Churches* în *St. Vladimir's Theological Quarterly*, 18:4, 1974, p. 193-212. (Titlul este de fapt greșit: este vorba de a cincea Adunare Generală a CMB). Nikos Nissiotis, *Confessing Christ Today: Reports of Groups at a Consultation of Orthodox Theologians* în *International Review of Mission* 64: 1, 1975, p. 79-94.

¹²⁹ John Meyendorff, *Confessing Christ today: Orthodox Consultation prepares for...*, p. 193.

¹³⁰ *Ibidem*, p. 194.

ortodoxă, folosind ca punct de plecare tema Adunării – Mărturisindu-L pe Hristos astăzi. Al doilea raport este intitulat *Unitate și misiune* și prezintă fundamentele hristologice ale misiunii Bisericii și o scurtă luare de poziție față de activitatea misionară a Ortodoxiei de-a lungul istoriei. Partea a treia se ocupă de *Mărturisirea lui Hristos astăzi prin Liturghie* și este profund marcată de teologia misionară a Părintelui Ion Bria care a fost unul dintre organizatorii conferinței pregătitoare. Partea a patra se intitulează *Mărturia evanghelistică a Ortodoxiei astăzi* și este un document cu profunde valențe misiologice. În mod surprinzător oarecum însă, în afară de luările de poziție critice exprimate la început, raportul nu prezintă nicio formulare explicită legată de așteptările ortodocșilor față de Adunarea de la Nairobi.

II.5.2. Adunarea Generală de la Nairobi

Avem mai multe rapoarte și evaluări despre modul în care s-a desfășurat, din punct de vedere al ortodocșilor, Adunarea de la Nairobi. Doi delegați ai Bisericii Ortodoxe în America, Thomas Hopko și Constance Tarasar au scris despre experiența lor personală din Harare, unde au participat în calitate de delegați ai Bisericii lor.¹³¹ Pentru noi este importantă afirmația folosită ca punct de plecare pentru restul evaluărilor, că la Harare s-au confruntat, în opinia lor, două tendințe:

¹³¹ Thomas Hopko, Constance Tarasar, *Orthodox at Nairobi* în *St. Vladimir's Theological Quarterly* 20: 1-2 (1976), p. 37-42.

una «pur umanistă» și una «evangelistică sau orientată spre Evanghelie.»¹³²

De asemenea, ei au auto-criticat „parohialismul național” al unui mare număr de delegați ortodocși implicați prea mult în discuții politice în detrimentul unei mărturii ortodoxe comune în cadrul Adunării. A existat de asemenea o tendință „super-ortodoxă” de a umple documentele adoptate cu o terminologie teologică greu digerabilă. Ortodocșii nu au reușit deloc să vorbească cu o singură voce în cadrul Adunării, de aceea „ortodocșii nu s-au putut bucura prea mult de Adunarea din Nairobi”. Mai mult, cei doi vorbesc chiar de o „agonie a ortodocșilor” în activitățile CMB.¹³³

O altă sursă de frustrare pentru ortodocși au fost rugăciunile din cadrul Adunării. Este istorisită o întâmplare reală din cadrul Adunării, care arată cât de divizată a fost comunitatea ortodoxă la Nairobi și prin urmare cât de defectuoasă mărturia lor. Când Mitropolitul Nicodim din delegația Bisericii Ortodoxe Ruse a observat că slujbele au fost predominant protestante, moderatorul protestant al Adunării le-a cerut ortodocșilor să cânte «Hristos a înviat» la finalul unei sesiuni. Rezultatul a fost că fiecare ortodox a început să cânte în limba lui, ceea ce a creat hilaritate. Potrivit acestei descrieri pe care o urmăm aici, la Nairobi, Ortodoxia a avut mai degrabă imaginea unei «secte exotice» printre multe altele.¹³⁴

¹³² Ibidem, p. 38.

¹³³ Ibidem, p. 39.

¹³⁴ Ibidem, p. 40.

La Nairobi, tema hirotonirii femeilor a fost o chestiune aprins discutată. «Opiniile ortodocșilor nu au fost ascultate cu niciun fel de respect, ci au fost tratate ca ceva venind din trecutul arhaic, cu siguranță drept ceva căruia nu i se poate da niciun fel de considerație astăzi.» La fel au stat lucrurile și în ceea ce privește concepția ortodoxă de comuniune. Mai mult, «delegații ortodocși au fost adesea atacați în mod direct și deschis ca provinciali sau ca încăpățânați pentru că nu au participat în euharistia generală sau pentru că nu au permis altora să participe la Liturghia ortodoxă.»¹³⁵

«Agonia participării ortodoxe» amintită mai sus este descrisă după cum urmează: «Aceasta nu este agonia de a fi o mică minoritate într-o organizație predominant protestantă. Nici nu este agonia de a reprezenta poziții care sunt fundamental inacceptabile pentru această mare majoritate – pozițiile ortodoxe continuu inacceptabile cu privire la natura unității eclesiale, sensul Euharistiei, concepția comunității de bărbați și femei în biserică și formularea de poziții și metode creștine față de chestiunile <seculare>. Este mai degrabă agonia de a fi într-o organizație și de a participa într-o acțiune unde punctele de vedere fundamentale ale cuiva nici măcar nu sunt înțelese.»¹³⁶

Ortodocșii sunt încă văzuți după categoriile și criteriile de gândire occidentale, anume ca și conservatori, nedeschiși, neinteresati de chestiunile de natură socială, ca pretinzând cu aroganță că «dețin adevărul», cerând

¹³⁵ Ibidem, p. 40.

¹³⁶ Ibidem, p. 40.

să fie apreciați și respectați pentru «misticismul» și «spiritualitatea» lor pe care nu sunt gata să o împărtășească și altora etc. Este deplâns de asemenea faptul că de dragul menținerii unei înalte reprezentări a tinerilor, a femeilor și a laicilor, nivelul teologic al Adunării a fost unul extrem de scăzut.¹³⁷

II.5.3. După Adunarea de la Nairobi

Așa cum era de așteptat, după Adunarea de la Nairobi, criticile ortodocșilor la adresa CMB au curs valuri. Biserica Ortodoxă Rusă a trimis moderatorului Comitetului Central al CMB de atunci, Arhiepiscopului Scott și Secretarului General Philip Potter, o scrisoare de 17 pagini, semnată la data de 3 martie 1976 de Patriarhul Pimen și de membrii Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse. Còpii ale scrisorii au fost de asemenea trimise tuturor capilor Bisericilor Ortodoxe Autocefale și tuturor membrilor Comitetului Central al CMB.¹³⁸

Scrisoarea cuprinde trei părți: (1) unitatea de credință și mărturia creștină; (2) implicarea creștină în viața social-politică și (3) observații generale despre munca Adunării Generale. Obervațiile cu privire la Adunarea de la Nairobi ar putea fi rezumate după cum urmează:

¹³⁷ Ibidem, p. 41.

¹³⁸ Ath. Basdekis, document 33, pp. 191-209. Vezi de asemenea John Meyendorff, *An Evaluation of Nairobi by the Church of Russia* în *St. Vladimir's Theological Quarterly* 1, 1976, p. 42-45 care prezintă un rezumat al scrisorii.

- Adunarea a pus în prim plan necesitatea mărturie creștine în lume și a lăsat pe plan secundar eforturile pentru unitate, stricând echilibrul dintre cele două misiuni ale mișcării ecumenice;
- «Un alt pericol» pe care CMB îl riscă este iluzia unora că una dintre Adunările sale generale ar putea deveni un sinod general al Bisericii unite;
- discutarea hirotonirii femeilor arată că majoritatea protestantă dorește o rezolvare pozitivă a acestei chestiuni, pornind de la principiul respingerii discriminării și ignorând Scriptura și tradiția. Se arată de asemenea clar că ortodocșii nu pot accepta poziția protestantă în această chestiune;
- se apreciază dorința de încurajare a dialogului inter-religios, de implicare socială și în marile probleme ale lumii contemporane, precum libertatea, drepturile omului etc.;
- rugăciunile au fost pregătite în așa fel, încât să creeze o atmosferă de exaltare artificială care a fost considerată de către unii drept lucrare a Duhului Sfânt, iar ortodocșilor le-a adus aminte mai degrabă de un misticism religios necreștin;
- ortodocșii nu s-au simțit înconjurați de o atmosferă frățească. Poziția ortodocșilor nu a fost cu adevărat ascultată și nici corespunzător inclusă în documentele oficiale ale Adunării;
- referenții pentru temele principale au fost aleși pe criterii neștiute, astfel încât niciun vorbitor principal nu a provenit din țările socialiste;

- au fost identificate în cadrul Adunării tendința de a discredita în ochii africanilor Uniunea Sovietică;
- decizii importante au fost luate fără o dezbatere proprie.

În afară de cele câteva observații care sunt legate strict de contextul Adunării, textul emis de Biserica Ortodoxă Rusă exprimă nemulțumirea profundă a ortodocșilor față de Adunarea de la Nairobi. Aceasta a adus în prim plan delicata chestiune a hirotonirii femeilor. Majoritatea protestantă nu a ținut seama de minoritatea ortodoxă și a tratat această chestiune, precum și altele, într-un mod nechibzuit.

II.5.4. Întâlnirea de la Noul Valamo, septembrie 1977

Un grup de teologi ortodocși s-au întâlnit la Noul Valamo, între 24-30 septembrie 1977, spre a răspunde anumitor priorități ecumenice rezultate din Adunarea Generală de la Nairobi. A fost emis un document al conferinței intitulat «Natura ecumenică a mărturiei ortodoxe.» Consultarea a fost organizată de grupul de lucru al staff-ului ortodox de la Geneva și a încercat să formuleze principiile angajamentului ortodox în mișcarea ecumenică.¹³⁹ Au fost abordate trei elemente

¹³⁹ *The Ecumenical Nature of Orthodox Witness. Report of an Inter-Orthodox Consultation, New Valamo, Finland, 24-20 September 1977* în G. Linouris, p. 66-69.

specifice ale agendei ecumenice: (1) Biserica locală; (2) Proclamarea și articularea credinței noastre; și (3) Responsabilitatea bisericilor în lumea de astăzi. Este subliniat faptul că punctele formulate ar trebui privite doar ca o chemare la o continuare a reflectării pe marginea temelor abordate și nu ca sentințe definitive.

Documentul final cuprinde o serie de formulări cu valoare eclesiologică. Sunt concepute mai multe enunțuri cu privire la locul bisericii sau comunității locale în eclesiologia ortodoxă. Cu privire la participarea ortodoxă în mișcarea ecumenică, în special în CMB, se afirmă mai întâi că aceasta nu este «o revoluție în istoria Ortodoxiei», ci o continuare firească a eforturilor spre unitate la care Biserica Ortodoxă a înțeles să participe dintotdeauna. Pentru ortodocși, participarea la mișcarea ecumenică «constituie o altă încercare, precum cele făcute în perioada patristică, de a aplica credința apostolică la noile situații istorice și cerințe existențiale. Ceea ce este nou astăzi, este că această încercare este făcută împreună cu alte entități creștine, cu care nu ne aflăm în unitate deplină. De aici reies dificultățile, dar și numeroase semne de reală nădejde pentru creșterea în frățietate (fellowship), înțelegere și cooperare».¹⁴⁰

Refuzul ortodocșilor de a practica intercomuniunea nu ar trebui văzut ca o aroganță, ci este un rezultat al propriei lor eclesiologii: ortodocșii nu se privesc pe ei înșiși ca o confesiune creștină în rândul multor altor confesiuni, ci drept «*Biserica*, nu în sensul unei baze

¹⁴⁰ Ibidem, p. 68.

confesionale, ci pe baza faptului că se identifică pe sine cu comunitatea euharistică în ceea ce privește forma ei proprie și mântuitoare.» Doar dacă acest lucru este clar înțeles dispar frustrările legate de refuzul ortodox al intercomuniunii.

Eclesiologia ortodoxă și participarea ortodocșilor în mișcarea ecumenică ar trebui să ducă la o «reorientare a problematicii ortodoxe în întregul ei.» Aceasta ar însemna că unitatea pe care noi o căutăm nu poate fi realizată prin acorduri teologice, precum semnarea comună a unei *confessio fidei*. Desigur, dialogul teologic este necesar și binevenit, însă munca teologică ar trebui direcționată «spre înțelegerea semnificației existențiale a comunității Bisericii, în special a structurii ei vizibile care oferă posibilitatea intrării într-o nouă relație cu Dumnezeu și cu lumea.»¹⁴¹

Textul se încheie cu următoarea afirmație despre Adunarea de la Nairobi: «Adunarea de la Nairobi a definit faptul că CMB este constituit <... spre a chema bisericile la scopul unității vizibile într-o credință și o comuniune (fellowship) euharistică exprimată în cult și în viață comună în Hristos și spre a avansa spre acea unitate pentru ca lumea să creadă.> Consultarea și-a exprimat aprecierile ei că CMB a lansat deja dezbaterea cu privire la Biserica locală și și-a exprimat nădejdea sa că CMB va face mai mult spre a direcționa atenția membrilor ei spre importanța înțelegerii euharistice a Bisericii locale și a comuniunii euharistice din cadrul

¹⁴¹ Ibidem, p. 68.

continuității credinței apostolice ca bază a unității pe care o caută și să debaraseze constituția lui de anumite elemente și posibil de anumite structuri care fac atât de dificil pentru biserici să-și afle drumul lor spre unitate. Aceasta ar face pentru ortodocși mai ușoară participarea deplină și creativă în mișcarea ecumenică.

În acest sens, consultarea și-a exprimat aprecierea faptului că decizia Primei Conferințe Preconciliare Pan-Ortodoxe de a cere o participare mai deplină și mai integrată a ortodocșilor în CMB a fost luată în considerare de către CMB și că au fost inițiate negocieri spre a implementa această decizie.»¹⁴²

S-a încercat, așadar, găsirea unei explicații eclesiologice a refuzului intercomuniunii practicat de ortodocși, precum și formularea unor propuneri concrete, inclusiv de natură constituțională, care să le permită ortodocșilor să participe mai activ în cadrul CMB.

II.5.5. Consultarea de la Sofia, 1981

Mai importantă pentru ortodocși a fost consultarea organizată de către Bisericile Ortodoxe Răsăritene și WCC la Sofia în Bulgaria, între 23-31 mai 1981, cu titlul «Implicarea ortodoxă în CMB.»¹⁴³ Au fost discutate trei teme principale: (1) înțelegerea ortodoxă a ecumenismului și participarea în CMB; (2) experiențele și problemele ortodocșilor în CMB; (3) perspective ale

¹⁴² Ibidem, p. 69.

¹⁴³ „*Orthodox Involvement in the WCC*” în Ath. Basdekis, , p. 300-314 și Gennadios Limouris, p. 87-94.

contribuției ortodoxe la activitățile CMB; și (4) «Iisus Hristos – Viața lumii.» Petru acest volum sunt importante primele trei părți ale documentului.

Prima parte arată că mișcarea ecumenică este recunoscută de către ortodocși drept «un important semn al timpurilor noastre, care așează în fața Bisericii Ortodoxe o provocare pe care trebui s-o abordeze cu responsabilitate.» De asemenea, se afirmă că, pentru ortodocși «ecumenismul în spațiu» (adică preocuparea pentru unitate astăzi) este inseparabil de «ecumenismul în timp» (fidelitatea față de învățătura apostolică și patristică).» Este recunoscută «tensiunea inevitabilă existentă între necesara fidelitate față de Sfânta Tradiție și preocuparea pentru relațiile ecumenice și eventuala unitate dintre creștinii separați de astăzi» și este respinsă ideea compromisului în materie de credință, în spiritul declarației de la Toronto că «nicio biserică nu trebuie să se teamă că prin intrarea în CMB s-ar afla în pericol de a-și nega propria moștenire.»¹⁴⁴ Deși s-a recunoscut că Declarația de la Toronto are nevoie de «dezvoltări și corectare», textul ei rămâne «un factor esențial în continuarea membrisii ortodoxe în CMB.» Se afirmă de asemenea că «CMB ca instituție nu poate să fie văzută drept «singura expresie a mișcării ecumenice. Consiliul nu cuprinde toate bisericile creștine existente astăzi, iar alte organizații ecumenice și inițiative realizează de asemenea sarcini importante în dezvoltarea mișcării ecumenice. Oricum, CMB reprezintă astăzi cea

¹⁴⁴ Ibidem, p. 87-88.

mai comprehensivă frățietate (fellowship) ecumenică, la care s-au alăturat toate Bisericele Ortodoxe și în care ele au găsit:

- o oportunitate de a avea întâlniri directe cu alți creștini, rugându-se unii pentru alții;
- o platformă pentru dialog teologic continuu pentru unitatea creștină;
- o ocazie de a se bucura de frățietate (fellowship) nu numai cu creștinii non-ortodocși, ci și între ei înșiși.»¹⁴⁵

Documentul arată de asemenea că CMB a fost capabil să producă aceste roade pentru că și-a îndeplinit cu fidelitate menirea stabilită în 1950 la Toronto, anume de a fi un instrument care să slujească bisericilor sale membre. Este adăugat apoi următorul paragraf, important pentru a înțelege menirea CMB din perspectivă ortodoxă: «În vreme ce Consiliul nu poate nici să <devină Biserica> (în eng. <the Church>), nici să-și asume rolul de a convoca un sinod ecumenic, frățietatea (fellowship) între biserici care a fost inițiată... va fi folosită spre a realiza unitatea tuturor.»¹⁴⁶

Partea a doua, intitulată *Experiențe ortodoxe și probleme în CMB* începe prin a enunța câteva convingeri care sunt punctul de plecare al evaluării realizate:

- (1) Bisericele Ortodoxe au fost active în fondarea mișcării ecumenice și sunt membre cu drepturi depline și parteneri în CMB;

¹⁴⁵ Ibidem, p. 88.

¹⁴⁶ Ibidem, p. 88.

- (2) Bisericile Ortodoxe certifică rolul promitător, provocator și stimulant al CMB de la fondarea lui în 1948 încoace pentru cauza unității creștine și pentru mărturia creștină comună;
- (3) Participarea în CMB este un proces în dezvoltare în care toate bisericile membre sunt adunate spre a căuta o participare mai deplină și mai efectivă în proprii lor termeni și nu pe costul altor biserici, ci cu ele în înțelegere reciprocă;
- (4) Bisericile Ortodoxe simt că pentru a aduce o contribuție autentică și o mărturie pentru cauza Bisericii celei una, sfântă catolică și apostolică, ele ar trebui întotdeauna să fie capabile să acționeze pe baza eclesiologiei lor și potrivit propriei lor rațiuni.

Sunt amintite apoi aspectele pozitive ale participării ortodoxe în CMB, anume:

- (1) CMB a promovat conștiința ecumenică la nivel internațional, regional și național. În acest spirit au fost inițiate întâlnirile dintre Bisericile Ortodoxe Răsăritene și cele Orientale, care au dus la stabilirea unui dialog teologic. Întâlnirile dintre ortodocși în cadrul CMB au dus la întărirea legăturilor dintre ei.
- (2) CMB a adus mari servicii cauzei unității creștine prin diferitele sale programe, comisii și grupuri de lucru. Sunt oferite o serie de exemple.

- (3) Prezența ortodoxă a influențat considerabil viața și activitatea CMB prin promovarea teologiei trinitare, a idealului unității ca prioritate etc.

Sunt amintite apoi, tot punctual, problemele care reies din participarea ortodoxă în CMB:

- (1) Stilul de lucru al Consiliului este considerat dificil de către ortodocși. Ei nu pot să-și promoveze prioritățile lor în activitatea programatică a Consiliului. În schimb, chestiuni străine de tradiția și ethosul ortodox sunt adoptate pe agenda Consiliului drept priorități, ca de exemplu hirotonirea femeii. De aceea ar trebui făcute eforturi pentru ca prioritățile și preocupările ortodocșilor să ajungă pe agenda Consiliului.
- (2) Limbajul și metodologia de elaborare a declarațiilor teologice nu au fost niciodată suficient de transparente pentru a permite pozițiilor ortodoxe să devină parte integrantă a documentelor emise de CMB. Prin urmare, ortodocșii nu exclud posibilitatea re-introducerii practicii de a produce declarații separate.
- (3) De vreme ce Consiliul este un Consiliu al bisericilor, acestea ar trebui să aibă dreptul de a-și numi reprezentanții în diferitele structuri ale CMB.

A treia parte se ocupă de perspectivele contribuțiilor ortodoxe la activitățile CMB. Sunt formulate următoarele «deziderate»:

- (1) Introducerea unei referințe la Botez în baza¹⁴⁷ CMB sau cel puțin în criteriile pentru admiterea de noi membri în CMB;
- (2) Asigurarea unei creșteri a reprezentativității ortodocșilor în adunări, comitete și alte structuri ale CMB, pe baza următoarelor considerații:
 - (a) Biserica Ortodoxă este reprezentanta uneia dintre cele două tradiții constitutive ale CMB;
 - (b) Numărul de creștini ortodocși comparat cu numărul altor creștini reprezentați în CMB;
 - (c) Faptul că, potrivit constituției CMB și dreptului canonic ortodox, este dificil pentru mai multe Biserici Ortodoxe să devină membre ale Consiliului, în vreme ce alte biserici membre ale altor grupuri protestante cresc, reducând proporția ortodocșilor.
- (3) Toate Bisericiile Ortodoxe membre CMB ar trebui să fie reprezentate în CMB după proporția membrilor lor și importanța istorică;

¹⁴⁷ Este vorba de baza doctrinară a CMB, specificată la începutul constituției acestuia. La ora actuală, aceasta este următoarea: „Consiliul Mondial al Bisericilor este o frățietate (fellowship) de biserici care-L mărturisesc pe Domnul Iisus Hristos ca Dumnezeu și Mântuitor potrivit Scripturilor și prin urmare caută să îndeplinească împreună chemarea lor comună spre slava lui Dumnezeu Cel Unul, Tatăl, Fiul și Sfântul Duh.” (*Constitution and Rules of the World Council of Churches, as amended by the 10th Assembly of the WCC in Busan, Republic of Korea, 2013*). Noua versiune a constituției CMB este accesibilă pe site-ul <http://www.oikoumene.org/en/resources/documents/assembly/2013-busan/adopted-documents-statements/wcc-constitution-and-rules>

- (4) Fiecare Biserică Ortodoxă ar trebui reprezentată în cel puțin una dintre sub-unitățile comitetelor;
- (5) Nominalizările pentru Comitetul Central din partea ortodocșilor ar trebui să fie primite doar de la Bisericile Ortodoxe în cauză;
- (6) Nominalizările membrilor ortodocși în alte comitete și structuri ale CMB să fie rezultatul unui acord între Biserica Ortodoxă în cauză și respectivul organ al CMB;
- (7) Numărul staff-ului ortodox al CMB să crească și toate Bisericile Ortodoxe să fie reprezentate, dacă este posibil;
- (8) Folosirea limbii grecești ca limbă de lucru a CMB, de vreme ce este folosită în întâlnirile și dialogurile bilaterale ale ortodocșilor. Bisericile în cauză sunt gata să preia responsabilitatea financiară pentru această implementare;
- (9) Membrii ortodocși din diferitele structuri ale CMB, precum și cei participanți la diferitele consultări, ar trebui să participe activ la formularea documentelor emise în toate stagiile de elaborare ale acestora;
- (10) Implicarea mai multor vorbitori, consultanți și experți ortodocși în diferitele întâlniri ale CMB;
- (11) Nevoia de a schimba procedura și metodele adoptării finale a consensului ecumenic în chestiuni doctrinare. Această problemă necesită o atenție serioasă din partea CMB. Secretarul General CMB este invitat să inițieze o discuție ecumenică pe această temă;

- (12) Staff-ul CMB este încurajat să raporteze către Bisericile Ortodoxe, mai ales către Bisericile lor membre, despre eforturile făcute în ultima vreme pentru a include modul de gândire ortodox în activitățile CMB;
- (13) Este esențial ca în timpul Adunărilor Generale și al Comitetelor Centrale să se mențină contactul între reprezentanții ortodocși cu scopul de a aduce o mai bună contribuție a ortodocșilor la aceste întâlniri;
- (14) O atenție specială să se ofere pregătirii pentru Adunările Generale a delegaților ortodocși.¹⁴⁸

Merită de asemenea făcute câteva referințe la partea a patra a documentului, din care aflăm că în timpul consultării au fost prezentate mai multe referate cu privire la cea de-a șasea Adunare Generală a CMB. Din referate, potrivit documentului, s-au desprins următoarele concluzii:

- (1) Ortodocșii erau gata să contribuie deplin la dezvoltarea temei Adunării;
- (2) Una dintre prioritățile Adunării ar trebui să fie întrebarea cum se va reflecta tema Adunării în viața și munca CMB de după Adunare;
- (3) Contribuția ortodoxă ar trebui să se concentreze pe: (a) învățătura patristică despre Iisus Hristos ca viață a lumii; (b) variatele lor experiențe din acest secol al lui Iisus Hristos ca Viață a lumii;

¹⁴⁸ „*Orthodox Involvement in the WCC*”, în Gennadios Limouris, p. 91-93.

- (4) Contribuțiile despre Adunare ar trebui să fie publicate, spre a sluji ca pregătire pentru aceasta.

II.6. Vancouver, 1983

După aventura africană, a șasea Adunare Generală a fost programată să aibă loc la Vancouver, în Canada. Citind documentele legate de această Adunare, putem înțelege că majoritatea protestantă din CMB a început să fie mai sensibilă la plângerile și îngrijorările ortodocșilor. De asemenea, ortodocșii se pare că s-au pregătit mai bine pentru această Adunare. Era clar pentru întreaga structură a CMB că o nouă Adunare tensionată ar putea fi fatală CMB-ului ca organizație ecumenică.

II.6.1. Întâlnirea pregătitoare pentru Adunarea Generală de la Vancouver: Damasc, Siria

Întâlnirea pregătitoare pentru Adunarea de la Vancouver a avut loc la Damasc, între 5-10 februarie 1982. Comunicatul final¹⁴⁹ este bine elaborat, cuprinzând șase capitole care reflectă asupra temei Adunării din mai multe perspective. Raportul vorbește despre ce anume înseamnă «Hristos Viața lumii» (tema Adunării) pentru ortodocși și care ar putea fi contribuția teologică a orto-

¹⁴⁹ Vezi Ath. Basdekis, (ed.), *Orthodoxe Kirche und ökumenische Bewegung...*, p. 315-333; G. Limouris, *Orthodox Visions of Ecumenism...*, p. 95-104.

docșilor la această temă. Pentru noi sunt importante aici doar acele afirmații care arată așteptările ortodocșilor legate de Adunare.

Se afirmă calitatea CMB de «instrument privilegiat» pentru căutarea unității Bisericii. Această unitate este un dar al lui Dumnezeu pe care noi oamenii avem datoria de a-l găsi: «Faptul că această unitate a Bisericii dată de Dumnezeu este ceva asigurat de către Dumnezeu Însuși nu înseamnă că ortodocșii trebuie să fie preocupați de unitatea tuturor bisericilor, pentru care CMB este un instrument privilegiat. Diviziunea creștinilor este un scandal și un impediment pentru mărturia comună a Bisericii. O lume flămândă pentru viață poate fi mult mai efectiv slujitoare dacă toate bisericile ar fi unite; însă această unire a bisericilor trebuie să se bazeze pe unitatea lor cu Biserica cea Una, Trupul lui Hristos. Eforturile noastre spre unitatea tuturor bisericilor ar trebui să se bazeze pe norma și standardul unității date de Dumnezeu și pe norma eshatologică a Bisericii celei una, sfântă, catolică și apostolică a lui Hristos, în Dumnezeu Cel în Treime, Biserica pe care noi o mărturisim în Crez și o experiem în istorie.»¹⁵⁰

Având în vedere experiențele Adunărilor anterioare, ortodocșii au cerut în mod explicit să nu fie presați spre acceptarea unor modele de unitate simpliste și lipsite de conținut teologico-eclesiologic autentic: «Este de asemenea o atenționare pentru participanții

¹⁵⁰ Ibidem, p. 104.

ortodocși să nu fie presați spre orice fel de concepții minimaliste ale unității creștine și, prin urmare, spre <intercomuniune>. Noi toți Îl recunoaștem pe Domnul Iisus Hristos ca Dumnezeuul și Mântuitorul nostru, noi toți suntem angajați să trăim spre slava lui Dumnezeu, Tatăl, Fiul și Sfântul Duh. Aceasta este baza recunoscută a colaborării noastre în viața CMB. Însă ortodocșii cred că ei aduc ceva esențial la bogăția frățietății (fellowship) ecumenice. Noi trăim într-o credință și o tradiție care ne-a fost transmisă nouă de la Hristos și de la Apostoli. Noi dorim să ținem această tradiție deschisă pentru criticism din partea altor frați și surori creștine; noi dorim să învățăm în ce anume suntem contrari tradiției autentice. Nouă însă nu ar trebui să ni se ceară sau să se facă presiuni să fim necredincioși față de acea tradiție pe baza vreunui argument care apare ca fiind rațional și bazat pe Scriptură. Memoria noastră este lungă și avem experiența de a fi duși în rătăcire de argumente care au arătat a fi raționale și s-au bazat pe Scriptură.»¹⁵¹

Documentul arată că ortodocșii, deși profund ancorați în propria tradiție și având experiență de secole în dialogul teologic spre căutarea unității cu ceilalți creștini, sunt gata pentru un dialog autentic și înnoitor: «Avem o nevoie comună de a lărgi baza frățietății (fellowship) ecumenice. Trebuie să înțelegem în mod înnoit (împros-pătat) fundamentele tradiției neîntrerupte a Bisericii pe care ortodocșii caută să o mărturisească.»

¹⁵¹ Ibidem, p. 104.

Finalul este de asemenea plin de speranță: «Noi sperăm că Adunarea va deschide un nou stagi în deschiderea mutuală, respect și înțelegere între ortodocși și alte biserici. Acest document este parte a unei încercări de a contribui la o astfel de deschidere și de înțelegere reciprocă.»¹⁵²

II.6.2. Adunarea de la Vancouver

A șasea Adunare Generală a CMB a avut loc între 24 iulie – 10 august 1983 la Vancouver, Canada, cu participarea a 847 delegați reprezentând 301 de biserici membre. Nu există nicio declarație separată formulată de către ortodocși, semn că lucrurile s-au desfășurat rezonabil din punctul lor de vedere. Părintele Ion Bria, pe atunci membru al staff-ului CMB, a scris doar următoarea observație critică: «Activitatea Adunării de la Vancouver (1983) a fost umbrită de o presiune morală agresivă și de o agitație frenetică condusă de consilieri, vorbitori și staff-ul lutheran (germani) și reformat.»¹⁵³

În schimb, Părintele Profesor de vrednică pomenire, Aurel Jivi de la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Sibiu, membru al delegației Bisericii Ortodoxe Române la Adunarea Generală de la Vancouver, a concluzionat într-o recenzie scrisă despre Adunarea din Vancouver că: „participarea ortodoxă în această Adunare a dovedit

¹⁵² Ibidem, p. 104.

¹⁵³ *Widening the ecclesiological Basis of the Ecumenical Fellowship* în *Ecumenical Review*, 56, 2, 2004, p 204.

din nou angajamentul lor profund (adică al ortodocșilor n. n.) față de cauza unității bisericești, precum și convingerea lor că CMB constituie cel mai bun cadru în care bisericile creștine pot să avanseze pe calea spre unitate.”¹⁵⁴

II.7. Canberra, 1991

A șaptea Adunare Generală a CMB a avut loc la Canberra, în Australia, între 7-20 februarie 1991, cu participarea a 842 delegați din 317 biserici membre. Această Adunare a reprezentat o premieră, din două puncte de vedere: a fost prima Adunare Generală a CMB organizată vreodată în Australia, precum și prima cu o temă evident pnevmatologică: «Vino, Duhule Sfinte – înnoiește întreaga creație.» S-a sperat că după ce ultimele Adunări ale CMB au avut mai multe teme cu rezonanță hristologică, abordarea unei teme pnevmatologice va da un impuls nou CMB și bisericilor sale membre, precum și că bisericile penticostale și evanghelice se vor simți mai atrase de CMB. Există opinii protestante¹⁵⁵ potrivit cărora pentru a șaptea Adunare Generală a CMB a fost aleasă o temă pnevmatologică și datorită repetatelor critici ale ortodocșilor împotriva hristomonismului apusean.

¹⁵⁴ Aurel Jivi, *Orthodox Participation at Vancouver in Ecumenical Review* 36:2 (1984), p. 177.

¹⁵⁵ Kirsteen Kim, *Spirit and <Spirits> at the Canberra Assembly of the World Council of Churches, 1991*, în *Missiology* 32:2, 2004, p. 350.

II.7.1. Întâlnirea pregătitoare pentru Adunarea Generală de la Canberra: Creta, Grecia

Întâlnirea pregătitoare a ortodocșilor pentru Adunarea Generală de la Canberra a avut loc la Academia Ortodoxă din Creta, Grecia, între 25 noiembrie – 4 decembrie 1989.¹⁵⁶ În partea sa teologică, declarația acestei întâlniri enunță câteva principii după care Adunarea ar trebui să se ocupe de tema pnevmatologică a Adunării: «Vino, Duhule Sfinte – înnoiește întreaga creație.» Documentul, de un conținut teologic extrem de consistent, cuprinde în finalul lui (ultimul paragraf) câteva așteptări ale ortodocșilor legate de Adunarea de la Canberra:

– «Noi mărturisim credința noastră în Sfânta Treime și afirmăm chipul Treimii ca model al relațiilor noastre unul cu altul în comunitate. Comunitatea spirituală ideală este manifestată sacramental în Euharistie, ca Biserica adunată împreună cu Hristos în Duhul să se ofere pe sine Tatălui. Cum anume vorbește acest model persoanelor în termenii relațiilor din mariaj și familie, Biserică, viața monahală și viața societății în general ? Cum suntem chemați, ca persoane, să reflectăm imaginea lui Dumnezeu în viața noastră comunională? Reflectă noile forme de comuniune din anumite mișcări de înnoire relațiile exprimate în modelul trinitar ?»;

– «Noi afirmăm diversitatea darurilor și slujirilor distribuite de darul cel unul al Duhului Sfânt, însă cum

¹⁵⁶ „Come, Holy Spirit – Renew the Whole Creation: An Orthodox Approach”, în Gennadios Limouris (ed.), *Orthodox Visions of Ecumenism...*, p. 159-170.

anume ținem împreună diversitatea exprimată în cadrul parohiei și vieții monastice, cu diferitele lor relații față de societate? Care este locul sau rolul bărbaților și al femeilor, al clerului și laicilor, al tinerilor și bătrânilor și mai ales al celor care au fost marginalizați din motive de rasă, dizabilitate sau alte tipuri de discriminare? Ce facem ca să transformăm și să înnoim comunitățile noastre și alte structuri sociale? Cum anume putem să lucrăm pentru alții spre înnoirea structurilor sociale și internaționale pentru beneficiul umanității?;

– «Noi recunoaștem puterea și prezența răului în această lume și afirmăm nevoia de cooperare cu Hristos și cu Duhul Sfânt pentru a combate și a exorciza aceste forțe spirituale manifestate în variate forme și structuri ale comportamentului uman și anomaliile prezente atât la nivel local cât și internațional. Construite pe valori umane de bază, Duhul pregătește persoane pentru receptarea Evangheliei și mântuirea în Hristos prin Botez. Așa cum apa Botezului este exorcizată de rău și devine un vehicul pentru sacralizarea creației, tot așa cei botezați în apele sacralizate și pecetluite cu Duhul primesc puterea Duhului de a confrunta răul și problemele cu care se confruntă lumea astăzi, adică drepturile omului, problemele ecologice, problemele de dreptate și pace, drogurile și alte forme de dependență, consumismul, relațiile umane... etc.»;

– «Afirmăm biserica, arca mântuirii, ca o comunitate liturghisitoare, învățătoare și practicantă în care formarea spirituală este cultivată într-o varietate de căi: prin rugăciune și taine, viață monastică, reflecție și

acțiune în lume, relații maestru-discipol (părinte-copil, antrenor-atlet etc.) și prezența modelelor sfinte. Noi relevăm mariajul și familia din cadrul Bisericii ca fiind inspirate de relațiile trinitare în care ființele umane își primesc valoarea lor ca persoane în chipul lui Dumnezeu. Ce trebuie să facem să încurajăm dezvoltarea conștiinței unor astfel de oportunități în situațiile lor locale? Cum anume putem să împărtășim unii cu alții, personal și în comunitățile noastre, darurile particulare, programele sau abilitățile pe care le posedă fiecare?

– «Noi afirmăm caracterul sacramental al vieții eclesiale care conduce persoana spre o viață de împărtășire și angajament reciproc spre Botez și Euharistie, precum și prin toate Tainele și ritualurile de binecuvântare care slujesc la construirea Bisericii și întăresc relația noastră cu Dumnezeu. Ca membri ai noii creații, comunitatea Bisericii este chemată să manifeste iubirea auto-golitoare a lui Hristos care lucrează cu Duhul Sfânt spre a transforma comunitatea umană. Cum anume este extinsă această împărtășire mai întâi prin comunitatea Bisericii și apoi în cadrul comunității mai largi?»¹⁵⁷

Tonul general al documentului, precum și multiplele întrebări formulate relevă în mod evident faptul că ortodocșii erau pregătiți pentru un nou început în munca ecumenică din cadrul CMB. De asemenea, aluziile repetate la rolul familiei și la valorile ei arată că chestiunea valorilor tradiționale ale familiei începuseră deja să fie provocate în mediul ecumenic.

¹⁵⁷ Ibidem, p. 169-170.

II.7.2. Adunarea Generală de la Canberra

Adunarea de la Canberra nu numai că nu a dat ortodocșilor răspunsurile pe care le așteptau ei, dar s-a sfârșit într-un mare scandal. Deși exagerat și folosit de presă, scandalul din jurul prezentării teoloagei coreene Chung Hyun Kyung¹⁵⁸ cu privire la Duhul Sfânt a creat reacții din partea evangelicalilor și a ortodocșilor.¹⁵⁹ Cazul este bine cunoscut, de aceea nu voi insista asupra detaliilor acestuia. Totuși, trebuie amintit faptul că prezentarea profesoarei Kyung a avut loc în aceeași sesiune cu o prezentare pnevmatologică realizată de Patriarhul Partemios al Alexandriei. Prezentarea ortodoxă, realizată în greacă, a fost un puternic demers pentru unirea indisolubilă între pnevmatologie și triadologie. «Când vorbim despre Sfântul Duh, vorbim despre Sfânta Treime. Nu există Duh Sfânt în afara Sfintei Treimi. Noi trăim în Tatăl, în Fiul și în Sfântul Duh. Noi nu-I separăm. Dumnezeuul nostru este Unul.»¹⁶⁰

În cadrul Adunării Generale de la Canberra 1991, situația a fost atât de gravă, încât delegații ortodocși

¹⁵⁸ Teologul ortodox american Tony Kireopoulos în *A Cronicle of SVS Response to the WCC Assemblies*, în *St. Vladimir's Theological Quarterly* 36:1-2 (1992), p. 159-175 descrie acest episod ca fiind o „senzație” creată de media și o consideră drept „doar un incident minor în cadrul unui aspect serios al crizei ecumenice în care ne aflăm astăzi” (p. 173).

¹⁵⁹ Kim Kirsteen, *Spirit and <Spirits> at the Canberra Assembly...*, p. 350.

¹⁶⁰ Lawrence E. Adams, *The WCC at Canberra: Which Spirit?*, în *First Things* 14, 1991, p. 35.

răsăriteni și orientali au prezentat un document intitulat „Reflecții ale participanților ortodocși adresate celei de-a șaptea Adunări Generale,”¹⁶¹ reluând astfel practica abandonată o unor declarații ortodoxe separate în cadrul Adunărilor generale CMB.

«Reflecțiile» ortodocșilor au avut intenția, anunțată la început, de a exprima o serie de «îngrijorări» legate de desfășurarea Adunării. Se începe totuși cu o apreciere generală pozitivă față de CMB: «Prefațăm comentariile noastre cu o expresie a aprecierilor față de CMB pentru multele sale contribuții, pentru dezvoltarea dialogului în rândul bisericilor și în asistarea tuturor membrilor în a face eforturi să depășească lipsa de unitate. Ca ortodocși, noi apreciem suportul dat de-a lungul deceniilor în procesul de dialog care duce spre comuniunea deplină a Bisericilor Ortodoxe Răsăritene și Orientale.» De asemenea, se exprimă o apreciere generală pozitivă cu privire la activitatea comisiilor CMB.¹⁶²

Se mai precizează că «îngrijorarea ortodoxă... nu ar trebui să fie înțeleasă ca implicând o rezervă în a continua dialogul.» Urmează apoi o listare a «îngrijorărilor ortodoxe»:

- (1) Pentru Bisericile Ortodoxe, „principalul scop al CMB trebuie să fie restaurarea unității Bisericii.” Acest scop nu exclude relaționarea unității

¹⁶¹ *Reflections of Orthodox Participants addressed to the Seventh Assembly of the WCC*, în Ath. Basdekis, p. 545-549; G. Linouris, p. 177-179.

¹⁶² *Ibidem*, p. 177.

Bisericii cu unitatea mai largă a umanității, dimpotrivă. Totuși, unitatea umanității nu trebuie să fie căutată, nici reliefată în detrimentul unității Bisericii;

- (2) Ortodocșii au observat o „îndepărtare crescândă de la baza CMB.” Dacă acest lucru se va continua pe viitor, CMB nu va mai fi un instrument de căutare a unității, ci va deveni doar „un forum pentru schimb de opinii fără nicio bază teologică creștină specifică;
- (3) Tendința îndepărtării de baza CMB a creat câteva dimensiuni periculoase în cadrul CMB. De exemplu, lipsește din documentele CMB afirmarea faptului că Iisus Hristos este Mântuitorul lumii. Îndepărtarea crescândă față de baza biblică a CMB este percepută în modul de înțelegere: (a) al lui Dumnezeu Cel în Treime; (b) a mântuirii; (c) a „Vestii celei Bune” a Evangheliei; (d) a ființelor umane ca și chip al lui Dumnezeu; (e) a Bisericii. Se exprimă speranța că Comisia pentru Credință și Constituție va găsi loc potrivit pentru diferitele expresii din cadrul CMB și așteaptă ca munca acestei Comisii să nu fie marginalizată pe viitor.
- (4) Ortodocșii privesc cu interes tendința CMB de a-și lărgi scopul său în direcția relațiilor cu alte religii. Ei susțin inițiativele de dialog cu alte religii, în special cele care promovează deschidere, respect reciproc și cooperare cu oameni de bine ai altor religii. Dialogul interreligios autentic

implică mari eforturi teologice de a exprima corect mesajul creștin pentru diferitele culturi ale lumii. Toate acestea trebuie să aibă loc „pe baza criteriilor teologice care să definească limitele diversității. Credința biblică în Dumnezeu trebuie să rămână neschimbată. Definiția acestor criterii este o chestiune de studiu teologic și trebuie să constituie prima prioritate a CMB în viziunea doritei largiri a scopurilor sale.”

- (5) Ortodocșii au auzit cu profundă îngrijorare „anumite prezentări despre tema acestei Adunări.” Anumite persoane au tendința de a afirma cu multă ușurință și fără discernământ „prezența Duhului Sfânt în multe mișcări de tendințe.” Ortodocșii se pronunță împotriva tendinței „de a substitui cu un spirit <privat>, cu spiritul lumii sau alte spirite pe Duhul Sfânt.” Deși ortodocșii au mare respect pentru culturile locale și naționale, ei găsesc imposibilă invocarea spiritelor „pământului, aerului, apei și ale creaturilor mării.” Pnevmatologia este inseparabilă de hristologie și de triadologie.
- (6) Ortodocșii regretă că poziția lor cu privire la comuniunea euharistică nu a fost corect înțeleasă de către mulți membri ai CMB care-i percep pe ortodocși ca insistând asupra „abstinenței de la comuniunea euharistică.” Această atitudine este o chestiune legată de „unitate în credință și de eclesiologie ortodoxă fundamentală”, nu o atitudine triumfalistică.

- (7) Îngrijorarea ortodocșilor a fost de asemenea legată și de schimbarea procesului de luare a deciziilor în cadrul CMB. „Sistemul cotelor” prezintă beneficii, dar crează de asemenea și anumite probleme. Există schimbări care fac participarea ortodoxă mai dificilă într-o „organizație de altfel internațional-protestantă” cum este CMB.
- (8) Toate aceste puncte amintite mai sus pun sub semnul întrebării „însăși natura și identitatea Consiliului așa cum este ea descrisă în declarația de la Toronto.” Pentru toate aceste îngrijorări exprimate aici, dar și altele, ortodocșii sunt forțați să se întrebe: „A sosit timpul pentru Bisericele Ortodoxe și pentru alte biserici membre să-și revizuiască relațiile lor cu CMB?”¹⁶³

Întrebarea finală arată cât de mare a fost tensiunea în Adunarea de la Canberra. Rolul și modul de înțelegere al familiei creștine, dialogul inter-religios și principiile acestuia, teama de sincretism ridicată de discursul teoloagei coreence Chung Hyun Kyung la care se face în mod evident aluzie în punctul al cincilea, presiunea asupra ortodocșilor legată de invitația de a participa la comuniunea euharistică au fost principalele motive ale ridicării acestei întrebări. Desigur că un răspuns definitiv nu a putut fi oferit în cadrul Adunării și a fost necesară continuarea reflectării asupra provocărilor atât de evidente de la Adunarea din Canberra.

¹⁶³ Ibidem, p. 178-179.

II.7.3. Întâlnire inter-ortodoxă post-Canberra

La relativ scurtă vreme după Adunarea de la Canberra, ortodocșii s-au întâlnit într-o consultare care a avut loc la Chambésy, Elveția, între 12-16 septembrie 1991 spre a reflecta asupra relației lor cu CMB după experiența avută în cadrul Adunării generale de la Canberra. Raportul¹⁶⁴ consultării cuprinde trei părți: I. Presupoziții ale angajamentului ortodocșilor în mișcarea ecumenică și în CMB; II. Anumite probleme pentru ortodocși în cadrul CMB și III. Spre o participare crescândă a participării ortodoxe în mișcarea ecumenică.

Prima parte¹⁶⁵ cuprinde presuposițiile angajamentului ortodox cu mișcarea ecumenică și cu CMB formulate în șaisprezece puncte. Acestea ar putea fi rezumate după cum urmează:

- (1) Scopul principal al CMB este de a restaura unitatea între creștini. Totuși, ortodocșii recunosc și alte dimensiuni importante ale muncii și activității ecumenice care contribuie la căutarea unității, precum restaurarea dreptății și păcii, exprimare teologică coerentă, misiune și mărturie comună, diaconia etc. Este necesar ca idealul unității să fie articulat în mod clar și repetat în mod frecvent în documentele și discuțiile CMB.

¹⁶⁴ *Report on the Inter-Orthodox Consultation of Orthodox WCC Member Churches «The Orthodox Churches and the World Council of Churches», Chambésy, Switzerland, 12-16 September 1991, în Ath. Basdekis, document 65, p. 561-571; G. Limouris, p. 189-194.*

¹⁶⁵ *Ibidem, p. 189-192.*

- (2) Subliniind această prioritate absolută a CMB, ortodocșii au cerut tuturor bisericilor membre, precum și programelor și structurilor din Geneva, să-și reafirme angajamentul față de baza CMB. Baza CMB ar trebui de asemenea repetată frecvent și reafirmată de către întreaga structură CMB.
- (3) Baza CMB și „învățătura creștină relaționată istoric cu aceasta” ar trebui să ofere fundamentul teologic pentru reflecțiile ecumenice din cadrul CMB. Sunt amintite câteva dintre aceste învățături fundamentale: înțelegerea trinitară a lui Dumnezeu, Persoana divino-umană a lui Iisus Hristos, Evanghelia ca revelare a mântuirii, chemarea ființei umane la asemănarea cu Dumnezeu, sfințirea vieții umane prin Duhul Sfânt în Biserică.
- (4) Bisericile Ortodoxe participă în CMB doar pe baza înțelegerii că acesta este „un consiliu al bisericilor” și nu un consiliu de persoane individuale sau al unor grupuri sau mișcări religioase etc.
- (5) Participarea ortodoxă în CMB se bazează pe întâlnirea, cooperarea și dialogul dintre biserici. CMB nu poate deveni un forum pentru schimb de idei între persoane individuale. Ceea ce ortodocșii caută, este „o frățietate (fellowship) consiliară de biserici locale care sunt cu adevărat unite între ele” (Adunarea de la Nairobi, 1975).
- (6) Participarea ortodocșilor în dialog poate fi determinată numai de ortodocși. Fiecare biserică

ar trebui să aibă dreptul să decidă cum anume să fie reprezentată, în acord cu criteriile care se pot aplica unui consiliu al bisericilor. Aceste decizii ar trebui luate pe baze egale cu alte biserici potrivit principiilor cotelor, a procedurilor de vot etc.

- (7) Bisericile Ortodoxe reafirmă cu tărie că chestiunile doctrinare din structurile CMB ar trebui să fie considerate elemente esențiale pentru fiecare biserică membră. Astfel de chestiuni doctrinare sau eclesiologice nu pot fi decise prin vot sau prin proceduri de natură parlamentară. Pentru ortodocși, chestiuni precum hirotonirea femeilor, ospitalitatea euharistică sau limbajul inclusiv sunt chestiuni de natură doctrinară.
- (8) În trecut, ortodocșii s-au simțit obligați să emită declarații separate cu privire la anumite chestiuni dezbătute în cadrul CMB. Apoi această practică a fost abandonată datorită progresului din cadrul CMB și ortodocșii au încercat să contribuie cât mai mult la emiterea declarațiilor comune ale CMB. În actuala situație, unii ortodocși cer reintroducerea practicii declarațiilor separate, ceea ce ar fi fără îndoială un pas înapoi în cadrul CMB și al participării ortodoxe în activitatea acestuia. De aceea trebuie găsite metode noi de a implementa „căi ortodoxe” în documentele CMB.
- (9) O altă chestiune delicată este faptul că tot mai multe biserici neortodoxe devin membre ale

CMB, ceea ce crește mărturia părții neortodoxe a CMB și o scade pe cea a Bisericii Ortodoxe. Se cere o „serioasă reconsiderare” a procesului de a primi noi biserici ca membre în CMB, precum și a reprezentării lor în cadrul structurilor conducătoare ale CMB.

- (10) Se reafirmă faptul că CMB ar trebui să se descrie pe sine, natura sa eclesială și semnificația sa prin baza sa și prin Declarația de la Toronto.
- (11) Bisericile membre ale CMB și Bisericile Ortodoxe își respectă reciproc „suveranitatea învățaturii lor eclesiologice.” Consiliul nu are o poziție eclesiologică proprie.
- (12) Ortodocșii au impresia că Consiliul se îndepărtează de Declarația de la Toronto prin anumite programe și metodologii ale sale. Declarația de la Toronto rămâne pentru ortodocși „un criteriu esențial” pentru participarea în CMB. O posibilă reconsiderare a acestei declarații pe baza experienței din ultimii patruzeci de ani nu ar trebui să subestimeze sau să fie în contradicție cu acest criteriu fundamental.
- (13) Ortodocșii au o înțelegere comună cu privire la participarea lor în cadrul CMB. Aceasta a fost rezumată în paragraful al șaselea al declarației celei de-a Treia Conferințe Panortodoxe Preconciliare din 1986.
- (14) Biserica Ortodoxă crede că învățătura și structura ei se bazează pe o tradiție neîntreruptă care a fost transmisă din generație în generație, din

vremea Apostolilor, de-a lungul secolelor, până astăzi. Ea participă la mișcarea ecumenică datorită angajamentului ei pentru unitatea creștină. De aceea participarea în CMB nu mai este „o chestiune de curtoazie.”

- (15) Se citează paragraful 3 din declarația celei de-a Treia Conferințe Panortodoxe Preconciliare din 1986 care afirmă istoricitatea participării Bisericii Ortodoxe la eforturile de unitate creștină și prin urmare faptul că participarea la mișcarea ecumenică modernă nu este împotriva naturii și istoriei Bisericii Ortodoxe, ci constituie o „expresie consistentă a credinței apostolice în noile condiții istorice.”
- (16) Bisericile Ortodoxe înțeleg CMB ca fiind „bisericile adunate împreună în fidelitate față de Sfântul Duh pe care toți Îl invocăm. CMB a devenit într-un mod unic parte a vieții și experienței bisericilor noastre.”

A doua parte¹⁶⁶ cuprinde enunțarea „unor probleme” ale participării ortodoxe în CMB. Sunt formulate patru puncte (paragrafele 17-20) ale documentului):

- (1) Dialogul dintre biserici poate și trebuie să fie extins spre dialogul cu alte religii. Respectul pentru umanitate cere o crescândă preocupare pentru relații irenice cu alte religii și colaborare în domenii unde aceasta este posibil. Aceasta

¹⁶⁶ Ibidem, p. 192-193.

însă nu poate însemna că „bisericele creștine, acționând prin agențiile CMB, ar trebui să compromită angajamentele lor creștine centrale.” Ortodocșii consideră orice fel de sincretism ca fiind nepotrivit și împotriva angajamentelor ecumenice fundamentale. Practica recentă de a avea reprezentanți ai altor tradiții creștine la Adunare este binevenită atâta vreme cât reprezentanții altor religii nu sunt invitați să servească la formularea documentelor Adunării. Dialogul cu alte religii nu trebuie să compromită identitatea CMB ca și consiliu al bisericilor.

- (2) Ortodocșii salută eforturile CMB de a aborda chestiuni legate de relația dintre biserici și lume și sunt recunoscători pentru oportunitățile oferite de a explora acest domeniu în anumite programe ale sale, precum „Dreptate, pace și integritatea creației.” Totuși, tema celei de-a șaptea Adunări Generale a dezvoltat anumite expresii care-i provoacă pe ortodocși. Astfel, ar trebui afirmat faptul că Sfântul Duh lucrează în mod unic și pe deplin doar în viața Bisericii, făcând posibilă deplinătatea comuniunii între Dumnezeu și umanitate împreună cu restul creației. CMB ar trebui să cultive conștiința că Duhul Sfânt lucrează atât în cadrul Bisericii cât și în întreaga creație.
- (3) Pe baza tradiției sale care este plină de mărturii legate de caracterul social al Bisericii și de exemple legate de apărarea demnității persoanei

umane, ortodocșii sunt în favoarea activităților de acest gen în cadrul CMB, dar în același timp este împotriva tendințelor unilateral „orizontale” din CMB, care tind a deconecta problemele sociale, politice și de mediu de Evanghelie. Un astfel de orizontalism unilateral sugerează o acceptanță a unei autonomii seculare a vieții. Ortodocșii cred că niciun aspect al vieții nu este autonom sau despărțit de mărturia creștină.

- (4) Ortodocșii trebuie să-și reitereze poziția lor cu privire la sensul comuniunii euharistice de vreme ce aceasta privește natura Bisericii și implicarea ecumenică. Euharistia este expresia supremă a unității și nu un mijloc spre aceasta. În acest sens există doar comuniune euharistică și nu ceva numit „inter-comuniune.” A se împărtăși din același potir, dar în același timp a rămâne în fundamentale diferențe de credință nu are niciun sens pentru ortodocși. Este lesne de înțeles că pe viitor ortodocșii nu vor răspunde nici unei invitații de „ospitalitate euharitică.”

A treia parte¹⁶⁷ cuprinde șapte principii menite să întărească participarea ortodoxă în mișcarea ecumenică. Acestea sunt:

- (1) Îndeplinirea viziunii ecumenice a Bisericii Ortodoxe prin implicarea tuturor nivelelor sale, mai ales a celui de bază și împărtășirea cu acesta

¹⁶⁷ Ibidem, p. 193-194.

a experienței avute în dialogul cu celelalte Biserici creștine;

- (2) Acordarea de mai multă atenție pregătirii clerului, laicilor, tinerilor și femeilor pentru activitatea ecumenică. Faptul că trăim în societăți pluraliste face ca toate aspectele vieții creștine să aibă implicații ecumenice care postulează pregătire la toate nivelele;
- (3) Luarea în serios a responsabilității ortodocșilor de a mărturisi Ortodoxia în puritatea ei în cadrul activităților ecumenice care în ultimul timp stârnesc tot mai mare interes;
- (4) Adâncirea înțelegerii propriei Ortodoxii spre a putea lua atitudini potrivite în diferitele domenii ale vieții moderne. Aceasta ar spori și participarea ortodocșilor în activitățile CMB;
- (5) Sporirea mărturiei și a mentalității misionare a ortodocșilor pentru a putea contribui mai mult la mișcarea ecumenică;
- (6) Condamnarea fără rezerve a prozelitismului și apelul către ceilalți parteneri ecumenici de a face același lucru;
- (7) Refacerea, după perioadele de persecuție și marginalizare a ortodocșilor din anumite țări, a unei Ortodoxii pure, bine informate și responsabile. Această refacere ar fi și spre beneficiul partenerilor din CMB.

Însăși structura acestui document arată că Bisericile Ortodoxe nu și-au pus vreun moment problema înce-

tării relațiilor cu CMB. În ceea ce privește îngrijorările legate de traiectoria luată de CMB, sunt repetate mai în detaliu punctele formulate în declarația ortodoxă de la Canberra. În plus, sunt formulate mai atent condițiile care ar trebui create pentru o participare mai profundă a ortodocșilor în CMB.

II.7.4. Spre o viziune și o înțelegere comună sau despre CUV

Așa cum s-a putut vedea din prezentarea anterioară a relațiilor dintre Adunările Generale CMB și Bisericile Ortodoxe membre, mai ales la ultimele două Adunări Generale s-au pus tot mai des următoarele probleme: conținutul bazei CMB și fidelitatea activităților CMB față de aceasta; atitudinea eclesiologică a CMB, prozelitismul, sincretismul, problema statutului de minoritate a ortodocșilor în cadrul CMB etc. O parte dintre aceste chestiuni fuseseră reglementate de către Declarația de la Toronto. Însă aceasta nu mai era pe deplin satisfăcătoare pentru CMB, care între timp avea experiența a peste patruzeci de ani de istorie sau se dorea a fi reafirmate și întărite principalele principii de la Toronto. Așa s-a născut ideea formulării unei înțelegeri și viziuni comune a CMB. Rezultatul procesului pe care-l voi descrie pe scurt mai jos a fost adoptarea unui document cu titlul în engleză „Towards a Common Understanding and Vision on the WCC” (prescurtat CUV; prescurtare pe care am folosit-o în acest capitol), adică „Spre o viziune și o înțelegere comună despre CMB.”

Procesul de consultare CUV¹⁶⁸ a fost inițiat în Comitetul Central al CMB care a avut loc la Moscova în 1989. Discuțiile în jurul acestui proces au continuat în Comitetul Central următor, organizat la Geneva în 1990. Comitetul Central ținut la Moscova i-a cerut secretarului general al CMB de atunci Emilio Castro să inițieze un proces care să cerceteze: (1) viziunea și înțelegerea comună a CMB; (2) relația CMB cu bisericile sale membre; (3) relația CMB cu alte grupuri creștine.¹⁶⁹ A fost instituit un mic grup de lucru sub conducerea Secretarului General al CMB care a și fost însărcinat cu schițarea textului documentului CUV.

O versiune elaborată a textului CUV a fost prezentată și discutată de către participanții ortodocși la întâlnirea Bisericilor Ortodoxe Răsăritene și Orientale care a avut loc la Chambésy între 19-24 iunie 1995. Ei au elaborat documentul intitulat „*Viziunea și înțelegerea comună a CMB: observații preliminare asupra procesului de reflecție.*”¹⁷⁰

Un capitol întreg al acestui document se ocupă de „dilemele” pe care le au ortodocșii față de CMB și de

¹⁶⁸ Vezi Marlin VanElderen, *Towards a Common Understanding and Vision*, în *Ecumenical Review* 43:1, 1991, p. 138-145.

¹⁶⁹ Pentru o prezentare a genezei și dezvoltării procesului CUV vezi Marlin Van Eldener, *Towards a Common Understanding and Vision*, în *Ecumenical Review* 43:1, p. 138-145.

¹⁷⁰ „*Common Understanding and Vision of the WCC: Preliminary Observations on the Reflection Process*”, în *Turn to God Rejoice in Hope. Orthodox Reflections On the Way to Harare*, Thomas FitzGerard, Peter Bouteneff (eds.), WCC Publications, Geneva, 1998, p. 53-61.

mișcarea ecumenică. Aceste dileme au fost împărțite în trei categorii: teologice, culturale și procedurale.

- (1) *Dilemele teologice* rezultă din faptul că dialogul teologic din cadrul CMB nu a adus rezultate satisfăcătoare. De asemenea se observă tendința de a aborda teme fără suficientă consistență teologică și înclinația de a accepta o anumită relativitate a credinței creștine care minimalizează conceptul de erezie. Între dilemele teologice amintite se numără și diferitele concepții ecleziologice și prozelitismul. Ortodocșii observă de asemenea că „s-au dezvoltat noi teologii radicale în mai multe biserici membre CMB care promovează limbajul inclusiv, hirotonirea femeilor, o nouă morală sexuală, avortul, refuzul de a accepta orice fel de manipulare a limbajului Scripturii și orice fel de încercare de a re-scrie Scripturile sau de a le confrunta cu credințele sau ideologia oricărei culturi, denominațiuni sau mișcare.” Este de asemenea amintit, între dilemele teologice, sincretismul religios.
- (2) *Dileme culturale*: există în interiorul CMB tendințe care consideră că ortodocșii „apartin Răsăritului” și prin urmare consideră teologia lor ca fiind fără relevanță pentru Vest. Se observă de asemenea că CMB pare a ceda în fața presiunii valorilor seculare, considerându-le drept universale și acceptabile pentru toate bisericile și culturile.
- (3) *Dileme procedurale*: există sentimentul printre Bisericile Ortodoxe reprezentate în forurile conducă-

toare ale CMB că sunt în minoritate numerică. De asemenea s-a reproșat faptul că CMB ia și inițiază poziții și acțiuni politice fără suficientă consultare cu bisericile membre pe care acestea le privesc în mod direct. De asemenea s-a cerut ca CMB să-și revizuiască politica și metodologia sa de împărțire a resurselor spre a-și respecta politica cerută de către bisericile locale. S-a cerut de asemenea ca numărul membrilor staff-ului ortodox să crească.

Sunt amintite de asemenea, în mod interogativ, „noi posibilități sau noi surse de tensiuni?”, anume: îngrijorarea cu privire la creșterea numărului de biserici membre neortodoxe ale CMB și faptul că această tendință va avea „un efect deteriorant asupra implicării ortodoxe în ceea ce privește chestiunea unei participări echilibrate.”¹⁷¹ De asemenea s-a propus ca participarea tinerilor și a femeilor în CMB să nu fie o chestiune impusă, ci propusă.

O versiune mai elaborată a documentului a fost trimisă bisericilor membre CMB în septembrie 1996 spre a se face comentarii și a se propune soluții de îmbunătățire. Potrivit raportului moderatorului Comitetului Central al CMB, prezentat în ședința acestuia din 11-19 septembrie 1997, secretariatul general de la Geneva primise 135 de răspunsuri, inclusiv un răspuns elaborat din partea Bisericii Romano-Catolice.¹⁷² Sunt

¹⁷¹ Ebd., p. 60.

¹⁷² *Report of the Moderator His Holiness Aram I, Catholicos of Cilicia WCC Central Committee, Geneva, Switzerland, 11-19 September*

cunoscute trei răspunsuri venite din partea Bisericilor Ortodoxe: Patriarhia Ecumenică, Biserica Ortodoxă Rusă și Biserica Ortodoxă Română.¹⁷³

În răspunsul său, Patriarhia Ecumenică¹⁷⁴ a enunțat câteva elemente pozitive și câteva elemente negative legate de documentul CUV. Elementele pozitive identificate sunt:

- (1) accentul pus pe rolul pe care bisericile membre sunt chemate să-l joace în CMB, ceea ce face ca această organizație să fie un instrument puternic de promovare a unității creștine;
- (2) invitația adresată bisericilor membre CMB prin paragraful 3.15 al documentului CUV de a se plasa în epicentrul CMB;
- (3) calitatea de «koinonia» (fellowship) atribuită CMB ajută mai bine la definirea naturii CMB;
- (4) Sensul termenului «koinonia» trebuie să fie clarificat, iar rolurile împărțite între CMB și bisericile membre trebuie redistribuite. Koinonia ridică trei tipuri de provocări:
 - (a) *eclesiologice* – pentru că cheamă bisericile nu numai să vadă CMB ca un instrument care organizează conferințe și consultări pentru a ajuta bisericile să-și găsească unitatea, ci ca

1997, în Thomas FitzGerald, Peter Bouteneff, *Turn to God, rejoice in Peace...*, p. 111.

¹⁷³ Vezi *Three Orthodox Contributions to the Common Understanding and Vision Process*, în Thomas FitzGerald, Peter Bouteneff, *Turn to God, rejoice in Peace...*, p. 62-78.

¹⁷⁴ Ibidem, p. 62-67.

un mijloc de a provoca partenerii din mișcarea ecumenică, chemându-i «să coopereze și să reflecte teologic, să sufere și să aducă mărturie împreună .» De asemenea, este o realitate că după cincizeci de ani de colaborare fructuoasă în cadrul CMB, bisericile membre sunt chemate să clarifice sensul și extinderea, precum și semnificația eclesio logică a koinoniei;

- (b) *ecumenice* – pentru că cere bisericilor și confesiunilor să dea viață angajamentului lor ecumenic, în funcție de contextul lor;
 - (c) *instituționale* – pentru că invită bisericile membre să pună în practică datoriile lor care derivă din drepturile lor constituționale, printr-o interacțiune strânsă și co-responsabilă cu Consiliul;
- (5) Paragraful 3.15 al documentului CUV determină activitatea și scopul Consiliului oferind rolul primordial bisericilor membre, precum și determinând clar faptul că toate activitățile consiliului ar trebui să derive din unitatea noastră în Iisus Hristos;
- (6) Tendința documentului CUV este de a nu mai prezenta CMB drept un «instrument privilegiat» al mișcării ecumenice, în schimb continuă să considere CMB ca un mijloc pozitiv, dar nu unic, al cooperării ecumenice. De asemenea, este binevenit accentul pus de document pe obligația CMB de a rămâne un slujitor al «unei singure mișcări ecumenice.»

- (7) Este o evoluție pozitivă faptul că Consiliul dorește să aibă relații tot mai constructive cu organizațiile ecumenice regionale, consiliile naționale ale bisericilor și comuniunile creștine mondiale, precum și cu Biserica Romano-Catolică.

Elementele «critice» formulate sunt:

- (1) Modul în care paragraful 2.7.1 descrie unitatea drept un «dar care este deja al nostru», fapt care nu este foarte clar;
- (2) Afirmția paragrafului 2.7.6 că «unitatea bisericii universale este experiată în biserica locală și în comuniunea între bisericile locale», deși este corectă ca atare, «nu se aplică în mod necesar în regiuni unde bisericile și tradiții cu diferite contexte istorice, eclesiologice coexistă, datorită faptului că nu există unitate catolică nici între ele și nici în cadrul mai larg al creștinismului istoric și nici al creștinismului contemporan»;¹⁷⁵
- (3) Paragraful 2.7.7. care vorbește de «unitate în diversitate» prezintă pericolul de a se înțelege că CMB consideră «diversitatea în credință» ca fiind legitimă;
- (4) Orice sincretism religios care ar atribui o valoare relativă adevărului revelat de Iisus Hristos, ar trebui să fie evitat.

Răspunsul Bisericii Ortodoxe Ruse¹⁷⁶ a fost formulat de Comisia Teologică Sinodală și cuprinde zece puncte cu caracter general, după care sunt formulate câteva

¹⁷⁵ Ibidem, p. 65.

¹⁷⁶ Ibidem, p. 68-73.

comentarii la proiectul documentului CMB. Punctele generale ar putea fi rezumate astfel:

(1) Procesul CUV este binevenit pentru că:

- în primul rând CMB a crescut din punct de vedere cantitativ și a devenit tot mai heterogenic, ceea ce a făcut dialogul teologic să devină tot mai complicat;
- în al doilea rând unele biserici membre, precum și unii lideri ai CMB propagă în mod persistent ideea că Consiliul nu a crescut doar cantitativ, ci și calitativ și că, prin urmare, s-a ajuns la o anumită concepție eslesiologică legată de acesta. De aceea uneori conceptele de Biserică și «frățietate (fellowship) de biserici» sunt folosite confuz în documentele CMB;
- în al treilea rând în cadrul CMB s-au dezvoltat idei inacceptabile pentru CMB, precum «intercomuniunea», preoția feminină, limbajul biblic inclusiv. De aceea se pune întrebarea: care este sensul participării ortodoxe în mișcarea ecumenică? Un răspuns poate fi formulat numai dacă clarificăm mai întâi înțelegerea ortodoxă actuală față de CMB;
- în al patrulea rând nemulțumirea publică față de CMB în lumea ortodoxă este în creștere în cea mai mare parte datorită grupurilor și mișcărilor «para-ecumenice, ale tinerilor, femeilor etc., care adesea folosesc CMB ca să-și exprime propriile

lor interese.»¹⁷⁷ Chestiuni de mare interes pentru ortodocși, precum valorile familiei, sacralitatea căsătoriei, dreptul la viață, biotehnologia etc. și modul în care acestea sunt percepute de către celelalte biserici, ridică în mod acut chestiunea înțelegerii și viziunii CMB;

- în al cincilea rând schimbările politice din Răsăritul Europei au dus la creșterea activității prozelitiste în regiune, unele biserici membre ale CMB nefiind total străine de acesta, deși Consiliul condamnă la nivel oficial acest fenomen. Aceasta ridică problema modului de înțelegere a CMB, precum și a modului în care bisericile colaborează în cadrul acestuia;
- (2) Până acum, activitatea CMB s-a bazat pe Declarația de la Toronto din 1950. Această declarație i-a făcut pe ortodocși să participe până acum în CMB și prin urmare orice încercare de a altera prevederile acestuia va aduce după sine în mod inevitabil revizuirea atitudinii ortodocșilor față de CMB. Declarația celei de-a opta Adunări generale CMB și documentul CUV ar trebui să «adâncească și să clarifice prevederile Declarației de la Toronto, însă în niciun caz să le nege»;¹⁷⁸
- (3) CMB este considerat drept o «frățietate (fellowship) de biserici», adică drept un «forum inter-

¹⁷⁷ Ibidem, p. 68.

¹⁷⁸ Ibidem, p. 69.

religios» unde fiecare biserică are dreptul să-și păstreze propria poziție și să-și exprime punctul de vedere. CMB nu are și nici nu ar trebui să aibă nici pe viitor un mecanism de a influența bisericile membre în chestiuni de natură doctrinară. Toate acordurile dogmatice trebuie să fie încheiate între bisericile membre sau grupuri de biserici membre. În astfel de cazuri Consiliul joacă doar un rol auxiliar, de coordonator;

- (4) CMB slujește bisericile sale membre în drumul lor spre unitatea vizibilă și comuniunea euharistică. Până ce acestea vor fi realizate, «orice fel de schimbare a naturii CMB este indiscutabilă.» Ar trebui stopată orice încercare de a descrie CMB ca având o creștere calitativă spre ceva ce este mai mult decât o «frățietate de biserici»;
- (5) Recent se poate observa o diminuare graduală a discuțiilor teologice și a temelor doctrinare importante și o orientare paralelă spre programe sociale. Acestea din urmă sunt fără îndoială importante și aduc o îmbogățire angajamentului spre unitate, mai ales dacă sunt realizate împreună, însă unitatea vizibilă nu poate fi realizată decât pe baza dialogului și a discutării chestiunilor doctrinare;
- (6) În ceea ce privește rolul CMB, acesta este de a realiza unitatea Bisericii. De aceea mișcarea ecumenică nu ar trebui să devină „o mișcare de apropiere a creștinilor de reprezentanți ai religiilor necreștine.” Dialogul dintre CMB

și religiile necreștine este necesar, însă acesta „nu ar trebui să plaseze dialogul inter-creștin la periferie”;¹⁷⁹

- (7) Studiul Comisiei pentru Credință și Constituție despre credința apostolică ar putea duce la recunoașterea de către toate bisericile membre CMB a crezului Niceo-Constantinopolitan drept „expresia adecvată a credinței apostolice” ceea ce ar fi fără îndoială „un major pas înainte spre unitatea doctrinară dintre biserici”;
- (8) Ar trebui stabilit un criteriu comun pentru elaborarea dezvoltărilor din viața contemporană pe baza principiilor morale ale creștinismului. La ora actuală multe dintre valorile morale se află sub un atac venit din partea societății seculare, iar anumite biserici sunt gata să-și schimbe valorile morale. Vocea bisericilor creștine ar trebui să rămână profetică și puternică în această lume seculară și să vorbească în numele Tradiției celei una;
- (9) Cooperarea în misiune și mărturie ar trebui să fie o prioritate pentru CMB. Este exprimată o îngrijorare deosebită cu privire la prozelitismul promovat în Estul Europei chiar și de anumite biserici membre CMB. Până la rezolvarea acestei probleme, ea nu ar trebui ignorată de către CMB;
- (10) Este exprimată recunoștința față de CMB pentru activitățile diaconale, pentru sprijinirea de

¹⁷⁹ Ibidem, p. 70.

programe educaționale, publicarea de literatură teologică, schimb de studenți etc., care ar trebui să rămână o prioritate pentru CMB.

Sunt formulate apoi mai multe comentarii¹⁸⁰ la proiectul documentului CMB, cele mai importante dintre ele fiind următoarele:

- tonul pozitiv al documentului CUV rezultă din orientarea lui spre Declarația de la Toronto. Este necesară totuși evaluarea introducerii unei atitudini minimaliste în ceea ce privește baza comună a CMB (trinitară și hristologică);

- termenul «unitate vizibilă» este acceptabil în sine, însă ar trebui notat faptul că protestanții și ortodocșii îl înțeleg în mod diferit. Protestanții văd biserica drept o fragmentare în diferite confesiuni și denominațiuni, dar ca o Biserică la nivel mai adânc, invizibil, scopul CMB fiind acela de a face această unitate vizibilă. Ortodocșii înțeleg «unitatea vizibilă» ca fiind reunirea tuturor în Biserica cea una, sfântă, catolică și apostolică;

- se cer explicații la expresia din paragrafele 3.2.1 «bisericele aparțin una alteia și 3.2.2. «putem spune că Consiliul are o structură, dar nu că este o structură»;

- se exprimă dezacord cu expresia din paragraful 3.3. «pentru ca Trupul lui Hristos să fie construit», întrucât pentru noi ortodocșii acesta este Biserica, iar ea există;

- paragraful 3.5. vorbește de dorința bisericilor membre CMB «de a se ruga în mod regulat pentru alți

¹⁸⁰ Ibidem, p. 71-73.

membri». Ortodocșii au o discuție internă în ceea ce privește rugăciunea comună, urmând a lua o decizie în acest sens care să fie urmată de toți;

- paragrafele 3.7-3.8 vorbesc despre o mutare graduală a accentului de pe divinitatea lui Hristos pe umanitatea Lui. Această descriere se potrivește anumitor tendințe din interiorul protestantismului. Ortodocșii încearcă să păstreze o viziune echilibrată cu privire la natura divină și umană a Mântuitorului;

- se dorește o condamnare clară a prozelitismului în documentul CUV;

- invitarea bisericilor evangelicale și penticostale să se alăture CMB, exprimată în paragraful 4.3.2 este considerată a fi «ne-necesară».

Răspunsul Bisericii Ortodoxe Române nu este atât de orientat pe comentarea proiectului CUV, ci cuprinde mai degrabă aprecieri generale cu privire la rolul CMB, precum și o serie de critici cu caracter general. După ce se realizează o apreciere pozitivă cu privire la activitatea CMB de până atunci, următoarele critici sunt formulate:

- CMB trece printr-o perioadă de criză. Aceasta s-ar datora repetatelor lui încercări „de a propune modele de unitate creștină create în laboratoarele lui, cu scopul evident de a reține identitatea denominațiunilor creștine care au format Consiliul decât să formeze un fundament solid al unității creștine.» Cu alte cuvinte s-ar putea spune că «a existat întotdeauna o încercare de a plasa diversitatea confesională deasupra unității Bisericii lui Hristos. Această tendință poate fi văzută

în eforturile anumitor cercuri ecumenice de a prezenta această diversitate, care nu dorește să știe nimic despre unitate ca dar al lui Dumnezeu. Însă în acest mod sunt create bariere insurmontabile unității creștine, această unitate fiind principalul scop al CMB. Astfel, în mod indirect, este încurajat prozelitismul în ciuda tuturor angajamentelor mișcării ecumenice de a lupta împotriva lui.”¹⁸¹

– CMB nu poate pretinde un statut eclesiologic. Trebuie să rămână «un forum în care bisericile membre își găsesc suport în căutarea lor de a restabili unitatea deplină și comuniunea»;

– mișcările pentru «Credință și Constituție» și «Viață și Lucrare» se află la baza creării CMB. Până astăzi acesta nu a reușit depășirea separării dintre cele două mișcări, CMB fiind criticat pentru preocuparea lui pentru dimensiunea orizontală a unității decât pentru cea verticală;

– pentru ortodocși nu există biserică vizibilă sau invizibilă, ci două dimensiuni ale aceleiași Biserici. Aceasta este o realitate concretă, istorică, sacramentală, relațională și eshatologică. Rolul Bisericii nu este nici să scape de această lume, nici să-i introducă pe credincioși în ea, ci să transfigureze lumea în Hristos;

– actuala preocupare a CMB pentru dreptate, pace, integritatea creației sau dialog inter-religios, deși valoroase în ele însele, exprimă o deviere de la scopul lui original care a fost de a realiza unitatea creștină,

¹⁸¹ Ibidem, p. 74-75.

precum și o preferință pentru dimensiunea orizontală a Bisericii;

– în lumea secularizată în care trăim există comunități creștine și organizații ecumenice care cochetează cu «homosexualitatea și care evită să o considere ca fiind atât împotriva naturii cât și a Scripturii.»¹⁸² Ciudat este că această tendință vine tocmai din partea acelor care au exaltat *sola Scriptura*. De asemenea, se practică o anumită relativitate în domeniul teologic. Conceptul de «erezie» este înlocuit cu cel de «dar divin al diversității.» Ar trebui fixate anumite limite acestei diversități legitime;

– CMB are, după Adunarea de la Canberra, tendința de a scoate în evidență valoarea inestimabilă a creației și de a o lega de Duhul lui Dumnezeu. Acest fapt este remarcabil. Din păcate, pnevmatologia din cadrul Adunării a fost separată de hristologie, fapt pentru care Sfântul Duh a fost confundat cu «spiritele creației», ceea ce a însemnat aproape căderea în panteism. Deismul și pantesimul ar trebui evitate cu orice preț;

– dacă nu se oferă suficientă atenție mărturiei ortodoxe, există pericolul radicalizării tendințelor sincretiste din cadrul CMB și prin urmare pericolul ca acesta să se îndepărteze sau chiar să-și piardă propria lui bază;

– Biserica Ortodoxă regretă faptul că participarea sa la deciziile CMB este limitată de majoritatea protestantă și neo-protestantă. «Dacă se dorește progresul pe calea unității, aceasta fiind principala sarcină a CMB,

¹⁸² Ibidem, p. 77.

Consiliul trebuie să stăvilească tendința diversității nelegitime care este în creștere la ora actuală, iar ortodocșilor trebuie să li se dea locul potrivit.»¹⁸³

Textul final al documentului CUV¹⁸⁴ a fost adoptat în cadrul celei de-a opta Adunări Generale de la Harare, când s-au sărbătorit de asemenea cincizeci de ani de existență a CMB. Textul CUV are patru capitole. Primul capitol cu cincisprezece paragrafe este intitulat: «Contexte în schimbare, angajamente de durată» și prezintă contextul procesului CUV, subliniind o serie de schimbări care au avut loc pe parcursul celor cincizeci de ani de la fondarea CMB și subliniind faptul că documentul CUV încearcă să articuleze «natura și scopul frățietății (fellowship) ecumenice din cadrul CMB. Se remarcă faptul că în cei cincizeci de ani de existență ai CMB, a existat un progres în frățietatea ecumenică a bisericilor membre CMB. Punctul de plecare la Amsterdam a fost sloganul: «Intenționăm să stăm împreună». De atunci, frățietatea dintre biserici a crescut potrivit rugăciunii Mântuitorului «ca toți să fie una» (Ioan 17, 21). La cincizeci de ani de la fondarea sa, CMB se află într-un moment de «incertitudine. Există semne ale slăbirii angajamentului ecumenic, a unei creșteri a distanței dintre CMB și bisericile sale membre și a unei percepții tot mai răspândite în rândul generației tinere că mișcarea ecumenică și-a pierdut vitalitatea și că nu mai oferă răspunsuri relevante la

¹⁸³ Ibidem, p. 78.

¹⁸⁴ <http://www.oikoumene.org/en/resources/documents/assembly/2006-porto-alegre/3-preparatory-and-background-documents/common-understanding-and-vision-of-the-wcc-cuv>

problemele presante de astăzi... unele biserici membre experiază conflicte interne și chiar amenințări cu schisma datorită participării lor în frățietatea ecumenică. Toate acestea cresc urgența necesității concentrării eforturilor pentru clarificarea unei înțelegeri comune a CMB și a rolului său în cadrul mișcării ecumenice.»¹⁸⁵ Sunt amintite unele dintre «schimbările uimitoare» care au avut loc în cadrul CMB în ultimii cincizeci de ani:

- numărul bisericilor membre a crescut mai mult decât dublu;

- dacă la fondarea CMB 2/3 dintre bisericile sale membre erau din Europa sau America de Nord, după cincizeci de ani 2/3 sunt din restul continentelor, ceea ce a sporit caracterul global al Consiliului;

- numeroasele consilii ecumenice și diferitele organizații ecumenice create la nivel local, național și regional au creat o autentică rețea ecumenică din care CMB este parte integrantă;

- Biserica Romano-Catolică, în vreme ce la început a menținut distanță față de mișcarea ecumenică în vremea fondării CMB, a devenit acum membră în numeroase consilii naționale și în mai multe organizații ecumenice regionale și are relații speciale cu CMB;

- a crescut participarea femeilor în CMB;

- s-a născut o «crescândă tradiție comună a împărtășirii convingerilor legate de credință, viață și mărturie» fapt care a adus mai aproape bisericile din cadrul CMB.¹⁸⁶

¹⁸⁵ Paragraful 1.3.

¹⁸⁶ Paragrafele 1.4.1-6.

Urmează apoi o descriere a problemelor majore ale lumii în care își duc viața bisericile membre CMB și care nu s-au schimbat, dar nu au dispărut. Sunt descrise câteva dintre acestea: colonialismul a dispărut, însă țările născute după această perioadă sunt practic dependente economic și politic de țările bogate; există noi surse de tensiuni rasiale și etnice; deși libertatea religioasă este garantată în multe țări, multe minorități religioase, inclusiv creștine, au de suferit tot mai mult în multe țări; militarismul este în creștere, discrepanța dintre bogați și săraci a crescut tot mai mult; violența în rândul celor vulnerabili, precum femeile și copiii este de asemenea în creștere. În rândul bisericilor se poate observa „un denominaționalism în creștere” care „reîntărește tendința bisericilor de a se concentra pe problemele lor interne și instituționale, în detrimentul angajamentului ecumenic.”¹⁸⁷ Au apărut „noi surse de diviziune” între biserici și în cadrul bisericilor. În unele medii eclesiale ecumenismul este respins ca fiind «eretic și chiar anti-creștin.» În multe situații bisericile se află în relație de competiție și nu de cooperare.¹⁸⁸

Pentru descrierea priorităților CMB după cincizeci de ani de istorie, documentul CUV face apel masiv la Declarația de la Toronto. Sunt amintite atât cele cinci declarații despre ceea ce nu este CMB, cât și cele opt afirmații despre ceea ce este CMB.¹⁸⁹ De asemenea sunt amintite principalele afirmații formulate de Adunările

¹⁸⁷ Paragraful 1.8.

¹⁸⁸ Paragraful 1. 9.

¹⁸⁹ Vezi paragraful 1.12.

Generale CMB și în unele dintre cele mai importante documente emise, cu privire la natura și scopul CMB.¹⁹⁰

Capitolul al doilea explorează contextul mișcării ecumenice din cadrul căreia s-a dezvoltat CMB. Este analizat sensul noțiunii de «ecumenic» așa cum apare în diferite documente emise de CMB.¹⁹¹ Ambiguitatea existentă pe marginea noțiunii de ecumenism nu ar trebui să oprească bisericile de la a face câteva distincții și de la a avea câteva «semne de identificare.» Distincțiile amintite spre a ajuta la clarificarea utilizării termenului «ecumenic» sunt următoarele:

- dinamica mișcării ecumenice este înrădăcinată în tensiunile dintre biserici care sunt adevărata koinonia cu Dumnezeu Cel în Treime și unele cu altele;

- viziunea ecumenică cuprinde înnoirea bisericii și a lumii în lumina Evangheliei Împărăției lui Dumnezeu;

- mișcarea ecumenică este înrădăcinată în viața bisericilor creștine însă nu este limitată la preocuparea pentru relațiile inter-bisericești și este mai largă decât diferitele organizații în care și-a găsit expresie;

- mișcarea ecumenică caută să susțină cooperarea și schimbul, mărturia și acțiunea comună de către biserici și membrii lor;

- în vreme ce mișcarea ecumenică are un scop larg, universal, potrivit sensului original al termenului oikoumene, el indică mai mult catolicitatea bisericii.¹⁹²

¹⁹⁰ Vezi paragrafele 1.13 – 1.15.

¹⁹¹ Vezi paragrafele 2.3.-2.7.

¹⁹² Vezi paragrafele 2.8.1.-5.

Capitolul al treilea discută «autoperceperea» (eng. «self-understanding») CMB explicând în mod fundamental baza sa constituțională ca «frățietate de biserici» care caută să îndeplinească o chemare comună. Se reafirmă din nou, în spiritul Declarației de la Toronto, că Consiliul nu este o biserică și nu intenționează să devină nici biserică nici «super-biserică.» Spre final sunt sugerate câteva dintre implicațiile membriei bisericilor în CMB ca organizație ecumenică globală. Pentru o biserică, a fi membră în CMB înseamnă:

- susținerea abilității de a ne ruga, trăi, acționa și crește împreună în comunitate cu bisericile de diferite tradiții;

- a se ajuta unele pe altele să fie fidele Evangheliei;
- participarea în slujiri care trec dincolo de propriile limite și posibilități ca biserică individuală;

- a fi parte a unei frățietăți care-și are propria voce;
- a face un angajament de a căuta implementarea în viața și în mărturia propriei biserici acordurile teologice studiate și reflectate împreună;

- participarea într-o frățietate de solidaritate susținând celelalte biserici în nevoile și în eforturile lor și sărbătorind cu ele bucuriile lor;

- a înțelege misiunea bisericii ca o responsabilitate comună împărtășită cu alții decât angajarea în activități misionare sau de evanghelizare în izolare unele de altele;

- a intra într-o frățietate de slujire și rugăciune cu celelalte biserici, susținând oportunități concrete de rugăciune comună;

– a lua parte pe deplin la viața și activitatea CMB, inclusiv la a se ruga pentru Consiliu și bisericile lui membre.¹⁹³

Capitolul al patrulea vorbește despre relația dintre CMB și diferiții săi parteneri care au de asemenea o vocație ecumenică. Este amintită mai ales colaborarea deja existentă și necesitatea întăririi colaborării între CMB și restul consiliilor și conferințelor ecumenice locale, naționale și regionale.

De remarcat faptul că documentul CUV cuprinde o serie de puncte cu privire la scopul mișcării ecumenice și natura frățietății care este deja experimentată și cu privire la punctele în care bisericile încă nu au putut ajunge la un consens. Documentul CUV nu cuprinde decât două referiri specifice legate de Ortodoxie: (1) este amintită intrarea a «mai multor Biserici Ortodoxe mari» în CMB în Adunarea de la New Delhi¹⁹⁴; (2) Patriarhia ecumenică pentru faptul că a numit CMB o «provocare eclesiologică.»

În opinia Părintelui Bria, procesul CUV a fost unul necesar, datorită sfârșitului războiului rece, care a adus atât de multe schimbări în viața CMB. „A fost firesc ca la sfârșitul erei războiului rece să se deschidă o dezbatere despre *Viziunea și Înțelegerea Comună a CMB* pentru a explora posibilitățile pentru un nou model de relații ecumenice în afara confruntării Est-Vest. Ca parte integrantă a acestei dezbateri, au fost avansate mai multe

¹⁹³ Vezi paragrafele 3.7.1 – 9.

¹⁹⁴ Vezi paragraful 1.13.

orientări și soluții. Ortodocșii sunt iritați în măsura în care în CMB sunt percepuți ca pretinzând o analiză exhaustivă a noilor realități, cerând o „schimbare de paradigmă”: aceasta pentru că ei văd în această pretenție insinuarea că ortodocșii sunt deconectați de la evenimentele istorice și tendințele contemporane, ignoranți în ceea ce privește propria lor situație și marginali față de procesul de înnoire. Ei simt presiune din partea CMB să se îndrepte spre un alt stadiu al istoriei ecumenice fără înțelegere cum anume să facă față la noua realitate și fără a-i consulta în mod direct. Pentru ei, principala problemă pentru *oikoumene* – lumea lui Dumnezeu – este absența unei paradigme autentice în care nici unitatea Bisericii, nici universalitatea Evangheliei să nu mai fie compromisă.»¹⁹⁵ Într-adevăr, așa cum vor dovedi faptele pe care le voi prezenta în cele ce urmează, CUV nu a oferit o paradigmă ecumenică autentică în stare să-i țină pe toți ortodocșii în cadrul CMB.

II.8. Harare, 1998

Procesul CUV nu a putut rezolva marile provocări cu care s-au confruntat Bisericele Ortodoxe în relația lor cu CMB. Profunde transformări politice, sociale și economice care au avut loc în lume, în special în Europa de Est după căderea regimurilor comuniste, i-au făcut pe ortodocși să-și reconsidere poziția față de CMB și față de mișcarea ecumenică. Biserica Ortodoxă

¹⁹⁵ Ion Bria, *Time to Unfold the Orthodox Tradition...*, p. 204

Georgiană și-a suspendat calitatea de membră în CMB și în Conferința Bisericilor Europene în anul 1997. La 9 aprilie 1998, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Bulgare a luat aceeași decizie. Sinodul episcopilor din Biserica Ortodoxă Rusă și Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Sârbe au cerut o discuție pan-ortodoxă cu privire la participarea ortodoxă în CMB. Într-o astfel de situație au fost organizate două întâlniri ortodoxe menite să se ocupe de profunda criză creată. Prima dintre ele a avut loc la Tesalonic, Grecia, între 29 aprilie – 2 mai 1998. A doua întâlnire a avut loc la Seminarul Sfântul Efrem din Saydnaya, lângă Damasc, Siria, între 7-13 mai 1998 și a fost întâlnirea pregătitoare pentru Adunarea de la Harare, dar în același timp s-a ocupat și de criza participării ortodoxe în CMB.

II.8.1. Întâlnirea de criză de la Tesalonic, aprilie-mai 1998

Patriarhul Ecumenic Bartolomeu I a organizat o întâlnire a reprezentanților a cincisprezece Biserici Ortodoxe Răsăritene la Tesalonic, Grecia, între 29 aprilie – 2 mai 1998. Această întâlnire a avut loc la cererea Bisericii Ortodoxe Ruse și a Bisericii Ortodoxe Sârbe și ca urmare a deciziei Bisericii Ortodoxe Georgiene și a Bisericii Ortodoxe Bulgare de a se retrage din CMB. Discuțiile din cadrul întâlnirii au analizat participarea ortodoxă în CMB, în special în forumurile lui conducătoare.¹⁹⁶ După partea introductivă a declarației finale

¹⁹⁶ *Evaluation and New Facts in the Relations of Orthodoxy and the Ecumenical Movement*, în Thomas FitzGerald, Peter Bouteneff

a acestei întâlniri, delegații, în paragraful al patrulea, au denunțat atitudinea antiecumenică și «criticismul nejust al anumitor grupuri ortodoxe schismatice sau a unor grupuri antiecumenice» din cadrul unor Biserici Ortodoxe locale: «Delegații au denunțat în mod unanim acele grupuri de schismatici precum și anumite grupuri extremiste din cadrul Bisericilor Ortodoxe care folosesc tema ecumenismului pentru a critica conducerea Bisericii și a subestima autoritatea acesteia, încercând astfel să creeze diviziuni și schisme în cadrul Bisericii. De asemenea ei folosesc material non-factual și dezinformare spre a susține criticismul lor injust.»¹⁹⁷ S-a afirmat apoi faptul că participarea ortodoxă în mișcarea ecumenică a fost întotdeauna bazată pe tradiția ortodoxă și pe deciziile Sfintelor Sinoade ale Bisericilor Ortodoxe locale, a întâlnirilor panortodoxe și a sinaxelor primaților Bisericilor Ortodoxe. În sfârșit, s-a subliniat necesitatea continuării participării ortodocșilor în diferitele forme de activitate inter-creștină și s-au scos în evidență principalele beneficii ale participării ortodoxe în viața CMB: «Noi nu avem dreptul de a ne sustrage de la misiunea încredințată nouă de către Domnul nostru Iisus Hristos, anume de la misiunea de a mărturisi adevărul înaintea lumii non-ortodoxe. A fost stabilită o colaborare fructuoasă cu celelalte biserici din cadrul Consiliului, ca răspuns la provocările civilizației moderne. Prozelitismul a fost denunțat și a

(editori), *Turn to God Rejoice in Hope. Orthodox Reflections on the Way to Harare*, WCC Publications, Geneva, 1998, p. 136-138.

¹⁹⁷ Ibidem, p. 136.

fost acordat ajutor Bisericii Ortodoxe aflate în situații dificile spre a le ajuta să-și ducă mai departe misiunea lor. Interesele ortodoxe au fost adesea în special acolo unde minoritățile ortodoxe au fost discriminate. Au fost exprimate punctele de vedere ortodoxe în procesele de integrare politică, economică și culturală și au fost făcute contribuții ortodoxe în relațiile cu celelalte credințe. Grupurile schismatice și așa-numitele grupuri de înnoire din cadrul protestantismului nu au fost admise ca membre în cadrul Consiliului la cererea ortodocșilor.»¹⁹⁸

Sunt denunțate apoi «anumite dezvoltări din cadrul anumitor biserici protestante membre ale Consiliului, care sunt reflectate în dezbaterile CMB și sunt privite ca inacceptabile pentru ortodocși.» Sunt amintite următoarele:

- ortodocșii au fost obligați să participe la discuții despre chestiuni care sunt cu totul străine de tradiția lor;
- de la Adunarea de la Camberra încoace (1991), ortodocșii au luat o poziție hotărâtă împotriva «intercomuniunii cu neortodocșii, împotriva limbajului inclusiv, a hirotonirii femeilor, a drepturilor minorităților sexuale și a anumitor tendințe legate de sincretismul religios.» Mai mult, «declarațiile lor despre aceste subiecte au fost întotdeauna considerate ca declarații ale unei minorități și drept urmare ele nu au putut influența tendința generală și etosul CMB.»¹⁹⁹

¹⁹⁸ Ibidem, p. 137.

¹⁹⁹ Ibidem, p. 137, paragraful 9.

În concluzie, participanții au afirmat că «după un secol de participare ortodoxă la mișcarea ecumenică și cincizeci de ani de participare în CMB, nu vedem suficient progres în discuțiile teologice multilaterale dintre creștini. Dimpotrivă, distanța dintre ortodocși și protestanți a devenit mai mare de când tendințele menționate mai sus din cadrul anumitor denominațiuni protestante devin tot mai puternice.»²⁰⁰

După afirmarea fidelității permanente față de Ortodoxie a reprezentanților Bisericii Ortodoxe implicați în mișcarea ecumenică, este formulată următoarea sugestie: «CMB trebuie să fie restructurat radical spre a permite o participare ortodoxă adecvată. Multe Biserici Ortodoxe au ridicat chestiuni referitoare la criteriile finale pentru includerea unei biserici într-o organizație atât de largă precum CMB. Aceleași întrebări există și pentru includerea Bisericii Ortodoxe în Consiliu. Totuși, tema criteriilor pentru includere este și va rămâne o cerere fundamentală a Ortodoxiei.»²⁰¹

În ceea ce privește Adunarea de la Harare care se apropia, s-a cerut ca toate Bisericile Ortodoxe să-și trimită delegați cu scopul de a exprima următoarele îngrijorări:

- Delegații ortodocși vor prezenta în comun declarația comună a întâlnirii de la Tesalonic;
- Delegații ortodocși nu vor participa la slujbele ecumenice, la rugăciunile comune și la alte ceremonii religioase ale Adunării;

²⁰⁰ Ibidem, p. 137, paragraful 10.

²⁰¹ Ibidem, p. 138, paragraful 12.

– Delegații ortodocși «în general» nu vor lua parte la procedura de vot cu excepția acelor cazuri care-i privesc direct pe ortodocși și prin acord deplin prealabil între ortodocși;

– Aceste mandate vor fi menținute până ce se va realiza o completă restructurare a CMB, astfel încât să se permită o participare adecvată a ortodocșilor.²⁰²

În final, ortodocșii spun clar că: «astfel, noi afirmăm că nu mai suntem satisfăcuți cu formele de acum ale prezenței ortodoxe în CMB, dacă structurile CMB nu vor fi radical schimbate și alte Biserici Ortodoxe vor părăsi CMB, așa cum a făcut-o Biserica Georgiei. Pe lângă aceasta, delegații ortodocși la cea de-a opta Adunare vor fi forțați să protesteze dacă reprezentanții minorităților sexuale vor fi admiși la participe structural la Adunare.»²⁰³

Urmează o recomandare ce merită toată atenția, anume că «delegații subliniază faptul că deciziile majore cu privire la participarea Bisericilor Ortodoxe în mișcarea ecumenică trebuie să fie în acord cu deciziile pan-ortodoxe și trebuie să fie luate de către fiecare Biserică Ortodoxă locală în consultare cu toate celelalte Biserici Ortodoxe locale.»²⁰⁴

Declarația comună de la Tesalonic se încheie cu o recomandare: «De asemenea, delegații sugerează cu tărie ca o Comisie Teologică Mixtă să fie creată din membri ortodocși numiți de către Bisericile lor și din

²⁰² Ibidem, p. 138, paragraful 12.

²⁰³ Ibidem, p. 138, paragraful 14.

²⁰⁴ Ibidem, p. 138, paragraful 15.

membri numiți de CMB. Comisia Mixtă își va începe munca sa după Adunarea de la Harare prin discutarea de forme acceptabile ale participării ortodoxe în mișcarea ecumenică și restructurarea radicală a CMB.»²⁰⁵

II.8.2. Întâlnirea pregătitoare pentru Adunarea Generală de la Harare: Saydnaya, Siria

Întâlnirea între ortodocși în vederea pregătirii pentru Adunarea de la Harare a avut loc în Seminarul Sfântul Efrem din Saydnaya, lângă Damasc, Siria, între 7-13 mai 1998, fiind găzduită de vrednicul de pomenire Ignatie Zakka I Iwas, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Siriene a Antiohiei și al Întregului Răsărit. Declarația finală²⁰⁶ a acestei întâlniri pregătitoare ne prezintă o recenzie a referatelor prezentate și subliniază punctele pozitive și chestiunile care îi îngrijorează pe ortodocși în relația lor cu CMB. Din prezentarea Preafericirii Sale, de vrednică pomenire, Patriarhul Ignatie IV Hazim al Patriarhiei Ortodoxe a Antiohiei, s-a reținut îndemnul adresat ortodocșilor de a lua «Consiliul Mondial în mod foarte serios și de a nu fi doar prezenți acolo ca un mod de re-interpretare a trecutului.»²⁰⁷ S-a reafirmat faptul că această Adunare pregătitoare are loc

²⁰⁵ Ibidem, p. 138, paragraful 16.

²⁰⁶ *Final Statement of the Orthodox Pre-Assembly Meeting*, în Thomas FitzGerald, Peter Bouteneff (editori), *Turn to God Rejoice in Hope. Orthodox Reflections on the Way to Harare*, WCC Publications, Geneva, 1998, p. 3-11.

²⁰⁷ Ibidem, p. 4.

într-o perioadă în care «mulți ortodocși re-evaluează mișcarea ecumenică în general și CMB în particular.» Este amintită întâlnirea inter-ortodoxă de la Tesalonic care a emis o serie de recomandări către ce-a de-a Opta Adunare Generală a CMB ce urma să se țină la Harare.

Declarația finală a întâlnirii pregătitoare arată că ortodocșii ce urmau să fie delegați la Harare «au devenit conștienți de faptul că relația ortodocșilor cu CMB a devenit o chestiune ce trebuie să fie serios studiată.»²⁰⁸ După ce partea I a declarației finale este dedicată unor reflecții asupra temei propuse pentru Harare, partea a doua cuprinde «anumite observații și îngrijorări», cum ne arată și titlul acesteia.²⁰⁹ Acestea sunt expuse pe teme, după cum urmează:

(1) *Mișcarea ecumenică*: este reafirmată importanța angajamentului ortodox pentru implicarea în procesul de reconciliere creștină și în unitatea vizibilă. «Credem că acesta este înrădăcinat în activitatea mântuitoare a Domnului nostru și în învățătura Evangheliei Sale... Credincioasă Domnului Său, Biserica a căutat întotdeauna să proclame credința apostolică și să-i reconcilieze pe cei care erau separați, de dragul mântuirii tuturor. Orice formă de diviziune între creștini inhibă predicarea Evangheliei și slăbește mărturia noastră pentru lume. Tragicele noastre diviziuni au condus adesea spre diviziuni în cadrul societății.» Unitatea noastră, pe de altă parte, «întărește misiunea tuturor

²⁰⁸ Ibidem, p. 4.

²⁰⁹ Ibidem, p. 8-11.

celor care doresc să vindece și să reconcilieze în numele Domnului nostru.» Totuși, se arată în continuare, în anumite părți ale lumii, ortodocșii sunt nevoiți să «re-evalueze» implicarea lor în mișcarea ecumenică, din mai multe motive: în anumite regiuni, «ortodocșii au devenit victime ale prozelitismului». În altele, «anumite activități ecumenice nu mai au ca scop restaurarea unității creștine», iar în altele, «ortodocșii sunt profund tulburați de criza valorilor și de atitudinile morale adoptate de anumite grupuri creștine.» Toate aceste motive ar fi contribuit la «erodarea relațiilor dintre ortodocși și alți creștini.»

(2) *Participarea în cea de-a opta Adunare Generală.* Raportul arată că s-au exprimat opinii diferite cu privire la modul în care delegații ortodocși ar trebui să participe în cadrul Adunării de la Harare. Unii au cerut o participare fără vot sau prin exprimarea unui vot în mod necesar neutru (abținere), în vreme ce alți delegați au subliniat necesitatea de a participa cu exercitarea dreptului de vot, în funcție de opinia fiecărei delegații. Simpla descriere a discuției relevă profunda criză a participării ortodoxe în viața CMB înainte de Adunarea de la Harare, precum și faptul că deciziile luate la întâlnirea de criză de la Tesalonic nu mai erau considerate neapărat ca fiind valabile.

(3) *CMB și procesul lui de schimbare.* Mai întâi, procesul CUV este descris ca «reflectând o privire atentă și minuțioasă asupra CMB și a mișcării ecumenice.» Este observată schimbarea constituțională propusă, potrivit căreia nu mai este Consiliul cel care cheamă

bisericile la unitate, ci bisericile membre se cheamă una pe alta prin Consiliu, la unitate. Deși CMB se află la aniversarea a cincizeci de ani ai existenței sale, iar ortodocșii au anunțat deja că vor participa la această sărbătoare, celebrările pot fi în același timp oportunități de reflecție. Ortodocșii și-au exprimat în cadrul Adunării lor pregătitoare «întrebări fundamentale cu privire la participarea ortodoxă în CMB la toate nivelele vieții acestuia.» Aceste întrebări sunt adresate atât CMB cât și ortodocșilor înșiși. Este subliniată necesitatea unor schimbări structurale care să ușureze mărturia creștină în cadrul Consiliului, dar și participarea ortodoxă. Au fost făcute două propuneri concrete în acest sens, menite să îmbunătățească din punct de vedere calitativ participarea ortodoxă:

(a) prima este legată de *participarea* în cadrul Consiliului. Se observă că «frățietatea (fellowship) dintre ortodocși și protestanți în cadrul Consiliului este în scădere și că ortodocșii găsesc mai dificil să aducă contribuții la agenda Consiliului.» De aceea se impune luarea în considerare a participării ortodoxe în toate domeniile și ariile Consiliului, de la staff până la structurile guvernamentale și la comisiile acestuia.

(b) a doua propunere este legată de *eclesiologie*. Documentul CUV arată că CMB ridică bisericilor membre o «provocare eclesiologică», anume «să clarifice sensul și extinderea frățietății bisericilor membre experimentată în Consiliu. De asemenea, CUV confirmă existența și necesitatea întăririi relațiilor dintre CMB și bisericile din afara acestuia. Schimbările de natură structurală

propuse de reprezentanții anumitor biserici «ar putea ajuta CMB și Bisericile Ortodoxe să depășească orice ambiguități eclesiologice și să permită o participare mai largă.»

(4) *Rugăciunea comună*. Este afirmat faptul că după ce vreme de mai multe decenii, ortodocșii s-au rugat împreună cu «neortodocși ... pe baza faptului că rugăciunea noastră este de dragul unității creștine... chestiunea rugăciunii comune a devenit tot mai mult un subiect de discuție.» Delegații ortodocși observă faptul că pentru Harare nu există programată o «euharistie a Adunării» («Assembly Eucharist»), ci diferitele comunități locale vor găzdui celebrări euharistice. Acest fapt este perceput de către ortodocși drept «o reflecție clară a realității situației ecumenice de astăzi în care există o varietate de abordări față de chestiunea comuniunii euharistice.» Chiar și rugăciunile comune ne-euharistice au devenit însă o chestiune care provoacă tot mai multe tensiuni. Potrivit declarației finale, ar exista doi factori de natură pastorală care fac rugăciunea comună «mai dificilă ca niciodată»: tensiunea crescândă în cadrul bisericilor noastre cu privire la chestiunea rugăciunii comune și caracterul schimbător a ceea ce experimentăm noi ca și «rugăciune ecumenică» («ecumenical worship») în recente adunări și în ultimii ani. În aceste rugăciuni ar exista «o scădere a sensibilității față de diferitele tradiții, cu sensibilitățile lor liturgice și etosul lor liturgic.»

(5) *Moralitatea creștină*. Este exprimată îngrijorarea cu privire la chestiunile legate de sfera morală. Do-

cumentul recunoaște necesitatea studierii în cadrul CMB a unor chestiuni de morală legate de «căsătorie și viața de familie, care ar include teme precum avortul, sexualitatea umană, drogurile sau criminalitatea urbană.» Tratarea chestiunilor de natură morală în cadrul domeniului «drepturilor omului» are un potențial atât pozitiv, cât și negativ, se arată în document: «pe de o parte, ar afirma chemarea noastră comună spre a trata toate persoanele cu dragoste și respect în viziunea creeri lor după chipul lui Dumnezeu. Pe de altă parte, nu dorim să fim opriți, pe baza «drepturilor omului», de la a afirma că anumite stiluri de viață și practici nu sunt binecuvântate de Dumnezeu («God-ordained»).

II.8.3. Adunarea Generală de la Harare

A Opta Adunare Generală a CMB a avut loc între 3-14 decembrie 1998 la Harare, în Zimbabwe, cu participarea a 966 de delegați din 336 de biserici membre. Așa cum a scris Peter Bouteneff, renumit teolog ortodox american, Adunarea Generală de la Harare a avut loc într-o perioadă în care „Bisericile Ortodoxe locale dezbăteau problema participării lor în mișcarea ecumenică poate mai aprins ca niciodată și într-o perioadă în care relațiile dintre ortodocși și CMB au fost... deosebit de încordate.”²¹⁰

Desigur, Bisericile Ortodoxe Georgiană și Bulgară, care și-au suspendat calitatea de membre CMB, nu au

²¹⁰ Peter Bouteneff, *The Orthodox at the Harare Assembly*, în *St. Vladimir's Theological Quarterly* 43:1 (1999), p. 79.

fost reprezentate de delegații oficiale, ci doar de «consultanți». A fost de asemenea absentă, din diferite motive, Patriarhia Ierusalimului. Biserica Ortodoxă Rusă, cea mai mare Biserică din CMB, a fost reprezentată doar de trei delegați conduși de un ieromonah. În schimb, Patriarhia Alexandriei și Biserica Ortodoxă Tewahedo Etiopiană au participat cu delegații mari. «Adunarea din Harare a concis cu vârful lipsei de satisfacție ortodoxă față de activitățile CMB»²¹¹ a scris Hilarion după Adunarea de la Porto Alegre.

Participarea ortodoxă la Harare a fost dominată de declarația de la Tesalonic. Ortodocșii au avut o «participare redusă» la Harare, ca semn al lipsei lor de satisfacție față de CMB. Potrivit mărturiei lui Peter Bouteneff, ortodocșii nu au avut o atitudine unitară la Harare: unii au aplicat literal recomandările de la întâlnirea de la Tesalonic, alții au arătat mai multă flexibilitate, de vreme ce «CMB însuși a arătat dorința de a acționa în ceea ce privește îngrijorările ortodoxe mai mult decât oricând.»²¹² De vreme ce nu au participat la consultația de la Tesalonic, ortodocșii orientali nu s-au simțit legați în mod deosebit de recomandările acesteia. Ortodocșii au boicotat slujbele liturgice «doar parțial», la fel și participarea la vot. Atitudinea ortodocșilor în această privință a rămas neobservată sau privită cu apatie.

În afară de faptul că ortodocșii au încercat să facă vizibil în Harare spiritul creat la Tesalonic, au existat

²¹¹ Hilarion Alfeyev, *Orthodox Participation in the WCC Ninth Assembly*, în *Ecumenical Review* 58, 3-4, 2006, p. 261.

²¹² Peter Bouteneff, *The Orthodox at the Harare Assembly...*, p. 80.

și alte tensiuni: eclesiologică, de reprezentare în forurile CMB, tensiuni legate de agenda și etosul CMB. Din nou ortodocșii au avut sentimentul că rugăciunile, agenda și în general atmosfera Adunării ar fi fost dominate de spiritul protestant. Chestiunile legate de sexualitatea umană aproape că nu au fost discutate, ci doar s-a recomandat inițierea unui studiu pe această temă, care să aibă loc într-un context mai larg al unui studiu teologic despre sexualitatea umană. A existat de asemenea o «paradă», adică un fel de loc special unde s-au discutat teme legate de sexualitatea umană, ceea ce a făcut ca această chestiune să fie atât de vizibilă.²¹³

Totuși, Adunarea de la Harare a ascultat preocuparea ortodoxă față de propria participare în cadrul CMB și a decis formarea Comisiei Speciale pentru Participarea Ortodoxă în CMB, căreia i-am dedicat un întreg subcapitol.

Părintele Bria a scris despre Adunarea de la Harare următoarele: «Adunarea jubiliară ținută recent în Harare a relevat atât elemente pozitive cât și negative din cei cincizeci de ani de istorie ecumenică. Calitatea de membre ale mai multor biserici a fost suspendată datorită tensiunilor interne și presiunilor grupurilor fundamentaliste. În anumite locuri, prozelitismul ca strategie misionară agresivă continuă să afecteze comunitățile ortodoxe existente. Largul impact al controverSELor care au loc în afara lumii ortodoxe – în jurul unor chestiuni precum hirotonia femeilor, limbajul inclusiv,

²¹³ Ibidem, p. 82-83.

chestiunile morale, ospitalitatea euharistică, slujbele ecumenice – determină agenda lor internă. Subliniez din nou că ortodocșii nu pot evita aceste chestiuni prin a se referi la diferitele eclesiologii, culturi aflate în conflict și standarde ale civilizației. Desigur că aceste probleme indică spre chestiuni mai fundamentale. Partenerii lor din mișcarea ecumenică nu pot accepta o diviziune simplistă a creștinismului în Ortodoxie și erezie. Ei cer clarificări cu privire la eclesialitatea comunității lor, despre „semnificația eclesiologică” a frățietății (fellowship) conciliare a bisericilor (Mitropolitul Ioan de Pergamon). Modurile în care ortodocșii tratează comunitatea ecumenică, care a trecut prin schimbări fundamentale în ultimele decenii, sunt încă determinate de <dialectica unei alternanțe între închiderea și deschiderea ușilor>, care a fost o metodă pentru a evita „concepțiile minimaliste ale unității creștine și drept urmare ale intercomuniunii”. Pe măsură ce bisericile își recâștigă libertatea de a-și vindeca memoria lor lungă, este posibil ca ele să ajungă să înțeleagă universalitatea Bisericii, trecând peste polemicile trecute și lărgind baza frățietății (fellowship) lor ecumenice.»²¹⁴ În altă parte, Părintele Bria notează că «impresia la Harare a fost că CMB ar tolera un ecumenism de fațadă și nu a fost determinat să vindece cauzele diviziunilor dintre biserici, nici pe cele istorice și nici pe cele din zilele noastre.»²¹⁵

²¹⁴ Ion Bria, *Orthodoxy and Mission*, în *International Review of Mission*, 89, 352, 2000, p 52.

²¹⁵ Ion Bria, *Widening the ecclesiological Basis of the ecumenical Fellowship*, în *Ecumenical Review*, 56 , 2, 2004, p 200.

II.8.4. Comisia specială pentru Participarea Ortodoxă în CMB

Datorită faptului că ortodocșii și-au exprimat tot mai mult nemulțumirea față de faptul că CMB este organizat, structurat și condus după etosul protestant mai ales vest-european și nord-american, și datorită faptului că ortodocșii se aflau mereu în minoritate în forurile conducătoare, dar mai ales după profunda criză din cadrul Adunării de la Harare, s-a decis formarea unei Comisii Speciale pentru Participarea Ortodoxă în CMB. Jumătate dintre membrii Comisiei au fost ortodocși, iar cealaltă jumătate membri ai altor biserici. A fost pentru prima dată când s-a acceptat o participare ortodoxă atât de largă. Comisia a avut doi moderatori: Mitropolitul Hrisostomos de Efes (Patriarhia Ecumenică) și episcopul Rolf Koppe (Biserica Evanghelică Germană). Prin urmare, pentru prima dată în istoria CMB, ortodocșii nu s-au mai aflat într-o situație defensivă, ci au putut să-și prezinte opiniile într-o atmosferă calmă față de confracții lor neortodocși. După patru întâlniri²¹⁶ care au avut loc între decembrie 1999-mai 2002, comisia a emis un raport final care a fost acceptat de Comitetul Central al CMB întrunit în septembrie 2002.

Raportul final²¹⁷ cuprinde o primă Secțiune A care descrie istoria și procesul Comisiei Speciale și

²¹⁶ Acestea au avut loc la Morges, Elveția, în decembrie 1999; Cairo, Egipt în octombrie 2000, Berekfürdő, Ungaria, în noiembrie 2001; Helsinki, Finlanda, în mai 2002.

²¹⁷ Vezi <http://www.oikoumene.org/en/resources/documents/assembly/2006-porto-alegre/3-preparatory-and-backgro->

încearcă să răspundă la întrebarea: ce fel de Consiliu doresc bisericile membre în lumina acceptării de către Harare a documentului CUV? Ca răspuns la această întrebare, au fost formulate câteva «afirmații» cu privire la relația dintre CMB și bisericile sale membre:

- bisericile membre și nu CMB sunt subiect al unității vizibile;
- bisericile membre și nu CMB învață și iau decizii doctrinare și etice;
- bisericile membre și nu CMB proclamă consens doctrinar;
- bisericile membre se angajează să se roage pentru unitate și organizează întâlniri pentru a găsi un limbaj cu o rezonanță comună pentru credința creștină;
- bisericile membre se angajează să dezvolte o terminologie care să le permită să intre în dialog unele cu altele.²¹⁸

Consiliul este cel care ține bisericile membre împreună într-un «spațiu ecumenic unde:

- se poate forma încredere;
- bisericile pot testa și dezvolta interpretarea lor despre lume, practicile lor sociale, tradițiile lor liturgice

[und-documents/final-report-of-the-special-commission-on-orthodox-participation-in-the-wcc](#) Publicat de asemenea sub titlul *Final Report of the Special Commission on Orthodox Participation in the WCC*, în *Greek Orthodox Theological Review*, Spring/Summer 2004, p. 155-178. În cele ce urmează voi cita din versiunea publicată în *Greek Orthodox Theological Review*.

²¹⁸ Paragraful 9, p. 158.

și doctrinare în vreme ce se întâlnesc unele cu altele și aprofundează contactul dintre ele;

- bisericile crează în mod liber rețele de apărare legală (eng. «advocacy») și serviciu diaconal și își pun una altelea la dispoziție resursele lor materiale;

- bisericile, prin dialog continuu, rup barierele care le împiedică să se recunoască unele pe altele ca biserici care mărturisesc credința cea una, celebrează un botez și administrează o euharistie pentru ca să se poată mișca spre o comuniune în credință, viață sacramentală și mărturie.»²¹⁹

Secțiunea a doua cuprinde trei capitole despre: eclesiologie, chestiuni sociale și etice, rugăciune comună, modelul consensului în luarea deciziilor. În capitolul despre eclesiologie se afirmă faptul că bisericile, prin aderarea la Consiliu, acceptă provocarea de a reflecta asupra a ce înseamnă a fi biserică, ce înseamnă «unitatea vizibilă a Bisericii»; cum înțeleg bisericile natura, viața și mărturia pe care o împărtășesc împreună în cadrul CMB. Aceste problematici se pot rezuma în întrebarea: «cum relaționează Biserica cu bisericile?»²²⁰ Este recunoscut faptul că în cadrul CMB există două «auto-perceperi (eng. self-understandings) eclesiologice: unele biserici, precum cea Ortodoxă, se identifică cu Biserica cea Una Sfântă, Catolică și Apostolică și cele care se văd parte a Bisericii celei Una, Sfântă, Catolice și Apostolice. Aceste două poziții eclesiologice afectează alte poziții legate

²¹⁹ Paragraful 11, p. 158-159.

²²⁰ Paragraful 13, p. 159-160.

de recunoașterea Botezului. Fără a indica vreo posibilă soluție eclesiologică, raportul propune continuarea reflecțiilor de natură eclesiologică în cadrul CMB. În ceea ce privește chestiunile etice, tratate în capitolul al doilea, se afirmă că «este responsabilitatea fiecărei biserici de a formula propriile învățături morale.» Totuși, CMB este recunoscut «ca un forum vital pentru abordarea și tratarea împreună a chestiunilor de natură morală cu care se confruntă bisericile și societatea.» De asemenea, CMB trebuie să aibă rolul de apărător al drepturilor omului.²²¹ Se specifică și faptul că comisia specială a fost creată și datorită «insatisfacției menționate de ortodocși și de alții cu privire la modurile în care anumite chestiuni sociale și etice sunt puse pe agenda CMB și a modului în care sunt tratate acestea.» Pentru o vreme a existat impresia că Consiliul ar dori să «predice» bisericilor decât să fie un «instrument de reflecție comună», ceea ce nu mai trebuie să fie cazul pe viitor.²²² De asemenea, Consiliul nu poate să ceară bisericilor să adopte anumite poziții. Poate însă să ofere oportunități pentru toate bisericile să se consulte între ele și, de câte ori este posibil, să vorbească unele cu altele. Bisericile membre ar trebui însă să înțeleagă că nu tot ceea ce ar dori ele să fie discutat poate fi pus pe agenda CMB. CMB are nevoie de proceduri de monitorizare a chestiunilor sociale și etice propuse pentru deliberare comună.²²³

²²¹ Paragraful 23-24, p. 162.

²²² Paragraful 25, p. 162-163.

²²³ Paragraful 33, p. 165.

Despre rugăciunea comună, raportul Comisiei Speciale scrie că posibilitatea rugăciunii comune în cadru ecumenic este o nouă provocare cu misiunea particulară și specifică de a-i însoți și întări pe creștini în drumul lor spre unitate. Progresul în dialog are nevoie de rugăciune și de asistență divină.²²⁴ În cadrul CMB s-au adunat decenii de experiență a rugăciunii comune, ceea ce este o «moștenire care nu poate fi ignorată cu ușurință.» Un exemplu în acest sens este Săptămâna de Rugăciune pentru Unitatea Creștinilor. Este recunoscut faptul că rugăciunea comună dezvoltată în cadrul CMB «a cauzat anumite dificultăți pentru unele biserici.» Se propune o clară distincție între rugăciunea comună «confesională» și «interconfesională». Rugăciunea comună confesională este rugăciunea unei confesiuni, a unei comuniuni sau a unei denominațiuni din cadrul unei confesiuni. Identitatea ei eclesială este clară. Rugăciunea comună interconfesională este de regulă pregătită pentru evenimente ecumenice specifice. Aceasta reprezintă «o oportunitate de a celebra împreună pornind de la resursele unei varietăți de tradiții.»²²⁵ Este de asemenea precizat că o rugăciune interconfesională comună în cadrul CMB nu este «slujba unui corp eclesial.»²²⁶ Slujbele euharistice la evenimentele ecumenice au constituit «o chestiune dificilă pentru frățietatea (fellowship) de

²²⁴ Paragraful 37, p. 166.

²²⁵ Paragraful 42, p. 167.

²²⁶ Paragraful 43, p. 168.

biserici a CMB. ... CMB nu <găzduiește> o euharistie, astfel de slujbe nefiind parte a programului oficial al evenimentelor CMB. Ele pot fi totuși anunțate public printr-o invitație de a participa.²²⁷

Ultimul capitol al secțiunii a doua se ocupă de cea mai importantă schimbare adusă de raportul comisiei speciale în CMB, anume modelul consensului în luarea deciziilor. Se precizează că modelul consensului va:

- spori participarea tuturor membrilor în diferitele întâlniri;

- păstra drepturile tuturor bisericilor, regiunilor și grupărilor, în special a celor care păstrează o opinie minoritară;

- oferi un context mai armonios și mai colaborativ pentru luarea deciziilor;

- permite reprezentanților de a avea mai mult <spațiu>, de a discerne voința lui Dumnezeu pentru biserici, pentru CMB și pentru larga familie umană.²²⁸

Secțiunea a treia prezintă câteva propuneri de modificare a constituției și regulilor CMB, astfel încât elementele propuse de comisia specială să devină cu adevărat parte a vieții CMB. Propunerile de schimbare sunt: adoptarea consensului ca mod de luare a deciziilor în CMB și formarea unui «Comitet Permanent despre Participarea Ortodocșilor în CMB» format din 14 membri, jumătate ortodocși, jumătate din celelalte tradiții reprezentate în CMB. De asemenea, Comisia pentru Credință și Constituție este încurajată să con-

²²⁷ Paragraful 44, p. 168-169.

²²⁸ Paragraful 46, p. 169.

tinue studii legate de unitate și diversitate, Botez și comuniune («fellowship» eclesială. Trebuie spus că unul dintre rezultatele imediate ale muncii Comisiei Speciale a fost crearea unui Comitet Permanent pentru Consens și Colaborare care asigură continuarea spiritului Comisiei speciale în cadrul CMB. Potrivit Constituției și regulilor CMB, responsabilitatea acestui comitet este de a:

- continua autoritatea, mandatul, preocupările și dinamicile Comisiei speciale (mandatate de cea de-a opta Adunare de la Harare, Zimbabwe, 1998);

- oferi sfat, a face recomandări către forurile conducătoare în timpul și între adunări spre a contribui la formarea de consens în chestiuni propuse pentru agenda acestora;

- facilita creșterea participării ortodoxe în întreaga viață și activitate a Consiliului;

- oferi consiliere de a pune la dispoziție oportunități de acțiune în chestiuni de interes comun;

- oferi atenție chestiunilor de interes comun.²²⁹

Se încearcă de asemenea o definiție a consensului așa cum a fost adoptat de Comisia Specială:

(a) Metoda consensului este un proces de căutare a gândirii comune a unei întâlniri fără a se lua decizii prin vot. Consensul este atins când se realizează una dintre posibilitățile următoare: toți sunt de acord (unanimitate); cei mai mulți sunt

²²⁹ Vezi *Constitution and Rules of the World Council of Churches (as amended by the 10th Assembly of the WCC in Busan, Republic of Korea, 2013)*, Regula IX.

de acord, iar cei care nu sunt de acord acceptă că s-a discutat suficient și că opinia lor a fost consemnată; întâlnirea este de acord că există diferite opinii și se ajunge la acordul ca acestea să fie consemnate în forma unei propuneri; se ajunge la acord ca chestiunea să fie amânată; se ajunge la acordul că nu se poate ajunge la o decizie.

- (b) Procedurile consensului permit fiecărei familii sau grup de familii ca printr-un purtător de cuvânt să aibă obiecțiile lor la orice propunere abordată înainte de adoptarea unei propuneri. Aceasta implică faptul că o familie confesională sau un grup de biserici poate să stopeze orice propunere de la a fi adoptată până ce ei se simt satisfăcuți în preocupările lor;
- (c) Consensul nu implică întotdeauna unanimitate, de aceea se va opera cu ajutorul unui mecanism care va permite să se treacă la o decizie. Detaliile acestui mecanism urmau a fi clarificate în constituția și regulile CMB;
- (d) În cadrul consensului minoritățile au dreptul ca opoziția lor argumentată să fie consemnată în protocolul întâlnirii sau în raportul acesteia sau în ambele.²³⁰

Nu toate chestiunile vor fi supuse modelului consensului. Chestiuni de finanțe, buget, administrație vor fi decise prin vot. Alegerile în cadrul CMB sunt de asemenea făcute prin vot, potrivit regulilor CMB.²³¹

²³⁰ Paragraful 49, p. 170-171.

²³¹ Paragraful 50, p. 171.

Reacțiile față de raportul Comisiei speciale, precum și față de procesul acesteia au fost diferite. Părintele Ion Bria a scris într-unul dintre ultimele articole dinainte de trecerea sa la cele veșnice următoarele despre procesul Comisiei speciale: «Este foarte ciudat să vedem cum chiar în anul jubileului său (1948-1998), Consiliul Mondial al Bisericilor (CMB) a folosit oportunitatea oferită de cea de-a 8-a Adunare Generală ținută la Harare, Zimbabwe (3-14 decembrie 1998), pentru a crea Comisia Specială despre participarea Ortodocșilor în CMB. Acesta este modul cel mai expeditiv de a trata situația critică în care se află relațiile dintre CMB și ortodocși după o istorie de cincizeci de ani și reflectă o politică periculoasă a CMB. Este incredibil să vedem că în doar cinci ani (1993-1998) CMB și-a pierdut „memoria” și a acceptat în mod pasiv suspendarea a două Biserici Ortodoxe din rândul membrilor ei: Biserica Georgiei în 1997 și Biserica Bulgariei în 1998. Practic, de la sfârșitul războiului rece în 1989, CMB și Bisericile Ortodoxe au urmat agende separate. Această stare proastă a lucrurilor are multe cauze. Îngrijorat de provocarea postmodernității și a globalizării economiei, CMB a înțeles greșit faptul că ortodocșii au nevoie să recupereze moștenirea creștină și identitatea țărilor lor în noua eră post-comunistă. Mai mult, critica absurdă împotriva ecumenismului instituțional (calitatea de membru instituțional), minimalizând <provocarea eclesiologică> și programul de a restaura unitatea vizibilă a Bisericii și a koinoniei, dă impresia că îngrijorările ortodocșilor sunt marginalizate. Climax-ul acestui stagiul critic a fost

atins la consultarea de la Tesalonic (29 aprilie-2 mai 1998), când participanții au cerut ca „delegații ortodocși (la Adunarea de la Harare) să nu participe la slujbele ecumenice, la rugăciunile comune și la alte ceremonii religioase din Adunare” .»²³²

În același articol el a mai adăugat: «Adunarea de la Harare a luat decizia de a crea o Comisie Specială fără prea multă înțelegere pentru „problema ortodoxă”, iar *unii* au explicat că în cadrul muncii comisiei, CMB va continua în mod cert procesul de reflecție asupra declarației: <Spre o înțelegere și o viziune comună a CMB> (cunoscut sub prescurtarea CUV). Acesta a fost un alt subterfugiu tactic pentru că ortodocșii deja comentaseră documentul CUV înainte de Adunare: <În special Bisericile Ortodoxe Răsăritene au exprimat îngrijorări critice>. De fapt, Adunarea de la Harare a identificat o listă lungă de <provocări> majore în receptarea CUV, însă Consiliul nu a fost pregătit să le trateze. CMB a considerat ca fiind de la sine înțeleasă distanța dintre protestanți și ortodocși, astfel încât în Harare nimeni nu a ridicat chestiunea dacă este posibil să se accepte o astfel de distanță. Nimeni nu a obiectat față de spiritul de moleșală și indiferență cu privire la această chestiune. Această atitudine a devenit periculoasă pentru că amenință coerența mișcării ecumenice și viitorul CMB.»²³³

În schimb, mitropolitul Hilarion Alfeyev, Biserica Ortodoxă Rusă, a apreciat inițiativa și munca acestei

²³² Ion Bria, *Widening the ecclesiological Basis of the ecumenical Fellowship*, în *Ecumenical Review*, 56, 2, 2004, p 199.

²³³ Ibidem, p 200.

Comisii Speciale. Pentru el, principalele realizări au fost:

- introducerea principiului consensului pentru luarea deciziilor de natură doctrinară și morală, în locul principiului votului care-i pune pe ortodocși întotdeauna în minoritate;

- formarea Comitetului Permanent pentru Consens și Colaborare care să continue reflecția inițiată de Comisia Specială și să implementeze spiritul acesteia;

- discutarea chestiunilor legate de rugăciunea în comun în vederea evitării unor sincretisme, precum cele care au avut loc la Canberra;

- CMB a permis pentru biserici existența a două categorii de implicare a bisericilor: ca membre depline și ca membre asociate.²³⁴

Peter Bouteneff ²³⁵ consideră raportul Comisiei Speciale ca fiind un document lung și dens, nepoetic și fără a fi încărcat cu putere kerigmatică, fără a fi însă un document sec de politică. «Reprezintă cele mai bune eforturi ale unui grup semnificativ de creștini foarte talentați, experimentați și angajați ecumenic de a răspunde unei crize emenate în primul rând de bisericile ortodoxe.»²³⁶ Bouteneff observă de asemenea pericolele legate de acest document, anume să fie

²³⁴ Hilarion Alfeyev, *Orthodox Participation in the Ninth Assembly...*, p. 262-263.

²³⁵ Peter Bouteneff, *The Report of the Special Commission on Orthodox Participation in the World Council of Churches: an Introduction*, în *Ecumenical Review* 55:1 (2003), p. 49-55.

²³⁶ Ibidem, p. 55.

perceput ca un document de acord politic încheiat cu câțiva ortodocși care dețin puterea politică. De asemenea, unii l-ar putea considera ca un pas înapoi în progresul ecumenic.

În final aş dori să menționez și câteva opinii venite din partea unor neortodocși. Heinz Joachim Held²³⁷ îl consideră un «document remarcabil». Creat pentru a răspunde la preocupările ortodocșilor, raportul Comisiei Speciale rezonează de asemenea cu dorințele și ideile altor biserici membre CMB. El reprezintă însă «un <da> clar al Bisericilor Ortodoxe pentru CMB.»²³⁸ Referindu-se la modelul consensului propus de raportul Comisiei Speciale, Janice Love²³⁹ consideră că acesta a fost gândit ca un mod diferit de a face democrație spre a aduce armonie în cadrul CMB. O opinie negativă este formulată de către Margot Kässmann.²⁴⁰ Ea consideră raportul drept «un mare pas înapoi», care riscă să transforme CMB într-o «struțo-cămilă» și să-i paralizeze activitatea datorită tensiunilor teologice dintre ortodocși și reformați.²⁴¹

²³⁷ *A Remarkable Document. Reflections on the Final Report of the Special Commission on Orthodox Participation in the WCC*, în *Ecumenical Review* 55, 1, 2003, p. 56.

²³⁸ *Ibidem*, p. 65.

²³⁹ *Doing Democracy Differently. The Special Commission on Orthodox Participation in the WCC*, în *Ecumenical Review* 55, 1, 2003, p. 72-75.

²⁴⁰ *A Voice of Dissent. Questioning the Conclusions of the Special Commission on Orthodox Participation in the WCC*, în *Ecumenical Review* 55, 1, 2003, p. 67-71.

²⁴¹ *Ibidem*, p. 71.

II.9. Porto Alegre, 2006

A noua Adunare Generală a CMB a avut loc la Porto Alegre în Brazilia între 14-23 februarie 2006, cu participarea a 691 de delegați din 348 de biserici membre.

Întâlnirea pregătitoare pentru Adunarea de la Porto Alegre a avut loc între 10-17 ianuarie 2005 în insula Rodos. Au participat peste cincizeci de delegați ortodocși răsăriteni și orientali. Raportul²⁴² acesteia cuprinde un preambul, o scurtă analiză a situației lumii la acea vreme, o reflecție asupra temei Adunării și o analiză a activității și raportului final al Comisiei Speciale despre Participarea Ortodoxă în CMB. După exprimarea aprecierilor legate de inițiativă și a mulțumirilor față de cei implicați în munca Comisiei precum și după o scurtă descriere a contextului acesteia, este acordată o atenție deosebită pentru două chestiuni: problemele de eclesiologie și schimbarea modului de luare a deciziilor în cadrul forurilor conducătoare ale CMB (trecerea de la utilizarea votului la utilizarea principiului consensului).

În ceea ce privește chestiunea eclesiologică, se subliniază satisfacția că raportul final al Comisiei a dat atâta importanță acestei chestiuni. S-a luat act față de întrebarea adresată ortodocșilor în raport, anume: «Dacă există în eclesiologia ortodoxă spațiu pentru alte biserici? Cum s-ar putea descrie acest spațiu cu

²⁴² Vezi Gennadios of Sassima (ed.), *Grace in Abundance. Orthodox Reflections on the Way to Porto Alegre*, WCC Publications, Geneva, 2005, p. 1-11.

limitele lui?»²⁴³ Nu se formulează un răspuns, în schimb este indicat doar faptul că la întâlnirea de la Rodos au avut loc primele discuții spre formularea unui răspuns și că acestea trebuie să continue pe viitor într-un cadru ce urmează a fi stabilit.

În ceea ce privește consensul, implementarea acestuia este considerată drept «unul dintre cele mai vizibile rezultate ale Comisiei Speciale.» Principiul consensului este prezentat ca având solide rădăcini biblice și ca fiind forma ideală de luare a deciziilor într-o organizație cu o structură atât de complexă precum CMB.²⁴⁴ Nu sunt formulate așteptări deosebite legate de Adunarea din Porto Alegre, însă din spiritul raportului putem înțelege că ortodocșii doreau să vadă cum anume vor fi implementate în viața unei Adunări generale a CMB principiile stabilite de Comisia Specială.

Adunarea din Porto Alegre a fost interpretată de cei mai mulți ortodocși drept un progres în ceea ce privește adoptarea și implementarea recomandărilor Comisiei Speciale despre Participarea Ortodoxă în CMB. Principiul consensului se pare că a funcționat destul de bine. De asemenea, a fost pentru prima dată când ortodocșii și-au declarat susținerea lor deplină față de deciziile Adunării.²⁴⁵ Se pare că ortodocșii, sau

²⁴³ Ibidem, p. 7. Întrebările au fost formulate de vestita teologă anglicană Marry Tanner.

²⁴⁴ Ibidem, p. 8.

²⁴⁵ Antoine Arjakovsky, *Porto Alegre's Redefinition of Ecumenism and the Transformation of Orthodoxy*, în *Ecumenical Review* 58, 3-4, 2006, p. 268. Studiul trebuie citit cu multă precauție, mai

cel puțin unii dintre ei, au fost mulțumiți cu modul în care s-a desfășurat Adunarea din Porto Alegre. În cadrul întâlnirii confesionale ortodoxe, Mitropolitul Ghenadios de Sassima ar fi afirmat că Adunarea din Porto Alegre a fost o adunare «ortodoxă.» Comparativ cu precedenta Adunare de la Harare din 1988, au participat mai mulți ortodocși. Au fost prezente până și Bisericile Ortodoxe Bulgară și Georgiană, chiar dacă și-au suspendat calitatea de membre ale CMB. Aprecieri pozitive au fost formulate și de Mitropolitul Hilarion Alfeyev care crede că implementarea deciziilor Comisiei Speciale în viața Consiliului a dus la creșterea interesului pentru această organizație ecumenică. Astfel, el crede că în Porto Alegre «ortodocșii au luat pentru prima dată după mulți ani foarte în serios participarea lor în CMB. Rezultatul direct a fost participarea de înalt nivel a ortodocșilor la Adunarea din Porto Alegre și participarea activă a delegațiilor ortodoxe.»²⁴⁶

II.10 Busan, 2013

Ultima Adunare Generală din istoria de până acum a CMB a fost ținută în Busan, Coreea de Sud, între 30 octombrie – 8 noiembrie 2013 și a avut o temă

ales în ceea ce privește opiniile autorului despre „transformarea Ortodoxiei.”

²⁴⁶ Hilarion Alfeyev, *Orthodox Participation in the Ninth Assembly...*, p. 263.

cu o rezonanță importantă pentru ortodocși²⁴⁷, anume „Dumnezeul vieții, condu-ne spre dreptate și pace.” Adunarea de la Busan cred că va ocupa un loc aparte în conștiința ortodoxă fie și numai pentru faptul că pentru organizarea acesteia au candidat alte trei locuri, cu rezonanță pentru lumea ortodoxă (Addis Abeba, Rodos și Damasc), decizia fiind în cele din urmă de a organiza această Adunare într-un loc unde Ortodoxia, deși prezentă de peste o sută ani, este totuși o minusculă minoritate.²⁴⁸

II.10.1. Conferința pregătitoare, insula Kos, 11-17 octombrie 2012

Conferința pregătitoare (Pre-Adunarea) pentru Adunarea Generală de la Busan a fost organizată pe insula Kos, între 11-17 octombrie 2012.²⁴⁹ Au parti-

²⁴⁷ Vezi în acest sens Daniel Buda, *God of Life lead us to Justice and Peace. An Orthodox Interpretation of the 10th World Council of Churches (WCC) Assembly Theme from Biblical Perspective*, în *Teologia*, anul XVII, nr. 1 (54), 2013, p. 11-20; Idem, *Das Motto der 10. Vollversammlung des Ökumenischen Rates der Kirchen im Vergleich zu vorangegangenen Versammlungsthemen und seine Aktualität innerhalb des gegenwärtigen ökumenischen Kontextes*, în *Ökumenische Rundschau* 62 (2/2013), p. 158-167.

²⁴⁸ Vezi detalii în Daniel Buda, *Ortodoxie și ecumenism din perspectiva celei de-a 10-a Adunări generale a Consiliului Mondial al Bisericii (CMB) din Busan, Coreea de Sud*, în *Revista Teologică, Revista Teologică S.N.*, anul XXIII (95), iul.-sept. 2013, p. 179-188.

²⁴⁹ Pentru detalii vezi Daniel Buda, *Consiliul Mondial al Bisericilor (CMB) Consultare inter-ortodoxă dinainte de Adunarea generală: O*

cipat 37 de delegați ortodocși răsăriteni și orientali. Raportul acestei conferințe pregătitoare²⁵⁰ cuprinde un preambul, câteva reflecții asupra temei Adunării din perspectivă ortodoxă, o evaluare a activității CMB din perioada dintre Adunarea din Porto Alegre și cea de la Busan și câteva „așteptări” legate de Busan și pe perioada de după Adunare.

Pentru scopul acestui volum, este important să aruncăm mai întâi o privire asupra evaluării activității CMB din perioada dintre Adunările de la Porto Alegre și Busan. Este recunoscută dificultatea perioadei analizate: criza economică mondială pe de o parte și „multiplicitatea de organizații ecumenice locale, regionale și internaționale, care conduce la necesitatea reconsiderării constante a căilor în care CMB poate cel mai bine să-și îndeplinească misiunea de chemare pentru unitatea creștină.”²⁵¹ De asemenea, revizuirea structurilor guvernamentale ale CMB care se află în curs de desfășurare este interpretată drept o cale de a „implementa recomandările Comisiei Speciale în operațiunile de zi cu zi ale CMB.”²⁵² De asemenea, se apreciază faptul că multe Biserici Ortodoxe au fost

contribuție ortodoxă la cea de-a 10-a Adunare a CMB „Dumnezeul vieții, condu-ne spre dreptate și pace!” Kos, Grecia, 11-17 octombrie 2012, în Revista Teologică, S. N., anul XXII (94), Oct.-Dec. 2012, p. 247-249.

²⁵⁰ Pentru textul integral, vezi <http://www.oikoumene.org/en/resources/documents/executive-committee/2013-03/orthodox-pre-assembly-report>

²⁵¹ Ibidem, paragraful 14.

²⁵² Ibidem, paragraful 15.

vizitate de către Secretarul General al CMB²⁵³, precum și că staff-ul ortodox al CMB a organizat o serie de conferințe și consultații ecumenice, cu sprijinul larg al Bisericilor Ortodoxe locale.²⁵⁴

Cu privire la așteptările legate de Busan și de perioada post-Busan, este reafirmată dorința ortodocșilor ca CMB să se concentreze asupra chemării la unitate: „Bisericile Ortodoxe – atât cele Răsăritene cât și cele Orientale – cheamă la o concentrare mai puternică în cadrul CMB pe căutarea unității creștine. Adesea auzim comentarii despre criza din mișcarea ecumenică și despre lipsa interesului pentru unitate și despre lipsa unei viziuni clare despre natura acestei unități. În mare măsură, aceasta este consecința faptului că ideea unității vizibile este văzută ca fiind nerealistă de către mulți parteneri ortodocși, printre ei numărându-se și ortodocși. Există însă și alți factori, interni și externi, care trebuie luați în considerare de către CMB pe viitor: „Noi vedem aceasta ca fiind o consecință a schimbărilor care au loc în anumite biserici în ultimii patruzeci de ani (hirotonirea femeilor, diferite atitudini față de chestiunile morale și etice etc.). Astfel, distanța dintre bisericile membre a devenit mai mare. Pe de o parte, participarea tot mai crescută în mișcarea ecumenică a bisericilor care nu sunt membre ale CMB și aduc în dialog noi considerații eclesiologice și noi concepții ale unității ca misiune adaugă noi provocări pentru cău-

²⁵³ Ibidem, paragraful 16.

²⁵⁴ Ibidem, paragrafele 17-20.

țarea unității, mai ales când astfel de biserici aplică să devină membre ale CMB.²⁵⁵ Soluția propusă este „de a ne întoarce la învățăturile teologice și morale și la practicile Bisericii primare, trecând spre o înțelegere patristică a Sfintelor Scripturi și a valorilor morale. O re-citire împreună a moștenirii patristice ne-ar permite nouă tuturor să găsim o bază comună, iar aceasta va da bisericilor în CMB abilitatea de a se mișca împreună și de a revitaliza întreaga mișcare ecumenică. Este nădejdea noastră că Comisia pentru Credință și Constituție va continua cu o astfel de abordare.»²⁵⁶

Sunt reafirmate apoi ca importante pentru participarea ortodoxă în CMB Declarația de la Toronto, documentul CUV și Raportul Comisiei Speciale despre Participarea Ortodoxă în CMB.²⁵⁷ După câteva referințe cu privire la alte activități ale CMB despre care se apreciază că ar trebui continuate – este vorba de eforturile pentru pace, în special în Orientul Mijlociu, dialogul inter-religios, misiune și evanghelism, protejarea creației – în ultimul său paragraf, documentul face următorul comentariu cu privire la *Declarația despre unitate* care a fost prezentată în fază de proiect și care urma a fi dezbătută și adoptată în Busan: „Am notat că diversitatea nu ar trebui să fie celebrată în cazurile unde conduce la diviziune și lipsă de unitate. În chestiunea unității întregii creații, sugerăm ca declarația să se bazeze pe

²⁵⁵ Ibidem, paragraful 22.

²⁵⁶ Ibidem, paragraful 23.

²⁵⁷ Ibidem, paragraful 25.

munca existentă a bisericilor noastre în domeniul teologiei creației și al ecologiei. Cerem mai multă claritate în limbajul eclezial al textului, un conținut teologic mai bogat, precum și o articulare a diviziunilor doctrinare care ne separă.»²⁵⁸

II.10.2. Adunarea din Busan – o primă evaluare

La o primă evaluare²⁵⁹ a Adunării din perspectivă ortodoxă, pot fi formulate câteva concluzii pozitive. Anume, a fost pentru prima dată după mai multe Adunări Generale CMB când toate Bisericile Ortodoxe membre au fost reprezentate prin delegații, în ciuda zvonurilor alarmiste că datorită distanței și a costurilor mari, ortodocșii nu vor merge la Busan. Întâlnirile confesionale dintre ortodocși, la care au participat delegații reprezentând ambele tradiții ortodoxe, au funcționat mulțumitor, deși nici de această data nu s-a dorit ca acestea să aibă o agendă bine stabilită și anterior discutată. Cineva a propus la un moment dat în cadrul acestor întâlniri confesionale ca ortodocșii să reia obiceiul de a emite declarații separate cu privire la Adunările Generale CMB, fără ca aceasta să se fi bucurat de o receptare pozitivă în rândul celorlalți delegați. Marele neajuns al acestei Adunări din

²⁵⁸ Ibidem, paragraful 30.

²⁵⁹ Pentru detalii vezi Daniel Buda, *The 10th Assembly of the World Council of Churches. A General Presentation and Some Preliminary Remarks*, în *Review of Ecumenical Studies*, volume 6, issue 1, 2014, p.134-142.

perspectivă ortodoxă, în opinia mea, a fost faptul că Bisericile Ortodoxe Georgiană și Bulgară nici măcar nu au fost invitate să participe la această Adunare, în vreme ce la Adunările precedente ele au fost invitate și uneori au participat cu mici delegații având calitatea de observatori. S-a pierdut astfel o mare oportunitate de a discuta cu delegațiile acestor Biserici posibilitatea revenirii în sânul CMB.

În ceea ce privește conținutul dezbaterilor din cadrul Adunării, acestea au fost, în opinia mea, dominate de chestiunea valorilor morale. Tonul acestei dezbateri a fost dat de prelegerea ținută de Înaltpreasfinția Sa Mitropolitul Hilarion de Volokolamsk, Șeful Departamentului pentru Relații Bisericești Externe al Patriarhiei Moscovei. Înaltpreasfinția Sa a prezentat prelegerea cu titlul *Vocea Bisericii trebuie să fie profetică*, la 1 noiembrie 2013 într-o sesiune plenară de lucru a Adunării. La începutul prezentării sale, Mitropolitul Hilarion a scos în relief rolul CMB în cei peste 60 de ani ai existenței sale: „... Consiliul a răspuns așteptărilor creștinilor de diferite confesiuni care năzuiesc să se întâlnească, să ajungă să se cunoască unii pe alții și să lucreze împreună. De peste șaiszeci și cinci de ani de când a fost fondat Consiliul, mai multe generații de creștini care aparțin unor comunități religioase care au fost separate unele de altele au descoperit pentru ei înșiși credința și viața fraților și surorilor lor în Hristos. Au fost depășite multe prejudecăți legate de celelalte tradiții creștine, însă în același timp s-a ajuns să se cunoască mai clar și mai profund ceea ce îi separă pe creștini la ora actuală.

Cea mai mare realizare a Consiliului au fost aceste întâlniri, acea comunicare inter-creștină bine intenționată și plină de respect reciproc care niciodată nu a permis compromisuri în domeniul teologiei sau al moralității și care ne-a permis să rămânem fideli nouă înșine și să aducem mărturia credinței noastre, crescând în același timp în iubire unii față de alții.”²⁶⁰

El a identificat CMB ca rămânând un „instrument unic al cooperării inter-creștine,” în ciuda faptului că eforturile pentru unitate nu au avut mult succes. Mitropolitul Hilarion a pus sub semnul întrebării eficacitatea muncii CMB pentru unitate: „CMB astăzi rămâne un instrument unic al cooperării inter-creștine care nu are analogie în lume. Se pune însă întrebarea cât de eficient este acest instrument. Trebuie să remarcăm cu un anumit regret că, în ciuda tuturor eforturilor menite să-i aducă mai aproape unii de alții pe creștinii de diferite confesiuni, în interiorul creștinismului nu numai că nu au dispărut diviziunile trecutului, ci au apărut altele noi. Multe comunități creștine au continuat să se divizeze, în vreme ce numărul comunităților care s-au unit unele cu altele este extrem de mic.”²⁶¹ În continuare, Mitropolitul Hilarion a atestat faptul că CMB se confruntă cu probleme financiare care sunt în general asociate cu „criza economică globală.” El și-a exprimat dezacordul cu această opinie și a sugerat că problemele financiare

²⁶⁰ Mitropolitul Hilarion de Volokolamsk, *The Voice of the Church Must be Prophetic*, în *The Ecumenical Review* 65:4, 2013, p. 489.

²⁶¹ Ibidem.

ale CMB sunt mai degrabă legate de imposibilitatea acestuia de a se restructura cu scopul de a răspunde provocărilor reale ale timpurilor noastre.²⁶² Apoi el a identificat și dezbătut „două provocări fundamentale cu care se confruntă lumea creștină astăzi în grade diferite,” care au fost: (1) „secularismul militant care este tot mai puternic în așa-numitele țări dezvoltate, mai ales în Europa și America; și (2) „islamul radical care reprezintă o amenințare pentru însăși existența creștinismului în mai multe regiuni ale lumii, mai ales în Orientul Mijlociu, dar și în anumite părți ale Asiei și Africii.”²⁶³

Cu privire la prima chestiune, mitropolitul Hilarion a menționat că „secularismul militant din Europa,” care are „o istorie lungă” și a reușit în secolul al XX-lea să fie ridicat „în așa-numitul bloc socialist” la „nivelul de ideologie de stat,” în vreme ce „așa-numitul bloc capitalist... a păstrat în mare măsură tradițiile creștine care au modelat ideologia sa culturală și morală.” Vorbind despre situația bisericească de astăzi, Mitropolitul Hilarion a prezentat în opoziție situația înfloritoare a vieții bisericii din Rusia și din alte țări ale fostei Republici Sovietice care sunt sub jurisdicția Bisericii Ortodoxe Ruse cu declinul creștinismului din vestul Europei: „Astăzi aceste două lumi par să-și fi schimbat rolurile. În țările fostei Uniuni Sovietice, mai ales în Rusia, Ucraina, Belarusia și Moldova, are loc o reînviere religioasă fără precedent. În Biserica Ortodoxă Rusă, în ultimii 25 de

²⁶² Ibidem, p. 490.

²⁶³ Ibidem.

ani, au fost construite sau restaurate din ruine mai bine de 25.000 de biserici. Aceasta înseamnă că au fost deschise 1000 de biserici pe an, adică trei biserici pe zi. Au fost deschise de asemenea 50 de institute teologice și 800 de mănăstiri, toate pline de călugări și călugărițe. În țările vest-europene putem observa declinul constant al numărului de parohieni, o criză a vocațiilor, iar mănăstirile și bisericile sunt închise. Retorica anticreștină a multor politicieni și oameni de stat cere în mod tot mai deschis expulzarea totală a religiei din viața publică și respingerea normelor morale de bază, comune tuturor religiilor tradiționale.”²⁶⁴

Mitropolitul Hilarion a identificat drept „direcție principală” a „secularismului militant... distrugerea sistematică directă a noțiunilor tradiționale de căsătorie și familie.” A urmat apoi această descriere și evaluare dură a situației: „Acest fapt este mărturisit de noul fenomen al egalizării uniunilor homosexuale cu căsătoria și permisiunea cuplurilor homosexuale de a adopta copii. Din punctul de vedere al învățăturii biblice și al valorilor morale creștine, acest fapt atestă o profundă criză spirituală. Înțelegerea religioasă a păcatului a fost în mod constant erodată în societăți care până recent se autoconsiderau drept creștine. Deosebit de alarmant este faptul că în acest caz nu avem de-a face numai cu alegerea unei etici sau a unei viziuni asupra lumii. Sub pretextul combaterii discriminării, anumite țări au introdus schimbări în legislația famili-

²⁶⁴ Ibidem, p. 490-491.

ei. În ultimii ani, coabitarea între persoanele de același sex a fost legalizată în câteva state din SUA, în câteva țări din America Latină și în Noua Zeelandă. În acest an, uniunile homosexuale au obținut statutul legal de „căsătorie” în Anglia, Țara Galilor și în Franța. Trebuie să afirmăm clar că acele țări care au recunoscut prin lege uniunile homosexuale ca fiind una dintre formele de căsătorie, au făcut pași serioși spre distrugerea conceptului însuși de căsătorie și familie. Aceasta se întâmplă într-o situație unde în multe țări care sunt istoric creștine, familia tradițională trece printr-o criză serioasă: numărul de divorțuri este în creștere, rata nașterilor scade catastrofal, cultura unei familii în creștere este degradată, ca să nu mai vorbim de prevalența relațiilor sexuale în afara căsătoriei, creșterea numărului de avorturi și a numărului de copii care cresc fără părinți, chiar dacă acei părinți sunt încă în viață. În locul încurajării prin toate mijloacele posibile a valorilor familiei tradiționale și a susținerii nașterii de copii nu numai din punct de vedere material, ci și spiritual, justificarea legitimității „familiilor unisex” care adoptă copii a devenit centrul atenției publice. Drept rezultat, rolurile sociale tradiționale sunt erodate și pervertite. Noțiunea de părinți, adică de mamă și tată, a ceea ce este masculin și ceea ce este feminin, este radical alterată. Mama feminină își pierde rolul ei onorabil de apărătoare a căminului domestic, în vreme ce tatăl masculin își pierde rolul său de educator al copiilor lui în a fi responsabil social. Familia în înțelesul ei creștin se dezintegrează. fiind înlocuită cu termeni

impersonali de „partener numărul unu” și „părinte numărul doi.”²⁶⁵

După această trecere în revistă a situației, Mitropolitul Hilarion a răspuns întrebării „Care ar trebui să fie răspunsul bisericilor creștine?”, după cum urmează: „Cred profund că acest răspuns nu poate fi altul decât cel care este bazat pe revelația divină așa cum ne este transmisă de Biblie. Scriptura este fundamentul comun care unește toate confesiunile creștine. Putem să avem diferențe semnificative în interpretarea Scripturii, însă toți posedăm aceeași Biblie, iar învățătura ei morală este prevăzută destul de clar. Desigur, ne diferențiem în interpretarea anumitor texte biblice atunci când ele permit o interpretare variată. Însă multe din cele cuprinse în Biblie sunt afirmate clar, anume cele care ies din gura lui Dumnezeu și păstrează relevanța lor pentru toate generațiile care urmează. Între aceste vorbe divine se numără și poruncile morale, inclusiv cele care privesc etica familiei. Vorbind împotriva tuturor formelor de discriminare, Biserica trebuie cu toate acestea să susțină înțelegerea creștină tradițională a căsătoriei ca fiind între un bărbat și o femeie, misiunea cea mai importantă a acesteia fiind nașterea și creșterea de copii. Cu siguranță aceasta este înțelegerea căsătoriei pe care o întâlnim în paginile Bibliei în istorisirea primei familii umane. Aceeași înțelegere a căsătoriei o găsim și în Evanghelii și în epistolele apostolice. Biblia nu cunoaște nicio altă formă alternativă de căsătorie.”²⁶⁶

²⁶⁵ Ibidem, p. 491-492.

²⁶⁶ Ibidem, p. 492.

Următoarea afirmație a fost primită cu deosebită critică: „Din păcate, astăzi nu toate bisericile creștine găsesc în cadrul lor curajul de a susține idealurile biblice prin a se îndrepta împotriva a ceea ce este la modă și predominant în mediul secular. Anumite comunități creștine s-au angajat de mult la revizuirea învățăturii morale cu scopul de a o aranja în sensul tendințelor moderne. Se spune adesea că diferențele în problemele teologice și etice sunt legate de diviziunea creștinilor în conservatori și liberali. Nu putem decât să fim de acord cu aceasta când vedem cum în mai multe comunități creștine are loc o liberalizare nechibzuită în etica religioasă, ca o regulă sub influența proceselor care au loc în societatea seculară. În același timp, mărturia Bisericilor Ortodoxe nu ar trebui să fie redusă la acest conservatorism. Este imposibil să definim credința Bisericii Vechi pe care noi ortodocșii o mărturisim, având ca punct de plecare conservatorismul sau liberalismul. Noi mărturisim adevărul lui Hristos care este imuabil, căci <Iisus Hristos este același ieri și astăzi și în veci>” (Evrei 3, 8).²⁶⁷

În legătură cu vocea profetică a Bisericii, idee care a fost anunțată deja în titlu ca fiind un imperativ, Mitropolitul Hilarion a spus: „Noi vorbim adesea despre vocea profetică a bisericilor, însă diferă vocea noastră atât de mult față de vocea și retorica mass-mediei seculare și a organizațiilor non-guvernamentale? Nu cumva este una dintre cele mai importante sarcini ale CMB

²⁶⁷ Ibidem, p. 492-493.

să discearnă voia lui Dumnezeu din realitățile istorice ale lumii moderne și să o proclame lumii? Bineînțeles că acest mesaj va fi greu de digerat pentru puternicii acestei lumi. În orice caz, refuzând să proclamăm acest mesaj, noi trădăm vocația noastră și în cele din urmă Îl trădăm pe Hristos. În contextul de astăzi, când în multe țări și regiuni ale lumii revigorarea religiei este în curs de desfășurare și în același timp secularismul agresiv și ateismul ideologic își ridică capul său, CMB trebuie să-și găsească vocea lui specială care să fie de înțeles pentru societățile moderne de azi, dar totuși să proclame adevărurile permanente ale credinței creștine. Astăzi ca întotdeauna, suntem chemați să fim mesageri ai cuvântului lui Dumnezeu, cuvântul care este „viu și lucrător și mai ascuțit decât orice sabie cu două tăișuri” (Evrei 4, 12); cuvântul care nu este legat (II Timotei 2, 9). Doar atunci putem aduce la Hristos noi suflute, în ciuda opoziției „stăpânitorilor întinericului acestui veac” (Efeseni 6, 12).²⁶⁸

A doua parte a cuvântării Mitropolitului Hilarion despre „islamismul radical” ar putea fi rezumată astfel: islamismul nu este în niciun caz identic cu islamul care este o „religie a păcii, capabilă de coexistență cu alte tradiții religioase”; grupuri radicale de islamiști atacă sistematic creștinii din țări precum „Irak, Siria, Egipt, Sudanul de Nord, Afghanistan, Pakistan precum și în alte țări,” devenind „o tendință bine fondată.” A urmat apoi o chemare la protejarea tuturor creștinilor din

²⁶⁸ Ibidem, p. 493-494.

lume: „Astăzi, trebuie să fim conștienți că una dintre cele mai importante sarcini cu care ne confruntăm este apărarea fraților și surorilor noastre persecutați din diferite regiuni ale lumii. Această sarcină postulează o rezolvare urgentă pentru care trebuie să angajăm toate mijloacele disponibile la toate nivelele – diplomatic, umanitar, economic etc. Chestiunea persecuției creștinilor merită să fie examinată în contextul cooperării inter-creștine. Doar prin eforturi energice comune vom putea să-i ajutăm pe frații și surorile noastre în Hristos care se află în suferință.”²⁶⁹

Este de înțeles că această cuvântare a cauzat intense reacții, atât pozitive cât și negative. Mai mulți delegați au luat cuvântul și și-au exprimat spontan opiniile lor în legătură cu cele auzite. Din păcate, din rațiuni de timp, Mitropolitului Hilarion nu i s-a oferit posibilitatea de a răspunde sau reacționa la comentarii. Fără îndoială, această cuvântare a fost cea mai mediatizată din întreaga Adunare. Prezentarea Mitropolitului Hilarion a atras atenția asupra chestiunii valorilor morale și a demonstrat clar că CMB nu mai poate evita o abordare coerentă a acestei chestiuni divizive. Este de asemenea relevant că cuvântul „ecumenic” nu a fost folosit deloc în cuvântarea Mitropolitului Hilarion, fiind înlocuit cu expresia „cooperare inter-creștină.” Aceasta este un semn că în anumite contexte ortodoxe „ecumenismul” ca noțiune a devenit foarte nepopular și că există o clară tendință de a-l evita.

²⁶⁹ Ibidem, p. 494-495.

Discursul Mitropolitului Hilarion a creat controversă însă s-a bucurat și de sprijin, venit nu numai din partea ortodocșilor. Acesta, precum și întreaga atmosferă de la Busan a arătat cu o claritate deosebită potențialul divizator al chestiunilor de natură morală. CMB nu-și mai poate permite să amâne o discuție sistematică pe această temă, fapt consemnat și de Comitetul de Programme al Adunării. Rămâne de văzut dacă aceasta se va reflecta în activitatea programatică a CMB din anii ce vor urma. În orice caz, se așteaptă aici masiva contribuție a tradiției ortodoxe care – nu-i așa? – este prin natura ei apărătoare a valorilor tradiționale ale creștinismului.

II.11. Poziția Bisericii Ortodoxe față de mișcarea ecumenică exprimată în documente emise pe parcursul procesului de pregătire al Sfântului și Marelui Sinod Panortodox

Procesul de pregătire al Sfântului și Marelui Sinod Panortodox cuprinde trei referiri importante cu privire la atitudinea Bisericii Ortodoxe față de celelalte confesiuni creștine și față de mișcarea ecumenică cu organizațiile sale. Din „documentele fondatoare” pentru participarea ortodoxă la mișcarea ecumenică, analizate în partea întâi a acestui volum, rezultă clar necesitatea subliniată în repetate rânduri, de continuare a reflecției asupra acestei participări.

*II.11.1. Prima Conferință Panortodoxă, Rodos, 1961*²⁷⁰

Această primă conferință panortodoxă a fost convocată de către Patriarhul ecumenic Atenagora și avut loc pe insula Rodos între 24 septembrie – 1 octombrie 1961.²⁷¹ Au participat reprezentanți ai mai tuturor Bisericilor Ortodoxe autocefale, cu excepția Bisericii Ortodoxe a Georgiei și a Bisericii Ortodoxe a Albaniei. Au participat ca observatori, reprezentanți ai Bisericilor Ortodoxe Orientale, ai Bisericii Romano-Catolice, ai Bisericii Vechi Catolice, ai Comuniunii Anglicane și ai CMB.²⁷² Fiind prima conferință panortodoxă organizată în secolul al XX-lea, de aceasta s-au legat mari speranțe nu numai că va fi un succes în sine, dar și că va pregăti cu adevărat organizarea Sfântului și Marelui Sinod Panortodox.

Conferința a emis un mesaj final, precum și o listă de teme aprobate, spre a fi discutate în Marele Sinod. Secțiunea a cincea a fost dedicată raporturilor dintre Biserica Ortodoxă și restul lumii creștine. Din sub-capitolele acesteia înțelegem că documentul se ocupă de „studierea căilor de apropiere și unire a Bisericilor din perspectivă panortodoxă.” Sunt amintite apoi câteva

²⁷⁰ Publicată în Gennadios Limouris (ed.), *Orthodox Visions of Ecumenism ...*, p. 32-33; Athanasios Basdekis, *Orthodoxe Kirche und ökumenische Bewegung ...*, p. ; Viorel Ioniță, *Hotărârile întrunirilor panortodoxe din 1923 până în 2009. Spre Sfântul și Marele Sinod al Bisericii Ortodoxe*, Ed. Basilica a Patriarhiei Române, București, 2013, p. 166-167.

²⁷¹ Viorel Ioniță, *Hotărârile întrunirilor panortodoxe ...*, p. 56-57.

²⁷² Theodor Meimaris, *The Holy and Great Council ...*, p. 43-44.

dintre marile tradiții creștine și metodele prin care s-ar putea realiza apropierea de acestea. Prima tradiție amintită este aceea a „Bisericilor Vechi Orientale mai mici,” prin: (a) „cultivarea de relații frățești pentru stabilirea unității cu ele: (1) schimb de vizite; (2) schimb de profesori și studenți; (3) contacte cu caracter teologic; (b) studii de istorie, credință, cult și administrație a acestor Biserici; (c) cooperare cu ei (1) în conferințe cu caracter ecumenic; (2) în chestiuni practice.

A doua mare tradiție amintită este romano-catholicismul (Biserica Romano-Catolică). Se propune: (a) studierea punctelor pozitive și negative dintre cele două biserici: (1) în materie de credință; (2) în administrație; (în activități eclesiale (în special propagandă, prozelitism și uniție); (b) cultivarea de relații în spiritul dragostei creștine, în special cu referire la punctele anticipate în Enciclica patriarhală din 1920.

A treia categorie este cea a „bisericilor și confesiunilor ieșite din Reformă.” Acestea sunt împărțite la rândul lor în: (a) confesiuni care se află mai departe de Ortodoxie: (1) lutheranismul; (2) calvinismul; (3) meto-dismul și (4) alte confesiuni protestante; și (b) confesiuni care se află mai aproape de Ortodoxie: (1) Biserica anglicană; (2) Episcopalienii în general. În privința metodelor de apropiere se amintește doar „studierea posibilităților de cultivare a relațiilor și a apropierii acestora, în special a episcopalienilor și a Bisericilor Anglicane, în lumina premiselor pozitive existente.”

Urmează precizarea relațiilor dintre Ortodoxie și Vechi-Catholicism și se propune „avansarea legături-

lor cu ei în spiritul discuțiilor teologice dinainte și al intențiilor și declarațiilor consemnate să se unească cu Biserica Ortodoxă.”

Ultimul subcapitol este dedicat „Ortodoxiei și mișcării ecumenice” și cuprinde trei puncte:

- (a) Prezența și participarea Bisericii Ortodoxe în mișcarea ecumenică în spiritul enciclicei Patriarhale din 1920;
- (b) Studiarea de subiecte teologice și de altă natură care au legătură cu premisele participării Bisericii Ortodoxe în mișcarea ecumenică;
- (c) Importanța și contribuția participării ortodoxe ca un întreg pentru îndrumarea gândirii și acțiunii ecumenice.

Cu alte cuvinte, este reafirmată participarea ortodocșilor la mișcarea ecumenică în spiritul enciclicei patriarhale din 1920. Această formulare destul de vagă permite totuși o mare flexibilitate participării ortodoxe în mișcarea ecumenică. Al doilea punct este o invitație la continuarea reflecției pe această temă, în vreme ce al treilea reafirmă dorința ortodocșilor, prezentă deja în enciclicele din 1902 și 1920, de a avea o atitudine unitară față de participarea în mișcarea ecumenică. Al treilea punct subliniază un aspect relativ nou, anume dorința, poate chiar ambiția ortodocșilor, de a influența direcția de gândire și acțiune ecumenică.

Trebuie neapărat făcute câteva referiri la primele cinci părți ale acestui document, care clasifică tradițiile ortodoxe în funcție de apropierea lor față de Ortodoxie. În mod firesc, prima amintită este Ortodoxia Orientală,

urmată de romano-catolicism și vechi-catolicism, după care urmează „bisericele ieșite din Reformă” împărțite în două categorii, în funcție de apropierea lor față de Ortodoxie. Pe bună dreptate, anglicanismul este considerat a fi mai aproape de Ortodoxie. De remarcat faptul că, cu excepția romano-catolicismului, toate celelalte tradiții creștine sunt reprezentate în cadrul CMB, căutând, alături de ortodocși, căi spre unitate. Nu cred că participanții la prima conferință panortodoxă de la Rodos s-au gândit la consecințele, pentru colaborarea din cadrul CMB, a acestei clasificări. Ar fi interesant de studiat dacă această clasificare a avut vreun impact, de exemplu asupra dinamicii dialogului multilateral din cadrul Comisiei pentru Credință și Constituție.

*II.11.2. A Patra Conferință Panortodoxă, Chambésy, 1968*²⁷³

Această a patra conferință panortodoxă a fost convocată tot de patriarhul Atenagora și a avut loc între 8-16 iunie 1968 la Chambésy lângă Geneva, în Elveția. Au participat toate Bisericile Ortodoxe autocefale, cu trei excepții: Biserica Ortodoxă Georgiană, Biserica Ortodoxă Albaneză și Biserica Ortodoxă din Ținuturile Cehe și Slovacia.²⁷⁴

²⁷³ Publicată în Gennadios Limouris (ed.), *Orthodox Visions of Ecumenism ...*, p. 38-39; Viorel Ioniță, *Hotărârile întrunirilor panortodoxe...*, p. 188-189.

²⁷⁴ Vezi Viorel Ioniță, *Hotărârile întrunirilor panortodoxe...*, p. 75-76; Theodor Meimaris, *The Holy and Great Council...*, p. 63-64.

În ceea ce privește participarea ortodoxă la mișcarea ecumenică, a fost emisă o rezoluție în nouă puncte mult mai concrete decât la prima conferință de la Rodos. Astfel, în primul paragraf este exprimat angajamentul clar al Ortodoxiei pentru CMB, precum și conștiința că Bisericile Ortodoxe sunt parte organică a acestei organizații ecumenice globale: „Comisia... exprimă conștiința generală a Bisericii Ortodoxe că ea este membru organic al CMB și are hotărârea neștrămutată ca, prin toate mijloacele ce-i stau la dispoziție – teologice și de altă natură – să contribuie la promovarea și buna sporire a întregii lucrări a CMB.”

Următoarele paragrafe cuprind propuneri concrete pentru întărirea angajamentului Bisericii Ortodoxe în CMB:

- CMB, în colaborare cu Bisericile Ortodoxe locale să numească membri ortodocși ai staff-ului, atât teologi cât și neteologi;

- toți reprezentanții ortodocși în CMB, membri ai staff-ului sau reprezentanți permanenți ai Bisericii Ortodoxe, trebuie să mențină contacte permanente între ei;

- în Comisia pentru Credință și Constituție să existe permanent un secretar sau ajutor de secretar care să asigure contactul permanent dintre Comisie și Bisericiile Ortodoxe;

- în grupele de studii ale Comisiei pentru Credință și Constituție să fie implicați neapărat ortodocși;

- organizarea de manifestări de cult ortodoxe pregătite cu mare grijă și încadrate în programul manifestărilor CMB;

- WCC Publications și revista CMB *The Ecumenical Review* să publice în mod regulat cercetări realizate de teologi ortodocși;

- formarea sistematică de teologi ortodocși specialiști în mișcarea ecumenică, cu sprijinul facultăților de teologie și al Bisericilor Ortodoxe locale;

- participare ortodoxă adecvată la cea de-a patra Adunare Generală a CMB de la Uppsala.

Nu putem să nu observăm faptul că atitudinea față de CMB este una mult mai pozitivă. Există un interes clar din partea Ortodoxiei pentru activitatea CMB, mai ales a Comisiei pentru Credință și Constituție. Singura rezervă, exprimată însă pozitiv, este legată de rugăciunea în comun. Propunerea de a pregăti slujbe liturgice ortodoxe care să fie incluse în programul CMB mi se pare a fi o alternativă menită, printre altele, să evite participarea ortodocșilor la slujbe care cuprind atât elemente ortodoxe cât și ale unor tradiții protestante.

*II.11.3. A Treia Conferință Preconciliară Panortodoxă, Chambésy, 1986*²⁷⁵

Ultima decizie panortodoxă semnificativă legată de mișcarea ecumenică a fost luată în cadrul celei de-a Treia Conferințe Preconciliare Panortodoxe care a avut loc la Chambésy între 28 oct. – 6 nov. 1986.²⁷⁶ S-a afirmat

²⁷⁵ Publicată în Gennadios Limouris (ed.), *Orthodox Visions of Ecumenism ...*, p. 112-115; Viorel Ioniță, *Hotărârile întrunirilor panortodoxe ...*, p. 215-219.

²⁷⁶ Viorel Ioniță, *Hotărârile întrunirilor panortodoxe ...*, p. 12-113.

pe bună dreptate că deciziile acesteia au fost în mare parte influențate de documentul „Biserica Ortodoxă și mișcarea ecumenică” emis de către Consultarea de la New Valamo.²⁷⁷ Documentul decizional emis poartă același titlu precum cel de la New Valamo și cuprinde nouă paragrafe, precum și două puncte „care necesită acțiune imediată.”

Conținutul celor nouă paragrafe este, pe scurt, următorul:

- (1) Biserica Ortodoxă, în profunda ei convingere și conștiință eclesială de a fi mărturisitoare a credinței și tradiției Bisericii celei una, sfântă catolică și apostolică, crede ferm că ea „ocupă un loc central în chestiunile legate de promovarea unității creștine din cadrul lumii contemporane”;
- (2) Biserica Ortodoxă ia act că „de-a lungul istoriei, pentru o varietate de motive și în multe moduri, au existat numeroase și importante deviații de la tradiția Bisericii celei nedivizate.” Astfel au apărut diferite concepte de unitate, precum și despre esența Bisericii. Biserica Ortodoxă fundamentează unitatea Bisericii pe faptul că „ea a fost fondată de Domnul nostru Iisus Hristos, precum și pe comuniunea Sfintei Treimi și pe Taine. Această unitate este manifestată prin succesiunea apostolică și tradiția patristică și până astăzi este trăită în cadrul ei.” Misiunea Biseri-

²⁷⁷ Theodor Meimaris, *The Holy and Great Council ...*, p. 113.

cii Ortodoxe este de a transmite acest adevăr. „Responsabilitatea Bisericii Ortodoxe precum și misiunea sa cu privire la unitatea Bisericii au fost exprimate de sinoadele ecumenice. Acestea mai ales au subliniat legătura indisolubilă existentă între adevărata credință și comuniunea sacramentală.” Biserica Ortodoxă a încercat întotdeauna să atragă diferitele tradiții și confesiuni creștine „într-un pelerinaj comun menit să găsească unitatea cea pierdută a creștinilor, astfel încât toți să ajungă la unitatea credinței.”

- (3) Biserica Ortodoxă, care se roagă neîntrerupt „pentru unirea tuturor,” a fost parte a mișcării ecumenice de la începuturile acesteia și a contribuit la formarea și dezvoltarea acesteia. De fapt, Biserica Ortodoxă, datorită spiritului său ecumenic „a luptat, de-a lungul istoriei, pentru restaurarea unității creștine.” Drept urmare, participarea ortodoxă în mișcarea ecumenică nu înseamnă a merge împotriva naturii și istoriei Bisericii Ortodoxe. Ea constituie „expresia consistentă a credinței apostolice în cadrul noilor condiții istorice, cu scopul de a răspunde la noile postulări existențiale.”
- (4) În acest spirit, toate Sfintele Biserici Ortodoxe locale participă astăzi activ la activitatea diferitelor instituții naționale, regionale și internaționale ale mișcării ecumenice și iau parte la diferitele dialoguri bilaterale și multilaterale în ciuda dificultăților care apar;

- (5) Una dintre instituțiile principale ale mișcării ecumenice contemporane este CMB. Deși nu include toate bisericile și confesiunile creștine și a faptului că și alte organizații ecumenice joacă un rol important în promovarea mișcării ecumenice, CMB reprezintă astăzi o instituție ecumenică bine structurată. Unele dintre Bisericele Ortodoxe sunt membre fondatoare, altele au devenit membre mai târziu. Așa cum s-a amintit la cea de-a patra conferință panortodoxă din 1968, Biserica Ortodoxă este membră cu drepturi depline în CMB și „contribuie, cu toate mijloacele care-i stau la dispoziție, la progresul și succesul tuturor activităților CMB”;
- (6) Biserica Ortodoxă, fidelă eclesiologiei sale, nu acceptă ideea „egalității confesiunilor” și nu poate considera unitatea Bisericii drept o ajustare interconfesională. În acest spirit, „unitatea care este căutată în cadrul CMB nu poate fi doar produsul acordurilor teologice. Dumnezeu îl cheamă pe fiecare creștin la unitatea credinței care este trăită în taine și în tradiție, așa cum este experimentată în Biserica Ortodoxă;
- (7) Bisericile Ortodoxe membre ale CMB acceptă baza lui constituțională precum și scopurile lui. Ele cred cu fermitate că presuposițiile eclesiologice ale Declarației de la Toronto sunt de o deosebită importanță pentru participarea ortodoxă în consiliu. De aceea este de la sine

înțeles că CMB „nu a fost și nu trebuie niciodată să devină o <super-biserică>;

- (8) Studiile teologice și alte activități programatice ale CMB sunt instrumentale pentru a le aduce pe biserici împreună. Este amintită în special Comisia pentru Credință și Constituție și este menționat documentul „Botez, Euharistie, Preoție,” elaborat de către Comisie cu participarea teologilor ortodocși care însă „nu exprimă credința Bisericii Ortodoxe în multe puncte de importanță capitală. Acesta constituie totuși un pas important în istoria mișcării ecumenice.”
- (9) CMB, ca instrument al bisericilor sale membre, nu se ocupă numai cu menținerea dialogului multilateral în cadrul Comisiei pentru Credință și Constituție. Multiplele sale activități, precum evangheliismul, diaconia, educația teologică, dialogul inter-religios etc. răspund nevoilor particulare ale bisericilor sale membre și oferă oportunitate pentru mărturie comună și pentru acțiune. „Biserica Ortodoxă apreciază această activitate multidimensională a CMB și cooperează pe deplin în domeniile mai sus amintite, în limitele posibilităților ei.”
- (10) A șasea Adunare Generală de la Vancouver a deschis noi perspective pentru o participare ortodoxă mai profundă în CMB. Mai ales menținerea balanței între dimensiunea verticală și cea orizontală a muncii CMB, așa cum a fost

ea planificată la Vancouver „deschide noi căi pentru a aduce gândirea teologică ortodoxă în viața și activitățile CMB.

- (11) Este însă o realitate că mărturia esențială ortodoxă și specificul contribuției ei vor fi micșorate dacă „noi nu vom putea găsi în cadrul CMB condițiile necesare care vor permite Bisericilor Ortodoxe să acționeze de pe picior de egalitate cu celelalte biserici membre, pe baza identității lor eclesiologice și în conformitate cu propriile lor căi de gândire. Aceasta este ceva care adesea nu se întâmplă datorită însăși structurii CMB și a principiilor procedurale aplicate în funcționarea Consiliului.” Același lucru este valabil și pentru alte organizații ecumenice, precum Conferința Bisericilor Europene. Este exprimată de asemenea îngrijorarea cu privire la continua lărgire a CMB prin primirea de noi biserici membre. Aceasta va reduce pe termen lung participarea ortodocșilor în forumurile conducătoare și consultative ale CMB. De asemenea „este necesar să se facă noi ajustări în cadrul CMB spre a le permite ortodocșilor să-și prezinte mărturia lor și contribuția lor teologică... potrivit înțelegerii reciproce dintre CMB și Bisericile Ortodoxe membre (vezi dezideratele de la Sofia).
- (12) Biserica Ortodoxă este conștientă că mișcarea ecumenică ia forme noi pentru a se adapta noilor condiții și pentru a răspunde noilor provo-

cări ale lumii contemporane. În aceste condiții „mărturia ortodoxă este indispensabilă.”²⁷⁸

O simplă privire asupra acestor doisprezece puncte relevă faptul că această ultimă declarație are ambiția de a aborda o serie întreagă de chestiuni cu privire la relația dintre Bisericile Ortodoxe și mișcarea ecumenică și de a formula enunțuri concrete. Astfel avem câteva enunțuri eclesiologice; este reafirmată originea istorică a ideii de unitate creștină și este garantat sprijinul ortodocșilor pentru forma ei modernă, adică pentru mișcarea ecumenică și pentru CMB; Comisia pentru Credință și Constituție este amintită în mai multe rânduri și se formulează enunțuri definitive (dar deloc concrete) cu privire la valoarea documentului *Botez, Euharistie, Preoție* pentru tradiția ortodoxă. Sunt exprimate cteva nemulțumiri cu privire la participarea ortodocșilor în CMB, cele mai importante fiind reluate în cele două puncte care „necesită acțiune imediată.” Acestea sunt:

- (1) Crearea, în interiorul CMB și a altor organizații ecumenice, de condiții care să permită Bisericilor Ortodoxe să acționeze „pe picior de egalitate cu celelalte biserici membre ale organizațiilor mai sus amintite... ceea ce adesea nu este cazul, datorită structurii și principiilor procedurale care guvernează munca” acestor organizații. De aceea este necesar să se dezvolte în CMB și

²⁷⁸ Gennadios Limouris (ed.), *Orthodox Visions of Ecumenism...*, p. 112-114.

în alte organizații ecumenice „noi reguli care să permită Bisericii Ortodoxe să-și aducă mărturia ei și să-și dea contribuția ei teologică, așa cum se așteaptă de la partenerii ei din mișcarea ecumenică.” Sunt reamintite așa-numitele „Sofia desiderata”, adică cererile formulate de ortodocși în cadrul consultării de la Sofia, pe care am prezentat-o anterior.

- (2) Biserica Ortodoxă, participând în dialogul teologic multilateral din cadrul Comisiei pentru Credință și Constituție, „ar trebui să găsească căi să-și coordoneze eforturile sale în special cu privire la criteriile eclesiologice ale participării ei în dialogul multilateral.”²⁷⁹

De observat că primul punct este adresat CMB și altor organizații ecumenice, în vreme ce al doilea punct privește Biserica Ortodoxă. Primul punct reflectă o stare de fapt care, din păcate, nu și-a găsit încă rezolvarea, în opinia mea, nici până astăzi. De altfel, nici al doilea punct nu a fost întru totul lămurit, deși puterea de a-l lămuri stă în totalitate în mâinile ortodocșilor.

²⁷⁹ Gennadios Limouris (ed.), *Orthodox Visions of Ecumenism* ..., p. 114-115.

III. Ortodoxia și mișcarea ecumenică. Încercare de abordare a unor multiple chestiuni

În această ultimă parte a volumului de față doresc să abordez multiple teme care să ne ajute să formulăm enunțurile din concluziile finale. Într-o oarecare măsură, această parte are valoare evaluativă. Primele două capitole încearcă să prezinte pe scurt rezultatele participării ortodoxe de până acum în mișcarea ecumenică. Un capitol separat se ocupă de antiecumenismul românesc și de implicarea ecumenică a Bisericii Ortodoxe Române după 1989. Concluziile finale sunt însă cele care vor încerca să răspundă titlului acestui volum.

III.1. Care au fost beneficiile participării ortodoxe în mișcarea ecumenică? O scurtă evaluare

Pot să spun, din experiența contactului direct cu numeroase grupuri din toată lumea care vizitează CMB și la care sunt delegat să vorbesc și să răspund la întrebările lor, că întrebarea din titlu este ridicată mai ales

de către neortodocși. Ortodocșii, având o istorie care se întinde pe milenii, au oarecum răbdare cu această participare despre care doar cu generozitate am putea spune că are, în forma ei modernă, o vechime de un secol, în vreme ce CMB are o vechime de nici șaptezeci de ani. Desigur, evaluarea din acest capitol se limitează doar la câteva puncte pe care le-am considerat esențiale. Ar fi existat posibilitatea introducerii și dezbaterii mult mai multor puncte care vizează participarea ortodoxă în mișcarea ecumenică. De exemplu, nu am discutat în detaliu în ce măsură mișcarea ecumenică i-a ajutat pe ortodocși să iasă din izolare sau în ce măsură ortodocșii au reușit să influențeze modul de gândire teologică al altor tradiții creștine și, de ce nu, în ce măsură gândirea teologică ortodoxă a influențat gândirea teologică a celorlalte tradiții creștine din CMB.

III.1.1. Posibilitatea de a aduce mărturie

Este suficient să citim enciclicele din 1902 și 1920 analizate în partea întâi a acestui volum pentru a vedea că unul dintre motivele alăturării ortodocșilor la mișcarea ecumenică și apoi la CMB a fost acela de a aduce propria mărturie în rândurile celorlalți creștini. Vorbind despre această dimensiune a participării ortodoxe la mișcarea ecumenică, Părintele Bria scria: „Încă de la început, Biserica Ortodoxă a susținut participarea ei în CMB nu doar ca una dintre multele familii confesionale, ci ca o aducătoare de Biserică nedivizată, oferind o mărturie unică. Ferm convinși că Biserica lor nu este

o formă confesională a creștinismului, ortodocșii au refuzat să rămână în cadrul granițelor diviziunii istorice. Prin urmare, rolul Bisericii Ortodoxe nu ar trebui să fie văzut ca unul de mărturie pasivă, ci mai degrabă ca unul de mărturie activă.”²⁸⁰

Această mărturie activă pe care ortodocșii sunt datori să o aducă în cadrul mișcării ecumenice, în special a CMB, este clar enunțată în declarația cu privire la participarea ortodocșilor în mișcarea ecumenică emisă de cea de-a Treia Conferință Preconciliară Panortodoxă de la Chambésy. În chiar primul paragraf al acesteia se arată că prin însăși natura sa, Biserica Ortodoxă este mărturisitoare și că prin urmare înțelege să-și împărtășească valorile celorlalți creștini. În paragraful al unsprezecelea al aceluiași document se specifică faptul că în lumea în permanentă schimbare în care trăim, mărturia ortodoxă devine indispensabilă. O altă dimensiune a mărturiei amintită în același document (paragraful al șaptelea)²⁸¹ este că ortodocșii, alături de ceilalți creștini, au acum posibilitatea de a aduce mărturie creștină comună. Aceasta s-ar adresa pe de o parte societăților în care bisericile din cadrul CMB își desfășoară misiunea lor și care, cel puțin în anumite părți ale lumii, sunt tot mai secularizate și mai dușmănoase față de religiozitate și pe de altă parte față de instituțiile suprastatale care decid în mare măsură

²⁸⁰ Ion Bria, *Ecclesial Unity in the Ecumenical Movement...*, p. 314.

²⁸¹ Gennadios Limouris (ed.), *Orthodox Visions of Ecumenism...*, p. 112-114.

soarta oamenilor astăzi. Desigur, mărturia creștină comună se adresează de asemenea celor care încă nu au cunoscut Evanghelia.

Despre mărturia comună în cadrul CMB și al diverselor contexte în care trăiesc bisericele sale membre, Părintele Bria scria: „Mărturia comună este o șansă ecumenică unică, în special pentru comunitățile mici, cu valoare importantă pentru oamenii care se confruntă nu numai cu vechile și noile izolări confesionale, dar de asemenea cu noua înstrăinare politică și restricții ideologice. Există situații unde mărturia comună nu este o nevoie urgentă pentru indivizi și comunități bine fondate. Sarcina bisericilor este, prin urmare, să încurajeze experiența mărturiei comune ca o formă de viață imediată a conciliarității noastre istorice posibile și deja date. Larga frățietate (fellowship) creștină dorește să trăiască astăzi și acum ca un singur popor al lui Dumnezeu. Mărturia comună ar putea fi un nou nume pentru oamenii care sunt preocupați de conciliaritate și solidaritate, o sursă de inspirație și energie pentru bărbați și femei, comunități și grupuri în susținerea integrității vieții umane. Spre a demonstra că unitatea creștină nu este doar o simplă iluzie, avem nevoie de un cadru de practicare a mărturiei comune.»²⁸² Privind asupra lucrurilor din perspectiva ortodocșilor români care trăiesc în România, așadar într-o majoritate ortodoxă, mărturia minorităților sau a micilor grupuri despre care scria mai sus Părintele Bria nu pare a fi necesară.

²⁸² Ion Bria, *The Unity of the Church and the Renewal...*, p. 396.

În schimb, pentru comunitățile ortodoxe în minoritate, mai ales a celor din diasporă, acest tip de mărturie este extrem de necesar. Așa cum vedem, mersul istoriei și schimbarea lumii datorită globalizării și migrației ne obligă la considerarea acestui tip de mărturie.

Mărturia comună ajută bisericile membre ale CMB, așadar și pe ortodocși, să exerseze drumul spre unitate: «În ciuda divergențelor lor doctrinare tradiționale, Bisericile dintr-un loc anume pot acum să vorbească despre o „mărturie comună”. „Mărturia comună este chemarea esențială a Bisericii și într-un mod special ea răspunde spiritului acestei ere ecumenice din viața Bisericii. Ea exprimă unitatea noastră actuală și sporește slujirea noastră față de Cuvântul lui Dumnezeu, întărind Bisericile atât în proclamarea Evangheliei, cât și în căutarea deplinătății unității. <Mărturia comună> a fost facilitată de condamnarea prozelitismului ca o atitudine antiecumenică. Adunarea de la Vancouver, afirmând documentul *Misiune și Evangelism – o afirmare ecumenică* (*Mission and Evangelism – An Ecumenical Affirmation*), adoptată de Comitetul Central în 1982, a cerut WCC „să clarifice distincția dintre evangelism, efectuat în libertate spirituală, puterea Evangheliei și prozelitismul în toate formele sale....” Un alt factor facilitator este recunoașterea în cadrul mișcării ecumenice a unei mari varietăți de căi a mărturiei creștine. Toate genurile și mărturiile din partea societăților misionare tradiționale până la noile forme de evangelism și la viața de rugăciune a comunităților monahale s-au recunoscut pe ele însele ca participând la noua vizi-

une ecumenică a misiunii creștine. Distincțiile dintre Bisericile misionare și nemisionare, între comunitățile orientate spre evanghelism și comunitățile orientate spre liturgic devin astfel artificiale. Convertirea și propovăduirea, săvârșirea Tainelor, voturile monahale, activitatea diaconală – toate acestea sunt forme prin care Bisericile răspund chemării lor de a vesti lumii Evanghelia mântuirii în Iisus Hristos. Astfel, este clarificată legătura imediată între mărturia comună a creștinilor dintr-o situație locală și unitatea lor vizibilă la nivel universal.²⁸³

În prima parte a acestui volum am arătat că unul dintre posibilele motive ale alăturării ortodocșilor la CMB a fost nădejdea că prozelitismul sălbatic promovat de anumite confesiuni creștine în rândurile lor, mai ales la începutul secolului al XX-lea, va înceta. În general putem spune că această așteptare a fost îndeplinită: bisericile din cadrul CMB nu încearcă în mod sistematic și programatic să-și convertească una alteia credincioșii. Prozelitismul practicat în rândurile ortodocșilor asăzi – iar acest lucru trebuie în mod clar menționat – vine din partea acelor grupuri creștine care nu sunt parte a CMB. Totuși, există încă prozelitism practicat între bisericile membre CMB, iar acest lucru este un semn că frățietatea dintre biserici nu funcționează cu adevărat. De asemenea prozelitismul între creștini este o contra-mărturie.

²⁸³ Ion Bria, *Reflections on Mission Theology and Methodology*, în *International Review of Mission*, 73, 289, 1984, p. 69-70.

Doresc să revin acum la ideea abordată la începutul acestui subcapitol, anume că CMB oferă ortodocșilor o platformă cu numeroase oportunități de a duce mărturie către celelalte biserici membre, dar și către lume. Această mărturie este astăzi poate mai necesară ca niciodată. Pe lângă mărturia doctrinară, liturgică, a etosului ortodox adusă vreme de decenii în cadrul CMB, astăzi este necesar ca ortodocșii să aducă mărturie despre valorile lor morale. Biserici din întreaga lume se confruntă cu dezbateri aprinse în jurul valorilor morale. Datoria ortodocșilor este de a le mărturisi despre propria lor morală care este profund biblică și bazată pe experiența de veacuri a Bisericii noastre. Anumite biserici care nu au o tradiție atât de bogată precum a noastră ortodoxă și care sunt puternic influențate sau, uneori chiar confiscate de către modul de gândire secular al acestei lumi, au nevoie de ortodocși să vorbească în favoarea acestor valori morale. În mod cert ei nu știu să o facă așa cum știm noi și uneori nu pot să o facă, din diferite motive.

III.1.2. Posibilitatea de a cunoaște alți creștini

În prima parte a acestui volum am vorbit despre izolarea în care au trăit ortodocșii înainte de dezvoltarea mișcării ecumenice moderne, precum și de faptul că ortodocșii au văzut intrarea în mișcarea ecumenică drept o cale rapidă și facilă de a ieși din izolarea impusă asupra lor de istorie. Iată cum evaluează Părintele Ion Bria această ieșire din izolare: «Pe de o parte, ca un

partener în reflecția comună, ortodocșii au ajuns să înțeleagă vasta diversitate și complexitate a frățietății (fellowship) ecumenice. Biserica Ortodoxă a descoperit creștini și comunități care, în ciuda separării lor (nu numai din cauza factorilor confesionali, ci de asemenea sociali și culturali) sunt profund angajați pe calea căutării unității. Diferitele eclesiologii coexistă cu diferite nivele și forme de practică eclesială; noi posibilități de unitate alternează cu evenimente care obscură sau descurajează unitatea. Prin această experiență trebuie să se recunoască nu numai că „a existat o alterare fundamentală în principiile ecumenice și eclesiologice ale învățaturii ortodoxe de-a lungul acestei ere prezente”, dar de asemenea că, într-o mare măsură, marile probleme, griji și așteptări ale comunității ecumenice de astăzi sunt parte a însăși vieții Ortodoxiei.»²⁸⁴ În cadrul mișcării ecumenice, ortodocșii au descoperit, cu surprindere uneori, că problemele lor sunt în egală măsură problemele altor biserici. Schimbul de experiență, de exemplu în chestiuni legate de relația cu societatea secularizată și provocările ei, i-ar putea ajuta pe ortodocși să învețe din experiența bisericilor occidentale care se confruntă cu acest fenomen de multă vreme și, de ce nu, să evite greșelile pe care acestea le-au făcut de-a lungul timpului.

După decenii de existență a CMB, în ciuda unei ignoranțe care încă există în privința ortodocșilor,

²⁸⁴ Ion Bria, *Ecclesial Unity in the Ecumenical Movement...*, p. 314-315.

putem afirma fără nicio îndoială atât că ortodocșii sunt mai cunoscuți în lume datorită CMB, precum și că ortodocșii cunosc mai bine celelalte mari confesiuni creștine. CMB oferă această platformă unică de întâlnire și dialog între diferitele confesiuni creștine. Cunoașterea reciprocă este necesară nu numai pentru dialog și pentru munca spre îndeplinirea idealului unității, ci și pentru că tot mai mulți creștini de diferite comunități trăiesc unii lângă alții. În viitor vom vorbi tot mai puțin de regiuni cu majoritate confesională clar definită. De aceea cunoașterea reciprocă va servi pe viitor pur și simplu bunei conviețuiri religioase și sociale.

Cunoașterea reciprocă autentică implică creștere și dezvoltare împreună, precum și înnoire: «De-a lungul perioadei de schimbare radicală care a urmat celui de-al doilea război mondial, mișcarea ecumenică a fost un instrument de înnoire și un loc unde oamenii pot să crească împreună. Acesta a fost rezultatul imediat al acestei situații istorice. Toate comunitățile confesionale, fie din afara sau din interiorul CMB, pot recunoaște în mișcarea ecumenică chemarea la un progres al dezvoltării teologice pozitive și la înnoire eclesială. Pe parcursul ultimelor patru decenii, CMB a oferit un cadru solid în care bisericile au fost de asemenea capabile să clarifice și să redefinească termenii esențiali și condițiile angajamentului lor ecumenic ca răspuns la o situație dată.»²⁸⁵

²⁸⁵ Ibidem, p. 315.

III.1.3. Posibilitatea de a înțelege mai bine afacerile internaționale și de a obține sprijin

«Ca membri ai CMB, Bisericile Ortodoxe au învățat un lucru mare despre mișcarea ecumenică, care constituie o enormă provocare pentru ele, în special în ceea ce privește problemele internaționale și chestiunile controversate.»²⁸⁶ Așa rezumă Părintele Ion Bria aspectul legat de afacerile internaționale de care CMB, ca organizație globală, trebuie să se ocupe, în numele bisericilor sale membre.

Aș dori de asemenea să introduc aici rezumatul legat de această chestiune, realizat de Arhiepiscopul Anastasios de Tirana, capul Bisericii Ortodoxe Albaneze și o personalitate a implicării ortodoxe în mișcarea ecumenică: „Biserica Ortodoxă a participat activ în activitatea CMB încă de la crearea lui și a susținut generos declarațiile și deciziile acestei organizații cu privire la o varietate de drepturi ale omului. Reprezentanții ortodocși de la Adunarea CMB de la Amsterdam din 1948 s-au alăturat declarației că <dreptul la libertatea religioasă este o consecință a faptului că umanitatea a fost creată de către Dumnezeu liberă; iar drept rezultat, acordarea libertății religioase nu poate să fie dependentă de vreun guvern sau de orice altceva.> În anul următor, în Chichester, Anglia, membrii ortodocși ai Comitetului Central al CMB au co-semnat o declarație despre libertatea religioasă care sublinia,

²⁸⁶ Ion Bria, *Ecclesial Unity in the Ecumenical Movement...*, p. 315-316.

printre altele, că <libertatea religioasă este premisa libertății și gardianul oricăror altor libertăți.> Cu o unanimitate similară, Biserica Ortodoxă a susținut alte luări de poziții și declarații făcute de CMB în domeniul drepturilor omului.”²⁸⁷

Pentru noi ortodocșii români, CMB a fost în perioada comunistă instituția care în multe situații ne-a apărut de presiunea regimului comunist. Biserica nu și-a pierdut întru totul drepturile, printre altele și pentru că regimul comunist a știut că Biserica Ortodoxă Română, fiind membră a CMB, va fi apărută de acesta în cazul în care libertatea religioasă și drepturile credincioșilor vor fi flagrant încălcate. De asemenea, regimul comunist român a acordat uneori drepturi și libertăți bisericilor pentru a-și crea o imagine bună în Occident, știind, printre altele, că astfel de gesturi sunt atent monitorizate de către CMB. Desigur, toate aceste afirmații au un caracter general, însă ele sunt reale. Contribuția CMB la îmbunătățirea situației bisericilor din România în timpul comunismului merită cu siguranță să fie studiate cu atenție, pe baza documentelor existente în arhivele de la Geneva și București, Sibiu și Cluj, unde se află sediile centrale ale bisericilor din România membre ale CMB.²⁸⁸

²⁸⁷ Anastasios Yammoulatos, *Facing the World. Orthodox Christian Essays on Global Concerns*, translated by Pavlos Gottfried, WCC Publications, Geneva, 2003, p. 67-68.

²⁸⁸ Patru Biserici din România sunt membre ale CMB: Biserica Ortodoxă Română (din 1961), Biserica Evanghelică Lutherană Confessio Augustana din România (cu sediul la Sibiu), Biserica

Importanța activității CMB în afacerile internaționale care este realizată mai ales de Comisia Bisericească pentru Afaceri Internaționale a CMB este văzută în aceste zile în contextul conflictului din Siria. Fără îndoială că creștinii din Siria, dar și din Irak și din alte țări din regiune unde există riscul ca conflictul să se extindă, au nevoie de suportul și angajamentul altor creștini din lume pentru ei și pentru pace în regiune. CMB a fost principalul instrument care, prin declarații, muncă de mediere pe lângă organizațiile internaționale și mai ales compasiune, a dat creștinilor din regiune, care sunt majoritar ortodocși, sentimentul că nu sunt singuri pe lume, ci aparțin unei majorități creștine existente și active la nivel global.

III.2. Participarea ortodocșilor în mișcarea ecumenică – o provocare permanentă

Simplul fapt că ortodocșii au acceptat să fie parte a CMB, mai ales după refuzul Bisericii Romano-Catolice de a deveni membră, i-a dat acestuia un profil cu adevărat multiconfesional și ecumenic. Fără de ortodocși CMB nu ar avea un caracter global și mai ales nu ar avea o dimensiune multiconfesională, ci ar fi

Reformată din România (cu sediul la Cluj), Biserica Evanghelică-Lutherană din România (cu sediul la Cluj). Toate aceste biserici au devenit membre CMB în 1948. Ar fi interesant de studiat de ce regimul comunist a permis bisericilor neortodoxe din România să devină membre CMB, în vreme ce Biserica Ortodoxă Română a rămas în afara acesteia până în 1961.

rămas mai degrabă o federație pan-protestantă. Acest lucru este observat foarte bine de către Părintele Ion Bria: «Pe de altă parte, prezența Bisericii Ortodoxe în Consiliul Mondial al Bisericilor nu numai că a prevenit Consiliul de la a deveni o federație pan-protestantă, ci a avut un impact asupra vieții lui și a dezvoltării lui teologice. Ortodoxia a demonstrat o dimensiune mai largă a problematicilor teologice dincolo de polarizarea bisericilor vestice între pre-Reformă și post-Reformă. Mai mult, Ortodoxia a creat o nouă situație teologică în cadrul căreia CMB este chemat să acționeze cu responsabilitate. Acum, progresul în discuțiile ecumenice depinde de contribuția ortodoxă, iar dezvoltarea teologică ortodoxă este promovată și facilitată prin dialog și întâlniri ecumenice. Însă în această conexiune, temele de cercetare teologică rămân prea limitate în cadrul mediului istoric al Reformei și deși problematicile au devenit mai catolice (adică universale) și tratează chestiuni mai largi de eclesiologie și soteriologie, ele încă nu sunt în stare să se elibereze de aceste limite. Uneori propunerile Bisericii Ortodoxe nu sunt înțelese de către vestici, iar propunerile apusenilor câștigă puțină atenție din partea Ortodoxiei. Cu toate acestea, răspunsul nostru – chiar la vechile controverse – nu mai ia forma unei reacții polemice.»²⁸⁹ Participarea ortodocșilor în CMB a diversificat problematica teologică abordată de Consiliu, iar prioritățile teologice și de altă natură merg în direcții diferite.

²⁸⁹ Ion Bria, *Ecclesial unity in the Ecumenical Movement*, p. 315.

Uneori CMB are programe care nu sunt văzute de către ortodocși drept o necesitate sau o prioritate. Acest lucru a fost clar reliefat în analiza numeroaselor documente din partea a doua a acestui volum. Părintele Ion Bria a observat cu multă finețe că „noi suntem pe deplin conștienți că participarea ortodoxă în comuniunea (fellowship) Consiliului Mondial al Bisericilor este departe de a fi naturală sau ușoară. Este o provocare permanentă care implică o bună tratare a tensiunilor, a confruntărilor interne, a deciziilor critice.”²⁹⁰ Uneori tensiunile din cadrul CMB par a fi de nedepășit. De exemplu, „în anii 70, 80, problemele critice și tensiunile care în vremurile dinainte au fost considerate drept inevitabile și normale, au luat o expresie acută la limita unei <crize deschise>. Au apărut noi forme de tensiune: dialoguri ecumenice bilaterale și multilaterale, subiecte morale care au devenit probleme confesionale, misiune și dialog, pace și dreptate. În ciuda majorelor convergențe teologice, tensiunile tradiționale au noi repercursiuni: anumiți teologi au afirmat că nu există preocupare pentru *consens* în Noul Testament; că teologia coerentă și vitală este în contrast cu teologiile contextuale; că bisericile folosesc motivul dialogurilor bilateral ca un mijloc de a controla dezvoltările din cadrul dialogului ecumenic. Aproape că a dispărut sensul responsabilității pentru diviziunile de natură istorică. Comemorarea marilor evenimente ale trecutu-

²⁹⁰ Ion Bria, *Living in the one Tradition : an Orthodox contribution to the question of unity*, în *Ecumenical Review*, 26 nr. 2, 1974, p. 231.

lui (sinodul al II-lea ecumenic, 381, a 450-a aniversare a Reformei din Geneva) iau o configurație confesională. În fața unei lumi atât de divizate, perspective unității Bisericii devine tot mai îndepărtată.²⁹¹

În astfel de situații este nevoie de mult discernământ pentru ca diferențele de priorități să nu afecteze prea mult fragila frățietate din cadrul CMB. Părintele Bria a arătat că este nevoie de discernământ atât din partea ortodocșilor cât și a protestanților: «Bisericele protestante din CMB nu ar trebui să-i ocolească sau să-i preseze pe ortodocși în numele unor false prescripții ale modernității. CMB trebuie să-i plaseze într-un mod nou pe ortodocși în balanța ecumenismului, având în vedere faptul că ei sunt acum eliberați de confruntarea blocurilor politice. Ortodocșii în schimb trebuie să dezvăluie mai deplin cum tradiția și spiritualitatea lor aduc ceva aparte și esențial bogăției frățietății (fellowship) ecumenice, pe care lumea cea divizată nu poate să le procure. Ortodocșii au pierdut acea urgență mistică de a vedea și produce ceva nou prin rugăciune și iertare, fluxul imperceptibil al vieții abundente. Ortodocșii ar trebui să aibă curajul să meargă la extremul convingerilor lor ecumenice și să-și declare deschiderea lor față de experiențe noi. Mai ales ortodocșii nu ar trebui să fie timizi în ceea ce privește identificarea și orientarea față de chestiunile controversate și astfel să joace rolul integrator care este propria lor vocație. Din când în când,

²⁹¹ Ion Bria, *The Eastern Orthodox in the ecumenical movement...*, p. 223-224.

insolența lor este benefică și revigorantă în dialogul cu partenerii aroganți și paternaliști.»²⁹²

Tot Părintele Bria a fost cel care a atras atenția că dacă nu va exista o anumită flexibilitate din partea ambelor părți reprezentate în Consiliu (ortodocși și protestanți), există posibilitatea ca pe viitor ortodocșii să nu mai fie parte a CMB: «Dacă această metodă flexibilă nu este pusă în practică, ecumenismul din secolul al XXI-lea va continua fără de ortodocși. Cu cât CMB și ortodocșii sunt mai indiferenți unii față de alții și amână dialogul lor, cu atât mai mult vor pierde baza lor și cu atât mai dificil vor putea să identifice arii de acord. După toate acestea, cine anume poate conduce mișcarea ecumenică în secolul următor? Experiența conciliară trecută a Bisericilor Ortodoxe este complet necomunicată și ignorată în Apus. În ciuda acestui fapt, ortodocșii trebuie să recunoască propria lor slăbiciune în tratarea de chestiuni ecumenice și fragilitatea ecumenismului local din țările lor. Ce se poate spune despre experiența totală a conciliarității bisericilor protestante și a ecumenismului apusean? Pot ei într-adevăr să conducă mișcarea ecumenică în anii ce vor urma? Pot ortodocșii să intervină în acest timp de turbulențe pentru stabilitatea mișcării ecumenice?»²⁹³ Iată câteva întrebări la care nimeni nu are răspunsuri pentru moment. Sunt însă întrebări care trebuie să preocupe pe orice creștin responsabil și asupra cărora trebuie să reflectăm pe viitor.

²⁹² Ion Bria, *Time to Unfold the Orthodox Tradition...*, p. 210.

²⁹³ Ibidem, p. 210.

Antiecumenismul este, cel puțin în parte, rezultatul acestor incertitudini. De asemenea, complexitatea situației create în Răsăritul Europei după căderea comunismului a crescut această incertitudine. Părintele Ion Bria a descris astfel această situație, folosind ca punct de plecare tipologia eclesiologică: «Așa cum s-a menționat mai devreme, mai multe voci ortodoxe au ridicat recent problema (ne-)participării în mișcarea ecumenică, în lumina unei creșteri a tradiționalismului, a mișcărilor fundamentaliste și a intoleranței religioase. Tipologia „bisericii nedespărțite” a celor șapte sinoade, fidelitatea față de „credința apostolică” și responsabilitatea pentru întreaga biserică – toate aceste calități ale mărturiei ortodoxe par a deveni pietre de poticnire spre unitatea vizibilă a tuturor creștinilor. Însă majoritatea Bisericilor Ortodoxe doresc să-și ofere mărturia lor ecumenică pe baza adevărului și a dragostei și să fie deschise spre a-și împărtăși darurile lor și a primi daruri de la alții. Acest lucru nu va fi întotdeauna ușor și acceptabil, pentru că pune la încercare viziunea unei eclesiologii exclusive și închise, care nu este receptivă la înțelegerea altora. Uneori, astfel de grupuri autosuficiente duc lipsă de înțelegere a ecumenismului precum și de educație în ecumenism și unitatea bisericii. Însă este de asemenea clar în lumea post-comunistă că eclesiologia ortodoxă poate fi greșit înțeleasă și interpretată de către ne-ortodocși. Ei pot să se concentreze atât de mult asupra unei eclesiologii stereotipe, încât să inhibe dezbaterea ecumenică. Bisericile însă trebuie să fie fidele atât față de paradigmele vernaculare cărora ele le aparțin și să se

deschidă față de unitatea întregii Biserici, fiind sensibile față de angajamentul ecumenic alături de și deasupra identităților lor naționale, confesionale și culturale. Ei vor fi conștienți de viziunea ecumenică – „toți în fiecare loc” (New Delhi) – și vor acționa potrivit principiului de la Lund de a face totul împreună cu excepția a ceea ce conștiința interzice. Ei pot să caute mai multe celebrări comune, de exemplu în Postul Crăciunului, la Crăciun, în Postul Mare sau de Cincizecime.»²⁹⁴

La patruzeci de ani de la Adunarea de la Amsterdam, protopresbiterul Patriarhiei Ecumenice Georges Tsetsis, un respectat specialist ortodox în mișcarea ecumenică a scris: «Ar trebui adăugat, totuși, că prezența ortodoxă în CMB a fost adesea problematică, atât pentru CMB cât și pentru Bisericile Ortodoxe. Specificitatea eclesiologiei și teologiei ortodoxe, viziunea ortodoxă asupra lumii, anumite rețineri de natură istorică pe care ortodocșii le au vis-a-vis de creștinismul vestic au fost, și într-o anumită măsură încă sunt principalii factori care dau impresia că ortodocșii rămân la periferia activității Consiliului și nu participă pe deplin în activitățile lui care apar a fi <vestice> în accentul lor.»²⁹⁵ Cred că prin citatele redată mai sus mi-am atins scopul propus pentru acest subcapitol: participarea ortodoxă în mișcarea ortodoxă este o provocare atât pentru ceilalți cât și pentru ortodocși.

²⁹⁴ Ion Bria, *The Orthodox Church in Post-Communist Eastern Europe...*, p. 161-162.

²⁹⁵ Georges Tsetsis, *The Meaning...*, p. 5.

III.2.1. Căutarea unității trebuie să rămână o prioritate pentru CMB

Parte a acestei provocări reprezentate de ortodocși este faptul că ei insistă ca unitatea și căutarea acesteia să rămână o prioritate pentru mișcarea ecumenică și pentru CMB. De aceea „pentru ortodocși, unitatea eclesială nu este simplu doar o prioritate ecumenică, ci este cheia spre înțelegerea mișcării ecumenice. Totul trebuie să fie legat de aceasta. Unitatea eclesială este centrul dialogului teologic, al mărturiei comune și misiunii, slujirii, educației și acțiunii commune în ceea ce privește dreptatea socială și drepturile omului. Ortodocșii cred că există un risc al polarizării imediat ce această problemă centrală și unică este ignorată sau umbrită de chestiuni politice și scopuri sociale. A ridica alte chestiuni ca teme centrale (care totuși ar putea fi importante și urgente) în detrimentul unității este văzută ca o deviere de la funcțiunea de a restaura comuniunea vizibilă a bisericilor. Un ecumenism fără o preocupare imediată pentru unitatea eclesială este un ecumenism deformat; o teologie a unității eclesiale fără o preocupare pentru unitatea credinței este o teologie săracă. Viziunea ortodoxă în această dezbatere este aceea că credibilitatea mișcării ecumenice cere ca scopul primar – unitatea Bisericii – să fie reafirmat în mod constant și că următoarea întrebare crucială este ridicată: ce anume este teologic necesar pentru unitatea Bisericii în cadrul perspectivei pocăinței,

iertării, recunoașterii reciproce, cooperării, mijlocirii și întâlnirii?”²⁹⁶

Există multe alte exemple în care ortodocșii au insistat pe păstrarea căutării unității ca o prioritate a CMB și au atras atenția asupra pericolului pierderii acestei priorități ori de câte ori li s-a părut lor că acest lucru s-ar întâmpla. Astfel, în 1982, John Meyendorff observa că «mișcarea ecumenică așa cum este ea reprezentată de către CMB... aparent și-a uitat scopul ei original. De vreme ce diferențele teologice dintre diferitele biserici sau grupuri creștine par a fi insurmontabile, activiștii nerăbdători din cadrul protestantismului, obsedați de o viziune a lumii plină de sărăcie și nedreptate evidentă, au început să identifice creștinismul cu un vis al revoluției sociale care de fapt a servit ca un substitut pentru credința creștină în Înviere. Doar foarte puțini au suficientă experiență istorică și înțelepciune omenească să realizeze că aceeași disperare și aceleași vise au condus generațiile anterioare care prin urmare au înrobit umanitatea și au omorât spiritual uman.”²⁹⁷

De asemenea un raport al Societății Teologice Ortodoxe din America din 1967 arăta că unul dintre pricipiile fundamentale ale mișcării ecumenice din punct de vedere ortodox este acela că «scopul mișcării ecumenice este unitatea tuturor creștinilor în Una Sanca cea vie care nu a fost pierdută niciodată ci care există în mod

²⁹⁶ Ion Bria, *Ecclesial unity in the ecumenical movement...*, p. 316.

²⁹⁷ John Meyendorff, *An Ecumenical Advance? in Witness to the World ...*, p. 38.

substanțial în comuniunea istorică ortodoxă.»²⁹⁸ Părințele Georges Tssetsis consideră că «prezența Bisericii Ortodoxe în CMB a fost și cred că va rămâne o aducere aminte constantă că pe lângă orice activitate comună și mărturie dictată de agenda lumii astăzi, principalul obiectiv al bisericilor în căutarea lor ecumenică comună este reintegrarea în gândirea creștină, recuperarea tradiției apostolice, deplinătatea viziunii și credinței creștine «în acord cu toate vremurile»²⁹⁹

În concluzie, «de la începuturile sale, CMB a fost surprins de accentul ortodox pe *Biserica cea nedespărțită* ca o realitate istorică și ca un imperativ pentru restabilirea unității vizibile între bisericile istorice separate. Această realitate a fost constituită la Cincizecime și a fost menținută prin experiența conciliară a sinoadelor ecumenice. Ortodocșii au insistat pe *ecumenismul în timp*, continuitatea între tradiția apostolică și catolicitatea Bisericii, interdependența între Biserică (la singular) și biserici (la plural). În vreme ce aceasta a rămas în mare parte neexplorată ca temă ecumenică, tipul protestant de ecumenism prevalent în CMB a preferat să vorbească despre sensul unei biserici mai largi – nu o biserică nedivizată – *în spațiu*, un fel de ecumenism ca universalizare sau globalizare în fiecare context cultural, fără grijă pentru *integritate*, care pentru ortodocși are funcțiunea de Tradiție. Insistența pe diferențele legitime, contextua-

²⁹⁸ Robert G. Stephanopoulos, *Reflections on Orthodox Ecumenical Directions...*, p. 302.

²⁹⁹ Georges Tssetsis, *The Meaning...*, p. 6.

lizare și pluralism reține elementul sincron al Tradiției, importanța istoriei, dar uită conținutul diacronic al tradiției, inclusivitatea lui și capacitatea pentru discernământ comun și interpretare a credinței apostolice. Ortodocșii nu au explicat suficient rolul unei „tradiții ecumenice” ca factor integrator al diversității.”³⁰⁰

Este binecunoscută critica acerbă a ortodocșilor față de așa-numitul «ecumenism orizontal» care în opinia lor este promovat de către partea protestantă a CMB. Chestiunea este deja veche în cadrul CMB: „După conferința de la Bangkok despre *Mântuire astăzi* (1973) și cea de-a cincea Adunare Generală a CMB (Nairobi, 1975), mai multe Biserici Ortodoxe locale și teologi au criticat „orizontalismul” brand-ului CMB al ecumenismului apusean care pare să neglijeze dimensiunea verticală a vieții bisericii și grija pentru unitate. Se vede acum că acest criticism nu a fost doar o judecată negativă despre CMB, ci și o autocritică. Acest criticism a fost intenționat să certifice limitele angajamentului creștin în cadrul sferei politice nu numai pentru că un astfel de angajament este imposibil în anumite situații, ci de asemenea pentru că creștinii trebuie să protejeze mărturia socială a Bisericii de orice politizare sau identificare cu o anumită ideologie.”³⁰¹

Într-unul din studiile sale, Părintele Bria observa că „multe voci acuză CMB că se concentrează pe progra-

³⁰⁰ Ion Bria, *Time to Unfold the Orthodox Tradition...*, p. 205.

³⁰¹ Ion Bria, *Ecclesial Unity in the Ecumenical Movement...*, p. 317-318.

mele sale cu teme sociale și pe instituții sociale, având ca scop schimbarea unei structuri sociale, decât să se lupte pentru pietatea personală a poporului. S-a observat deja că în țări unde economia este săracă, unde națiunea și statul sunt subdezvoltate și nesigure, evanghelizarea și misiunea sunt de asemenea modeste.”³⁰² Prin urmare, căutarea unității – sugerează aici Părintele Bria – nu poate fi ruptă de realitatea în care trăiesc creștinii, nici nu este voie să devină o obsesie.

Primul secretar General al CMB, W. A. Visser’t Hooft a văzut partea pozitivă a tensiunii dintre dialogul teologic și munca practică a Consiliului, pe care a descris-o astfel: „Trebuie să facem tot ceea ce putem ca să menținem în viața Bisericilor noastre și în cea a Consiliului Mondial al Bisericilor acea alternanță și tensiune între slujirea profetică și cea preoțească, între protestul împotriva nedreptății și munca de reconciliere”³⁰³ Personal cred că acest teolog olandez cu o extraordinară harismă ecumenică a avut dreptate: chestiunea nu este dacă CMB ar trebui să se concentreze pe căutarea unității sau pe programe diaconale sau sociale, ci cum să mențină echilibrul între aceste două dimensiuni indispensabile pentru o organizație ecumenică globală.

Pe de altă parte, în ceea ce privește căutarea unității, este clar că „... nu intră în competența Consiliului să formuleze scheme sau să negocieze uniuni între Bise-

³⁰² Ion Bria, *Orthodoxy and Mission...*, p. 56.

³⁰³ W. A. Visser’t Hooft, *Bishop Bell’s Life-work in the Ecumenical Movement*, în *The Ecumenical Review*, 11, 2, 1959, p. 140.

rici.” La fel de clar ar trebui să fie faptul că ortodocșii nu sunt „... pentru o unitate vagă. Astfel noi (adică ortodocșii) trebuie să ne rugăm și să lucrăm pentru unitatea în credință și pentru comuniune nerestricționată în viața sacramentală. A ne aduna împreună înseamnă a trăi împreună ca un singur popor, o turmă. Astfel, este nevoie de forme de ordine comună care ne vor permite să trăim împreună ca membri, unii pentru alții.” ... „Biserica *există* o dată pentru totdeauna. Însă ea are nevoie în mod constant să se adune din nou”³⁰⁴

De asemenea trebuie subliniat faptul că „diferitele contribuții la căutarea unității și a diferitelor ei forme de manifestare merge dincolo de o descriere în termenii unor acorduri sau declarații. Între acestea se numără rugăciunile comune și mijlocirile, viața comunitară și monastică, co-celebrarea, cântarea împreună. Toate acestea au adus schimbări specifice în viața CMB, care a fost îmbogățită de acest aspect al experienței creștine contemporane”³⁰⁵ Părintele Bria a fost convins de existența și de necesitatea creșterii unei spiritualități ecumenice.³⁰⁶ Unul dintre punctele pe care el le-a observat cu deosebită finețe teologică este că eforturile de unitate trebuiesc conectate cu o pneumatologie autentică:

³⁰⁴ W. A. Visser't Hooft, *Various Meanings of Unity and the Unity which the World Council of Churches Seeks to Promote* în *The Ecumenical Review*, Vol. VIII, Nr. 1, Oct. 1955, p. 27-28.

³⁰⁵ Ion Bria, *A Fresh Breath of Spirituality* în *Ecumenical Review*, 44, 4, 1992, p. 429.

³⁰⁶ Vezi de exemplu, *Towards an Ecumenical Spirituality*, în *One World*, nr. 169, octombrie 1991.

„De fapt, căutarea unității văzute nu a fost influențată foarte mult de o teologie a Duhului Sfânt; Duhul Care distribuie în mod liber binecuvântări, haruri și responsabilități în cadrul trupului lui Hristos. Concentrarea pe unitate într-un loc sau pe legătura dintre biserica locală și universală, a umbrit grija pentru diversitatea darurilor și pluralitatea harurilor și misiunilor date de Duhul Sfânt. Diversitatea a fost distrusă, iar realitatea redusă. În anumite locuri căutarea unității a devenit uniaticism – unirea cu Roma cu orice preț. Trebuie să trecem dincolo de confesionalism, dogmatism *ex cathedra* și uniaticism și să descoperim diversitatea inspirată de Duhul Sfânt. Căutarea unui model de unitate este legat inseparabil cu descrierea diversităților.”³⁰⁷

III.2.2. O lume fără ecumenism?

Iată o întrebare la care voi încerca să răspund pe scurt. Este posibilă o lume fără ecumenism astăzi? Antiecumenicii își doresc o astfel de lume, ba chiar o văd ca fiind cu siguranță mai bună. Cum ar arăta creștinismul global fără ecumenism? Era globalizării implică legături directe între creștini și nevoia inevitabilă de colaborare. Ecumenismul modern s-a dezvoltat printre altele și datorită globalizării. Alternativa la ecumenism ar fi revenirea la confesionalism, or cei care cunosc istoria bisericească știu ce a însemnat acesta pentru creștinism precum și pentru omenire. Fără ecumenism

³⁰⁷ Ion Bria, *A Fresh Breath of Spirituality ...*, p. 431.

creștinismul ar deveni mai scindat și prin urmare mai vulnerabil la multiplele provocări interne și externe.

Dacă ar fi să comparăm creștinismul cu alte religii universale din perspectiva apropierei dintre diferitele sale confesiuni, atunci fără îndoială că putem afirma că ecumenismul creștin este cel mai dezvoltat. Alte religii se află abia la începutul constituirii propriului lor ecumenism. În parte, succesul misionar și ideologic global al creștinismului se datorează și bunei colaborări a diferitelor confesiuni creștine în domeniul misiunii, al mărturiei comune și al altor forme de colaborare inter-creștine existente. Datorită ecumenismului, creștinismul apare în ochii altor religii, a societății civile, a guvernelor, drept o religie destul de unitară încât să nu poată fi ignorată.

De aceea Părintele Bria observa că „toți creștinii sunt conștienți de faptul că ethosul ecumenic a inspirat atât de profund și a determinat relațiile umane și politice dintre oameni și națiuni în anumite regiuni, încât o ruptură în unitatea ecumenică cu siguranță că ar submina eforturile de a realiza reconciliere și pace astăzi. A reface repercusiunile lipsei de unitate ca membri co-suferinzi alături de ceilalți, în interiorul și în afara Bisericii, în lupta lor pentru libertate umană, dreptate și viață, este parte a unui angajament ecumenic efectiv. Noi elemente din înțelegerea noastră a unității creștine vor aduce o nouă energie pentru căutarea unei noi ordini a dreptății. Unitatea Bisericii devine tot mai mult asociată cu unitatea umanității; acestea sunt două cereri complementare ale Evangheliei.”³⁰⁸

³⁰⁸ Ion Bria, *Ecclesial Unity in the Ecumenical Movement...*, p. 323.

III.2.3. CMB – superbiserică?

Pentru cititorul specialist în mișcarea ecumenică, acest subcapitol poate părea de prisos întrucât este evident răspunsul la această întrebare: CMB nu este super-biserică. Răspunsul a fost formulat de mult și este acceptat de toată lumea, de ce să mai ridicăm această întrebare, mai ales în această perioadă când știm cu toții că CMB este profund marcat de criza economică prin care trecem cu toții. CMB se confruntă cu o profundă criză, cum s-ar mai putea considera sau ar putea avea ambiția să devină super-biserică? Motivul pentru care am preferat să introduc acest subcapitol este că nu de puține ori în călătoriile mele prin lume am fost întrebat de teologi cu privire la această chestiune. Așadar, deși problema este rezolvată, ea încă persistă în mințile unora. Persistența ei se datorează, probabil, faptului că ea a apărut înainte ca CMB să fie creat. De asemenea problematica este conectată în mintea unora cu diferite teorii ale conspirației în care CMB este inclus.

Visser't Hooft își amintește cum în cadrul unei întâlniri care a avut loc în 1938 la Utrecht pentru a pregăti o schiță a constituției viitorului CMB, deși s-a specificat de la început că planificatul CMB nu va avea putere legislativă asupra bisericilor membre sau să le pună în acțiune fără acordul lor, unii și-au exprimat temerea că noul Consiliu ar putea deveni «un corp eclesial centralizat... acționând independent.» Mulți lideri eclesiali, mai scrie același

autor, s-au temut de «pericolul de a forma o <super-biserică>». ³⁰⁹

Până la urmă, în proiectul de constituție s-a formulat următorul articol cu privire la autoritatea proiectatului CMB: «Consiliul Mondial va oferi consultanță și va furniza posibilitatea pentru acțiune unită în chestiuni de interes comun. Consiliul poate să acționeze în numele bisericilor constituate în chestiuni pentru care se angajează una sau mai multe dintre ele (bisericele membre n. n.). Va avea autoritate să convoace conferințe regionale și mondiale pe subiecte specifice, dacă situația o va cere. Consiliul Mondial nu va exercita legi pentru biserici; nici nu va acționa pentru ele în orice alt domeniu cu excepția celor indicate mai sus.» ³¹⁰ În mod evident, proiectatul Consiliu a fost gândit fără autoritate asupra bisericilor membre, afară de aceea de a convoca conferințe și de a acționa în interesul lor. Totuși temerile legate de posibila autoritate a acestuia peste bisericile membre nu au dispărut.

În cadrul Adunării de la Amsterdam s-a discutat, așa cum era firesc, despre funcțiunile Consiliului. Într-una din cuvântările sale, W. A. Visser't Hooft a ridicat chestiunea atribuțiilor Consiliului: «Atunci care este adevărata funcțiune a Consiliului? Numele nostru ne dă o idee cu privire la răspuns. Suntem un Consiliu al Bisericilor, nu Consiliul Bisericii una și

³⁰⁹ W. A. Visser't Hooft, *The Genesis and Formation...*, p. 48.

³¹⁰ *The World Council of Churches: Its Process of Formation. Minutes and Reports of the Meeting of the Provisional Committee of WCC held in Geneva, 1946*, p. 175.

nedivizată. Numele nostru indică slăbiciunea noastră și rușinea noastră înaintea lui Dumnezeu, pentru că nu poate fi și nu *este* până la urmă decât o Biserică a lui Hristos pe pământ. Pluralitatea noastră este o profundă anomalie. Însă numele nostru indică de asemenea că noi suntem conștienți de situația noastră, că noi nu o acceptăm pasiv, că noi ne vom îndrepta spre manifestarea Bisericii celei una, sfinte. Consiliul nostru reprezintă prin urmare o soluție de urgență – un stadiu pe cale – o structură trăind între timpul completei izolări a Bisericilor una față de cealaltă și timpul – pe pământ sau în cer – când va fi cu adevărat vizibil că este <un Păstor și o turmă>. Funcțiunile Consiliului decurg din această situație. Suntem o frățietate (fellowship) în care Bisericile, după o lungă perioadă de ignoranță reciprocă au ajuns să se cunoască reciproc. Suntem o frățietate (fellowship) în care Bisericile intră într-o conversație serioasă și dinamică despre diferențele lor în materie de credință, în mesaj, în disciplină (eng. order). Suntem o frățietate (fellowship) în care solidaritatea creștină este practică, astfel încât bisericile ajută bisericile lor surori aflate în nevoi sau care sunt slabe. Suntem o frățietate (fellowship) în care mărturia comună este atribuită stăpânirii lui Hristos în toate chestiunile în care ne este dat un cuvânt comun pentru Biserici și pentru lume. Suntem mai presus de toate o frățietate (fellowship) care caută să exprime că unitatea în Hristos este deja dată nouă și să pregătească calea pentru o expresie mai deplină și mai adâncă a acestei

unități.”³¹¹ Așadar CMB se dorea încă de la început a fi o frățietate (fellowship) și nu o super-biserică, să fie un spațiu provizoriu de întâlnire și discuții pe alea spre unitate.

Vestitul document *Biserica, bisericile și CMB*, adoptat de Comitetul Central al CMB întrunit la Toronto în 1950 și prin urmare cunoscut sub numele de Declarația de la Toronto, în primul său paragraf din secțiunea «Ce nu este CMB», specifică: «(1) CMB nu este și nu trebuie să devină o super-biserică.» Explicația care urmează acestei afirmații este următoarea: «CMB nu este o super-biserică. Nu este o biserică globală. Nu este Una Sancta despre care vorbește Crezul. Această neînțelegere a fost negată cât de clar a fost posibil în declarațiile oficiale ale Consiliului. Se bazează pe ignoranța completă a situației reale din cadrul Consiliului. Căci dacă Consiliul și-ar viola în orice mod propriul său principiu constituțional, că nu poate acționa pentru bisericile sale membre, atunci și-ar pune în pericol menținerea suportului din partea membrilor sale. Când vorbim despre «biserici membre», noi repetăm o frază din Constituția CMB; însă calitatea de membră în Consiliu nu înseamnă în niciun caz că bisericile aparțin unui corp care poate lua decizii pentru ele. Fiecare biserică își păstrează dreptul constituțional de a ratifica sau de a respinge enunțuri sau acțiuni ale Consiliului. <Autoritatea> Consiliului constă doar «în

³¹¹ *The First Assembly of the World Council of Churches, Amsterdam 1948*, p.28-29.

greutatea pe care o poartă pentru biserici prin propria lui înțelepciune» (William Temple).³¹²

Toate aceste lămuriri nu au stopat cu totul continuarea speculațiilor cu privire la posibilitatea sau chiar ambiția ascunsă a CMB de a deveni «super-biserică»? De exemplu, teologul romano-catolic René Pache scria în 1951, deci la un an după declarația de la Toronto, că prin scopul pe care CMB îl urmărește, anume înlăturarea distincțiilor eclesiale, rezultatul inevitabil va fi ca acesta să devină «super-biserică.»³¹³

Într-un articol de mari dimensiuni publicat în 1958, intitulat *Super-biserica și mișcarea ecumenică*³¹⁴ Visser't Hooft realizează o scurtă monografie în care scrie mai întâi despre prezența noțiunii de «super-biserică» în: istoria universală, istoria bisericească și în literatura universală. Apoi abordează noțiunea din următoarele perspective: <super-biserica> din perspectiva pretențiilor de monopol, <super-biserica> din perspectiva unei instituții auto-centralizate și <super-biserica> din perspectivă eshatologică. El arată că CMB nu are pretenția de monopol în cadrul mișcării ecumenice și nu este concentrat pe sine însuși, ci pe bisericile sale membre. De asemenea el atrage atenția că obsesia unora pe unitatea bisericilor fără o idee cum anume se

³¹² *The Church, the churches and the World Council of Churches* în W. A. Visser't Hooft, *The Genesis and Formation....*, p. 114.

³¹³ René Pache, *Moving Towards the Super-church* în *Biblioteca Sacra* 108, nr. 430, 1951, p. 186.

³¹⁴ *The Super-Church and the Ecumenical Movement*, în *The Ecumenical Review*, 10, 4, 1958, p. 365-385.

poate realiza această unitate, alimentează speculațiile legate de faptul că CMB ar spera să unească toate bisericile sale în jurul său, devenind astfel <super-biserică>. În schimbul acestei presupuse obsesii pentru unitate, Visser't Hooft prezintă care ar trebui să fie principalele caracteristici ale mișcării ecumenice:

- mișcarea ecumenică nu este motivată de concepte politice, sociale sau instituționale ale unității, ci de afirmația biblică potrivit căreia Biserica lui Hristos este una;

- mișcarea ecumenică nu caută o revenire la unitatea sociologică a *Corpus Christianorum*, ci promovează unitatea spirituală și manifestă a Bisericii care caută împreună să fie Biserica în lume;

- mișcarea ecumenică susține libertatea religioasă;

- mișcarea ecumenică nu crede în unitatea impusă prin presiune sau constrângere, ci susține acea unitate care se exprimă în răspunsul liber al bisericilor față de chemarea divină la unitate;

- mișcarea ecumenică nu promovează unitatea ca un scop în sine, ci ca parte a unei chemări totale a Bisericii lui Hristos;

- mișcarea ecumenică își caută propria ei viață spre a evita pericolele concentrării de putere, ale centralizării și ale instituționalizării.³¹⁵

Aceste caracteristici ar evita, în opinia acestui vizionar al mișcării ecumenice, orice speculație legată de posibilitatea ca CMB să aibă ambiții legate de noțiunea

³¹⁵ Ibidem, p. 376-379.

de <super-biserică>. În concluzie, „Consiliul Mondial nu este o Biserică Mondială; este doar o frățietate (fellowship) a Bisericilor și o agenție pentru a sluji Bisericile”³¹⁶

Într-un alt studiu scris ceva mai târziu, Visser’t Hooft arăta că sarcina Consiliului va dura mulți ani de acum încolo și că discutarea problemei: ce se va întâmpla cu CMB atunci când vor ajunge la unitate, nu-și are rostul: „Chemarea este de a aduna toate Bisericile care sunt gata pentru aceasta într-o frățietate (fellowship) în care ele caută să se manifeste prin schimbul de gândire și viață și prin mărturie comună și slujire comună față de lume, acea unitate pe care ele o au deja în credința lor comună în Hristos și să pregătească calea spre o unitate mai deplină pe care Domnul o are pregătită pentru ele. Sarcina este atât de mare, atât de provocatoare și atât de neîndeplinită, încât Consiliul Mondial va avea *raison d’etre* al lui pentru mulți ani care vor urma.”³¹⁷

Poziția ortodoxă în această chestiune a CMB ca super-biserică a fost formulată fără echivoc de către A Treia Conferință Preconciliară Panortodoxă de la Chambesy din 1986 care a afirmat că CMB «nu este și nu trebuie să devină niciodată o <super-biserică>»³¹⁸ Și totuși temerea că CMB ar avea ambiții să devină super-biserică au continuat să apară în mod sporadic. Astfel,

³¹⁶ Ibidem, p. 385.

³¹⁷ W. A. Visser’t Hooft, *Report of the General Secretary to the Central Committee, Rochester*, în *The Ecumenical Review* 16, 1, 1963, p. 98.

³¹⁸ Gennadios Limouris (ed.), *Orthodox Visions of Ecumenism...*, p. 112.

în răspunsul la proiectul de document CUV trimis de Biserica Ortodoxă Română către secretariatul general al CMB, se scrie: «Este evident că în ciuda misiunii sale, CMB manifestă prin unii dintre reprezentanții săi, o tendință de super-biserică, încercând să-și impună propria sa viziune teologică asupra bisericilor sale membre.»³¹⁹

În varianta finală a documentului CUV se reafirmă că CMB nu are nicio ambiție eclesială: «Descrierea CMB ca o «frățietate de biserici» indică în mod clar faptul că Consiliul nu este el însuși o biserică și – așa cum specifică în mod clar declarația de la Toronto – trebuie să nu devină niciodată o <superbiserică.>»³²⁰

III.3. Biserica Ortodoxă Română și mișcarea ecumenică

În niciun caz nu doresc să realizez aici o istorie a implicării Bisericii Ortodoxe Române în mișcarea ecumenică. Voi aminti doar că există studii suficiente care au dovedit implicarea teologilor noștri, mulți dintre ei și ierarhi, în primele eforturi de formare a mișcării ecumenice moderne. După ce în 1961 Biserica Ortodoxă Română a devenit membră a CMB, aceasta a fost activă în cadrul acestei organizații, participând atât la activitatea ei programatică și fiind mereu reprezentată

³¹⁹ *Three Orthodox Contributions to the Common Understanding...* în Thomas FitzGerard, Peter Bouteneff (ed.), *Turn to god Rejoice in Peace...*, p. 75.

³²⁰ Documentul CUV, Paragraful 3.2.

în forurile conducătoare. Rolul acestei organizații în viața Bisericii noastre a fost recunoscut în mod oficial, în repetate rânduri. De exemplu, într-un răspuns trimis de Biserica Ortodoxă Română la proiectul de document CUV, se scriau următoarele despre rolul mișcării ecumenice și în special a CMB la cincizeci de ani de la înființarea acestuia: „Mișcarea ecumenică rămâne una dintre cele mai semnificative manifestări ale secolului al XX-lea. Este pentru prima dată pe parcursul celui de-al doilea mileniu cunoscut și ca perioada diviziunii creștine, când bisericile divizate au început să treacă de la o politică de confruntare spre una de reconciliere în Hristos. În ciuda tuturor criticilor aduse mișcării ecumenice, trebuie să se admită că aceasta a permis bisericilor creștine să se cunoască una pe alta mai bine și să promoveze schimbul reciproc al valorilor confesionale. Astfel Ortodoxia a avut oportunitatea de a contribui la îmbogățirea ecumenismului contemporan cu valorile ei specifice de mare importanță pentru misiunea Bisericii în lumea contemporană. Este suficient să amintim teologia Sfintei Treimi, a conceptului comuniunii, a harului ca energie, a dimensiunii cosmice a răscumpărării în Hristos, spre a realiza impactul pe care Ortodoxia a avut-o asupra ecumenismului contemporan. Trebuie de asemenea să se reliefeze faptul că Bisericile Ortodoxe care, în marea lor majoritate se află pe teritorii dominate de foste regimuri comuniste ateiste au avut parte de mare suport din partea CMB în a depăși barierele de comunicare impuse de către sistemele totalitare. Astfel, datorită participării lor în

activitatea CMB, izolarea impusă asupra Bisericilor Ortodoxe din aceste teritorii a fost cu mult redusă, atât prin relațiile pe care ele le-au menținut unele cu altele precum și cu celelalte confesiuni creștine. Trebuie de asemenea menționat faptul că Bisericile Ortodoxe au primit de la CMB suport moral și material înainte și după căderea regimurilor comuniste.”³²¹

Doresc aici să mă ocup de două teme principale: antiecumenismul românesc și de câteva aspecte legate de implicarea ecumenică a Bisericii noastre după 1989. Mai întâi voi încadra antiecumenismul românesc în context internațional și voi încerca să-i identific câteva caracteristici și să contribui la lămurirea unor aspecte legate de acesta, precum încercarea de a lega numele Părintelui Stăniloae de antiecumenism. Pentru că sunt pe deplin convins că principala cauză a antiecumenismului este necunoașterea și ignoranța, acest capitol va oferi câteva exemple de amatorism ecumenic tocmai pentru că se dorește a fi un demers în favoarea popularizării a ceea ce se întâmplă în mișcarea ecumenică.

III.3.1. Antiecumenismul ortodox românesc

Primul lucru pe care trebuie să-l spunem este că antiecumenismul românesc este legat de antiecumenismul existent în întreaga lume, dar mai ales de antiecumenismul ortodox. Există un antiecumenism

³²¹ *Three Orthodox Contributions to the Common Understanding...* în Thomas FitzGerard, Peter Bouteneff (ed.), *Turn to God, Rejoice in Peace...*, p. 73-74.

evangelical, care s-a manifestat extrem de vizibil, de exemplu, în fața Adunării Generale de la Busan. Există un antiecumenism ortodox care se manifestă în cadrul fiecărei Biserici Ortodoxe într-o măsură mai mare sau mai mică. De asemenea există un antiecumenism romano-catolic și un antiecumenism protestant de diferite coloraturi, în funcție de fiecare tradiție protestantă. Al doilea aspect pe care doresc să-l subliniez este că antiecumenismul trebuie deosebit de critica atent studiată și constructivă față de ecumenism.

Formarea CMB în 1948 nu a eliminat percepția mișcării ecumenice cum că ar avea o agendă ambiguă. Pe de o parte, mulți au realizat potențialul constructiv al unei structuri globale care caută restaurarea unității vizibile între creștinii divizați. Pe de altă parte, există aspecte care sunt pricină de îngrijorare și scepticism, de exemplu ambiguitatea în jurul conceptelor de universalitate, catolicitate și conciliaritate. În 1967, o analiză a situației ecumenice realizată de către Societatea Teologică Ortodoxă din America observa că «unii creștini ortodocși, nefericiți cu prezenta implicare ecumenică a Bisericilor Ortodoxe, tind să impute motive de oportunitate politică sau colaborare nescrupuloasă ecumeniștilor ortodocși, care, cred ei, au <trădat> Ortodoxia.» Se mai observă însă că «astfel de simplificări nu aduc niciun serviciu preocupărilor ecumenice autentice.»³²²

În 1973, John Meyendorff a observat autocritic că „În Biserica Ortodoxă există o crescândă reacție împotriva

³²² Robert G. Stephanopoulos, *Reflections on Orthodox Ecumenical Directions...*, p. 305.

<ecumenismului>. Ecumenismul este văzut în principal ca un spectacol grandios clerical, vorbărie goală, mers fără rost la conferințe și birocrăție inter-ecclesială. O minoritate voală și înspăimântătoare invocă canoane, interzicând rugăciunea cu ereticii și proclamând că credința ortodoxă este diluată la fiecare eveniment ecumenic.”³²³

Părintele Bria a scris de asemenea, ceva mai târziu, că «bineînțeles că „sentimentul antiecumenic popular în creștere”, tendința actuală de înstrăinare a ortodocșilor de mișcarea ecumenică nu poate fi ignorată sau să rămână fără de răspuns. Aceasta nu numai pentru că poate crea un climat de introversiune, izolare și ex-comunicare, ci și pentru că poate să împiedice cea mai mare parte a Bisericii să se deschidă pentru *oikoumene*. Pericolul real este că viziunea comună a Ortodoxiei s-ar putea să fie influențată de grupuri extremiste care au o înțelegere diferită a identității și universalității Bisericii. De aici necesitatea pentru o hermeneutică ecumenică care să le permită creștinilor să înțeleagă și să-și accepte unii altora doctrinele, formulările teologice și tradițiile liturgice în lumina credinței care a fost dată cândva sfinților.”³²⁴

Revigorarea vieții bisericești din Europa de Est post-comunistă nu a însemnat neapărat și o revigo-rare a angajamentului ecumenic al bisericilor, ci mai degrabă un declin al acestuia.³²⁵ Radu Bordeaianu

³²³ John Meyendorff, *True and False Ecumenism*, în *Witness to the World...*, p. 45.

³²⁴ Ion Bria, *Orthodoxy and Mission ...*, p. 56.

³²⁵ Vezi în acest sens Alexander Belopopsky, *Between Chaos and Kairos: Churches, Ecumenism and the WCC in Central and Eastern*

scria în monografia sa despre eclesiologia Părintelui Stăniloae următoarele: „Sunt profund îngrijorat de creșterea atitudinii antiecumenice în creștinism în general și în Ortodoxie în special. Deși sunt relativ mici ca număr, aceste voci care condamnă ecumenismul drept panerezie, tind să domine dezbaterile publică a implicării ortodoxe în ecumenism. Ei angajează tactici de intimidare și înșelătoare, rar se angajează în analiza teologică a chestiunilor și nu sunt niciodată în stare să producă dovezi ale documentelor ecumenice în care reprezentanții ortodocși ar fi corupt esența credinței.”³²⁶

S-a mai observat că „atitudinea negativă împotriva ecumenismului a cercurilor ortodoxe conservatoare nu este de ajutor. Numărul ecumeniștilor ortodocși bine pregătiți care participă în activitățile Consiliului și lucrează în mișcarea ecumenică la diferite nivele este mult prea mic. De când Ortodoxia este un membru cu drepturi depline în mișcare, există o mare necesitate de a avea cât mai multe persoane disponibile și bine pregătite care să trateze în mod adecvat afacerile ecumenice, să lucreze și să umple golurile existente. Teologia ortodoxă ar trebui să lucreze în mod constant pentru a pregăti astfel de persoane”³²⁷

Europe 1989-2003 în *Ecumenical Review* 56:1, 2004, p. 77-84, mai ales p. 79-80.

³²⁶ Radu Bordeianu, *Dumitru Stăniloae: An Ecumenical Ecclesiology ...*, p. 5-6.

³²⁷ Vasil T. Istavridis, *The Orthodox Churches in the Ecumenical Movement, 1948-1968*, în *A History of the Ecumenical Movement*, vol. II, p. 308-9.

Toate aceste exemple – este de prisos să spun că aş fi putut să aduc multe altele – arată că teologii noştri sunt conştienţi de faptul că antiecumenismul este în creştere în lume în general. Tendinţa este aceeaşi în lumea ortodoxă şi în Biserica Ortodoxă Română. Aşadar în ceea ce priveşte tendinţele antiecumeniste, mediul nostru ortodox românesc este racordat la ceea ce se petrece la nivel internaţional.

În anul 2000, în primul studiu pe care l-am publicat, am scris următoarele despre tendinţele antiecumenice de la noi din acea vreme „Nu putem ascunde nici faptul că şi la noi există poziţii antiecumenice. ... Important este pentru Biserica Ortodoxă Română faptul că aceste tendinţe antiecumenice, care aparţin mai ales unor cercuri monahale, nu sunt organizate, nu au publicaţii şi nu susţin conferinţe, ci se mulţumesc să plagieze discursurile antiecumenice externe.”³²⁸ Trebuie să recunosc, la treisprezece ani după scrierea acestor rânduri, că lucrurile au evoluat mult. În vreme ce la noi nu există (încă?) membri ai Sfântului Sinod care să fie în mod deschis antiecumenici, cercurile ecumenice s-au extins din mediile monahale spre grupuri de tineri, laici, studenţi teologi, tineri preoţi, chiar ziarişti etc. Promotorii şi dătătorii de ton ai antiecumenismului românesc rămân însă anumite mănăstiri. Între timp cercurile antiecumenice s-au organizat, au creat reţele naţionale şi transnaţionale, au site-uri pe internet şi

³²⁸ Daniel Buda, *Teologia ortodoxă contemporană. Tendinţe, accente, sinteze în Anuarul academic al Facultăţii de Teologie „Andrei Şaguna” 2000-2001*, Sibiu, 2001, p. 178.

publicații, organizează conferințe. Așa cum s-a observat, aproape că au reușit să monopolizeze dezbaterile pe tema ecumenismului din spațiul public. În schimb, conținutul teologic al antiecumeniștilor nu a crescut foarte mult. Citind textele antiecumenice circulate în mediul românesc sau mesajele de pe internet, vedem că acestea sunt extrem de superficiale din punct de vedere teologic. La loc de cinste se află în discursul acestora teoria conspirației: ecumenismul este produsul unei conspirații internaționale împotriva Bisericii Ortodoxe. Unele mesaje antiecumenice însă se bazează mai ales pe informații legate de anumite devieri de natură morală petrecute în unele biserici de tradiție protestantă care sunt membre în CMB. Trebuie să recunosc că în astfel de cazuri motivul criticii este justificat, însă nu și forma în care această critică este realizată. Am arătat în altă parte³²⁹ că în opinia mea un ecumenism cu iz de propagandă, fără mărturie autentic ortodoxă și fără spirit critic, este la fel de păgubos căutării unității creștinilor precum antiecumenismul îngust practicat de unii.

În cele ce urmează voi încerca să prezint două din elementele cu ajutorul cărora operează antiecumenicii de la noi.

III.3.2. Vocile unor dezamăgiți

Primul element pe care am ales să-l prezint este scoaterea în evidență a vocilor unor dezamăgiți. Ast-

³²⁹ Daniel Buda, *On the critical role of Orthodox Churches in the Ecumenical Movement...*, p. 131.

fel, antiecumenicii de la noi încearcă să-l invoce în favoarea lor pe vrednicul de pomenire Mitropolitul Ardealului Antonie Plămădeală, care vreme de mai multe decenii a fost prima voce ecumenică oficială a Bisericii Ortodoxe Române. În acest sens este invocat un articol publicat de Mitropolitul Antonie în 1992: „Am crezut mult în ecumenism și eu însumi m-am implicat ca puțini alții în el. Am tot sperat că vom fi înțeleși și că ecumenismul urmărește cu adevărat refacerea unității bisericilor despărțite. Poate că acest lucru se urmărește... Dar metodele care s-au stabilit pentru aceasta ne dezavantajează net, așa încât unitatea începe să devină doar acceptarea de către noi a punctelor de vedere ale celorlalți, mulți, protestanți și neoprotestanți. Suntem puși în rând cu biserici sau secte cu câteva mii de de credincioși, la vot având toți aceleași drepturi și participând la decizii, ca și cum am avea și noi câteva mii de credincioși... Nimic din ce au cerut ortodocșii n-a pătruns în modul de lucru și în deciziile acestor organizații. Ni s-a părut că ni se se dă oarecare atenție, că spiritualitatea Ortodoxă începe să-i intereseze și noi am fost bucuroși, dar când a fost vorba să-și impună punctul lor de vedere, au făcut-o cu cinism și aproape cu cruzime, găsindu-și motive de a ne considera învechiți, prea legați de Sfânta Scriptură, și practicând exegeze care, dacă au mers cândva, astăzi nu mai merg... Fără o atitudine ortodoxă limpede, ecumenismul va continua tot așa și va ajunge, probabil, la aberații apocaliptice...”³³⁰

³³⁰ Antonie Plămădeală, în *Telegraful Român* nr. 37-38, 1992.

Deși aceste cuvinte sunt de o duritate extremă și exprimă vocea unui lider ortodox de primă mărime dezamăgit de propria participare în mișcarea ecumenică, ele nu cred că pot fi interpretate ca o invitație de a părăsi organizațiile ecumenice. Mai degrabă ele sunt o invitație la un spirit critic față de aceasta și la mărturie ortodoxă mai solidă, în ciuda faptului că mărturia noastră este ignorată. De asemenea pentru mine aceste cuvinte arată cât de importantă a fost introducerea consensului în modul de luare a deciziilor. Nu în ultimul rând trebuie luată în considerare posibilitatea ca aceste cuvinte să fie legate de o dezamăgire punctuală a Mitropolitului Antonie că nu a fost ales președinte al Conferinței Bisericii Europene la Adunarea Generală de la Praga din 1992.

III.3.3. Cazul Părintelui Stăniloae

„Eu nu prea sunt pentru ecumenism; socotesc că ecumenismul este produsul masoneriei; iarăși vor să relativizeze credința adevărată. A avut dreptate Biserica: nu prea suntem uniți. Ecumenismul este erezia timpului nostru.”³³¹ Acestea sunt cuvintele puse pe seama Părintelui Stăniloae de anumite cercuri antiecumenice. Ele ar fi fost rostite de Părintele Stăniloae la sfârșitul vieții într-un context care nu este tocmai clar. Există o înregistrare audio a acestor cuvinte pe care

³³¹ Citat după I. Bria, op. cit., p. 185, care citează după revista Filocalia (Cluj-Napoca), nr. 10, oct. 1995, p. 1.

unii le consideră neautentice. Nu doresc să analizez aici activitatea ecumenică a Părintelui Stăniloae, pentru că există deja suficientă literatură de calitate în acest sens.³³² Cred că este de-a dreptul absurdă invocarea Părintelui Stăniloae de către antiecumeniștii români. Părintele Stăniloae a fost extrem de activ în mișcarea ecumenică. Una dintre primele sale participări în activitatea CMB a Părintelui Stăniloae a fost prezentarea în cadrul unei conferințe organizate la Cernica a referatului cu titlul „Centralitatea lui Hristos în teologia, spiritualitatea și misiunea ortodoxă.” Potrivit Părintelui Ion Bria, una dintre ideile reliefate atunci de Părintele Dumitru Stăniloae în acest referat a fost aceea că „Creștinii ortodocși, în conștiința lor că ei respiră același aer spiritual al Logosului cosmic precum toți oamenii care lucrează pentru binele comun, au o bază comună pentru înțelegere reciprocă și colaborare cu ei.”³³³

Un important concept ecumenic dezvoltat de Părintele Stăniloae a fost acela al «ecumenicității deschise.»³³⁴

³³² Vezi de exemplu Aurel Pavel, Ciprian Iulian Toroczkai, *Adevăratul și falsul ecumenism*, Ed. Universității <Lucian Blaga>, Sibiu, Editura Andreiana, Sibiu, 2010, p. 132-197. Colegii sibieni sunt de părere că înregistrarea audio în care Părintele Stăniloae se pronunță împotriva ecumenismului este autentică dar nu putem ști contextul în care o astfel de declarație i-a fost smulsă faimosului teolog român.

³³³ Ion Bria, *Confessing Christ Today: an Orthodox consultation*, în *International Review of Mission*, 64 nor. 253, 1975, p 68;

³³⁴ Dumitru Stăniloae, *Sobornicitatea deschisă* în Ortodoxia, XXIII, 2, 1971, p. 165-180.

A. Allchin scria despre sobornicitatea deschisă: «Se pare că aici putem să vedem nu numai ceva din puterea unificatoare a tradiției ortodoxe cu ceea ce are ea mai adânc și mai bun, ci și ceva din modul în care dialogul ecumenic dintre Biserici trebuie să fie efectuat. Chestiunile de teologie dogmatică nu pot și nu trebuie să fie evitate. Ele însă trebuie să fie abordate acolo unde teologia și spiritualitatea se adună într-un tot unitar. Când ele sunt văzute în relație cu experiența trăită și de rugăciune a poporului creștin, atunci aflăm posibilități neașteptate de reconciliere dintre pozițiile care par la prima vedere a fi cu totul opuse»³³⁵

Unul dintre primele studii publicate în afara României despre atitudinea ecumenică a Părintelui Stăniloae a fost scris – surprinzător, cel puțin la prima vedere – de teologul reformat transilvănean István Juhász.³³⁶ Studiul său, publicat într-o renumită revistă de teologie ecumenică are scopul declarat de a «aprecia cu recunoștință un teolog ortodox contemporan care și-a dedicat viața lui reînnoirii spirituale a Bisericii sale și care a deschis astfel noi căi spre re apropierea dintre Ortodoxie și protestantism.»³³⁷ Autorul ne informează că îl cunoaște pe Părintele Stăniloae din cadrul dialogului dintre ortodocși și reformați din România. El îi descrie

³³⁵ A. A. Allchin, „Introduction”, în D. Stăniloae, *The Victory of the Cross*, Fairacres Pamphlet No. 16, Oxford, 1971, p. 2-3.

³³⁶ István Juhász, *Dumitru Stăniloae's Ecumenical Studies as an Aspect of the Orthodox-Protestant Dialogue* în *Journal of Ecumenical Studies* 16:4, 1979, p. 747-764.

³³⁷ Ibidem, p. 747.

opera teologică prin următoarea formulă: «el a încercat să facă tradiția patristică și bizantină să vorbească în cadrul teologiei românești astfel încât să poată învăța să răspundă întrebărilor lumii contemporane.»³³⁸ A fost surprins în mod plăcut de un referat cu titlul «Speranța universală umană și speranța creștină în societatea umană» susținut de Părintele Stăniloae la Cluj în 1969 la Institutul Protestant din Cluj, care a fost tradus în maghiară și publicat în revista Institutului.³³⁹

Juhász se referă de asemenea la conceptul de «sobornicitate deschisă» dintr-un studiu scris de Părintelui Stăniloae în 1971. Acesta este descris ca fiind «bazat pe spiritualizarea <soborului> (a conciliului), pe acea interpretare sacramentală a unității Bisericii care înlocuiește interpretarea autoritativă și juridică din teologia ortodoxă a ultimului secol. Definiția sobornicității potrivit lui Stăniloae este «universalitatea creștină în forma unei comuniuni; sobornicitatea ar trebui să fie de fapt o trăire a credinței într-o comunitate vie; ar trebui să fie atotcuprinzătoare și totul ar trebui să fie apreciat într-o actualizare prin trăire». În această interpretare <trăire> devine principiul hermeneutic principal al sobornicității, iar prin aceasta porțile sobornicității sunt descrise pentru toate valorile creștine în care Dumnezeu – sursa unică, tăria și conținutul vieții – este prezent.»³⁴⁰

În concluzie, «teologia lui Stăniloae are, vorbind din punct de vedere ecumenic, același caracter care a făcut-

³³⁸ Ibidem, p. 752.

³³⁹ Ibidem, p. 760.

³⁴⁰ Ibidem, p. 761.

o atât de acceptabilă și atât de urmată în Biserica lui; acest caracter este definit ca o «viziune mobilizatoare.» De aceea descrierea sobornicității deschise se încheie cu următorul apel: <Însă sobornicitatea nu este doar o acceptanță comună a tuturor căilor de relevare și exprimare folosită de Dumnezeu și a tuturor concepțiilor și răspunsurilor care sunt tot mai mult adâncite, ci este o înțelegere permanentă și o deschidere mai coprehensivă spre Dumnezeu.»³⁴¹

Părintele Bria a fost printre primii care i-a prezentat teologia creatoare mediului teologic internațional.³⁴² Până atunci, doar un număr relativ limitat de studii ale Părintelui Stăniloae fuseseră publicate în afara țării sau în limbi de circulație.³⁴³ Pe lângă scurta prezenta-

³⁴¹ Ibidem, p. 762.

³⁴² Vezi *The creative vision of D Staniloae : an introduction to his theological thought*, în *Ecumenical Review*, 33, 1, 1981, p 53-59;

³⁴³ Este vorba de A. M. Allchin, (editor), *The Tradition of Life: Romanian Essays on Spirituality and Theology* (Fellowship of St. Alban and St. Sergius), Londra, 1971; „Orthodoxy, Life in the Resurrection”, *Eastern Churches Review*, Nr. 2, 1968-9, p. 271-275; „Some Characteristics of Orthodoxy”, *Sobornost*, Seria 5, Nr. 9, 1969, p. 627-629; „The Orthodox Conception of Tradition and the Development of Doctrine”, *Sobornost*, Seria 5, Nr. 9, 1969, p. 652-662; „Unity and Diversity in Orthodox Tradition”, *The Greek Orthodox Theological Review*, Nr. 17, 1972, p. 19-40; „L’homme, image de Dieu dans le monde”, *Contacts*, Nr. 84, 1973, p. 287-309; „L’accueil de la Tradition dans le monde d’aujourd’hui: le point de vue de l’Orthodoxie”, *Irénikon*, Vol. XLVII, Nr. 4, 1974, p. 451-466; „Jesus Christ, Incarnate Logos of God, Source of Freedom and Unity”, *The Ecumenical Review*, Vol. 26, 1974, p. 403-412; „L’Orthodoxie: quelques traits caractéristiques”, *Présence*

re a teologiei Părintelui Stăniloae, el afirmă, folosind drept argumentare studiul lui István Juhász, citat mai sus, că „El (D. Stăniloae n. n.) a avut un sens profund al unității tuturor creștinilor și nu a adoptat niciodată o atitudine antiecumenică”, după care continuă: „Dimpotrivă, una dintre contribuțiile sale cele mai importante la cercetarea ecumenică este ceea ce el numește <sobornicitate deschisă> care pentru el este crucială pentru înțelegerea identității și locului confesiunilor creștine în cadrul Bisericii Universale. <Sobornicitatea deschisă> este un spațiu sacramental pentru *creșterea împreună*, fiecare cu identitatea lui specifică, în cadrul unui catolicism cuprinzător. Aceia care cunosc bine spiritul ecumenismului lui Stăniloae găsesc viziunea lui cu privire la convergența teologiei și a spiritualității ca având un mare potențial în căutarea unității creștine”³⁴⁴

Din păcate, categorizarea Părintelui Stăniloae drept antiecumenist este afirmată de un teolog ortodox român într-un studiu publicat în *The Ecumenical Review* revista oficială a CMB. Studiul său intitulat *A Romanian Perspective on Ecumenism, Patristics and Academic Theology*³⁴⁵ începe prin a afirma că după mai bine de șaizeci de ani

orthodoxe, Nr. 26, 1974, p. 10-25; „The Role of the Holy Spirit in the Theology and Life of the Orthodox Church”, *Diakonia*, Vol. IX, Nr. 4, 1974, p. 343-366. (Vezi Ion Bria, *The creative vision of D Staniloae...*, nota bibl. 3, p. 53.

³⁴⁴ Ion Bria, *The creative vision of D Staniloae...*, p. 57. Urmează apoi citatul din A. A. Allchin pe care l-am redat mai sus.

³⁴⁵ *The Ecumenical Review* 63, 2, 2011, p. 169-176. Autorul este Nicu Dumitrașcu.

de existență a CMB, ortodocșii sunt divizați în ceea ce privește ecumenismul, având, în diferitele Biserici Ortodoxe, „variate evaluări ale semnificației lui.” Urmează apoi o notă bibliografică cu următorul conținut: „Ecumenismul este privit cu încredere de unii și cu scepticism de alții. Părintele Dumitru Stăniloae, după o lungă analiză a însăși fenomenului ecumenic și a deciziilor adoptate în cadrul adunărilor CMB a spus în ultimii ani ai vieții sale că „ecumenismul este pan-erezia secolului al XX-lea.”³⁴⁶ Nu este oferită nicio indicație bibliografică și nici nu este specificată în vreun fel sursa acestei informații. Surprinzător mi se pare de asemenea faptul că revista oficială a CMB, *The Ecumenical Review* care, fiind cotate în indexul internațional ISI, are un sistem riguros de analizare (peer-review) a studiilor publicate, a acceptat un studiu cu o asemenea afirmație amatoricească. Amatorismul constă în transpunerea pe seama autorității de prim rang a teologiei ortodoxe românești a unei opinii legate de ecumenism răspândită în anumite cercuri.

Grav este faptul că publicarea unei astfel de afirmații într-o revistă de o asemenea reputație riscă să legitimizeze „afirmația amatoricească” – cum am ales să o definim euphemistic – și să-i confere un oarecare caracter științific. Într-adevăr, Nicu Dumitrașcu are dreptate cel puțin într-una din afirmațiile sale de la începutul studiului său: „mișcarea ecumenică este dificil de înțeles.”³⁴⁷ Pentru unii este mai dificil de înțeles decât pentru alții, așa adăuga eu.

³⁴⁶ Ibidem, nota bibl. 1, p. 169.

³⁴⁷ Nicu Dumitrașcu, art. cit., p. 169.

Radu Bordeaianu, un respectat teolog român activ în Statele Unite ale Americii, afirmă într-o monografie dedicată eclesiologiei Părintelui Stăniloae: «Stăniloae a fost departe de a fi antiecumenic, în ciuda tonului ocazional extrem de polemic pe care l-a adoptat... Chiar dacă nu a fost scrisă cu un scop ecumenic în minte, teologia sa este relevantă pentru cauza unității creștine, așadar este nedrept ca Stăniloae să fie confiscat de grupuri antiecumenice care iau remarcile lui Stăniloae din context și le folosesc spre a-și susține retorica lor.»³⁴⁸ Este o concluzie la care subscriu fără rezerve.

III.3.4. Despre amatorism în studiul mișcării ecumenice

Nu doresc să mă refer aici în detaliu la amatorismul din teologia ecumenică românească. Tema este atât de largă și exemplele atât de multe încât ar merita să i se dedice un volum întreg, care, dacă ar dori să fie exhaustiv, cu siguranță că ar ajunge să aibă dimensiuni impresionante. Voi prezenta doar câteva exemple care sunt menite să arate dimensiunea amatorismului ecumenic de la noi. Mă voi referi doar la o temă extrem de mult discutată între ortodocși, anume faptul că două Biserici Ortodoxe – este vorba de Biserica Ortodoxă Georgiană și Biserica Ortodoxă Bulgară – au ales să părăsească CMB. Iată cum este aceasta exprimată în

³⁴⁸ Radu Bordeaianu, *Dumitru Staniloae: An Ecumenical Ecclesiology*, Bloomsbury, London, New Delhi, New York, Sydney, 2011, p. 5.

scrieri publicate de autori ortodocși, cel puțin unii dintre ei, de primă mărime.

Nicu Dumitrașcu, în studiul citat mai sus, afirmă că «Bisericile Ortodoxe ale Georgiei, Bulgariei și Serbiei au decis să-și retragă sau să-și suspende calitatea lor de membre în CMB, ca urmare a adoptării unor decizii care, în opinia lor, au deviat de la tradiția lor.»³⁴⁹ Informația – de asemenea fără nicio indicație bibliografică – este atât greșită cât și imprecisă. În primul rând Biserica Ortodoxă Sârbă nu și-a suspendat sau retras niciodată calitatea de membră în CMB. Pentru a înțelege acest lucru, este suficientă o simplă consultare a site-ului oficial al CMB.³⁵⁰ Din nou nu pot decât să-mi exprim surprinderea că editorii și analizatorii articolelor publicate în *The Ecumenical Review* au permis strecurarea unor astfel de erori. Motivele pentru care Bisericile Ortodoxe ale Bulgariei și Georgiei și-au suspendat calitatea de membre în CMB sunt mult mai complexe decât le descrie autorul în fragmentul citat mai sus. Mai multă exactitate este așadar necesară spre a nu transforma pledoariile pentru participare ecumenică în predoarii antiecumenice. Aceasta cu atât mai mult cu cât autorul pledează pentru un «ecumenism academic» și ne spune ce anume înseamnă acesta.³⁵¹

Bogdan Tătaru-Cazaban, fost consilier prezidențial pe probleme religioase și actualmente ambasador al

³⁴⁹ Nicu Dumitrașcu, *A Romanian Perspective on Ecumenism...*, p. 170, nota bibl. 8.

³⁵⁰ www.oikoumene.org

³⁵¹ *Ibidem*, p. 172-174.

României la Vatican, este autorul unui studiu intitulat *O perspectivă răsăriteană asupra unității Bisericii: A. Scrima și dialogul dintre Constantinopol și Roma* publicat într-un volum apărut la editura Humanitas și publicat în Seria Botzmann.³⁵² În finalul acestuia, vorbind despre «impasurile ecumenismului», autorul afirmă: «Dezamăgite, lezate sau pur și simplu obosite de preparative care par a pierde din vedere esențialul, multe din Bisericile Ortodoxe care au însoțit de la începuturile sale mișcarea ecumenică, inițiind și răspunzând la apelurile fraților protestanți, s-au suspendat din Consiliul Ecumenic al Bisericilor.»³⁵³ Dacă două Biserici Ortodoxe au părăsit CMB, iar restul de douăzeci și doi de Biserici Ortodoxe dintre care cincisprezece ortodoxe răsăritele și șapte ortodoxe orientale au rămas pe mai departe membre, putem să considerăm că acestea sunt «multe»? De remarcat că cele două Biserici Ortodoxe care au părăsit CMB nu au fost Biserici fondatoare ale CMB, ci s-au alăturat acestuia în 1961 și după aceea. Probabil că distinsul autor îi spunea același lucru fals și președintelui României pe vremea când îl consilia pe probleme religioase. Fără a-mi fi propus să fiu malițios, observ cu tristețe că mai multe afirmații din volumul în care a apărut studiul distinsului teolog-diplomat sunt de-a dreptul greșite.³⁵⁴ Nu pot să-mi

³⁵² Bogdan Tătaru-Cazaban, *O perspectivă răsăriteană asupra unității Bisericii: A. Scrima și dialogul dintre Constantinopol și Roma în Pentru un creștinism al noii Europe*, Ed. Humanitas, București, 2007, p. 116-146.

³⁵³ Ibidem, p. 144.

³⁵⁴ Am ales doar câteva exemple, din multe altele posibile. Teodor Bakonski afirmă că „Momentul cel mai impresionant din

exprim decât uimirea că un volum în care semnează autori consacrați și care apare sub egida Colegiului «Noua

istoria CEC (este vorba de Conferința Bisericilor Europene n. n.) a fost prilejuit de reuniunea de la Basel, din mai 1989, când prezența masivă a Bisericilor Ortodoxe a prevestit, simbolic, căderea iminentă a Zidului berlinez (Teodor Bakonski, *Europa creștină. Metoda Cut & Paste*, nota 26, p. 52). „Reuniunea de la Basel” la care se referă distinsul teolog-diplomat s-a numit „Adunare Ecumenică Europeană” fiind prima din cele trei care au fost organizate până acum. Important ar mai fi de adăugat că oricât de impresionantă ar fi fost această Adunarea Ecumenică Europeană de la Basel – Bakonski ne spune cu sigurnță, fără argumente și fără indicații bibliografice că a fost „cel mai impresionant moment din istoria CEC” – aceasta a fost co-organizată de CEC și de Consiliul Conferințelor Episcopale Europene. Un detaliu esențial care ar fi trebuit subliniat pentru a da și mai mare greutate simbolismului prevestirii căderii comunismului despre care în mod corect vorbește autorul, de vreme ce toate marile tradiții creștine europene: Ortodoxia, catolicismul, protestantismul, anglicanismul etc. au fost prezente la respectivul eveniment. Elena Ștefoi semnează studiul, apărut în același volum, intitulat *Biserica Ortodoxă Română după communism. Imagine, practice, opțiuni*. Una dintre afirmații atrage atenția prin amatorismul ei – ca să folosesc un cuvânt blând: „Căderea regimului a surprins Biserica Ortodoxă atât la vârf, cât și la bază. Scânteia revoluției fusese aprinsă de pastorul reformat Lazlo Tokes. Capii Bisericii Ortodoxe, ca și liderii societății civile au înțeles că acțiunile unui prelat catolic de etnie maghiară arătau, ca în oglindă, oportunismul majorității naționale de rit orthodox” (p. 159). Lăsând deoparte afirmația că vârful Bisericii Ortodoxe a fost surprins de căderea comunismului în România, ne simțim confrunțați cu o dilemă: de vreme ce Tokes este numit odată pastor reformat, cum poate deveni, la distanță de o frază, prelat catolic. Poate autoarea se referă la o altă persoană? Am citit paragrafele anterioare, precum și pe cele ulterioare, și din acestea nu rezultă nicidecum acest lucru.

Europă» și a Institutului «Ludwig Boltzmann» pentru Studiul Problemelor Religioase ale Integrării Europene nu a fost citit cu atenție spre a evita greșeli precum cele indicate mai sus. Acestea scad mult din valoarea, certă de altfel în multe aspecte, a volumului ce-l conține.

Am ales aceste două exemple doar pentru a arăta că amatorismul în cele legate de ecumenism sporește necunoașterea și incertitudinea față de acesta, contribuind la ignoranța din care se hrănește antiecumenismul. Cei implicați în mișcarea ecumenică sunt datori să explice tuturor credincioșilor ce anume înseamnă aceasta. Nu pot să nu remarc faptul că ecumenismul, dacă va deveni impopular în rândul credincioșilor, atunci nu are nicio șansă de reușită. Noi ortodocșii nu avem voie să uităm că uniri ale Bisericilor Răsăriteană și Apuseană au fost semnate, de exemplu la Lyon în 1274 și la Ferrara-Florența în 1438-1439, însă pentru că s-au lovit de rezistența maselor, au rămas inutile. De aceea eforturile de unitate trebuiesc explicate tuturor credincioșilor, cu multă răbdare. Un ecumenism elitist nu are nicio șansă să devină eficient în viața eclesială.

III.3.5. Câteva referiri cu privire la implicarea Bisericii Ortodoxe Române în mișcarea ecumenică după 1989

Aș dori să pornesc de la o conferință ecumenică organizată în România între 27-30 aprilie 1998 la Iași pentru că mi se pare emblematică pentru ecumenismul ortodox românesc post-revoluționar. Conferința, bine documentată, a fost menită să marcheze împlinirea a

cincizeci de ani de la fondarea CMB. Titlul conferinței a fost Mișcarea ecumenică în secolul al XX-lea: Rolul teologiei în viața și în gândirea ecumenică din România³⁵⁵ iar scopul ei a fost de a analiza critic dinamica care operau la acea vreme în cadrul mișcării ecumenice precum și de a emite considerații cu privire la posibilele implicații pentru viitor. Întâlnirea a fost organizată de către departamentul existent pe atunci în cadrul CMB numit «Unitate și Înnoire» în colaborare cu Mitropolia Moldovei și Bucovinei.

Aș dori să mă opresc mai ales asupra părților II, III și IV ale raportului, intitulat «O privire critică asupra ecumenismului din trecut și a celui din prezent din România», respectiv «Educare pentru ecumenism» și «Cooperare ecumenică în România: Perspective pentru viitor.» În ceea ce privește evaluarea situației ecumenismului din România în <trecut>, adică în perioada comunistă, se afirmă următoarele³⁵⁶:

– «Cu câteva decenii înainte, cheștiunea relației dintre creștinism (biserica) și națiune a fost pusă într-o evidență atât de clară încât s-a putut ajunge la situația unei totale identificări între o anume națiune și o confesiune religioasă. După 1989, această cheștiune a relației Biserica-națiune a fost abordată din nou. Astăzi, în context ecumenic, ni se pare că existența și

³⁵⁵ Raportul final al acestei întâlniri a fost publicat în Thomas FitzGerard, Peter Bouteneff (editori), *Turn to God, Rejoice in Hope. Orthodox Reflections on the Way to Harare*, WCC Publications, Geneva, 1998, p. 130-135.

³⁵⁶ Ibidem, p. 133-134.

valoarea etnicităților (a popoarelor) este confirmată de către Cincizecime, nu una împotriva alteia, ci în cadrul comuniunii universale a Bisericilor care sunt una în Hristos.... În sânul unei nații poate fi găsită o Biserică majoritară, precum și o biserică minoritară, sau mai multe biserici minoritare. Relațiile dintre ele ar trebui să se bazeze pe dragoste creștină, pe înțelegere, slujire și toleranță. Creștinii din România au înțeles ecumenismul nu ca un «*fatum*» (soartă tragică), ci ca un «*datum*» (un dat sau un dar) de la Dumnezeu, ca o Cruce care aduce binecuvântări.» Urmează descrierea câtorva caracteristici ale ecumenismului din România. Înainte de a le prezenta pe acestea, să comentăm pe scurt afirmațiile de mai sus. Trecem peste frumoasa caracterizare a ecumenismului trăit la noi cu ajutorul noțiunilor de «*non fatum, sed datum*» și ne vom referi doar la chestiunea identificării unei anumite națiuni cu o confesiune. Această identificare a fost evidentă în perioada comunistă, inclusiv pe fondul naționalismului comunist promovat la noi mai ales în ultimele decenii de comunism, însă nu mi se pare că acest fenomen să se fi diluat după 1989, dimpotrivă, ascuțirea sentimentului național a fost vizibil atât în rândul majorității, cât și al minorităților. Într-adevăr, modelul Cincizecimii este cel ideal, însă nu sunt convins că el a fost dominant în situația românească post-decembristă.

Să trecem acum la prezentarea caracteristicilor ecumenismului din România:

– «În perioada dintre 1948-1989 – se arată în raport – deși ecumenismul a fost oarecum o realitate forțată

dată de contextul politic în care au trăit bisericile și confesiunile din România, Dumnezeu adesea a întors răul în bine (cf. Facere 50:20) cu anumite efecte benefice în adâncirea relațiilor frățesti a înțelegerii și susținerii reciproce. Conferințele teologice interconfesionale au constituit momente remarcabile în ecumenismul local românesc. În timpul anilor de dictatură comunistă mai mulți reprezentanți de marcă ai bisericilor și confesiunilor românești: preoți, teologi, ierahii și laici au fost aruncați în temniță care, în acele vremuri de opresiune, au oferit o mărturie ecumenică creștină prin suferința lor comună. Acest gen de mărturie a fost numit în mod semnificativ «ecumenism dincolo de gratii» sau «ecumenism sub Cruce.» Sunt surprinse două aspecte aici. Primul dintre ele este referirea la conferințe teologice interconfesionale organizate de autoritățile comuniste spre a dovedi că în România există cooperare între culte. Documentul relevă foarte bine faptul că deși aceste întâlniri au fost artificial organizate de către autoritățile de stat ale vremii, totuși Bisericile au avut înțelepciunea de a folosi această oportunitate spre a se cunoaște mai bine. De asemenea în cadrul acestora s-a produs teologie profundă, participanții dându-și silința să-și articuleze cât mai bine posibil poziția tradiției sau bisericii pe care o reprezenta. Aceste întâlniri sunt bine documentate de revistele de teologie ortodoxă românească ale vremii – mai ales în cele centrale – și ar merita un studiu sistematic pe viitor. Al doilea aspect – extrem de important – la care se referă documentul este acela că a existat o mărturie creștină comună, de

natură ecumenică, în suferință, mai ales în pușcăriile comuniste.

– «După 1989 putem să vorbim de un <ecumenism în libertate> care înseamnă o responsabilitate suplimentară pentru biserici și confesiunile creștine. Relațiile dintre creștini au devenit mai sincere și mai deschise – nemodificate de către comportamentul inhibant obligatoriu impus de restricțiile ideologiei totalitare o perioadei trecute – care permite acum un efort intensificat la nivel național, regional și local spre viziunea reconcilierii și unității creștine.» Acest paragraf descrie foarte bine situația creată după 1989: a dispărut impunerea statului comunism, iar libertatea de expresie a adus posibilitatea unui dialog sincer și a organizării de activități comune. Rămâne de văzut în ce măsură aceste oportunități au fost cu adevărat fructificate.

Partea a treia, «Educare pentru Ecumenism» identifică dificultățile cu care se confruntă ecumenismul românesc post-decembrist: «lipsa de informație» și «absența unei strategii educaționale pentru formarea unei conștiințe ecumenice responsabile.» Participanții au elaborat câteva propuneri concrete pentru depășirea acestor dificultăți prin educarea pentru ecumenism. Bisericiile locale ar trebui să se angajeze în proiecte de educare ecumenică pentru credincioși, pe trei nivele³⁵⁷:

- (1) Înființarea de catedre de ecumenism în toate școlile de teologie și predarea tuturor discipli-

³⁵⁷ Ibidem, p. 134.

nelor teologice într-un spirit ecumenic, liber de prejudecăți care par a se acumula cu trecerea timpului;

- (2) Predarea religiei în școlile publice într-un spirit ecumenic punându-se accent pe valorile culturale și spirituale comune;
- (3) Crearea unei atmosfere ecumenice inclusiv la nivel parohial prin organizarea de întâlniri la diferite ocazii comemorative, în special în timpul Săptămânii de Rugăciune pentru Unitatea Creștinilor.

Partea a patra cu titlul «Cooperare ecumenică în România: Perspective pentru viitor» se ocupă exclusiv de propunerea înființării unui Consiliu Național al Bisericilor din România, cu participarea Bisericii Romano-Catolice ca și membră cu drepturi depline. Obiectivele propusului Consiliu Național ar fi³⁵⁸:

- Reinițierea conferințelor teologice interconfesionale care să se țină la intervale regulate (o dată sau de două ori pe an);
- Dezvoltarea unei teologii ecumenice românești care să țină seama de problematicile teologiei internaționale și de specificul local al bisericilor;
- Realizarea unui compendiu ecumenic al martirilor și mărturisitorilor credinței din perioada comunistă;
- Pregătirea delegaților pentru evenimentele ecumenice internaționale și discutarea în prealabil a temelor întâlnirilor ecumenice la nivel național în România;

³⁵⁸ Ibidem, p. 134-135.

- Preluarea rolului de conciliator și mediator între bisericele din România, în cazul apariției unor conflicte;
- Intensificarea eforturilor de a sărbători Paștile împreună,
- Extinderea Săptămânii de Rugăciune pentru Unitatea Creștinilor la nivel parohial;
- Elaborarea de ghiduri pastorale pentru cazurile de căsătorii mixte sau pentru diferite ocazii religioase din familie și societate;
- Organizarea de campusuri ecumenice pentru tineri,
- Organizarea de evenimente inter-parohiale, coruri, expoziții de artă etc.;
- Discutarea de probleme de interes comun între biserici, precum restituirea proprietăților, recunoaștere reciprocă etc.

Trebuie să recunoaștem că simpla lecturare a acestor propuneri ne entuziasmează. Dacă însă privim la realitatea de asăzi, vom înțelege cu ușurință că crearea unui Consiliu Național al Bisericilor din România a rămas la faza de proiect ambițios.³⁵⁹ Dintre propune-

³⁵⁹ Trebuie menționat că AIDRom (adică Asociația Ecumenică a Bisericilor din România; pentru detalii vezi www.aidrom.ro), menționat în documentul pe care-l analizăm, nu este un consiliul național al bisericilor din România. Nici Consiliul Consultativ al Cultelor din România nu poate fi considerat o alternativă la un consiliu național al bisericilor din România. Am numit proiectul propus mai sus drept „ambițios” și pentru că dorea includerea Bisericii Romano-Catolice ca membră cu drepturi depline în proiectatul consiliu național al bisericilor. În multe dintre consiliile naționale existente în alte țări ale lumii, Biserica Romano-Catolică

rile legate de agenda acestui consiliu, doar puține au fost realizate. S-a publicat un compendiu al martirilor și mărturisitorilor din închisorile comuniste³⁶⁰ iar un proiect de reconciliere între bisericile din România s-a dezvoltat cu sprijinul Conferinței Bisericilor Europene și al CMB, iar acum este continuat de o fundație, cu sediul la Sibiu, a câtorva biserici din România.³⁶¹

Putem afirma că Biserica Ortodoxă Română este implicată în mișcarea ecumenică în mod oficial și la nivel înalt. Exemplul cel mai la îndemână pentru mine este organizarea celei de-a Treia Adunări Ecumenice Europene la Sibiu între 4-9 septembrie 2007, într-un oraș unde ecumenismul local este vechi de peste un secol.³⁶² În ceea ce privește însă colaborarea reală, cotidiană cu celelalte biserici din țară, există încă multe lucruri de realizat. Acum este libertate și nu

nu este membră. Există totuși excepții, mai ales în cazul țărilor unde aceasta se află în situație de evidentă minoritate.

³⁶⁰ Vezi *Martiri pentru Hristos din România, în perioada regimului comunist*, EIBMBOR, București, 2007.

³⁶¹ Este vorba de proiectul Healing of Memories între biserici și culturi în România, continuat la ora actuală de fundatia Reconciliatio în Sud-Estul Europei. Pentru detalii vezi www.healingofmemories.ro precum și Daniel Buda, „Healing of Memories” der christlichen Kirchen, Kulturen und Religionen in Rumänien. Eine kurze Geschichte und Auswertung des Programms aus orthodoxer Perspektive în Ökumenische Rundschau 63 (2/2014), p. 233-243, cu bibliografia indicată.

³⁶² Vezi Daniel Buda, *Sfințirea catedralei ortodoxe românești din Sibiu relatată în presa locală germană, bisericească și civilă, a vremii* în *Revista Teologică*, 88 (2006), nr. 2, p. 77-86.

mai putem folosi ca scuză opreliștile de niciun fel. Planuri frumoase au fost elaborate, așa cum arată exemplul conferinței prezentate mai sus. Punerea lor în practică a rămas însă o problemă peste care nu s-a putut trece.

III.3.5.1. Posibile domenii de cercetare în mediul teologico-ecumenic românesc post-comunist

Aș dori să închei acest subcapitol dedicat mediului teologico-ecumenic românesc prin a indica câteva posibile teme de cercetare care ne-ar ajuta să înțelegem mai bine specificul implicării noastre ecumenice. Acestea ar fi:

- Realizarea unor studii solide despre relația dintre românii ortodocși și celelalte tradiții creștine prezente pe teritoriul locuit de noi înainte de începuturile mișcării ecumenice. Acest studii ar trebui să se axeze pe relația noastră cu creștinii armeni prezenți de mai multe secole în teritoriile locuite de români; cu rușii lipoveni (așa-numiții „vechi-creștini” care și-au găsit refugiu la noi; cu catolicii, lutheranii, reformații și unitarienii atât în Transilvania cât și în restul teritoriilor românești.

- Studiarea detaliată, cu solid apel la arhivele din România, dar și din străinătate, a implicării Bisericii noastre în ecumenismul modern de pionierat, până la momentul în care Biserica Ortodoxă Română a devenit membră în Conferința Bisericilor Europene (1959) respectiv în CMB (1961).

- Studiarea parcursului Bisericii noastre ca membră a acestor două organizații ecumenice, statistici cu privire la implicarea în activitățile acestora, o analiză a situației traducerii în limba română a documentelor ecumenice emise de acestea precum și a receptării lor, evidența reprezentanților ortodocși români membri în forumurile conducătoare etc.;

- Realizarea de monografii despre activitatea unor mari personalități ecumenice românești, evaluarea teologiei lor ecumenice, precum și a relevanței acesteia pentru situația ecumenică de astăzi;

- Cercetarea naturii și a specificului teologico-ecumenic dezvoltat în România în timpul regimului comunist, cu evidențierea posibilei implicării din partea statului în dezvoltarea unui ecumenism la nivel național;

- Inițierea cercetării situației ecumenice din România post-comunistă (de după 1989) în scopul înțelegerii tendințelor actuale, a modului în care situația de libertate și deschidere a afectat atât implicarea Bisericii Ortodoxe Române în mișcarea ecumenică, cât și în dialogurile bilaterale la nivel internațional și în ecumenismul intern.

Astfel de cercetări ar putea fi realizare de echipe mixte de teologi ortodocși și ai altor confesiuni din România și astfel într-un spirit obiectiv, dar irenic și constructiv. Rezultatele cercetării ar trebui să fie publicate la edituri care asigură o largă circulație a aparițiilor lor.

III.4. CMB și regimurile comuniste

Aceasta este o temă care de regulă atrage un interes enorm. În același timp este însă amestecată cu multă manipulare. Tema este delicată mai ales că unele dintre persoanele implicate în activitatea ecumenică la acea vreme și care sunt suspectate că au colaborat cu regimurile comuniste și/sau cu serviciile lor secrete sunt încă în viață, iar unele ocupă poziții înaintea în ierarhia bisericească.

Părintele Bria scria pe bună dreptate că «Noi tensiuni au fost acum provocate de sfârșitul războiului rece în vremea căruia a fost constituit CMB. Schimbările rapide în mediul politic și cultural al Bisericilor Ortodoxe din fostele țări comuniste au afectat profund atitudinea lor ecumenică. Toate se confruntă cu crize interne și reajustări pentru care ele nu sunt pregătite. Imaginea pe care ele o proiectează (mai ales în Europa Centrală și de Est și în Rusia) este cea a crizei fără precedent: Biserici fără stabilitate instituțională sau membri reali, facultăți de teologie neconvinse de nevoia unei societăți civile, oameni cu aspirații socio-politice nebuloase.»³⁶³

Un capitol extrem de interesant pentru istoria CMB, care nu a fost încă suficient studiat și care este încă domeniul unor speculații, este cel al relației dintre CMB și regimurile comuniste. Amintesc acest capitol, cu câteva referiri, nu pentru a rezolva chestiunea, ci doar pentru a pleda pentru abordarea ei istorico-științifică serioasă.

³⁶³ Ion Bria, *Time to Unfold the Orthodox Tradition ...*, p. 204.

În 2013 a apărut în SUA volumul intitulat *Disinformation*³⁶⁴ semnat de doi autori: Lt. Gen. Ion Mihai Pacepa și Prof. Ronald J. Rychlak. Deja coperta volumului, care este menită să-i facă acestuia publicitate, ne anunță că în conținutul acestuia vom «descoperi», printre altele desigur, «cum instituții presupus respectabile, precum Consiliul Mondial al Bisericii ar fi fost infiltrate și controlate de către serviciile secrete rusești. Volumul cuprinde următoarele afirmații despre Consiliul Mondial al Bisericii:

– În 1996 Consiliul Național al Bisericii din Statele Unite ale Americii și Centrul pentru Înnoire Democratică – ambele instituții fiind numite „organizații marxiste în secret, cu sediul central în Statele Unite” – au declanșat o campanie informativă despre creșterea atacurilor împotriva bisericilor populației de culoare din Statele Unite. Însuși președintele Bill Clinton a condamnat creșterea atacurilor. Printre altele se afirmă: „În Geneva, Elveția, Consiliul Mondial al Bisericii – afilierea internațională a Consiliului Național al Bisericii (din SUA n. n.), a adus treizeci și opt de pastori la Washington D.C. spre a oferi guvernului și poporului american mai multe informații despre această tragedie rasistă fără precedent.” Consiliul Mondial este acuzat că „a aprins și promovat această poveste” dovedită în cele din urmă neadevărată.³⁶⁵

– Din 1961 încoace, Consiliul Mobndial ar fi fost „infiltrat și în cele din urmă controlat de către KGB.”

³⁶⁴ WND Books, Washington DC, 2013.

³⁶⁵ Ibidem, p. 2-3.

Sunt aduse următoarele argumente în sprijinul afirmației: „Arhiva Mitrokhin, o colecție voluminoasă de documente externe ale serviciilor secrete sovietice, au fost scoase în afara Uniunii Sovietice în 1992, pune la dispoziție identitatea și numele de cod al mai multor preoți ortodocși ruși expediați de-a lungul anilor spre Consiliul Mondial al Bisericilor cu scopul precis de a influența politicile și deciziile acestor organizații. De fapt, în 1972 serviciile secrete sovietice au reușit să-l aibă pe Mitropolitul Nicodim (nume de agent „Adamant”) ales ca președinte al CMB. În 1989, un document KGB se lăuda „Acum agenda CMB este de asemenea și agenda noastră”. Foarte recent, Mitropolitul Chiril (nume de agent „Mikhaylov”), care a fost un reprezentant influent pe lângă Consiliul Mondial al Bisericilor din 1971 și după 1975 membru al Comitetului Central al CMB, a fost ales în 2009, patriarh al Bisericii Ortodoxe Ruse.”³⁶⁶

– În capitolul intitulat „Teologia eliberării”, volumul afirmă că aceasta a fost susținută și promovată de KGB întrucât acesta i-a perceput potențialul antiamerican și posibilitatea de a converti la comunism, prin intermediul religiei, populația latino-americană săracă. Cu sprijin KGB, o conferință ținută la Medellin a decis susținerea teologiei eliberării, iar delegații au recomandat-o mai apoi Consiliului Mondial al Bisericilor pentru aprobare oficială. CMB, cu sediul principal la Geneva și reprezentând Biserica Ortodoxă Rusă și mai multe denominațiuni mai mici din peste 120 de țări, se afla

³⁶⁶ Ibidem, p. 3.

deja sub controlul serviciilor secrete sovietice. Rămâne până astăzi din punct de vedere politic sub controlul Kremlinului prin numeroșii preoți ortodocși care sunt proeminenți în CMB și care sunt în același timp agenți ai serviciilor secrete rusești. Preotul dizident rus Gleb Yakunin, care a fost un membru al Dumei rusești între 1990-1995 și căruia i s-a oferit pentru scurt timp acces oficial la arhivele KGB, a comunicat un mare volum de informații în rapoartele *samizdat*, identificându-i pe preoții ortodocși care au fost agenți și descriindu-le influența în chestiunile legate de CMB. De exemplu, în 1983, KGB a expedit patruzeci și șapte de agenți să participe la Adunarea Generală de la Vancouver, iar în anul următor KGB și-a folosit agenții în comitetul de selecție al CMB spre a aranja ca omul potrivit să fie ales Secretar General al CMB.” Secretarul General al CMB, Eugene Carson Blake „fost președinte al Consiliului Național al Bisericii din Statele Unite ale Americii” „a susținut teologia eliberării și a făcut-o parte a agendei CMB.”³⁶⁷

– „În 1985, Consiliul Mondial al Bisericii manageriat de KGB și-a ales primul lui secretar general care a fost un marxist declarat: Emilio Castro. El a fost exilat din Uruguay datorită extremismului său politic, iar el a manageriat CMB până în 1992.”³⁶⁸

– În contextul referirilor la Patriarhul Chiril al Bisericii Ortodoxe Ruse, se afirmă că „în 1971, KGB l-a trimis pe Chiril la Geneva ca reprezentant al Bisericii

³⁶⁷ Ibidem, p. 107.

³⁶⁸ Ibidem, p. 107-108.

Ortodoxe Ruse pe lângă acea mașină de propagandă sovietică, Consiliul Mondial al Bisericilor. În 1975 KGB l-a infiltrat în Comitetul Central al CMB, care a devenit un pion al Kremlinului.”

Am dorit doar să expun aceste opinii exprimate de Pacepa pentru a arăta ce fel de informații se vehiculează despre CMB. Nu voi încerca să răspund la toate acuzațiile formulate, unele dintre ele de o gravitate extremă, în schimb doresc să fac următoarele precizări, respectiv să ridic următoarele întrebări:

– Care este poziția Consiliului Național al Bisericilor din Statele Unite ale Americii față de acuzele grave formulate în această carte la adresa acestui for ecumenic național american? Care este poziția celor douăzeci și patru de biserici din SUA, membre ale CMB față de atacurile din această carte la adresa CMB? Putem doar să sperăm că lipsa oricărui răspuns – cel puțin până acum, din câte știu eu – se datorează faptului că volumul despre care discutăm a apărut doar cu relativ puțin timp în urmă.

– Este fără îndoială o exagerare afirmația că CMB ar fi fost cu totul controlat de către serviciile secrete ruse imediat după ce Biserica Ortodoxă Rusă a devenit membră a CMB. Într-adevăr, afacerea „Arhiva Mitrokhin” merită studiată în detaliu. Este regretabil că sunt ponegrite mai ales două personalități ale Bisericii Ortodoxe Ruse: Mitropolitul Nicodim Rotov care a contribuit enorm la integrarea Bisericii Ortodoxe ruse în CMB și actualul Patriarh al Bisericii Ortodoxe ruse, Patriarhul Chiril. În ceea ce-l privește pe actualul patriarh al Bisericii Ortodoxe Ruse, în mod evident

Preafericirea Sa este atacat în primul rând pentru poziția pe care o acupă la ora actuală. Autorul lucrării trăiește încă în trecut și înțelege să atace pe oricine vine din Rusia. A fi rus este pentru Pacepa ceva rău în sine. Urmând aceeași logică problematică, a fi american este ceva bine în sine.

– Trebuie să recunosc că este interesantă afirmația legată de originea și promovarea teologiei eliberării. Ea merită întreaga atenție din partea celor care studiază originea și evoluția ei. De asemenea sunt cunoscute orientările de stânga ale principalilor reprezentanți ai teologiei eliberării. Toate acestea nu înseamnă că afirmațiile lui Pacepa sunt neapărat corecte, ele însă ar trebui luate în considerare de cei care se ocupă de studierea acestui fenomen important din creștinismul global al secolului al XX-lea. De remarcat este însă cum Pacepa încearcă să reducă rolul CMB, prezentându-l drept o organizație formată din Biserica Ortodoxă Rusă și și mai multe denominațiuni mici din peste 120 de țări. Să nu știe distinsul general că din țara care i-a oferit lui azil politic în CMB sunt membre cele mai mari biserici din tradiția protestantă, precum Biserica Episcopală, Biserica Presbiteriană sau Biserica Lutherană? Afirmațiile legate de promovarea teologiei eliberării în America Latină cu ajutorul KGB par a fi doar un pretext pentru a ataca CMB astăzi. Cititorii sunt informați că „până astăzi” preoți ortodocși ocupă funcții înalte în CMB prin care acesta ar fi controlat de KGB. Oricine cunoaște situația actuală a CMB știe că interesul Bisericii Ortodoxe Ruse față de această

organizație este scăzut, precum și că la ora actuală nu există niciun membru al staff-ului CMB din Biserica Ortodoxă Rusă.³⁶⁹ Mai mult, în noul comitet Central al CMB ales în Adunarea Generală de la Busan, Coreea de Sud din octombrie – noiembrie 2013, Biserica Ortodoxă Rusă a ales să nu mai fie reprezentată de niciun episcop, cel mai înalt rang bisericesc reprezentat fiind cel de arhimandrit, ceea ce, în opinia mea, reflectă o scădere a interesului acestei Biserici – cea mai mare din cadrul CMB – pentru această organizație. Culmea improvizării argumentației realizată de Pacea mi se pare a fi afirmația că Eugene Carson Blake, cetățean american, ar fi fost ales secretar general al CMB cu sprijin sovietic. De ce ar fi ales rușii sovietici să sprijine tocmai candidatura unui cetățean american. Nu ar fi fost prea riscant acest demers? Prin această afirmație Pacea urmărește însă să lovească mai ales în Consiliul Național al Bisericilor din Statele Unite ale Americii, al cărui președinte a fost Blake, din motive care mie îmi scapă, cel puțin deocamdată.

– Afirmațiile legate de alegerea uruguaianului Emilio Castro ca și secretar general al CMB merită de asemenea studiate. Să fie oare întâmplător faptul că

³⁶⁹ A nu se confunda staff-ul CMB cu biroul Patriarhiei Moscovei pe lângă CMB și alte organizații ecumenice, care este o entitate cu totul independentă. Dintre Bisericile Ortodoxe, doar Patriarhia Ecumenică și Patriarhia Moscovei mențin astfel de reprezentanțe în Centrul Ecumenic de la Geneva. Biroul Patriarhiei Moscovei este condus la ora actuală de către părintele Mikhail Gundiaev, nepot al Patriarhului Chiril.

volumul pe care-l comentăm a fost publicat la scurtă vreme după moartea lui Castro, acesta nemaiputându-se apăra singur?

– Am făcut deja referiri la atacurile la adresa Patriarhului Bisericii Ortodoxe Ruse, care este o țintă preferată o lui Pacepa. Scopul final al acestora însă mi se pare a fi acela de a lovi în CMB care este numit „mașină de propagandă societății” iar Comitetul lui Central „pion al Kremlinului.”

Obiectiv ar fi fost din partea lui Pacepa să facă cel puțin câteva referiri la interesul serviciilor secrete occidentale pentru CMB în perioada comunistă pentru că ar fi cu totul naiv din partea oricui să creadă că nu a existat un astfel de interes. Volumul pe care l-am comentat aici, pe care l-am citit cu deosebită atenție are în primul rând rolul de a încerca reabilitarea papei Pius al XII-lea, sarcină de care se achită în mod excelent Prof. Ronald J. Rychlak, co-autor al volumului. Mesajul pe care mi se pare însă că volumul dorește să-l transmită publicului american este acela că SUA are nevoie de o guvernare republicană după actuala guvernare democratică întrucât democrații ar fi preluat prea mult din ideologia comunistă. Referirile la CMB sunt marginale, dar bine plasate în aparatul argumentativ al volumului. Mi se pare că se urmărește discreditarea acestei organizații prin afirmații probate doar în mod superficial.

Doresc să închei și acest capitol într-o notă optimistă și să-mi exprim speranța că după trecerea câtorva decenii CMB va avea înțelepciunea de a-și deschide arhivele sale pentru istorici care vor ști să cerceteze

obiectiv documentele provenind din perioada comunistă. Mai trebuie spus că o înțelegere cuprinzătoare a acestei perioade ar fi posibilă nu numai prin cercetări în arhivele CMB, ci și în arhivele bisericilor membre și, poate nu în ultimul rând, în arhivele serviciilor secrete, inclusiv ale celor occidentale. Până nu se va realiza acest lucru, va domni o stare de incertitudine, iar amatorii de diversiuni își vor putea da frâu liber speculațiilor. În cazul în care cercetările vor dovedi că CMB a deraiat de la rolul său primordial și a colaborat cu regimurile comuniste și cu servicii secrete sau că a fost infiltrat de acestea, atunci comunitatea acestuia trebuie pur și simplu să-și asume această responsabilitate, dar mai ales să privească spre viitor și să-și caute propria înnoire și din acest punct de vedere.

III. 5. În loc de concluzii finale: Bisericile Ortodoxe și mișcarea ecumenică în secolul al XXI-lea –posibile scenarii de viitor

În finalul acestui volum, aș dori, pornind de la cele spuse și analizate până acum, să schițez punctual câteva aspecte care să descrie și să definească posibile tendințe în participarea ortodocșilor în mișcarea ecumenică în secolul al XXI-lea. Precizez încă de la început că nu am deloc pretenția de a fi exhaustiv: multe alte puncte ar putea fi adăugate. Am ales să formulez doar șapte puncte care mi se par a fi cele mai importante pentru tema acestui volum: Bisericile Ortodoxe și mișcarea ecumenică în secolul al XXI-lea. Cele șapte puncte

formulate în cele ce urmează se bazează în mare parte pe conținutul acestui volum și folosesc drept punct de plecare concluziile analizelor anterioare.

1. *Dilema ecumenică ortodoxă* principală constă în faptul că deși ortodocșii sunt mai apropiați din punct de vedere al doctrinei și eticii lor de Biserica Romano-Catolică, sunt membri în organizații ecumenice alături de protestanți, față de care sunt mai îndepărtați din punct de vedere doctrinar și moral însă în relația cu aceștia rănilor provocate de experiențele negative ale trecutului nu sunt atât de adânci. Fără a afirma că lipsesc exemplele pozitive, din păcate trecutul istoric al relațiilor cu catolicismul este plin de exemple negative. Pe măsură ce ortodocșii observă o îndepărtare a protestanților față de rădăcinile comune și față de creștinismul tradițional, ei își doresc tot mai mult o apropiere față de romano-catolici. Există tot mai multe voci ortodoxe care afirmă că dacă se mai poate întâmpla ceva concret pe calea spre unitate, atunci acel ceva poate avea loc, în ce-i privește pe ortodocși, doar în relație cu romano-catolicii. Protestanții ar fi prea îndepărtați doctrinar și moral de ortodocși pentru a mai fi posibilă unitatea reală cu aceștia.

Dialogul bilateral ortodoxo-romano-catolic însă trezește adesea reacții pline de îngrijorare din partea protestanților, care se tem că cele două tradiții creștine – ortodoxă și romano-catolică – și-ar putea da

mâna, lăsând pe dinafară pe protestanți.³⁷⁰ În opinia mea temerile nu sunt îndreptățite pentru prezent, însă dacă protestantismul va alege să se îndepărteze tot mai mult de linia creștinismului tradițional, atunci ortodocșii aproape că nu vor avea de ales o altă cale decât apropierea de romano-catolicism. De dorit însă ar fi ca Ortodoxia să păstreze echilibrul între cele două tradiții creștine, așa cum a făcut-o și până acum. Ortodoxia are această putere de a aduce mărturia valorilor sale atât unora cât și altora. Orice polarizare nu este benefică creștinismului global, mai ales la ora actuală când se observă în toate marile tradiții creștine tendința de revenire la prioritățile propriei confesiuni, ceea ce ar putea duce în cele din urmă la reînvierea confesionalismului. Până la un loc, concentrarea pe prioritățile și probelele propriei confesiuni este absolut legitimă. Așa stau lucrurile cu necesitatea organizării urgente a Sfântului și Marelui Sinod Panortodox pentru a clarifica numeroase probleme urgente ale Ortodoxiei. Există însă, mai ales în interiorul protestantismului un așa-numit „ecumenism inter-protestant” care dorește apropierea și după caz unificarea diferitelor biserici protestante. Acest ecumenism inter-protestant progresează foarte repede spre satisfacția celor implicați, mai ales că mulți protestanți sunt frustrați de lipsa de

³⁷⁰ Vezi în acest sens Adolf Martin Ritter, *Momente ale înstrăinării dintre Vest și Est, Roma și Bizanț, până la mijlocul secolului al XV-lea* în *Studii de istorie bisericească și patrologie*, Ed. Andreiana, Sibiu, 2011, p. 269-291, mai ales p. 280-290.

progres în ecumenismul inter-confesional cu ortodocșii și romano-catolicii. De aceea unii protestanți sunt atât de fascinați de astfel de proiecte ecumenice interpretate încât cred că acestea ar trebui să devină o prioritate. Astfel de tendințe – dacă nu sunt bine combinate cu ecumenismul inter-confesional, nu pot duce decât la reînvierea confesionalismului și la o polarizare nedorită a creștinismului.

2. *Locul special al Ortodoxiei în cadrul CMB va fi tot mai mult pus sub semnul întrebării pe viitor.* Până în prezent ortodocșii s-au bucurat de un loc special în cadrul CMB. Participarea Bisericilor Ortodoxe în viața și activitatea CMB ca membre cu drepturi depline a prevenit CMB de la a fi o organizație pan-protestantă³⁷¹ și i-a sporit caracterul mondial sau global. Deși a fost încă de la început o minoritate în cadrul CMB, Ortodoxia a reușit să obțină un statut special, fiind reprezentată cu un procent de 25% în toate forumurile conducătoare și în comisiile CMB. De asemenea ortodocșii au reușit să impună consensul ca și mod de luare a deciziilor, ceea ce îi ferește într-o oarecare măsură de complexul minorității la care sunt „condamnați” în cadrul CMB. Spun „condamnați” pentru că cel puțin în viitorul apropiat și mediu, la cum se dezvoltă creștinismul global, dar și datorită eclesiologiei ortodoxe³⁷², Bisericile Orthodo-

³⁷¹ Ion Bria, *Ecclesial Unity in the Ecumenical Movement : theology and expectations*, p. 315.

³⁷² Mă refer aici la faptul că în acord cu eclesiologia ortodoxă, diaspora nu este considerată o biserică separată, ci parte a

xe vor rămâne o minoritate în cadrul CMB. În același timp, CMB, spre a-și păstra profilul mondial și pentru a fi cât mai reprezentativ pentru creștinismul global, va accepta pe viitor tot mai multe biserici membre care vor fi neortodoxe. Dacă ortodocșii nu trebuie să se teamă de reprezentativitatea lor în forurile conducătoare ale CMB datorită principiului reprezentării de 25%, în schimb cred că pe viitor statutul lor special va fi tot mai mult pus sub semnul întrebării dacă CMB va primi ca membre tot mai multe biserici penticostale și evangelicale. Dacă penticostalismul și evangelicismul vor fi percepute ca fiind grupuri de biserici diferite de protestantism, atunci în CMB nu va mai exista tradiționala împărțire: ortodocși – protestanți, ci vor fi trei reprezentări mari: protestanți, ortodocși și penticostali/evangelicali. Prin aceasta statutul special al ortodocșilor va fi în mod evident reconsiderat, dar nu în mod necesar pierdut. Depinde de modul în care ortodocșii vor ști să-și aducă propria lor mărturie în cadrul CMB și de cât de dispuși vor fi să părăsească anumite prejudecăți și să colaboreze cu noii veniți. La prima vedere există puține căi de colaborare între or-

„Bisericii mamă”, fapt pentru care ortodocșii sunt reprezentați în CMB prin Biserici mari, cu membri în numeroase țări. De asemenea acolo unde Ortodoxia crește prin misiune, cum este cazul Africii, aceasta este considerată a fi parte a unei singure Biserici Ortodoxe membră în CMB, anume Patriarhia Alexandriei și a Întregii Africi, în vreme ce alte misiuni protestante fondează numeroase biserici mici, fiecare dintre ele putând cere să devină membre în CMB.

todocși și penticostali/evangelicali. Dacă însă lucrurile sunt analizate mai în detaliu, vom observa că în cadrul CMB există suficient spațiu de colaborare și mărturie comună între cele două tradiții, în ciuda prozelitismului și a altor provocări care există între cele două tradiții. De exemplu, în ceea ce privește valorile tradiționale ale creștinismului, ortodocșii și penticostalii au în mare măsură aceeași opinie. Prin creșterea numărului bisericilor penticostale/evangelicale în CMB, ortodocșii ar câștiga aliați în apărarea valorilor morale. Acesta este un fapt care nu trebuie trecut cu vederea.

3. *Chestiunile de natură morală vor juca un rol tot mai important în dezbaterea ecumenică.* Mișcarea ecumenică modernă și CMB au fost create pentru a căuta unitatea bisericilor prin dialog ecumenic pe teme de natură doctrinară. Când bisericile au pornit pe acest drum, între ele existau diferențe de natură doctrinară. În ceea ce privește morala creștină, pe atunci diferențele erau aproape inexistente. Ele s-au profilat însă pe parcurs, astfel încât la ora actuală bisericile din cadrul CMB văd nu numai că nu au fost depășite diferențele doctrinare – în ciuda unui evident progres în acest sens realizat în special de Comisia pentru Credință și Constituție – dar s-a creat un al doilea palier de diferențe: cele de natură morală.

Aceste diferențe de natură morală nu numai că nu pot fi ignorate, dar ele sunt, în opinia mea, mai evidente decât cele de natură doctrinară. Voi oferi un simplu exemplu în acest sens: diferențele hristologice dintre ortodocșii răsăriteni și cei orientali pot fi explicate corect

doar de către teologi și nu sunt vizibile la nivelul vieții imediate a Bisericii. În schimb este extrem de vizibil în viața cotidiană eclesială dacă o biserică binecuvintează uniunile dintre persoanele de același sex, în vreme ce altele le consideră drept păcate strigătoare la cer. CMB se află la ora actuală în fața unei noi provocări cauzată de flagranta diferență între bisericile sale membre în ceea ce privește anumite chestiuni de morală. Aceste diferențe nu numai că alterează posibilitatea ajungerii la unitate, care este și trebuie să rămână scopul CMB, dar riscă să distrugă fragila frățietate realizată în cadrul CMB. Lucrurile sunt cu atât mai grave cu cât anumite biserici sau grupuri din cadrul acestora care promovează căsătoria dintre persoane de același sex, avortul, euthanasia etc. consideră că este datoria lor profetică să încurajeze toate acestea în rândul altor biserici. Chiar dacă acest lucru nu se poate întâmpla prin activitatea programatică a CMB, există alte căi folosite în acest sens. Tensiunea provocată de divizarea creștinismului din cauza valorilor morale a fost evidentă la Adunarea generală de la Busan și sper că acest lucru a fost clar reliefat în cap. II.10 din acest volum.

Pentru ortodocși nu există decât o singură posibilitate: apărarea valorilor morale tradiționale ale creștinismului inclusiv în cadrul mișcării ecumenice și al CMB. Pentru ortodocși vocea profetică astăzi constă în promovarea eticii creștine biblice și patristice autentice. Am spus-o și în altă parte și o repet și aici: astăzi pentru Ortodoxie este o chestiune de responsabilitate față de creștinismul global să aducă acest tip de mărturie,

cu mult curaj, fără complexe și mergând la extremul convingerilor noastre ecumenice. Creștinismul global are nevoie de această mărturie și nimeni nu poate să o aducă mai bine decât noi ortodocșii pentru că avem în spatele nostru comoara tezaurului biblico-patristic. Pe viitor această mărturie va fi tot mai mult necesară de vreme ce unele biserici sunt cu totul confiscate de spiritul acestei lumi și nu mai promovează mesajul autentic al Evangheliei.

4. *Necesitatea existenței unei atitudini unitare a Ortodoxiei față de ecumenism.* Am afirmat în subcapitolul I.1.1. din acest volum, intitulat „<Bisericile Ortodoxe> sau <Biserica Ortodoxă>” că în ciuda tuturor eforturilor, nu a existat și nu există o atitudine unitară în interiorul Ortodoxiei Răsăritene față de mișcarea ecumenică și față de CMB. Aici nu mă refer la faptul că în fiecare Biserică Ortodoxă există o grupare „antiecumenistă” de multe ori de factură fundamentalistă, ci la realitatea că pur și simplu unele Biserici Ortodoxe sunt mai profund și sistematic implicate în mișcarea ecumenică, în vreme ce altele, deși oficial sunt membre în CMB și în alte organizații ecumenice, nu participă suficient de activ la viața acestor organizații. Mai mult, așa cum am arătat în repetate rânduri în acest volum, două Biserici Ortodoxe și-au suspendat calitatea de membre în CMB și în alte organizații ecumenice.

Aceasta este, pe scurt, situația la ora actuală. Desigur că este de dorit o atitudine unitară a Ortodoxiei față de mișcarea ecumenică, așa cum este de dorit o atitudine unitară în toate chestiunile cu care se confruntă

Ortodoxia, pentru că aceasta ar reflecta comuniunea deplină existentă în Ortodoxie nu numai în chestiuni dogmatice, morale și canonice, ci și în ceea ce privește provocările lumii moderne.

Doresc, în cele ce urmează să enunț câteva principii care în opinia mea ar trebui urmate de Bisericile Ortodoxe spre a se ajunge la o atitudine unitară față de mișcarea ecumenică. *Primul* principiu, care mi se pare esențial, este acela ca Bisericile Ortodoxe să rămână în dialog permanent unele cu altele inclusiv în ceea ce privește mișcarea ecumenică. Analizarea documentelor fondatoare ale participării ortodoxe în mișcarea ecumenică realizată în prima parte a acestui volum cred că a arătat cu prisosință faptul că în vreme ce inițiativa publicării Enciclicelor Patriarhiei Ecumenice a aparținut în mod firesc Patriarhilor Ecumenici de la acea vreme și Sfintelor sinoade pe care aceștia le conduceau, ei au pus un accent deosebit pe consultarea celorlalte Biserici Ortodoxe în ceea ce privește inițiativa lor. Acest spirit al consultării permanente între Bisericile Ortodoxe, inițiat mai ales de Patriarhul Ecumenic trebuie să rămână. El nu trebuie întrerupt nici de o atitudine solitară a Patriarhiei Ecumenice care uneori este gata să ia inițiative de natură ecumenică în mod individual și nici de decizii unilaterale și uneori radicale ale altor Biserici Ortodoxe, indiferent dacă acestea sunt în favoarea sau împotriva participării la mișcarea ecumenică. Nici CMB sau alte organizații ecumenice, nici dialogurile bilaterale sau multilaterale, nici vreo altă formă de manifestare ecumenică nu pot fi folosite ca loc de exprimare a unor

posibile frustrări pe care anumite Biserici Ortodoxe le au în interiorul comuniunii Ortodoxiei.

Al doilea principiu care reiese din primul este necesitatea de a avea pe agenda Sfântului și Marelui Sinod Panortodox, așa cum a și fost programat de altfel, o decizie panortodoxă cu privire la mișcarea ecumenică. Există deja documente de bază cu privire la acest punct, emise pe parcursul procesului de pregătire al Sinodului Panortodox și pe care le-am analizat la sfârșitul părții a doua a acestui volum. O decizie panortodoxă despre mișcarea ecumenică, în opinia mea nu poate fi foarte diferită de ceea ce s-a afirmat în documentele pregătitoare. Totuși trebuie avut în vedere că de la emiterea ultimului document oficial în acest sens au trecut douăzeci și șapte de ani, timp în care mișcarea ecumenică, CMB și creștinismul global au suferit transformări radicale.

5. *Revenirea la sursele originare ale ecumenismului modern.* Așa cum mișcarea neopatristică a cerut revenirea la sursele originare ale creștinismului, la fel cred că la ora actuală teologia ecumenică are nevoie să revină la sursele sale originare moderne. Desigur, apelul direct la istoria bisericească și la scrierile patristice este necesar, iar revenirea la sursele ecumenismului modern ar întări acest demers pentru că aceste surse originare moderne au un puternic caracter biblico-patristic. Această revenire la surse este necesară în opinia mea pentru că ecumenismul se îndepărtează tot mai mult de ideea și scopurile fixate inițial. Această îndepărtare se datorează, cel puțin în parte, faptului că există obsesia

de a produce mereu ceva nou în materie de teologie ecumenică, uitându-se faptul că în teologie ceea ce este nou nu este în mod necesar bun. Principii fundamentale precum baza trinitară și hristologică a CMB, unitatea etc. trebuie să rămână la baza teologiei ecumenice. Revenirea la sursele primare ale ecumenismului modern ne-ar priva pe toți de avalanșa contraproductivă de nou și senzațional de care ecumenismul instituțional pare a fi cu totul vrăjit.

Nu în ultimul rând există tendința, evidentă pentru mine în cadrul CMB, de a renunța la propria memorie și istorie. Totul trebuie restructurat de dragul ideii de nou, indiferent dacă restructurarea are sau nu sens. CMB are o experiență și o istorie din care trebuie să învețe și pe care este dator să și-o asume.

6. *Ortodocșii trebuie să continue să critice constructiv CMB și mișcarea ecumenică.* Pentru ortodocși „ecumenismul este parte a efortului Bisericii pentru adevăr împotriva ereziei și pentru tradiția comună împotriva opiniilor sectare.” De asemenea ecumenismul a însemnat ieșirea din izolare: „După secole de separare, la un moment dat, s-a ridicat întrebarea: putem să aducem împreună diferite tradiții confesionale, curente de gândire și viață care în cursul istoriei au existat separat? Există vreo legătură între separarea politică din Europa de după cel de-al doilea război mondial și lipsa de unitate istorică între Bisericile răsăritene și cele apusene de la sfârșitul primului mileniu de istorie

creștină?”³⁷³ Cu toate acestea «trebuie recunoscut că de la bun început participarea ortodocșilor în CMB nu a fost o sarcină ușoară. Aceasta în special datorită formei structurale a Consiliului, în care teologia ortodoxă nu a putut să-și găsească întotdeauna calea ei. Afilierea Bisericilor Ortodoxe locale în CMB în vremuri diferite (1948, 1961, 1965, 1972 etc.) din motive specifice fiecărei Biserici, precum și absența unei abordări ortodoxe integrate față de Consiliu și de mișcarea ecumenică nu a ușurat situația.»³⁷⁴

În trecut, ortodocșii obișnuiau să formuleze declarații separate față de cele oficiale ale întâlnirilor ecumenice, ba chiar ale Adunărilor Generale la care ei participau. Așa au stat lucrurile la întâlnirile Comisiei pentru Credință și Constituție de la Lausanne (1927), Edinburgh (1937), Lund (1952), sau la Adunările generale de la Evanston (1954), New Delhi (1961). La Canberra (1991) ortodocșii au emis de asemenea o declarație separată spre a-și exprima marea lor îngrijorare față de cele petrecute acolo. De atunci această practică a încetat. Să însemne aceasta că ortodocșii nu mai au nimic de declarat în opoziție cu celelalte tradiții reprezentate în CMB? Sau poate că exprimă abandonarea luptei de a aduce o mărturie separată? La Adunarea din Busan, în cadrul întâlnirii confesionale ortodoxe, un delegat a propus reintroducerea practicii declarațiilor

³⁷³ Ion Bria, *The Eastern Orthodox in the ecumenical movement...*, p. 219.

³⁷⁴ *Sofia Consultation*, în Gennadios Limouris (ed.), *Orthodox Visions on Ecumenism ...*, p. 90.

ortodoxe separate, însă nimeni nu a luat cu adevărat în serios propunerea.

Analizarea documentelor fondatoare și a declarațiilor ortodocșilor de-a lungul participării lor în CMB arată cu prisosință că tradiția noastră a fost extrem de critică față de CMB și mișcarea ecumenică. Nu cred că cineva care va citi acest volum mă va putea acuza că nu am scos în relief această atitudine critică a ortodocșilor. Ea cred că trebuie să continue într-un mod constructiv, spre binele Consiliului. Dacă chestiunea reprezentării ortodoxe în CMB este cel puțin pentru o vreme rezolvată iar consensul a rezolvat chestiunea statutului de minoritate a ortodocșilor, critica noastră ar trebui să se îndrepte mai ales asupra următoarelor aspecte:

- programele CMB sunt încă dezvoltate și implementate după un spirit care are puțin de-a face cu Ortodoxia;
- ethosul CMB este profund secularizat și modernist, ortodocșii cu greu regăsindu-se în acesta;
- prioritățile ortodocșilor nu sunt cu adevărat luate în considerare în activitatea programatică a CMB;
- în ultimii ani se poate vorbi de o «de-teologizare» a CMB care pe termen mediu și lung va avea consecințe grave, îndepărtând CMB de la scopul lui primordial;
- ortodocșilor li se permite mult prea puțin să folosească CMB ca o platformă de prezentare a propriilor lor valori.

Dacă ortodocșii vor reuși pe viitor să păstreze același spirit critic constructiv pe care l-au avut în viitor, atunci înseamnă că încă mai percep CMB drept o organizație căruia ei îi aparțin cu adevărat. Din păcate de multe ori am impresia că reducerea criticilor ortodocșilor față de CMB nu înseamnă acord cu ceea ce se întâmplă în interiorul acestuia, ci mai degrabă indiferență și conștiența că tradiția lor nu se mai regăsește în această organizație la care în trecut ortodocșii au contribuit atât de mult.

7. *Nevoia de a avea lideri ecumenici harismatici.* În mod evident, dacă CMB a avut succese notabile în trecut, acestea s-au datorat și unor lideri ecumenici harismatici. Exemplul cel mai la îndemână, din afara Ortodoxiei este W. A. Visser 't Hooft, primul Secretar General al CMB. Despre el, Părintele Bria scria că „nu a ezitat să asocieze pe ortodocși în crearea Consiliului Mondial al Bisericilor. El adesea a subliniat importanța binecunoscutei enciclice a Patriarhului ecumenic al Constantinopolului (1920) nu numai pentru ortodocși, ci pentru comunitatea ecumenică în întregul ei. Acest lucru a fost pentru el un document de bază, iar el a insistat să aducă toate Bisericile ortodoxe în mișcarea ecumenică. De fapt, cele mai multe dintre Biserici au participat la un moment sau altul în această mișcare, începând cu 1920. După 1925 el a avut ocazia de a întâlni personalități care reprezentau școlile și Bisericile Ortodoxe la mai multe întâlniri ecumenice: Stockholm (1925), Lausanne (1927), Edinburgh (1937), Oxford (1937), Amsterdam (1948). A avut contacte strânse cu mai multe persona-

lități cu rol conducător din rândul emigrației ruse și al Patriarhiei de Constantinopol, în special cu Germanos de Thyateira care mai târziu a devenit președinte al Consiliului Mondial al Bisericilor între 1948-1950. Nu este întâmplător faptul că capitolele despre Ortodoxie din *A History of the Ecumenical Movement (1517-1948)* au fost scrise de George Florovsky și Nicholas Zernov Emigranții ortodocși ruși care au fost atât teologi cât și figuri de marcă ale gândirii religioase ruse au portretizat prima imagine a Ortodoxiei moderne într-un context ecumenic. Mai multe principii și convingeri formulate de ei, în special în domeniul eclesiologiei – dimensiunea eshatologică a Bisericii, Biserica drept împărăție realizată a lui Dumnezeu, ecumenismul *în timp*, catolicitatea ca „Ortodoxie”, mântuirea cosmică, profetism creștin – sunt încă promovate astăzi de teologi ruși și greci în cadrul discuțiilor ecumenice. Teologii apuseni au fost atrași de o însușire specială a Ortodoxiei: „Iar când emigrația Ortodoxă Rusă a început să se facă auzită în Apus după primul război mondial, conștiința lor de ‘sobornost’ a Bisericii a fost o totalitate integrată care a făcut o impresie foarte adâncă asupra creștinilor apuseni.”³⁷⁵

În ceea ce-i privește pe ortodocși, contribuția deosebită a lui Visser ‘t Hooft a constatat în faptul că a văzut necesitatea implicării ortodocșilor în nou-creatul CMB: „Aici se găsește contribuția fundamentală a lui Visser

³⁷⁵ Ion Bria, *The Eastern Orthodox in the ecumenical movement*, p. 216-217.

‘t Hooft care nu și-a putut imagina un forum ecumenic care caută unitatea vizibilă a tuturor creștinilor fără prezența și mărturia Bisericilor de tradiție răsăriteană. Măsura în care el a înțeles substanța teologică a Ortodoxiei în totalitatea ei poate fi judecată diferit, dar nimeni nu poate contesta modul în care el a evaluat locul ortodocșilor în istoria Bisericii universale și greutatea diviziunii dintre Bisericile răsăritene și apusene pentru dialogul ecumenic. Unele dintre caracteristicile valoroase ale eclesiologiei ortodoxe (de exemplu noțiunea de sobornost, catolicitatea Bisericii locale, dimensiunea verticală a universalității) au devenit parte constitutivă a ceea ce el a numit chemarea specifică a Consiliului Mondial al Bisericilor.”³⁷⁶

De asemenea, „principală preocupare a lui Visser ‘t Hooft’s a fost să-i adune pe ortodocși ca membri în Consiliul Mondial al Bisericilor. Nu a fost o chestiune de extindere a unei comuniuni creștine mondiale, ci o chestiune de înțelegere teologică și atitudine spirituală spre unitate. Mai multe Biserici locale, precum Grecia, Serbia, România, Bulgaria au fost foarte active în mișcarea ecumenică dinainte și de după 1948. În vreme ce Patriarhia Ecumenică și-a ridicat autoritativ vocea sa cu privire la subiectele ecumenice (cf. scrisoarea enciclică a Patriarhului Atenagoras, 6 februarie 1952) și, alături de vechile Patriarhii ortodoxe răsăritene, a produs declarații separate cu ocazia adunărilor lor generale,

³⁷⁶ Ion Bria, *The Eastern Orthodox in the ecumenical movement...*, p. 216.

Biserica rusă însă a păstrat distanța.”³⁷⁷ Fără îndoială că includerea atâtor Biserici Ortodoxe în CMB s-a datorat harismei acestui teolog olandez care a știut să pună în valoare Ortodoxia în context ecumenic. Mișcarea ecumenică are nevoie de astfel de lideri. Ortodocșii au nevoie de teologi care doresc să contribuie la mișcarea ecumenică. Din păcate se observă tot mai mult tendința de a despărți ecumenismul de teologie. În Apus aud tot mai des persoane implicate în activitatea CMB care spun: «Eu nu sunt teolog, eu sunt ecumenist» Astfel de tendințe nu ar trebui să apară și la noi. Să nădăjduim că Biserica Ortodoxă va avea viitori lideri ecumenici și teologi preocupați de unitatea Bisericii!

³⁷⁷ Ion Bria, *The Eastern Orthodox in the ecumenical movement..*, p. 217.

Tablou cronologic

- 12 iunie 1902:** Patriarhul Ecumenic Ioachim III a adresat Bisericii Ortodoxe surori o enciclică, consultându-le în privința extinderii colaborării creștine cu romano-catolicii, cu ortodocșii orientali și cu vechii-catolici;
- 12 mai 1904:** Patriarhul Ecumenic Ioachim III a emis o nouă enciclică în care a propus extinderea colaborării inter-creștine și la anglicani;
- 1910:** are loc la Edinburg în Scoția prima Conferință Misionară Mondială cu o largă participare internațională, dar fără vreo participare ortodoxă;
- 1911:** are loc la Constantinopol Conferința Federației Mondiale a Studenților Creștini;
- 10 ianuarie 1919:** Sfântul Sinod al Patriarhiei Ecumenice discută posibilitatea publicării unei enciclice adresate tuturor creștinilor;
- aprilie 1919:** o delegație a Bisericii Episcopale Americane l-a vizitat pe Patriarhul Ecumenic spre a-l informa despre organizarea în anul viitor a unei Conferințe mondiale pentru Credință și Constituție;

- 20 ianuarie 1920:** este dată publicității o enciclică adresată tuturor creștinilor care sunt chemați la formarea unei ligi a bisericilor după modelul Ligii Națiunilor;
- 3-21 august 1927:** are loc la Lausanne, Elveția, prima Conferință Mondială a Comisiei pentru Credință și Constituție cu o semnificativă participare ortodoxă;
- 3-18 august 1937:** are loc la Edinburgh, Scoția, cea de-a Doua Conferință Mondială a Comisiei pentru Credință și Constituție cu o participare ortodoxă mai slabă;
- mai 1938:** are loc la Urecht o întâlnire a „Comitetului celor patruzeci” care au elaborat un proiect al constituției viitorului Consiliu;
- 1-18 iulie 1948** are loc la Moscova o Conferință Ortodoxă cu participarea mai multor Biserici Ortodoxe care decide, la presiunea autorităților sovietice, să nu dea curs invitației de a participa la prima Adunarea Generală a CMB de la Amsterdam;
- 22 aug. – 4 sept. 1948:** are loc la Amsterdam prima Adunare Generală a CMB care a consfințit și înființarea acestei organizații ecumenice globale;
- 1950:** are loc la Toronto o întâlnire a Comitetului Central al CMB care a emis documentul «Biserica, bisericile și CMB», care a devenit crucial pentru identitatea CMB;
- 31 ianuarie 1952:** Patriarhul Ecumenic Atenagora emite o enciclică cu privire la participarea ortodocșilor la mișcarea ecumenică;

- 15-31 august 1954:** are loc la Evanston în statul American Illinois, SUA, A Doua Adunare Generală a CMB. Delegații ortodocși emit o declarative separată destul de critică față de documentul despre unitate adoptat de Adunare;
- decembrie 1959:** Secretarul General al CMB, Dr. W. A. Visser't Hoft a vizitat Moscova și a avut întrevederi cu Patriarhul Alexei în vederea aderării Bisericii Ortodoxe Ruse la CMB;
- 24 sept. – 1 oct. 1961:** are loc la Rodos în Grecia Prima Conferință Panortodoxă care emite o primă declarație cu privire la relația dintre Ortodoxie și mișcarea ecumenică;
- 19 noiembrie – 5 decembrie 1961:** la New Delhi, India, are loc a Treia Adunare Generală a CMB. Se deschide procesul de aderare la CMB a mai multor Biserici Ortodoxe aflate atunci în blocul comunist;
- 8-16 iunie 1968:** are loc la Chambésy în Elveția A Patra Conferință Panortodoxă care emite o declarație mai elaborată cu privire la participarea ortodocșilor la mișcarea ecumenică;
- 4-20 iulie 1968:** are loc la Uppsala în Suedia cea de-a Patra Adunare Generală a CMB. S-a observat cu ușurință profunzimea diviziunilor, mai ales de natură politică și socială, între Est și Vest;
- 4-8 iunie 1974:** are loc la Cernica în România întâlnirea pregătitoare a ortodocșilor pentru cea de-a Cincea Adunare Generală de urma să aibă loc la Nairobi, Kenya;

- 23 noiembrie – 10 decembrie 1975:** are loc la Nairobi în Kenya cea de-a 5-a Adunare Generală a CMB. Criza cu privire la participarea ortodoxă s-a aprofundat;
- 3 martie 1976:** Patriarhul Bisericii Ortodoxe Ruse Pimen și membrii Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse au adresat o scrisoare moderatorului Comitetului Central al CMB cu privire la Adunarea de la Nairobi;
- 24-20 septembrie 1977:** are loc la Noul Valamo în Finlanda întâlnirea mai multor teologi ortodocși pentru a discuta despre experiența avută la Adunarea Generală de la Nairobi;
- 23-31 mai 1981:** are loc la Sofia, Bulgaria, o conferință organizată de Bisericile Ortodoxe membre CMB și CMB. Este emis documentul «Implicarea ortodoxă în CMB»;
- 5-10 februarie 1982:** are loc la Damasc o adunare pregătitoare ortodoxă pentru cea de-a Șasea Adunare Generală de la Vancouver;
- 24 iulie – 10 august 1983:** are loc la Vancouver în Canada cea de-a Șasea Adunarea Generală a CMB;
- 28 oct. – 6 nov. 1986:** are loc la Chambésy în Elveția A Treia Conferință Preconciliară care a emis ultima declarație panortodoxă cu privire la participarea ortodocșilor la mișcarea ecumenică;
- 25 noiembrie – 4 decembrie 1989:** are loc în Creta, Grecia, are loc o adunare pregătitoare ortodoxă pentru cea de-a șaptea Adunare Generală de la Canberra;

- 7-20 februarie 1991:** are loc la Canberra cea de-a Șaptea Adunare Generală a CMB;
- 1989-1990:** este lansat procesul CUV care a dus la producerea documentului «Spre o viziune și înțelegere comună»;
- 12-16 septembrie 1991:** are loc la Chambésy în Elveția o întâlnire inter-ortodoxă în care s-a realizat o evaluare a experienței din cadrul Adunării de la Canberra. Este produs documentul «Bisericile Ortodoxe și CMB»;
- 19-24 iunie 1995:** are loc la Chambésy o întâlnire inter-ortodoxă care a discutat o variantă elaborată a documentului intitulat «Spre o viziune și înțelegere comună», produs de procesul CUV;
- 11-19 septembrie 1997:** moderatorul comitetului Central al CMB anunță în ședința acestuia de la Geneva că s-au primit 135 de răspunsuri din partea bisericilor membre la documentul CUV;
- 1997:** Biserica Ortodoxă Gerogiană și-a suspendat calitatea de membră în CMB;
- 9 aprilie 1998:** Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Bulgare a decis suspendarea calității de membră a Bisericii Ortodoxe Bulgare în CMB;
- 29 aprilie – 2 mai 1998:** a avut loc la Tesalonic o întâlnire de criză între Bisericile Ortodoxe spre a discuta participarea ortodoxă în mișcarea ecumenică după ce Bisericile Ortodoxe Georgiană și Bulgară au părăsit CMB;

- 7-13 mai 1998:** a avut loc la Saydnaya în Siria întâlnirea pregătitoare a ortodocșilor pentru cea de-a opta Adunare Generală de la Harare;
- 3-14 decembrie 1998:** a avut loc la Harare în Zimbabwe a Opta Adunare generală a CMB;
- Decembrie 1999 – mai 2002:** au avut loc patru ședințe ale Comisiei Speciale despre Participarea Ortodoxă în CMB care au elaborat un raport final;
- Septembrie 2002:** Comitetul Central al CMB a adoptat raportul final al Comisiei Speciale;
- 10-17 ianuarie 2005:** are loc în insula Rodos adunarea pregătitoare pentru cea de-a Noua Adunare Generală a CMB;
- 14-23 februarie 2006:** are loc la Porto Alegre a noua Adunare Generală a CMB. Ortodocșii au apreciat în general pozitiv această Adunare, mai ales datorită implementării deciziilor Comisiei Speciale;
- 4-9 septembrie 2007:** are loc la Sibiu, România, cea de-a Treia Adunare Ecumenică Europeană;
- 11-17 oct. 2012:** are loc pe insula Kos, Grecia, conferința pregătitoare pentru cea de-a zecea Adunare Generală a CMB pentru Bisericile Ortodoxe;
- 30 oct. – 8 nov. 2013:** are loc la Busan în Coreea de Sud cea de-a zecea Adunare Generală a CMB.

BIBLIOGRAFIE

Izvoare

- A Compilation of Proposals for Christian Unity, Faith and Order Document nr. 34*, Geneva (anul nu este indicat).
- A New Translation of the 1920 Message of the Ecumenical Patriarchate* în *The Ecumenical Review*, 12:1, 1959, p. 79-82.
- Christian World Communions* în *Study Encounter*, IV, 1, 1968, p. 46.
- Come, Holy Spirit – Renew the Whole Creation: An Orthodox Approach*, în Gennadios Limouris (ed.), *Orthodox Visionas of Ecumenism...*, p. 159-170.
- Common Understanding and Vision of the WCC* în <http://www.oikoumene.org/en/resources/documents/assembly/2006-porto-alegre/3-preparatory-and-background-documents/common-understanding-and-vision-of-the-wcc-cuv>
- Common Understanding and Vision of the WCC: Preliminary Observations on the Reflection Process*, în *Turn to God Rejoice in Hope. Orthodox Reflections On the*

- Way to Harare*, Thomas FitzGerard, Peter Bouteneff (eds.), WCC Publications, Geneva, 1998, p. 53-61.
- Constitution and Rules of the World Council of Churches (as amended by the 10th Assembly of the WCC in Busan, Republic of Korea, 2013)* în <http://www.oikoumene.org/en/resources/documents/assembly/2013-busan-constitution-wcc>
- Encyclical of the Ecumenical Patriarchate, 1920* în Gennadios Limouris (ed.), *Orthodox Visions of Ecumenism. Statements, Messages and Reports on the Ecumenical Movement 1902-1992*, WCC Publications, Geneva, 1994, p. 9-11; Athanasios Basdekis (ed.), *Orthodoxe Kirche und ökumenische Bewegung. Dokumente – Erklärungen – Berichte 1900-2006*, Verlag Otto Lembeck Frankfurt am Main; Bonifatius Verlag Paderborn, 2006, p. 16-20.
- Encyclical of the Ecumenical Patriarchate, 1952* în *Encyclical of the Ecumenical Patriarchate* în *The Ecumenical Review* vol. V, January 1953, nr. 2, p. 167-169; Gennadios Limouris (ed.), *Orthodox Visions of Ecumenism...*, p. 20-22; Athanasios Basdekis (ed.), *Orthodoxe Kirche und ökumenische Bewegung...*, p. 47-50.
- Evaluation and New Facts in the Relations of Orthodoxy and the Ecumenical Movement* în Thomas FitzGerald, Peter Bouteneff (editori), *Turn to God Rejoice in Hope. Orthodox Reflections on the Way to Harare*, WCC Publications, Geneva, 1998, p. 136-138.
- Final Report of the Special Commission on Orthodox Participation in the WCC* in *Greek Orthodox Theological Review*, Spring/Summer 2004, pp. 155-178; Accesibil de

- asemenea pe <http://www.oikoumene.org/en/resources/documents/assembly/2006-porto-alegre/3-preparatory-and-background-documents/final-report-of-the-special-commission-on-orthodox-participation-in-the-wcc>
- Final Statement of the Orthodox Pre-Assembly Meeting* în Thomas FitzGerald, Peter Bouteneff (editori), *Turn to God Rejoice in Hope. Orthodox Reflections on the Way to Harare*, WCC Publications, Geneva, 1998, p. 3-11.
- First World Conference on Faith and Order*, Lausanne, Switzerland, 1927, în R. G. Stephanopoulos, *Guidelines for Orthodox Christians in Ecumenical Relations*, New York, Standing Conference of Canonical Orthodox Bishops in America, 1974, p. 30-34; Gennadios Limouris (ed.), *Orthodox Visions of Ecumenism....*, p. 12-14; Athanasios Basdekis (ed.), *Orthodoxe Kirche und ökumenische Bewegung....*, p. 21-26.
- Inter-Orthodox Pre-Assembly Consultation*, Kos. Greece, 11-17 october 2012 în <http://www.oikoumene.org/en/resources/documents/executive-committee/2013-03/orthodox-pre-assembly-report>
- Orthodox Involvement in the WCC* în Ath. Basdekis, (ed.), *Orthodoxe Kirche und ökumenische Bewegung....*, p. 300-314 și Gennadios Limouris, (ed.), *Orthodox Visions of Ecumenism....*, p. 87-94.
- Patriarhal and Synodical Encyclical of 1902* în Gennadios Limouris (ed.), *Orthodox Visions of Ecumenism....*, p. 1-8; Athanasios Basdekis (ed.), *Orthodoxe Kirche und ökumenische Bewegung....*, p. 1-8.
- Raport cu privire la consultarea despre ecumenismul conciliar*, Saydat El Jabal, Liban, 5-11 febr. 2012, în *Revista*

- Ecumenică Sibiu*, anul IV, nr. 2, Iul. 2012, p. 372-382 (trad. de Daniel Buda).
- Reflections of Orthodox Participants addressed to the Seventh Assembly of the WCC* în Ath. Basdekis, p. 545-549; G. Linouris, p. 177-179.
- Report on the Inter-Orthodox Consultation of Orthodox WCC member churches «The Orthodox Churches and the World Council of Churches»*, Chambésy, Switzerland, 12-16 September 1991 în Ath. Basdekis, document 65, p. 561-571; G. Limouris, p. 189-194.
- Resolution on the Ecumenical Question*, Moscow, 1948 în *Resolution on the Ecumenical Question* în *The Ecumenical Review*, I, nr. 2, winter 1949, p. 189-191; Gennadios Limouris (ed.), *Orthodox Visions of Ecumenism...*, p. 18-19; Athanasios Basdekis (ed.), *Orthodoxe Kirche und ökumenische Bewegung....*, p. 33-44.
- Second World Conference on Faith and Order* în R. G. Stephanopoulos, *Guidelines for Orthodox Christians...* p. 35-38; Gennadios Limouris (ed.), *Orthodox Visions of Ecumenism...*, p. 15-17; Athanasios Basdekis (ed.), *Orthodoxe Kirche und ökumenische Bewegung....*, p. 27-32.
- The Church, the churches and the World Council of Churches* în W. A. Visser't, *The Genesis and Formation...*, p. 112-120.
- The Ecumenical Nature of Orthodox Witness. Report of an Inter-Orthodox Consultation*, New Valamo, Finland, 24-20 September 1977 in G. Linouris, p. 66-69.

The World Council of Churches: Its Process of formation. Minutes and Reports of the Meeting of the Provisional Committee of WCC held in Geneva, 1946.

Three Orthodox Contributions to the Common Understanding and Vision Process în Thomas FitzGerald, Peter Bouteneff, *Turn to God, rejoice in peace...*, p. 62-78.

World Council of Churches Programme Plans 2009-2013. Projects and Activities precum și Project and Activities for 2014-2017 (documente interne ale CMB).

Literatură secundară

Adams Lawrence E., *The WCC at Canberra: Which Spirit?* în *First Things* 14, 1991, p. 30-37.

Alemezian Nareg, *The Oriental Orthodox Family of Churches in Ecumenical Dialogue* în *The Ecumenical Review*, 61: 3, 2009, p. 315-327.

A. A. Allchin, „Introduction”, în D. Staniloae, *The Victory of the Cross*, Fairacres Pamphlet No. 16, Oxford, 1971.

Aram I, *Report of the Moderator His Holiness Aram I, Catholicos of Cilicia WCC Central Committee, Geneva, Switzerland, 11-19 September 1997*, în Thomas FitzGerald, Peter Bouteneff, *Turn to God, rejoice in peace...*, p. 111-125.

Arjakovsky Antoine, *Porto Alegre's redefinition of ecumenism and the transformation of Orthodoxy* în *Ecumenical Review* 58, 3-4, 2006, p. 265-279.

Badr Habib, *Evangelical Mission and Churches in the Middle East* în *Christianity. A History in the Middle East*, Beirut, 2005.

- Bakonski Teodor, *Europa creștină. Metoda Cut & Paste*, în *Pentru un creștinism al noii Europe*, Ed. Humanitas, București, 2007, p. 7-61.
- Basdekis Athanasios (editor), *Orthodoxe Kirche und ökumenische Bewegung. Dokumente – Erklärung – Berichte 1900-2006*, Verlag Otto Lembeck Frankfurt am Main; Bonifacius Verlag Paderborn, 2006;
- Belopopsky Alexander, *Between Chaos and Kairos: churches, Ecumenism and the WCC in Central and Eastern Europe 1989-2003* în *Ecumenical Review* 56:1, 2004, p. 77-84.
- Bent Ans J. van der, *Germanos (Strenopulos)* în *Dictionary of the Ecumenical Movement...*, p. 488.
– *Borovoy Vitali*, în *Dictionary of the Ecumenical Movement...*, p. 125.
- Best F. Thomas, *Councils of Churches: Local, National, Regional* în *Dictionary of the Ecumenical Movement...*, p. 255-262.
- Bordeianu Radu, *Dumitru Staniloae: An Ecumenical Ecclesiology*, Bloomsbury, London, New Delhi, New York, Sydney, Ecclesiastical Investigations vol. 13 (Series Editor Gerard Mannion), 2011.
- Borovoy Vitali, *The Ecclesiastical Significance of the WCC: The Legacy and Promise of Toronto* în *The Ecumenical Review* 30: 3-4, 1988, p. 504-518.
– *Nicodim (Boris Geogivich Rotov)* în *Dictionary of the Ecumenical Movement...*, p. 825.
– *Blake, Eugene Carson de Ans J.*, în *Dictionary of the Ecumenical Movement...* p. 122-123.

Bouteneff Peter, *The Orthodox at the Harare Assembly in St. Vladimir's Theological Quarterly* 43:1 (1999), p. 79.

- *The Report of the Special Commission on Orthodox Participation in the world Council of Churches: an introduction in Ecumenical Review* 55:1 (2003), p. 49-55.

Bria Ion, *Living in the one Tradition : an Orthodox contribution to the question of unity*, în *Ecumenical Review*, 26 nr. 2, 1974, p 224-233.

- *Confessing Christ Today : an Orthodox consultation*, în *International Review of Mission*, 64 nr. 253, 1975, p 67-74.
- *Church's role in evangelism : icon or platform?*, în *International Review of Mission*, 64 nr. 255, 1975, p 243-250;
- *Renewal of the tradition through pastoral witness*, in *International Review of Mission*, 65 nr 258, 1976, p 182-185.
- *Tabor and Golgotha : on the path to the kingdom*, în *International Review of Mission*, 69 nr. 273, 1980, p 78-82.
- *Ecclesial unity in the ecumenical Movement : theology and expectations*, în *Greek Orthodox Theological Review*, 26, 4, 1981, p 314-324.
- *The unity of the church and the renewal of human community*, in *Mid-Stream*, 21, 3, 1982, p. 388-397.
- *Reflections on mission theology and methodology*, în *International Review of Mission*, 73, 289, 1984, p. 66-72.

- *The Eastern Orthodox in the ecumenical movement*, în *Ecumenical Review*, 38, 2, 1986, p. 216-227.
- *Unity and mission : from the perspective of the local church; an Orthodox view*, în *Ecumenical Review*, 39, 3, 1987, p. 265-270.
- *A fresh breath of Spirituality*, în *Ecumenical Review*, 44, 4, 1992, p. 429-432.
- *Towards an Ecumenical Spirituality*, în *One World*, nr. 169, Octombrie, 1991.
- *Time to Unfold the Orthodox Tradition* în *Ecumenical Review* 48, 2, 1996, p. 203-211.
- *The Orthodox Church in Post-Communist Eastern Europe* în *Ecumenical Review* 50, 2, 1998, p.157-163.
- *Orthodoxy and Mission*, în *International Review of Mission*, 89, 352, 2000, p. 49-59.
- *Widening the ecclesiological basis of the ecumenical fellowship*, în *Ecumenical Review*, 56, 2, 2004, p. 199-210.

Buda Daniel, „*Healing of Memories*” der christlichen Kirchen, Kulturen und Religionen in Rumänien. Eine kurze Geschichte und Auswertung des Programms aus orthodoxer Perspektive în *Ökumenische Rundschau* 63 (2/2014), p. 233-243.

- *Teologia ortodoxă contemporană. Tendințe, accente, sinteze* în *Anuarul academic al Facultății de Teologie „Andrei Șaguna” 2000-2001*, Sibiu, 2001, p. 166-181.
- *Formula de concordie din 433* în *Revista Teologică*, anul XIII, N. S. nr. 85 nr. 4, 2003, p. 62-75.

- *Sfințirea catedralei ortodoxe românești din Sibiu relatată în presa locală germană, bisericească și civilă, a vremii, în Revista Teologică, 88 (2006), nr. 2, p. 77-86.*
- *Ortodoxie și ecumenism din perspectiva celei de-a 10-a Adunări generale a Consiliului Mondial al Biseri-cilor (CMB) din Busan, Coreea de Sud în Revista Teologică, Revista teologică S.N., anul XXIII (95), iul.-sept. 2013, p. 179-188.*
- *Das Motto der 10. Vollversammlung des Ökume-nischen Rates der Kirchen im Vergleich zu vorangegangenen Versammlungsthemen und seine Aktualität innerhalb des gegenwärtigen ökumenischen Kontextes în Ökumenische Rundschau 62 (2/2013), p. 158-167.*
- *The 10th Assembly of the World Council of Churches. A General Presentation and Some Preliminary Re-marks în Review of Ecumenical Studies, volume 6, issue 1, 2014, p.134-142.*
- (împreună cu Marian Gh. Simion) *Terminolo-gical Orientations–A Short Introduction into an Ecumenical Glossary în Pantelis Kalaitzidis etc. (editori), Orthodox Handbook on Ecumenism. Re-sources for Theological Education, Volos Academy Publications in partnership with Regnum Books International, Volos, Greece, 2013, p. 50-55.*
- *Foundations for ecumenism în Patristic Theology and Church History în Pantelis Kalaitzidis etc. (editori), Orthodox Handbook on Ecumenism. Re-sources for Theological Education, Volos Academy*

- Publications in partnership with Regnum Books International, Volos, Greece, 2013, p. 69-76.
- *On the critical role of Orthodox Churches in the Ecumenical Movement* în *Handbook 2013* în Pantelis Kalaitzidis etc. (editori), *Orthodox Handbook on Ecumenism. Resources for Theological Education*, Volos Academy Publications in partnership with Regnum Books International, Volos, Greece, 2013, p. 122-133.
 - (împreună cu Pavel Aurel), *The Teaching on Ecumenism and on other Christian traditions in Orthodox Churches* în în Pantelis Kalaitzidis etc. (editori), *Orthodox Handbook on Ecumenism. Resources for Theological Education*, Regnum Books International, Volos, 2013, p. 824-828.
 - *God of Life lead us to Justice and Peace. An Orthodox Interpretation of the 10th World Council of Churches (WCC) Assembly Theme from Biblical Perspective*, în *Teologia*, anul XVII, nr. 1 (54), 2013, p. 11-20.
 - (recenzie), *Unità Dei Cristiani: Dover e Speranza. Per il 50° Anniversario dell'Istituzione del Pontificio Consiglio per la promozione dell'Unità dei Cristiani (1960-2010) / Christian Unity: Duty and Hope. For the 50th Anniversary of the Foundation of the Pontifical Council for Promoting Christian Unity (1960-2010)*, Libreria Editrice Vaticana, 2010, 141 p. în *Revista Teologică, serie nouă*, anul XXI (93), ian-mart. 2011, p. 203-205.

- Un nou document cu privire la ecumenismul consiliar în *Revista Ecumenică Sibiu*, anul IV, nr. 2, Iul. 2012, p. 355-357.
 - *Kirchengeschichte als Wissenschaft. Versuch einer orthodoxen Perspektive*, în *Kirchengeschichte als Wissenschaft*, Bernd Jaspert (ed.), Aschendorf Verlag, 2013, p. 42-52.
 - *Consiliul Mondial al Bisericilor (CMB) Consultare inter-ortodoxă dinainte de Adunarea generală: O Contribuție ortodoxă la cea de-a 10-a Adunare a CMB „Dumnezeul vieții, condu-ne spre dreptate și pace!”* Kos, Grecia, 11-17 octombrie 2012, în *Revista Teologică*, S. N., anul XXII (94), Oct.-Dec. 2012, p. 247-249.
- Clapsis Emmanuel, *Orthodoxy and Conversation*, WCC Publications, Geneva, 2000.
- Diarmaid MacCulloch, *Istoria creștinismului. Primii 3000 de ani*, trad. De Cormelia Dumitru și Mihai-Silviu Chirilă, Ed. Polirom, 2011.
- Dimitrov Ivan, *Foundations of Ecumenism According to Orthodox Understanding* în *Orthodox Handbook on Ecumenism....*, p. 59-63.
- Dumitrașcu Nicu, *A Romanian Perspective on Ecumenism, Patristics and Academic Theology* în *The Ecumenical Review* 63, 2, 2011, p. 169-176.
- Epting Karl-Christoph, *The First World Conference on Faith and Order* în *The Ecumenical Review* 29:2, 2010, p. 167-181.
- Fey Harold E. (ed.), „*The Ecumenical Advance: a History of the Ecumenical Movement*, „General Development since 1948, Vol. II, 1948-1968,, London, SPCK, 1970.

- FitzGerard Thomas, Peter Bouteneff (editori), *Turn to God Rejoice in Hope. Orthodox Reflections on the Way to Harare*, WCC Publications, Geneva, 1998.
- *The Patriarchal Encyclicas on Christian Unity 1902-1973* în *The Greek Orthodox Theological Review*, vol. XXII, nr. 3, 1977, p. 234-256.
- Florowsky Georges, *The Challenge of Disunity* în *The Ecumenical Review* 10:1, 1954, p. 15-20.
- Frieling Reinhard, *Der Weg des ökumenischen Gedankes. Eine Ökumenekunde*, Göttingen, 1992.
- Froehlich Herbert, *Key points for the conciliar process* în *Ecumenical Review* 38:3, 1986, p. 297-307.
- Haselden Kyle, *New Delhi, 1961* în *Christian Century* 79:2, 1962, p. 35-70.
- Held Heinz Joachim, *A Remarkable Document. Reflections on the Final Report of the Special Commission on Orthodox Participation in the WCC*, în *Ecumenical Review* 55, 1, 2003, p. 56-65.
- Hilarion de Volokolamsk, *The Voice of the Church Must be Prophetic* în *The Ecumenical Review* 65:4, 2013, p. 489-496.
- *Orthodox Participation in the WCC Ninth Assembly* în *Ecumenical Review* 58, 3-4, 2006, p. 261-264.
- Hopko Thomas, Constance Tarasar, *Orthodox at Nairobi* în *St. Vladimir's Theological Quarterly* 20: 1-2, 1976, p. 37-42.
- Ioniță Viorel, *Hotărârile întrunirilor panortodoxe din 1923 până în 2009. Spre Sfântul și Marele Sinod al Bisericii Ortodoxe*, Ed. Basilica a Patriarhiei Române, București, 2013.

Jivi Aurel, *Cyril Lucaris Ties with Transylvanian Protestants în Persoană și Comuniune. Prinos de cinstire* Pr. Prof. Acad. Dumitru Stăniloae, Sibiu, 1993, p. 386-397.

Juhász István, *Dumitru Stăniloae's Ecumenical Studies as an Aspect of the Orthodox-Protestant Dialogue în Journal of Ecumenical Studies* 16:4, 1979, p. 747-764.

Kasper Cardinal Walter, *Harvesting the Fruits. Basic Aspects of Christian Faith in Ecumenical Dialogue*, London, 2009.

Kässmann Margot, *A Voice of Dissent. Questioning the conclusions of the Special Commission on Orthodox Participation in the WCC* în *Ecumenical Review* 55, 1, 2003, p. 67-71.

Kireopoulos, Tony, *A Cronicle of SVS Response to the WCC Assemblies*, în *St. Vladimir's Theological Quarterly* 36:1-2 (1992), p. 159-175.

Love Janice, *Doing Democracy Differently. The Soecial Commission on Orthodox Participation in the WCC* în *Ecumenical Review* 55, 1, 2003, p. 72-75.

Meyendorff John, *The Vancouver Assembly: A Preliminary Evaluation*, în *Witness to the World*, p. 33-35.

– *On <Secular> Christianity*, în *Witness to the World...*, p. 40-43.

– *True and False Ecumenism*, în *Witness to the World...*, p. 45-47.

– *Confessing Christ today: Orthodox consultation prepares for fourth assembly of the World Council of Churches* în *St. Vladimir's Theological Quarterly*, 18:4, 1974, p. 193-212.

- *An Evaluation of Nairobi by the Church of Russia in St. Vladimir's Theological Quarterly* 1, 1976, p. 42-45.
- Nissiotis Nikos, *Confessing Christ Today: reports of groups at a consultation of Orthodox theologians in International Review of Mission* 64: 1, 1975, p. 79-94.
- Pavel Aurel, Ciprian Iulian Toroczkai, *Adevăratul și falsul ecumenism*, Ed. Universității <Lucian Blaga>, Sibiu, Editura Andreiana, Sibiu, 2010.
- Stephanopoulos Robert G., *Reflections on Orthodox Ecumenical Directions after Uppsala in Journal of Ecumenical Studies* nr. 9:2, 1972, p. 301-317.
- Strenopoulos Germanos, *The Ecumenical Patriarchate in The Ecumenical Review* 1948, vol. 1, nr. 1, p. 87-88.
- Kim Kirsteen, *Spirit and <spirits> at the Canberra Assembly of the World Council of Churches, 1991 in Missiology* 32:2, 2004, p. 349-365.
- Lanne Emmanuel, *Conciliarity in Dictionary of the Ecumenical Movement...*, p. 235-236.
- Limouris Gennadios, *Orthodox Visions of Ecumenism. Statements, Messages and Reports on the Ecumenical Movement 1902-1992*, WCC Publications, Geneva, 1994.
- *Grace in Abundance. Orthodox Reflections on the Way to Porto Alegre*, WCC Publications, Geneva, 2005.
- Mehl Roger, *The Ecumenical Situation*, in *The Ecumenical Review*, 16, 1, 1963, p. 1-13.
- Meimaris A. Theodoros, *The Holy and Great Council of the Orthodox Church & the Ecumenical Movement*, Ant. Stamoulis Publications, Thessaloniki, 2013.

- Meliton Metropolitan, *The Re-encounter between the Eastern and the Western Church* în *The Ecumenical Review*, vol. XVII, nr. 4, 1965, p. 301-320.
- Nanakis Andreas, *Istoria Patriarhiei Ecumenice de Constantinopol în secolul XX* în Christine Challot (coord.), *Biserica Ortodoxă din Europa de Est în secolul XX*, trad. de Liliana Donose Samuelsson, Ed. Humanitas, București, 2011, p. 27-58.
- Nikodim Mitropolitul, *The Russian Orthodox Church and the Ecumenical Movement* în *The Ecumenical Review* 21:2, 1969, p. 116-119.
- Pacepa Lt. Gen. Ion Mihai și Prof. Ronald J. Rychlak, *Disinformation*, WND Books, Washington DC, 2013.
- Pache Rene, *Super-church* în *Biblioteca Sacra* 108, nr. 430, apr.-June 1951, p. 186-204.
- Parmentier Martin, *Old Catholic Orthodox Dialogue* în *Dictionary of the Ecumenical Movement...*, p. 843-844.
- Patelos Constantin (ed.), *The Orthodox Church in the Ecumenical Movement*, ed., Geneva, WCC, 1978.
- Pătuleanu Constantin, *die Begegnung der Rumänischen Orthodoxie mit dem Protestantismus (16. Bis 20. Jahrhundert) unter besonderer Berücksichtigung des bilateralen theologischen Dialogs zwischen der Evangelischen Kirche in Deutschland und der Rumänischen Orthodoxen Kirche (1979-1998)*, Hamburg, 2000.
- Ritter Adolf Martin, *Momente ale înstrăinării dintre Vest și Est, Roma și Bizanț, până la mijlocul secolului al XV-lea* în *Studii de istorie bisericească și patrologie*, Ed. Andreiana, Sibiu, 2011, p. 269-291

- Rouse Ruth, Stephen Charles Neill (editori), *A history of the Ecumenical Movement*, WCC Publications, Geneva, 3 vol., 2004.
- Söderblom Nathan, *Pater Pribilla und die ökumenische Erweckung*, Uppsala, Almqvist&Wiksell, 1931.
- Stăniloae Dumitru, *Sobornicitatea deschisă în Ortodoxia*, XXIII, 2, 1971, p. 165-180.
- La dynamique du monde dans l'Eglise», în *Process-verbaux du Deuxieme congres de théologie orthodoxe* (Atena, 19-29 August 1976), ed. Savas Agourides, Atena, 1978, p. 346-360.
- Stransky Tom, *Decree on Ecumenism* în *Dictionary of the Ecumenical Movement*, Nicholas Lossky etc (editori), WCC Publications, 2nd edition, Geneva, 2002, p. 293-294. – *Ecumenical directions* în *Dictionary of Ecumenical Movement ...*, p. 378-379.
- Ștefoi Elena, *Biserica Ortodoxă Română după communism. Imagine, practice, opțiuni în Pentru un creștinism al noii Europe*, Ed. Humanitas, București, 2007, p. 147-202.
- Tătaru-Cazaban Bogdan, *O perspectivă răsăriteană asupra unității Bisericii: A. Scrima și dialogul dintre Constantinopol și Roma în Pentru un creștinism al noii Europe*, Ed. Humanitas, București, 2007, p. 116-146.
- Tomkims Oliver, John R. Mott, în *Dictionary of the Ecumenical Movement....*, p. 799-800.
- Tsatsis Georges, *The Meaning of the Orthodox Presence în Commemorating Amsterdam 1948: 40 Years of the World Council of Churches. Special issue of the Ecumenical Review*, July-October 1988, vol 40, p. 1-8.

Turner John Munsey, art. *Temple William*, în *dictionary of the Ecumenical Movement...*, p. 1097-1098.

VanElderen, Marlin, *Towards a Common Understandin and Vision* în *Ecumenical Review* 43:1, 1991, p. 138-145.

Visser't Hooft W. A., *The First Assembly of the World Council of Churches*, Amsterdam, 1948, London, 1949.

– *The Moscow Patriarchate and The First Assembly of the World Council of Churches* în *Ecumenical Review*, 1:2, 1949, p. 188-197.

– *The Calling of the World Council of Churches*” în *The Ecumenical Review*, 14, 1, 1962, p. 220-228.

– *The World Council of Churches and the Russian Orthodox Church* în *The Ecumenical Review*, 13, 3, 1960, p. 347-350.

– *The Super-Church and the Ecumenical Movement*, în *The Ecumenical Review*, 10, 4, 1958, p.365-385.

– *Bishop Bell's Life-work in the Ecumenical Movement*, în *The Ecumenical Review*, 11, 2, 1959, p. 133-140.

– *The Genesis and Formation of the World Council of Churches*, WCC Publications, Geneva, 1982.

– *The super-church and the Ecumenical Movement* în *The Ecumenical Review* 10:4, 1958, p. 365-385.

– *Various Meanings of Unity and the Unity which the World Council of Churches*

Seeks to Promote în *The Ecumenical Review*, Vol. VIII, Nr. 1, Oct. 1955, p. 20-28.

– *Report of the General Secretary to the Central Committee, Rochester*, în *The Ecumenical Review* 16, 1, 1963, p. 86-92.

Unità Dei Cristiani: Dovere e Speranza. Per il 50° Anniversario dell'Istituzione del Pontificio Consiglio per la promozione dell'Unità dei Cristiani (1960-2010) / Christian Unity: Duty and Hope. For the 50th Anniversary of the Foundation of the Pontifical Council for Promoting Christian Unity (1960-2010), Libreria Editrice Vaticana, 2010.

Vischer Lukas, *World Communions, the WCC and the Ecumenical Movement* in *Ecumenical Review* 54:1, p. 142-161.

Vlantis Georgios, *Die Orthodoxe Kirche Bulgariens und die ökumensiche Bewegung* in *Orthodoxes Forum* 27, 1, 2013, p. 57-70.

Weber Michael, *Der geistig-geistige Mensch im Konzept der Gnade bei Dumitru Stăniloae. Eine theologische Untersuchung unter der Berücksichtigung des soziokulturellen Hintergrunden*, LIT Verlag, 2012.

West Moris, *Toronto Statement* in *Dictionary of the Ecumenical Movement ...*, p. 1137-1139.

Yammoulatos Anastasios, *Facing the World. Orthodox Christian Essays on Global Concerns*, translated by Pavlos Gottfried, WCC Publications, Geneva, 2003.

